

HUSITSKÝ TÁBOR

28

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR

TÁBOR 2023

HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY MINISTERSTVA
KULTURY V RÁMCI INSTITUCIÁLNÍHO FINANCOVÁNÍ
PROGRAMU DLOUHODOBÝ KONCEPČNÍ ROZVOJ VÝZKUMNÉ
ORGANIZACE HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE.
(DKRVO, MK000072486)

© HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE, 2023
ISBN 978-80-87516-90-4
ISSN 0231-6080

Husitský Tábor 28/2023
Contents of the Volume 28/2023
Obsah

I. Studie historické (Historical studies)

Václav IV: Rex Iudæorum?

KAJETÁN HOLEČEK /9

Zapomenutý johanitský kazatel Tomášek

PAVEL TRNKA /35

**Královec. Život a rodina sirotčího hejtmana Jana z Hrádku
a Kralovic**

VÁCLAV LEVÝ /69

Domnělé přepadení Jihlavy v roce 1432

VÁCLAV NEČADA /128

Jan Hlucký z Messenpeku (1412–1466)

Profesionální válečník a jeho odměna na konci středověku

MILAN KRAJČA /138

**Starý a nový tábořský hřbitov, strmá cesta k zániku prvního
a vzniku druhého**

LENKA VANDROVCOVÁ /172

II. Diskuse a recenze (Discussions and Reviews)

Jan KYPTA – Jiří MAROUNEK,

Terénní stopy obléhání hradů v husitském století

ZDENĚK ŽALUD /208

I. STUDIE HISTORICKÉ
(HISTORICAL STUDIES)

Václav IV: Rex Iudæorum?

KAJETÁN HOLEČEK

Abstract:

The presented study examines the situation of Jews in the Bohemian kingdom during the reign of Wenceslaus IV. The text is divided into two parts. In the first part, the historical context of the Jewish settlement in Bohemia and the political attitude of the king toward the Jews are analysed. The second part focuses on the image of Wenceslaus IV and the reflection of his relation to the Jews. In several sources written both by Christians and Jews, the Bohemian (and from 1376 to 1400 also Roman) king was repeatedly called as a friend and supporter of the Jews, sometimes even as rex Iudeorum. Using sources showing similar designations of other rulers (Rudolf III, Albrecht II and Friedrich III), the purpose of this study is to verify to which extent this accusation finds support in historical events and reality and to which measure it is only literary topos used by opponents to disparage the king.

Keywords:

Jews – Wenceslaus IV – Bohemia – rex Iudeorum

Vztah panovníka k Židům patří mezi často užívané optiky, přes které lze nahlížet na dějiny židovského obyvatelstva v západokřesťanském světě. Pohled je ovlivňován zejména ve středověku převládajícím právním rámcem, v němž byli Židé označováni jako služebníci královské komory. Situace za vlády českého krále Václava IV. je však okořeněna opakovaným označováním tohoto panovníka jako příznivce a podporovatele Židů, jak ho jeho současníci nejednou označili. Vykazoval skutečně vztah Václava IV. k Židům nějaká specifika oproti vztahu jeho předchůdců a následovníků na českém trůně? A lze vůbec o jakkoli specifickém vztahu českého krále a Židů mluvit?

Studie bude rozdělena do dvou částí.¹ V první z nich shrnu základní informace o dějinách židovského obyvatelstva v Čechách a na Chebsku za doby vlády Václava IV.² Zaměřím se zejména na stav a podmínky existence židovského osídlení jako celku, a na základní shrnutí zásadních dějinných událostí, které se Židů v této době dotkly. Druhou část studie pak zasvětim tématu vnímání Václava IV. jako příznivce Židů. Mým cílem není ověření, nakolik tento obraz odpovídal realitě (není to ani možné), ale spíše poukázání na motivace jednotlivých aktérů pro tento způsob nařčení (či ocenění) Václava IV., jejich zasazení do kontextu, a dále pak srovnání s obdobnými případy ze středověku, v nichž se o křesťanském panovníkovi hovořilo, ať už s pozitivní či negativní motivací jako o příznivci, příteli či podporovateli Židů.

1 Text studie vychází z mé práce, obhájené na Ústavu českých dějin FF UK, (Kajetán HOLEČEK, *Politika Václava IV. vůči Židům v Čechách*, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Praha 2018) jejíž dílčí část již byla také publikována (Kajetán Holeček, *Politika Václava IV. vůči Židům v českých městech*, in: *Historie 2017–2018: sborník prací z celostátní studentské vědecké konference* konané 11. a 12. dubna 2018 v Praze, Praha 2019, s. 11–34). Zde budou dosavadní výsledky mého bádání dílem přepracovány, opraveny pak budou i omyly, jichž jsem se při svém bakalářském výzkumu dopustil. Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

2 Dějiny Židů na Moravě a ve vedlejších zemích Koruny české ponechám stranou, a to ze dvou důvodů: Morava byla po většinu sledovaného období (do r. 1411) pod vládou vedlejší větve Lucemburků. Vedlejší země jsou pak natolik heterogenním celkem, a to jak z hlediska územní kompaktnosti, tak z hlediska formy vykonávané panovnické správy, že by výsledný obraz dějin Židů na těchto územích byl podobně roztržštěný.

Židé v Čechách za vlády Václava IV.

Rozdělování studia dějin židovského osídlení na jednom území podle období vlády konkrétního panovníka je často aplikovaný, v důsledku však nepřesný a zavádějící přístup, jenž navozuje dojem jakéhosi specifického vztahu konkrétního panovníka k židovským komunitám. Toto dělení či ohraničování dějin v důsledku zabraňuje vnímat celistvý vývoj židovského osídlení na daném území (či územích) a jeho (dis)kontinuitu. Parcelování židovských dějin podle místa a času, které mohli sami aktéři dějin jen těžko ovlivnit, lze chápat spíše jako badatelovu berličku než jako podpůrný interpretační přístup. Přesto se i já nyní této berličky chopím, abych mohl čtenáře uvést do jádra problematiky celé studie, totiž do interpretace označení Václava IV. jako židovského krále.

Hlavní osa vnímání dějin židovského obyvatelstva by se dala vágně a nepřesně nazvat panovníkovou „politikou,“ byť se ve středověku těžko lze smířit s tím, že by panovník a jeho teprve pozvolna se rozvíjející úřednický aparát aplikoval homogenní přístup ke konkrétní skupině obyvatel. Politikou zde tedy rozumím spíše panovníkovo jednání se židovským obyvatelstvem v kolektivním měřítku, a to jak v celé zemi, tak v jednotlivých městech.

Základním právním rámcem přítomnosti Židů v českých zemích je privilegium Přemysla Otakara II. historickou tradicí nazývané *Statuta Iudæorum*, vydané roku 1262.³ Dokument vycházel z rakouské předlohy a kodifikoval na českém území starší právní princip, který nazýval Židy služebníky královské komory (*servi cameræ regis*). Obecnou platnost tohoto privilegia na českém území dokládají četné konfirmace, a to jak středověké, tak raně novověké.⁴ Václav IV. sám toto privilegium nikdy nepo-

3 Hermenegild JIREČEK (ed.), *Codex iuris Bohemici I*, Praha 1867, s. 134–142, č. 45B (dále CIB I; v edici datováno rokem 1254; k dataci viz Jana ZACHOVÁ, *Un privilege de Přemysl Otakar II.*, in: *Judaica Bohemiae* 14/2 [1978], s. 71–74); ke kontextu viz Lenka BLECHOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ – Martin MUŠÍLEK – Jana ZACHOVÁ (eds.), *Archiv český XLI: Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku: od počátků do r. 1347*, Praha 2015, s. 56–57, č. 51 (dále AČ XLI).

4 Ve středověku dokument konfirmoval zvláště pro brněnské Židy ještě sám jeho vydavatel Přemysl Otakar II. (Antonín BOČEK (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV*, Olomouc 1845, s. 17–21, č. 16, (dále CDM); AČ XLI, s. 60–61, č. 54), dále pak jeho syn Václav II. (AČ XLI, s. 67–68, č. 63 [konfirmace pro Brno]; Josef EMLER (ed.), *Regesta Bohemiae et Moraviae II*, Praha 1882, s. 1034, č. 2390 [konfirmace pro Znojmo])

tvrdil, nacházíme však privilegium jiné, datované 14. června roku 1393.⁵ U něj se nyní pozastavíme, neboť nám poskytuje základní rámec situace Židů ve sledovaném období.

Celé vyznění dokumentu míří zejména na židovské finančnictví, možnosti vymáhání dluhů a ochrany židovských pohledávek. Panovník v první řadě stanovil, že nad Židy nemá vykonávat právo nikdo jiný než jeho úředníci. Dále se nařizovalo, že Židé mohou své dluhy vymáhat (*erholen und ergeczen*) na každém, na kom uznají za vhodné. Na to navazuje další nařízení, v němž se Židům dávalo právo domoci se jejich pohledávek na úkor dlužníka. Dokument dále umožnil (či přikázal) Židům prodeje nemovitého majetku, který nabyli v rámci propadlých zástav. Srovnáme-li obsah tohoto privilegia s podobně zaměřenými paragrafy výše zmíněných *Statut*, nenacházíme zásadní odchylky. Panovník se podle znění privilegia z roku 1393 snažil práva Židů na jejich finanční nároky hájit, přičemž motivaci lze spatřovat ne v náklonnosti vůči Židům, jako spíše ve snaze zachovat jejich solventnost, kterou panovník nezřídká využíval pro zahojení vlastních finančních problémů.

Na panovníkovo využívání židovských finančních zdrojů pak trefně poukazuje další dokument z roku 1400, totiž osvobození Židů usedlých v Čechách (*die Juden unsere camer knechte in dem lande czu Behem gessen*) od poplatků a daní (*von allerleii stewir, hulfe, bete, vnd aller andirley schaczunge odir ufsaczunge*) za předchozí poskytnutí finanční pomoci (*uns mit eyner sumen czu staten in unsern notlichen sachen [...] czu holfe gekommen seint*).⁶ Podobné osvobození vydal král také chebským Židům, jak ukáží níže.

a Karel IV. (Hermenegild JIREČEK (ed.), *Codex iuris Bohemici* II/3, Praha 1889, s. 365–366, Capitulum XIII. (dále CIB II/3); zde také zmiňuje konfirmaci téhož privilegia svým otcem Janem: „adinstar claræ memoriæ illustris quondam Johannis Boemiæ regis, genitoris nostri dilectis, qui suis ea litteris, quas vidimus, similiter confirmavit.“).

5 CIB II/3, s. 366–368, Capitulum XIII.; viz také Bohumil BONDY – František DVORSKÝ (eds.), *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku I (906–1576)*, Praha 1905, s. 82–84, č. 178 (dále BD I), kde v pozn. 25 též český překlad dokumentu.

6 Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Archiv český XXXIX: Codex Přemyslæus: Regesty z výpisů dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400*, Praha 2013, s. 109–110, č. 179 (dále AČ XXXIX); viz také Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiæ II: Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419*, Praha 1895, s. 937, č. 725 (dále CIM II) a Bohumil BONDY – František DVORSKÝ (eds.), *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku II (1577–1620)*, Praha 1905, s. 886, č. 1140, (dále BD II).

Reciprocita finančního vztahu panovníka a Židů nebyla zdaleka automatická, a to ani v podání Václava IV. Pouze pro české země nacházíme ve středověku mnoho zmínek o tom, jakým způsobem se panovník dostával k židovským financím. Patrně nejextrémnějším způsobem bylo zadržení Židů a následná konfiskace jejich majetku. S tímto zákrokem v podání českých knížat či králů se setkáváme poprvé roku 1098, kdy jej uvádí Kosmas jako reakci knížete Břetislava na nepovolený odchod českých Židů do Polska a Uher, který byl snad motivován předchozími útoky protahujících křižáckých houfů.⁷ Podobně pak Zbraslavská kronika zmiňuje zákrok Václava II. proti Židům, kdy panovník nařídil jejich zajetí a zabavení majetku snad v souvislosti s v Říši probíhající vlnou násilností vůči Židům, tzv. Rintfleischovým pogromem.⁸ Tentýž pramen pak zmiňuje i zákrok Jana Lucemburského z roku 1336, kdy měl král kvůli finanční tísní nejprve nechat kopat ve staroměstské synagoze, a o pár dní později také zajmout všechny Židy v zemi a zkonfiskovat jejich majetek.⁹

Tyto konkrétní příklady získávání židovských financí v panovníkův prospěch jsem nezmiňoval samoučelně. Některé prameny totiž naznačují, že se násilné konfiskace židovského majetku v Čechách měl dopustit roku 1385 i Václav IV.

7 AČ XLI, s. 23, č. 23.

8 AČ XLI, s. 86–87, č. 80; Libor JAN, *Václav II. a Židé*, in: Jan HRDINA – Eva DOLEŽALOVÁ – Jan KAHUDA (eds.), *Pater familias*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Ivana Hlaváčka. Praha, 2002, s. 233–247, zde s. 239.

9 AČ XLI, s. 144–145, č. 160; Jörg R. MÜLLER, *König Johann von Böhmen und die Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien (1310–1346)*, in: Helmut TEUFEL – Pavel KOCMAN – Milan ŘEPA (eds.), „Avigdor, Benesch, Gitl“ - *Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter*. Samuel Steinherz (1857 Güssing – 1942 Theresienstadt) zum Gedenken, Prague – Essen – Brünn 2016, s. 55–96, zde s. 81–82.

Hromadné umoření židovských pohledávek v Říši

Václavův ekonomicky motivovaný vztah k židovskému obyvatelstvu v českých zemích nepředstavoval ve srovnání se vztahem jeho předchůdců nijak zvláštní odchylku. V 80. letech doznal tento vztah v některých městech Svaté říše římské svého specifického projevu, totiž kolektivního vymazání či umoření židovských pohledávek (něm. *Judenschuldentilgung*). Akt samotný není na území Říše výjimečný, znám je z doby předchozí i pozdější, a to z jejich různých částí.¹⁰ Roku 1385 se však odehrálo patrně jedno z nejslavnějších umoření.¹¹

Nejednalo se o nárazovou akci, ale o výsledek dlouhých jednání mezi Václavem IV. a říšskými městy. V 80. letech 14. století se panovník, zejména vlivem zděděných pohledávek nákladné dynastické politiky svého otce, nacházel ve svízelné finanční situaci. V kontextu událostí roku 1385 je podstatný zejména jeho dluh bratranci Joštovi ve výši 40 000 zlatých.¹² Výsledkem jednání mezi římským králem a říšskými městskými svazy bylo poskytnutí půjčky panovníkovi právě ve výši 40 000 rýnských zlatých. Těm obyvatelům zastoupených měst, kteří se na půjčení sumy podíleli pak byly prominuty jejich dluhy u Židů.¹³ Zdaleka se tedy nejedna-

10 V rakouském vévodství podobné kroky ve 14. století zmapovala Eveline BRUGGER, *So sollen die brief ab und tod sein: Landesfürstliche Judenschuldentilgungen im Österreich des 14. Jahrhunderts*, in: Achkenas 20/2 (2010), s. 329–341. Hromadné umoření židovských pohledávek se podle některých pramenů mělo odehrát také na Moravě, a to snad v letech 1395/6 (Arthur SÜSSMANN, *Die Judenschuldentilgungen unter König Wenzel*. Berlin, 1907, s. 178) a 1411 (BD II, č. 1142, s. 887; Bertold BRETHERHOLZ (ed.), *Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren vom XI. bis zum XV. Jahrhundert (1067-1411)*, Praha 1935, č. 498, s. 263), viz Karel HRUZA, *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen. Die vorweggenommene Wirkung skandalöser Urkunden König Wenzels (IV.)*, in: Karel HRUZA (ed.), *Wege zur Urkunde. Wege der Urkunde. Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters*, Wien 2005, s. 117–167, zde s. 137, pozn. 75 a 76.

11 Základní pojednání o událostech roku 1385 představuje stále A. SÜSSMANN, *Die Judenschuldentilgungen*; s ohledem na český kontext viz K. HRUZA, *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen*.

12 Peníze byly půjčeny patrně na realizaci dynastické politiky v Uhrách a Polsku. K. HRUZA, *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen*, s. 125, pozn. 32; Jaroslav MEZNIČEK, *Lucemburská Morava (1310–1423)*, Praha 1999, s. 226–227; Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. (1361–1419): K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 152.

13 A. SÜSSMANN, *Die Judenschuldentilgungen*, s. 32–38; stručný popis událostí

lo o tak masovou akci, jak by se mohlo na první pohled zdát, ostatně ne ve všech městech, jež byla v jednání zastoupena, Židé tehdy žili.¹⁴ Spíš to byl způsob, jakým se mohl panovník rychle dostat k hotovým penězům.

Samotný průběh akce lze shrnout velmi stručně. Náležitosti zákroku vůči Židům byly předmětem jednání švábského městského svazu, které se konalo v Ulmu v červnu roku 1385. Členové svazu se usnesli zejména na tom, že žádné město, které je součástí svazu, nepřijme po dobu jednoho roku žádného Žida.¹⁵ Stejně tak se města dohodla, že dojde k hromadnému zadržení Židů, což mělo umožnit zdárný průběh vypořádání se s židovskými pohledávkami.¹⁶

Panovníkův zákrok vůči Židům žijícím v říšských městech však v centru naší pozornosti nestojí. Tu by měl zaujmout dokument, dochovaný ve formulářové sbírce Jana z Přimdy. V něm se též hovoří o hromadném zadržení Židů a jejich majetku v českých městech, a implicitně tedy naznačující, že se podobná akce proti Židům mohla odehrát též v Čechách.¹⁷ Dokument se datuje ke 24. únoru 1385, přičemž podle jeho textu mělo dne 3. března o druhé hodině noční dojít k zadržení Židů a jejich majetku (*hora secunda noctis, universos Judeos in poprawa vestra manentes, simul et semel arrestatos, debeatis detinere captivos*). Popravcům, jimž byla tato zpráva určena, též panovník přikázal, aby všechen zajištěný majetek střežili, dokud nedostanou od panovníka další instrukce.

Jak tuto zprávu v kontextu říšských událostí číst? Karl Hruza se ve své analýze formulářového zápisu kloní k názoru, že Václav IV. skutečně plánoval provést v Čechách podobný zákrok vůči Židům, k jakému

s ohledem na vyvrácení možných souvislostí s událostmi v Čechách nabídl ve své recenzi Martin MUSÍLEK, *Recenze: Helmut Teufel – Pavel Kocman – Milan Řepa (edd.), Avigdor, Benesch, Gitl. Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter. Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing – 1942 Theresienstadt)*, in: *Časopis Matice moravské* 135/2 (2016), s. 470–476, zejm. s. 472–474.

14 K. HRUZA, *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen*, s. 125.

15 A. SÜSSMANN, *Die Judenschuldentilgungen*, s. 33; Julius WEIZÄCKER – Dietrich KERLER – Hermann HERRE (eds.), *Deutsche Reichstagsakten: ältere Reihe, Bd. 1 (1376–1387)*, München 1867, s. 492, č. 267.

16 A. SÜSSMANN, *Die Judenschuldentilgungen*, s. 33.

17 František PALACKÝ (ed.), *Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf Bömische Geschichte II*, Praha 1847, s. 148, č. 184.

došlo téhož roku v případě říšských měst, nakonec od něj však upustil.¹⁸ Je však nutné vzít v úvahu několik faktorů. Především, politická situace v Říši se diametrálně odlišovala od situace v českém království. Zatímco městské svazy v Říši představovaly silnou politickou figuru, česká královská města byla plně podřízena králi. V neposlední řadě se liší i samotný druh zákroku vůči Židům. Zatímco v Říši proběhlé hromadné umoření židovských pohledávek směřovalo zejména ve prospěch dlužníků, neboť jim za podíl na půjčce králi byly odpuštěny dluhy u Židů, zákrok prezentovaný ve formulářové sbírce se dotýkal pouze přímého vztahu Židů a krále. Domnělá česká akce tak nese kontury hromadné konfiskace, jak jsme ji měli možnost poznat v případě Václava II. a Jana Lucemburského. Třetím faktorem, který zasahuje do interpretace Václavova mandátu vůči Židům, je další dokument z téže formulářové sbírky, datovaný 8. června, v němž se nařizuje všem rychtářům, purkmistrům, radním a přísězným českých měst, aby chránili pohledávky Židů vůči jejich dlužníkům.¹⁹ Oba dokumenty z formulářové sbírky Jana z Přimdy, dělící od sebe jen tři měsíce, si v podstatě protiřečí. Konečně, i časový nesoulad událostí v Říši, jež proběhly v červnu, a v Čechách, kde se dokument o zadržení datuje k přelomu února a března, vzájemnou souvislost zásahů proti Židům na obou územích spíše oslabuje.

Ať už se však přikloníme k interpretaci Karla Hruzy a budeme chápat mandát z formulářové sbírky Jana z Přimdy o konfiskaci židovského majetku v Čechách jako neuskutečněný panovníkův záměr, nebo se k tomu budeme stavět s větší opatrností, jisté je, že ani jeden z výkladů nesvědčí o zvláštní náklonosti Václava IV. vůči Židům. Český a římský král jednal vůči Židům a jejich financím navýsost pragmaticky, což je plně ve shodě s jednáním jeho předchůdců i následovníků.

Židé ve městech v Čechách

Na konci 14. a počátku 15. století Židé obývali již téměř všechna královská města v českých zemích. V Čechách výrazně dominovala pražská židovská obec, obce v ostatních městech byly početně slabší. Tím se situace odlišovala od moravského židovského osídlení, kde nacházíme několik

18 K. HRUZA, *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen*, s. 132 a 137.

19 F. PALACKÝ, *Ueber Formelbücher II*, s. 149, č. 185.

početně i významově rovnocenných židovských komunit – v Olomouci, Jihlavě, Brně a Znojmě. Zvláštním případem významných komunit českých zemí jsou pak židovské obce v Chebu a Vratislavi, přičemž zvláště prvnímu jmenovanému městu budu v této studii též věnovat prostor, byť se o české město nejednalo. Aktivita Václava IV. vůči Židům v tomto městě tuto pozornost vyžaduje.²⁰

Vzhledem k relativně malému množství pramenů lze jen těžko sestavit kompaktní obraz konzistentního přístupu panovníka vůči Židům, čímž se zároveň znovu nabourává koncept panovnické „politiky“ vůči některé skupině obyvatel. Kromě relativně početného korpusu dochovaných pramenů zmiňujících Židy v Chebu, jež jsem zmínil výše, se nejvíce zmínek v diplomatických pramenech pochopitelně týká Židů pražských. Zmínky o Židech v listinách pro další česká města jsou již vždy pouze jednotlivými, konkrétně se jedná o listinu týkající se Židů z Hradce Králové,²¹ listinu týkající se klatovských Židů²² a Židů českobudějovických.²³ Vzhledem k jejich marginálnímu významu se jim věnovat nebudu a níže stručně předstávím pouze materiály týkající se Chebu a Prahy.

Cheb a celý jeho region zastávaly v kontextu zemí české koruny specifickou pozici. Jednalo se o říšskou zástavu, která sice nebyla nikdy inkorporována do Karlem vytvořeného státoprávního celku zemí Koruny české, na rozdíl od jiných (leckdy i inkorporovaných) zemí však nebylo nikdy od českých zemí odděleno a v redukované podobě se stalo součástí i českého moderního státu.²⁴ Zároveň mělo celé město i jeho okolí specifický právní status, který vykazoval jisté prvky městského státu.²⁵ Koneč-

20 Úvodní přehled ke středověkým dějinám Židů v Chebu kvalitně zpracoval Dieter DEMANDT, *Die Judenpolitik der Stadt Eger im Spätmittelalter*, in: *Bohemia* 24/1 (1983), s. 1–18.

21 CIM II, s. 871–872, č. 678.

22 F. PALACKÝ, *Ueber Formelbücher II*, s. 149, č. 187.

23 Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXI*, Praha 1903, s. 190, č. 11. Jedná se o dokument z roku 1415 adresovaný radě města České Budějovice, v němž podkomoří Jan z Lestkova vyzývá, aby byla Židům zachována všechna práva, která obdrželi.

24 K Chebsku v kontextu uspořádání zemí Koruny české viz Lenka BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, zejm. s. 17–23 a 87–91.

25 K tomu viz František KUBŮ, *Chebský městský stát: počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006.

ně i postavení místní židovské komunity se zvláště v 15. století odlišovalo od postavení těch v českých královských městech, neboť zde mělo nad Židy jistou pravomoc i město samotné.

Dokumenty Václava IV. či jeho úředníků, které se týkala Židů v českých zemích pocházejí zvláště v období 80. a 90. let 14. století. Jedná se zejména o osvobození Židů a chebských měšťanů od placení berně (vydána v letech 1389,²⁶ 1392²⁷ a 1395²⁸), o výzvy k ochraně jejich finančních pohledávek (1386²⁹ a 1391³⁰), a v jednom případě též o vymezení soudní pravomoci nad chebskými Židy, kdy panovník udělil Židům milost, aby byli souzeni pouze chebským rychtářem podle platného městského práva („[...] *fur vnser gerichte vnd richter derselben stat zu Eger, der in zeiten ist odir wirdet, noch derselben stat rechte.*“).³¹ Žádná z listin nesvědčí o mimořádně pozitivním vztahu krále k Židům. Osvobození od placení berně lze velmi stručně vysvětlit půjčkami, jež město (včetně jeho židovských obyvatel) poskytlo panovníkovi, a ten jej na oplátku osvobodil od platby daní.³² Rozhodnutí o podléhání chebských Židů soudní pravomoci chebského rychtáře a městského práva je specifické v kontextu postavení Židů v jiných městech českých zemí, nicméně ani v Chebu to neznamena, že by se panovník pravomoci nad Židy vzdával.

Kromě výše zmíněných listin, týkajících se chebských Židů, nacházíme za Václavovy vlády nemálo dokumentů vztahujících se na Židy pražské. Tyto se na rozdíl od výše zmíněných dokumentů týkají primárně Židů, zejména židovského hřbitova na Novém Městě pražském, tzv. *židovské zahrady*.³³ Je to listina ze 7. července 1384, v níž Václav potvrdil

26 CIM II, s. 809–810, č. 632.

27 CIM II, s. 837–838, č. 650.

28 CIM II, s. 866–867, č. 673.

29 Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ (eds.), *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16) V/I-1 (1378–1397)*, Praha 2006, s. 123, č. 244 (dále RBMV V/1).

30 CIM II, s. 820–821, č. 640.

31 CIM II, s. 721–722, č. 557. Stručně k tomu D. DEMANDT, *Die Judenpolitik*, s. 2–3.

32 Stručně k tomu D. DEMANDT, *Die Judenpolitik*, s. 8.

33 Její existence a přesná poloha byla doložena mj. i archeologickým výzkumem v oblasti ulic Spálená, Lazarská, Purkyňova a Vladislavova, viz Tomasz CYMBALAK – Veronika STAŇKOVÁ, *Židovská zahrada na Novém Městě pražském*, in: *Staletá Praha 30/2* (2014), s. 86–110; Tomasz CYMBALAK – Veronika STAŇKOVÁ – Daniel

karmelitánskému konventu povolení dané již Karlem IV. v roce 1347, aby si postavili kostel a příbytek u hradeb města Prahy, u židovské zahrady, tedy hřbitova.³⁴ O několik let později, roku 1410, král hřbitov Židům potvrdil, a to spolu s vlastnictvím domů, které k tamějšímu hřbitovu náležely.³⁵

Pro úplnost zmiňuji i listinu z roku 1383, jež se týká vybírání cel u bran Menšího Města pražského. Výnos z nich připadal Alžbětě Pomoránské a panovník kromě jiného zmiňuje, že „povezeli kto žida živého aneb židy živé, ten plat' ot každého koně šest halěřův. Pakli poveze žida umrlého neboli jich více umrlych, tehdy ot každého koně groš jmá dáti.“³⁶

Je zřejmé, že pramenná základna je velmi subtilní a těžko nám, jak jsem výše několikrát zmínil, může nabídnout ucelenou představu o panovníkově nakládání se Židy. Jisté však je, že ani z toho mála co máme k dispozici se nijak nevyjevuje, že by Václav Židy proti křesťanům jakkoli favorizoval.

Pašije pražských Židů

Vedle zpráv o židovských finančních aktivitách jsou to různé protižidovské akce, které tvoří další neopominutelný korpus pramenů k dějinám Židů ve středověku. V době vlády Václava IV. jsou to především tzv. *pašije pražských Židů*, tedy napadení pražské židovské čtvrti o Velikonocích roku 1389, během něhož mělo zahynout několik stovek Židů.³⁷

POLAKOVIČ, *The Jewish Garden in the New Town of Prague: New lessons learned from the archeological investigations undertaken by the National Heritage Institute in the Capital City Prague*, in: Eva DOLEŽALOVÁ et al. (eds.), *Jews in the Medieval Town*, Praha 2015, s. 149–168 (= *Colloquia mediævalia Pragensia* 7); Michaela SELMI WALLISOVÁ, *Židovský hřbitov ve Vladislavově ulici*, in: *Staletá Praha* 25/2 (2009), s. 54–65; Veronika STAŇKOVÁ, *Výsledky záchranného archeologického výzkumu v Purkyňově ulici na Novém Městě pražském*, in: *Staletá Praha* 27/2 (2011), s. 60–73.

34 RBMV V/1, s. 96, č. 171.

35 Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae I: privilegia města pražských*, Praha 1886, s. 206–207, č. 129 (dále CIM I).

36 CIM I, s. 166–168, č. 103.

37 Často tradovaný počet 3 000 obětí lze s jistotou označit za výrazně nadhodnocený, zvláště vezmeme-li v potaz, že odhadovaný počet obyvatel židovské čtvrti v Praze činil cca 750 osob, viz Alexandr PUTÍK, *On the Topography and Demography of the Prague Jewish Town Prior the Pogrom of 1389*, in: *Judaica Bohemiae* 30–31 (1994–1995), s. 7–46, zde s. 45.

O samotném průběhu události a motivaci útoku nenacházíme hodnověrné informace, jedná se pouze o různou měrou stylizovaná vyprávění a reflexe, a to jak z křesťanské, tak z židovské strany.³⁸ Především je to korpus křesťanských narácí, souhrnně označovaných jako *Passio Iudeorum Pragensium*.³⁹ Židovským pramenem je liturgická skladba *Et kol ha telaà* (Všechna protivenství) z pera pražského rabína a pamětníka událostí Avigdora Kary.⁴⁰ Jediné diplomatické prameny, které se snad váží k těmto tragickým událostem jsou jednak zpráva ve formulářové sbírce

38 Možnosti interpretace literárních zmínek o útoku na pražské Židy a jejich věrohodnost přehledně shrnuje skvělá studie Evina Steinová, *Passio Iudeorum Pragensium: Tatsachen und Fiktionen über das Pogrom im Jahr 1389*, in: Helmut Teufel – Pavel Kocman – Milan Řepa (eds.), „Avigdor, Benesch, Gitl“ - Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter. Samuel Steinherz (1857 Güssing – 1942 Theresienstadt) zum Gedenken, Prague – Essen – Brünn 2016, s. 159–186; Daniel Soukup, *Zraněná těla: Protižidovské násilí v profanačních legendách českého středověku*, disertační práce, Univerzita Palackého, Filosofická fakulta, Olomouc 2013, zejm. s. 74–93. Analýzu křesťanského vyprávění o útoku z roku 1389 jako středověké parodie představila Barbara NEWMAN, *The Passion of the Jews of Prague: The Pogrom of 1389 and the Lessons of a Medieval Parody*, in: Church History 81 (2012), s. 1–26. Dále k útoku viz František Graus, *Struktur und Geschichte: Drei Volksaufstände im mittelalterlichen Prag*, Sigmaringen 1971, zejm. s. 50–60; k domnělým souvislostem pražského útoku s útokem na zhořeleckou židovskou obec Eva Doležalová, *Über mögliche Zusammenhänge zwischen den Pogromen in Prag und in Görlitz im Jahr 1389*, in: Helmut TEUFEL – Pavel KOCMAN – Milan ŘEPA (eds.), „Avigdor, Benesch, Gitl“ - Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter. Samuel Steinherz (1857 Güssing – 1942 Theresienstadt) zum Gedenken, Prague – Essen – Brünn 2016, s. 187–200, k jejím závěrům kriticky M. MUSÍLEK, *Recenze: Helmut Teufel – Pavel Kocman – Milan Řepa (edd.), Avigdor, Benesch, Gitl. Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter. Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing – 1942 Theresienstadt)*, in: Časopis Matice moravské 135/2 (2016), s. 470–476.

39 Pašije pražských Židů byly česky vydány mj. v Bohuslav HAVRÁNEK – Josef HRABÁK (eds.), *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. Praha 1957, s. 594–598 a s. 603; kritickou edici originálu připravila Eva STEINOVÁ, *Passio Iudeorum Pragensium: Kritická edícia Pašijí pražských židov*, diplomová práce, Masarykova univerzita, Filosofická fakulta, Brno 2010. Další literární díla presentoval Daniel SOUKUP, *Latinské a české verše o pražském pogromu roku 1389. Ke dvěma pozapomenutým žákovským skladbám*, in: Česká literatura 5, 2012, s. 711–726.

40 Český překlad existuje jednak ve verzi Jiřího LANGERA, *Zpěvy zavržených: malá antologie hebrejského básnictví X. – XIX. století*, Praha 2000, s. 58–63, jednak v novější verzi Pavla SLÁDKA, *Raši (1040–1105). Vznik biblického komentáře ve frankoporných židovských centrech*, Praha 2012, s. 481–486.

Jana z Přimdy z téhož roku (té se budu věnovat podrobněji níže), a dále zmínka o pokřtěných Židech ve výnosu pražského synodu z roku 1391.⁴¹

Podle tradice měl být útok na židovskou obec odvetou za napadení kněze, jenž procházel židovskou čtvrtí s proměněnou hostií. Židé po něm měli házet kameny, v důsledku čehož byla zneuctěna i proměněná hostie. Věrohodnost příběhu nelze doložit, pravděpodobnější se zdá, že se jednalo o poměrně časté využití narativu zneuctění Krista přítomného v nejsvětější svátosti. Svou roli nepochybně hrálo i to, že se útok odehrál během Velikonoc.⁴² Václav IV. v událostech patrně osobně nefiguroval, a to zejména proto, že v době útoku (s největší pravděpodobností mezi 16. – 20. dubnem) v Praze nepobýval.⁴³ Nelze přesvědčivě doložit, zda právě panovníkova nepřítomnost ve městě mohla být jednou z motivací k útoku, některé literární prameny to však jako důvod útoku uvádějí.⁴⁴ Vzhledem k tomu, že napadení židovského obyvatelstva se rovnalo napadení panovnického regálu, nelze tuto interpretaci zcela odmítnout.

Právě reakce panovníka a jeho okolí jsou však předmětem mého zájmu. Jsou to jednak zmínky o pokutě, již měl panovník za tento útok udělit staroměstské městské radě, jednak reakce jeho úředníků, konkrétně jeho podkomořího Zikmunda Hulera. V případě zmíněné finanční sankce bohužel nedisponujeme žádným diplomatickým pramenem, jenž by mohl skutečnost osvětlit, veškeré zmínky pochází pouze z narativních pramenů. Zmiňuje se tak astronomická částka 20 000 kop grošů, uvedená v *pašijích pražských Židů*, konkrétně verzi *Historia de cede*, která zcela

41 Obojí zmiňuje E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 162, pozn. 13; zprávu z formulářové sbírky Jana z Přimdy viz F. PALACKÝ, *Ueber Formelbücher II*, s. 150–151, č. 190; zprávu z diecézního synodu zmiňuje F. GRAUS, *Struktur und Geschichte*, s. 59, pozn. 40.

42 Náboženský přesah útoku naposledy analyzoval Milan ŽONCA, „... and order was upset”, *Easter, the Eucharist, and the Jews of Prague, 1389*, in: Jonathan ADAMS – Cordelia HESS, *The Medieval Roots of Antisemitism: Continuities and Discontinuities from the Middle Ages to the Present Day*, New York 2018, s. 287–305.

43 Jedna z možností je, že se král tou dobou již nacházel v Chebu (což jedna z verzí *pašijí* uvádí), kde se v květnu konal říšský sněm. Podle další z verzí vyprávění o protizidovském útoku se král měl nacházet v Lokti. Žádná z těchto variant však není bezpečně doložená jinými prameny. E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 176.

44 Jedná se o verzi *pašijí secundum Ieškonem*, a nalézáme to i v rané novověké kronikářské tradici, jak dokládá zpráva v kronice Davida Ganse. E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 176; zprávu Davida Ganse viz David GANS, *Ratolest Davidova* (přel. Jiřina Šedinová), Praha 2016, s. 212 a 542.

jistě skutečnosti neodpovídá.⁴⁵ Stejně tak je nutné brát s rezervou údaj o tom, že z útoku inkasoval panovník 5 sudů plných stříbra.⁴⁶

Druhým pozoruhodným prvkem spojeným s tragickými událostmi je reakce Zikmunda Hulera, králova podkomořího. V návaznosti na proběhnutí útoku totiž v pondělí po Velikonocích, tedy 19. dubna, nařídil „na rozkaz krále purkmistrům, soudcům, konšelům a přísežným měst v Čechách, aby ihned veškeré Židy v městech svých zjímali, bezpečně zavřítí a majetek jich movitý i nemovitý zabaviti dali a opatrně chovali.“⁴⁷ Motiv zadržení se v kontextu Václavovy vlády neobjevuje při událostech roku 1389 poprvé, nyní se však patrně odlišoval od výše zmíněného možného zadržení Židů v roce 1385. Na základě hypotetické časové návaznosti lze nařízení vydané Zikmundem Hulerem klást do souvislosti s pražským útokem a možnou snahou uchránit další české Židy napadení v jiných českých městech a zabránit tak šíření podobných agresivních nálad.⁴⁸ Ze stručného dokumentu nelze více informací ani vyčíst. Že skutečně k nějaké formě zadržení Židů dojít mohlo dokládá zmínka v dopise pražského rabína Avigdora Kary židovským obcím v Rakousku, v němž píše: „Já jsem uvězněn, takže nemohu odjet do jiné obce, abych si tam vydělal na živobytí.“⁴⁹ Zda lze ze zadržení Židů po velikonočním útoku vyvozovat také v jiných případech se odehravší konfiskaci majetku, to je již jen hypotéza. Stejně však je, že obě nařízení o zadržení Židů a jejich majetku v celých Čechách, jak z roku 1385 tak z roku 1389, jsou uvedena pouze ve formulářové sbírce Jana z Přimdy čili nelze bezpečně stanovit, zda skutečně tyto dokumenty vstoupily v platnost či zda se nejednalo pouze o nevyužité koncepty nařízení.

45 Přes pochybný charakter pramene však někteří autoři tuto sumu chápou jako skutečnou pokutu, již král staroměstským udělil. Viz např. J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 198 a v návaznosti na něj i Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b (1310–1402)*, Praha 2003, s. 26–27.

46 E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 175.

47 F. PALACKÝ, *Ueber Formelbücher II*, s. 150–151, č. 190; BD I, s. 80, č. 171.

48 Takto bývá ostatně tento dokument tradičně vykládán, viz J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 198.

49 Milan ŽONCA, *Několik poznámek k intelektuálnímu profilu Avigdora Kary*, in: Daniel BOUŠEK – Magdalena KŘÍŽOVÁ – Pavel SLÁDEK (eds.), *Dvarim meatim: Studie pro Jiřinu Šedinovou*. Praha 2016, s. 35–56, zde s. 43.

Další otázkou, na níž nebude možné nalézt uspokojivou odpověď, je, jak dlouho trvalo pražské židovské obci než se hospodářsky a demograficky regenerovala po tak ničivém útoku. Svízelnou hospodářskou situaci dokazuje i další zmínka z Karových dopisů, kdy žádá rakouské židovské obce o finanční podporu, neboť pražská židovská obec prý „*zchudla natolik, že si již nemůže dovolit živit mne [Avigdora Karu] a vás [jeho žáky – K.H.]*.”⁵⁰ Kromě hospodářské situace zde pak existovala ještě bolestná otázka během útoku nuceně pokřtěných Židů, kterou v pramenech na počátku 90. let nacházíme také. Zde evidentně docházelo k třecím plochám mezi zájmy církve a přístupem panovníka, jak svědčí například stížnost tehdejšího pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna na jednání Zikmunda Hulera, jenž některé pokřtěné Židy k arcibiskupově nelibosti vzal pod svou ochranu.⁵¹

Pro naši studii je však podstatné, že ani z velikonočních událostí z roku 1389 nelze vyčíst nic, co by nasvědčovalo mimořádně pozitivnímu vztahu krále Václava k českým Židům. Nevíme, zda král skutečně viníky útoku nějak sankcionoval, stejně jako nejsme schopni doložit, zda se král na úkor Židů nějak obohatil. Pro oba přístupy by bylo lze nalézt analogie v jednání jiných panovníků, pro náš výzkum je to však bezpředmětné, neboť by se takové úvahy nutně odvíjely pouze na bázi spekulací.

Rex Iudæorum

Výše uvedený dějinný kontext nenaznačuje, že bychom mohli v případě Václava IV. hovořit o jeho zvýšené náklonnosti vůči Židům. Naopak se ukazuje, že Václavův přístup k židovským obyvatelům českých zemí odpovídal jednání jiných středověkých evropských panovníků. Přesto však nacházíme nemálo pramenů křesťanské i židovské proveniencie, které Václavův vztah k Židům pozitivně či negativně hodnotí.⁵²

50 M. ŽONCA, *Několik poznámek k intelektuálnímu profilu Avigdora Kary*, s. 41.

51 Franz Martin PELTZEL, *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus*, 1. Prag 1788, s. 260 a navazující *Urkundenbuch zur Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus. Erster Theil*. Prag, 1788, Acta in Curia Romana, č. CXVI (s. 145–164), s. 154, art. XXVII. BD II, s. 881, č. 1134; Paul DE VOOGHT, *Hussiana*, Louvain, 1960, s. 432.

52 Problematika obrazu Václava IV. jako příznivce a podporovatele Židů nebyla dosud uspokojivě analyzována. Prozatím nejpodrobněji se jí zabýval Klaus SCHREINER,

Mezi křesťanskými prameny dominují zejména ty z pera církevních autorů. Jedná se zejména o zmínky augustiniánského opata Ludolfa Zaháňského v jeho díle *Tractatus de longevo schismate*⁵³, dále se jedná o stesky pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna v jednom z jeho vánočních kázání a v jeho již v římském exilu zformulované žalobě *Acta in curia Romana*. Poněkud stranou nechám zprávy Jana z Wetzlaru v díle *Dialogus super magnificat*, vztažené především na Václavova podkomořího Zikmunda Hulera.⁵⁴ Ze světských představitelů pak musíme jmenovat především zprávu o vztahu Václava IV. k Židům ve *stízném listě* panské jednoty z roku 1397.⁵⁵ Pohlédneme-li na židovské prameny, přední a výlučné místo zde zaujímá hebrejská kronika *Gilgul bnej Chušim (Husitská kronika)* Zalmana ze St. Goar.⁵⁶ Další hebrejské prameny, jež Václava

Correctio Principis. Gedankliche Begründung und geschichtliche Praxis spätmittelalterlichen Herrscherkritik, in: František GRAUS (ed.), *Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und Inhaltliche Probleme*. Sigmaringen, 1987, s. 203–256, dále pak na několika místech ve vazbě na události roku 1389 E. STEINOVÁ, *Passio*; velmi stručný přehled nabídl též Eva DOLEŽALOVÁ, *Jak vznikl obraz Václava IV. jako ochránce Židů*, in: Český časopis historický 116/2, 2018, s. 447–458. Pouze krátce a bez hlubší analýzy se o Václavově údajné náklonnosti k Židům zmiňují ve svých dílech Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013, s. 381–382; a F. GRAUS, *Struktur und Geschichte*, s. 57–59; ze starší literatury pak František Michálek BARTOŠ, *Čechy v době Husově (1378–1415)*, Praha 1947, s. 474–498; Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, Praha 1992, část I, s. 65 a pozn. 2 na s. 235; i František PALACKÝ, *Dějiny národu českého II*, Praha 1968, s. 417–418.

53 Johann LOSERTH (ed.), *Der Tractatus de longevo schismate des Abtes Ludolf von Sagan*, Wien 1880 (= Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung III), s. 345–561.

54 I s vazbou na Václavův přístup k Židům je zmiňuje E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 173–174; podrobně je pak rozvádí zejména Albrecht Hausmann v kontextu možného židovsko-křesťanského mezináboženského dialogu na příkladu díla Oráč z Čech. Albrecht HAUSMANN, *Der Ackermann aus Böhmen und die Prager Juden um 1400*, in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 125/2 (2003), s. 292–323, zejm. s. 308–310. O specifickém vztahu Židů a Zikmunda Hulera uvažuje i Franz MACHILEK, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967, s. 142, pozn. 59.

55 Stízný list publikoval F. PALACKÝ, *Ueber Formelbücher II*, s. 102–103, č. 110.

56 Edici a analýzu pramene představil Israel J. YUVAL, *Jews, Hussites and Germans according to the Chronicle ‚Gilgul Bnei Hushim‘*, in: Zion 54/3 (1989), s. 275–319 [hebrejsky], stručnější německou verzi studie spolu s německým překladem kroniky viz Israel J. YUVAL, *Juden, Hussiten und Deutsche: nach einer hebräischen Chronik*, in: Alfred HAVERKAMP – Franz-Josef ZIWES (eds.), *Juden in der christlichen Umwelt während*

hodnotí, stanovisko této kroniky přebírají. Všechny výše zmíněné prameny vznikly buď ještě za Václavova života, nebo nedlouho po jeho smrti, což je pro interpretaci obrazu krále jako příznivce či podporovatele Židů nezbytná informace, neboť prameny tak mohou zdánlivě vyvolávat dojem reflexe skutečnosti. Že tomu tak podle mého soudu nebylo se nyní pokusím na jednotlivých příkladech ukázat.

V díle Ludolfa Zaháňského nacházíme celkem dvě reference o vztahu Václava IV. a Židů. První z nich se vztahuje k tragickým událostem Velikonoc roku 1389. Motivace napadení pražské židovské obce hledá augustinián ve zvýhodňování Židů panovníkem. Vždyť podle Ludolfova podání měl panovník nechat obehnat židovskou čtvrť zdí a stejně tak měl vypudit křesťany, kteří v židovské čtvrti žili.⁵⁷ Jednání rozvášněného křesťanského davu proto bylo Ludolfovyma očima spravedlivou reakcí.⁵⁸ Zaháňský opat však není jediný, kdo takový náhled nabízí, neboť podobný narativ je představen také v jedné z verzí *Passio*, nazývané podle jejího incipitu *Historia de cede Iudeorum Pragensi*. Zde je také zodpovědnost za napadení Židů kladena na panovníka a jeho příznivý přístup k Židům, což mělo křesťany vyprovokovat k jejich zákroku.⁵⁹ Spíše, než o líčení skutečnosti však šlo Ludolfovi o vykreslení Václava IV. jako nehodného krále a zejména pak nehodného následovníka jeho otce, jenž židovské obyvatele nepodporoval, ale jednal přesně opačně: „*Hic vivus professor fidei ritus sacrilegos, ritus iudaicos, pompas iudeorum et honorem eis indebitum in tantum diminuit, ut Prage in eorum platea domos eorum precipuas inhabitarent christiani.*“⁶⁰

I další zmínka v Ludolfově traktátu míří ve skutečnosti na širší vnímání panovníka, ne na konkrétní projevy jeho vlády. Podle zaháňského opata byl Václav IV. nenáviděn všemi vrstvami křesťanské společnosti. Jediní, kdo jej za krále přijímali, byli Židé.⁶¹ Stejně pak je nutné interpretovat i označení *rex Iudeorum* jehož se Václavovi dostává ve zprávě o jeho smrti, když Ludolf Václava označuje postupně jako *Desertor Romanorum*,

des späten Mittelalters, Berlin 1992, s. 59–102.

57 J. LOSERTH, *Tractatus*, s. 420.

58 E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 171–172; J. LOSERTH, *Tractatus*, s. 419–420.

59 E. STEINOVÁ, *Passio*, s. 167.

60 J. LOSERTH, *Tractatus*, s. 394 a 409.

61 J. LOSERTH, *Tractatus*, s. 419; F. MACHILEK, *Ludolf von Sagan*, s. 141–142.

*desertus eorum, persecutor clericorum, hostis Teutunicorum, carnifex Bohemorum, fautor hereticorum et rex Judeorum.*⁶²

Motivace augustiniánského opata je zde tedy zřejmá. Ludolf zdůrazňuje, že Václav byl přesně opačným ztělesněním panovníka, než jakým byl jeho otec a jakým měl být i on. Kromě tradování zpráv o tom, kterak nechal Václav upálit vlastního kuchaře používá augustiniánský opat ve vztahu k Václavovi i další přirovnání – zatímco o jeho otci hovoří jako o druhém Šalomounovi, Václav je pro něj Šalomounovým podobně nehodným synem Roboámem, či dokonce druhým Neronem.⁶³ Král západokřesťanského světa měl být především obráncem křesťanství. Místo toho však český král hájil zájmy Židů, tedy těch, kdo měli být vytlaceni na okraj křesťanské společnosti, čímž se zpronevěřil svému poslání. Ludolfovy zmínky o Václavovi jako židovském králi lze tedy velmi dobře vztáhnout k obecným a stereotypním aspektům (špatné) panovníkovy vlády, čímž se oslabuje (ne-li zcela mizí) význam Ludolfových označení jako reprezentací skutečnosti.

Dalším církevním hodnostářem, jenž králi Václavovi a jeho dvořanům spílal za přílišnou přízeň vůči Židům byl pražský arcibiskup Jan z Jenštejna. V 80. letech se nechal slyšet ve svém vánočním kázání, že u krále se dovolá vyslyšení spíše Žid než prelát či velmož.⁶⁴ V podobném duchu si pak stěžuje i v žalobě papeži Bonifáci IX. po svém odchodu z Prahy, když píše, že i Židé, nepřátelé Kristovi, se mají lépe než kněží.⁶⁵ Tyto nářky je nutné číst zejména optikou vyostřeného konfliktu mezi králem a arcibiskupem, jenž naplno propukl v 90. letech 14. století. Druhým souvisejícím faktorem pak může být spor o nakládání s konvertity po útoku na pražské Židy roku 1389, jež jsme zmínili výše, a jenž se sice netýkal přímo panovníka, ale jeho podkomořího Zikmunda Hulera.

62 J. LOSERTH, *Tractatus*, s. 458–459.

63 F. MACHILEK, *Ludolf von Sagan*, s. 139; Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik: cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha – Litomyšl 2003, s. 80–91; R. ANTONÍN, *Ideální panovník*, s. 471.

64 A. HAUSMANN, *Der Ackermann aus Böhmen*, s. 311, pozn. 53. Ruben E WELTSCH, *Archbishop John of Jenstein (1348–1400). Papalism, Humanism and Reform in Pre-Hussite Prague*. The Hague – Paris, 1968, s. 62, pozn. 89.

65 F. M. PELTZEL, *Urkundenbuch*, Acta in Curia Romana, č. CXVI (s. 145–164), s. 148, art. XII.

Třetím subjektem, jenž Václavovi přílišnou náklonost vůči Židům vytýká, je panská jednota ve svém stížném listě z roku 1397, a to se slovy: „*Proč jsi tak horlivě miloval proradnost Židů, maje je v lásce víc než věrné křesťany a vynášeje je nad proroky Páně?*“⁶⁶ Na základě prosté zmínky, že panovník zvýhodňuje Židy proti křesťanům nelze přesně zjistit, co bylo jádro sporu. Z dalších dokumentů se však zdá, že se mohlo jednat o reflexi širší rozepře o pravomoc nad židovským obyvatelstvem v českých zemích. Jak jsem v úvodní části studie poznamenal, Židé byli v českých zemích služebníky královské koruny, byli přímo poddaní panovníkovi. Zároveň se však od počátku 14. století setkáváme s přijímáním Židů do měst, jejichž majitelem byla šlechta. To se pochopitelně nemohlo obejít bez svolení panovníka. Lze usuzovat, že šlechta si během 14. století pokoušela získat nad židovským obyvatelstvem na svých majetcích jistý vliv. Touto optikou pak lze číst i zásadní dokument Václavovy vlády ve vztahu k Židům, totiž výše několikrát zmíněné privilegium z roku 1393. To jasně stanovuje, že pravomoc nad Židy náleží především králi a jeho úředníkům. Patrně tedy (alespoň latentně) existoval spor mezi šlechtou a panovníkem v otázce pravomocí nad Židy v konkrétních (snad zejména šlechtických) sídlech, neboť když došlo roku 1395 mezi králem a panskou jednotou k ujednání, které ošetřovalo vzájemný vztah panovníka a šlechty a vymezovalo jejich kompetence, byl jeden z artikulů této dohody věnován též soudní pravomoci nad Židy.⁶⁷ Doslova se v něm píše: „*Také o židech, byloliby sie kde pro ně komu uwázáno, a byla která pře o to, aby to bylo pány ohledáno, a výše aby nebylo saženo, než jakby listy svědčily.*“ Nabízí se možnost klást mezi dokumenty z roku 1393, ujednání z roku 1395 a žalobu jednoty z roku 1397 jistou souvislost, neboť se panská jednota mohla cítit poškozená panovníkovým postupem v upevňování jeho pravomoci nad Židy.

Již při prvním pohledu na tyto křesťanské prameny se ukazuje jedna pro interpretaci zásadní skutečnost, totiž vztah autorů ke králi Václavovi.

66 F. PALACKÝ, *Ueber Formelbücher II*, s. 102–103, č. 110; F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého VI*, Praha 1973, s. 338.

67 František PALACKÝ, *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích 1*, Praha 1840, s. 56, č. 5 (dále jen AČ I); ke sporu Václava IV. s panskou jednotou viz Robert NOVOTNÝ, *Spor Václava IV. s panstvem*, in: František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (eds.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 664–674.

O vleklých sporech mezi králem a pražským arcibiskupem, stejně tak jako o konfliktu s panskou jednotou bylo již popsáno mnoho stran. Ani Ludolf Zaháňský v negativním vztahu vůči českému králi nijak nevybočoval, ostatně celý jeho *Tractatus* obsahuje množství různých negativně laděných přirovnání a popisů chování krále Václava IV. Je tedy zřejmé, že veškeré zmínky Václava IV. jako příznivce Židů je nutné číst optikou napjatých vztahů mezi králem a jeho oponenty.

V případě pramenů židovských však není interpretace zdaleka tak jednoznačná. Hebrejská kronika *Gilgul bnej Chušim* představuje v české historiografii bohužel stále poměrně opomíjený pramen.⁶⁸ Dílo vzniklo v rozmezí 20. – 50. let 15. století a popisuje zejména události druhé křížové výpravy proti husitům, v kratších zmínkách pak i další události, včetně konání basilejského koncilu.

Samotná zmínka o Václavově mimořádném vztahu k Židům se vyskytuje na samotném počátku kroniky. Byť panovník není v textu explicitně jmenován, je zřejmé, že se jednalo o Václava. Jeho pozitivní vztah měl vycházet zejména z osobního kontaktu s pražským rabínem a významným učencem té doby, Avigdorem Karou:

„Stalo se to ve dnech našeho učitele, rabiho J[aakova] Segala, to byl onen náš učitel rabi Jaakov, který svou moudrostí panoval v celé aškenázské diaspoře, a [lidé] se napájeli vodami jeho učenosti. Náš učitel a rabi Avigdor Kara, který sídlil v českých zemích, v královském sídelním městě Praze, způsobil velikou věc: Panovník oné země v něm našel zalíbení a [zahrnul jej] milostí, takže jej miloval jako sama sebe, až se stalo, že když se s králem učil, vyznal [král] princip jednoty Svatého, budiž požehnán, a uvěřil [v něj]. A proto tento rabín skládal písně a verše ve svatém jazyce a také v jazyce českém, které se zpívaly veřejně, [o tom], že není víry, jako je víra Izraele. Později

68 Pouze stručně jej zmiňují František ŠMAHEL, *Husitské Čechy: struktury – procesy – ideje*, Praha 2001, s. 417; a následně pak Eva DOLEŽALOVÁ, *Židé v českých zemích za panování Lucemburků*, in: František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (eds.), *Lucemburkové: Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 679–687, zde s. 685–686; velmi stručně jej popularizačně shrnuli též Vladimír SADEK a Jan HEŘMAN, *Hebrejský pramen o husitech*, in: Dějiny a současnost 9/1963, s. 4–8. Český překlad několika pasáží, viz v Olga SIXTOVÁ – Pavel SLÁDEK (eds.), *Čítanka raně novověké aškenázské paleografie 2: transkripce, překlady a komentáře*, Praha 2020, s. 21–27.

král zemřel a povstal jeden kněz, jehož jméno bylo Hus, což v českém jazyce znamená husa, a proto se ještě dnes [jeho přívrženci] nazývají husité.“⁶⁹

Chronologickou nepřesností událostí se není třeba zabývat. Podstatnější je klást si otázku, jaká byla motivace autora textu, aby psal o pozitivní osobní vazbě pražského rabína a českého krále. Jedná se snad o autentickou reflexi reality, nebo pouze o literární figuru bez reálného základu? Celá kronika má kromě historiografického i autobiografický moment. Její autor, Zalman ze St. Goar, totiž minimálně z části zaznamenal svou osobní zkušenost, jak sám v úvodu kroniky uvádí.⁷⁰ Osobní zkušenost je však nezbytné vztahovat zejména na události druhé křížové výpravy proti husitům, neboť v době jejího konání, tedy na podzim roku 1421, Zalman prokazatelně pobýval v Chebu u tamějšího rabiho Natana.⁷¹

Pokud tedy reflexe Václavova vztahu s Avigdorem Karou nevycházela z reálného základu, co jejím využitím v textu autor sledoval? Genezi je nutné hledat v kronikářově širším náhledu na husitství a jeho vztah k judaismu.⁷² Kronikář uvádí několik podstatných informací. Václav IV. měl po rozhovorech s pražským rabínem odvrhnout učení o Trojici. Dále měl pražský rabín zkomponovat píseň, v níž se mimo jiné mělo zpívat, že „není víry jako víry židovské,“ která se pak veřejně zpívala. Jan Hus měl při svém veřejném vystoupení podobně jako panovník vyznat víru pouze v jediného Boha, a tedy též odmítnout trinitární dogma. Editor kroniky Israel Yuval z těchto informací soudí, že autor kroniky spatřoval duchovní spřízněnost husitství a judaismu.⁷³

Konfrontujeme-li tyto kronikářovy výroky s realitou, musíme uznat, že kronikář v úvodu svého díla konstruuje umělou představu o vztahu Židů, českého krále a husitů jako ideově spřízněných dějinných aktérů. Rozhodně se však, na rozdíl od jiných pasáží kroniky, nejedná o věrohodnou reflexi historických událostí. Představa pozitivního vztahu Václava IV. k Židům, resp. jejich čelnému representantovi Avigdoru Karovi,

69 Vlastní překlad autora, převzato z: O. SIXTOVÁ – P. SLÁDEK (eds.), *Čítanka*, s. 27.

70 I. YUVAL, *Juden, Hussiten und Deutsche*, s. 61 a 96.

71 I. YUVAL, *Juden, Hussiten und Deutsche*, s. 60–61, a s. 100.

72 Ve starší odborné literatuře se tento vztah leckdy poměrně přeceňoval.

73 I. YUVAL, *Juden, Hussiten und Deutsche*, s. 62–63.

je tak pouze literární konstrukcí a v podstatě náhodou se setkává s podobnými označeními panovníka v křesťanských pramenech.

Možnost, že by Zalman znal označování Václava IV. jako podporovatele Židů z křesťanského prostředí nelze přesto úplně vyloučit. Kronikář totiž například při popisu obléhání Žatce pracuje s velmi podobnými motivy jako křesťanští kronikáři,⁷⁴ je tedy možné, že nějaké povědomí tradování událostí v nežidovském prostředí autor měl. Pro takovéto hlubší ovlivnění interpretace Václava jako příznivce Židů však chybí sebemenší přímý doklad.

Představu předestřenou v hebrejsky psané husitské kronice nelze tedy chápat jako něco víc než jen literární figuru a součást autorovy narativní strategie. Zároveň je nutné zmínit, že ani židovské prameny nejsou v chápání vztahu Václava IV. k Židům konzistentní. Kromě Zalmanova vyprávění a jeho převzetí v dalších hebrejských kronikách totiž nacházíme i opačný názor, předestřený v kabalistickém díle *Hadarat kodeš* z počátku 15. století, kde se o Václavovi hovoří jako o zlém králi.⁷⁵

Nyní je třeba položit si poslední otázku, totiž nakolik byl náhled na Václava IV. jako příznivce Židů ojedinělý. I zde zjišťujeme, že tento přívlastek není tak originální, jak by se mohlo zdát. Podobně míněné označení nacházíme u rakouských vévodů Rudolfa III. (1281–1307) a jeho mladšího bratra Albrechta II. Rakouského (1298–1358). Rudolf III., rakouský vévoda a na krátký čas i český král, byl cisterciákem Amboržem z Heiligenkreuzu označen pro svůj snad příliš příznivý přístup k Židům jako *fautor Iudeorum*, tedy příznivce či podporovatel Židů.⁷⁶ O několik desetiletí později pak byl Rudolfův bratr Albrecht označen týmž přízviskem v souvislosti s opatřeními proti tehdy probíhající vlně protižidovského násilí.⁷⁷ Není zdá se náhodou, že i v tomto případě jej tak označuje

74 Zalman se v popisu obléhání nápadně shoduje s vyprávěním Vavřince z Březové, patrně oba čerpali z téhož zdroje, možná z ústní tradice. I. YUVAL, *Juden, Hussiten und Deutsche*, s. 73–74; Jaroslav GOLL (ed.), *Vavřince z Březové kronika husitská*, Praha 1893, s. 512–513, (= *Fontes rerum Bohemicarum V*).

75 I. YUVAL, *Juden, Hussiten und Deutsche*, s. 63.

76 Eveline BRUGGER, *Between a Rock and a Hard Place: Rulers, Cities, And "Their" Jews in Austria during the Persecutions of the Fourteenth Century*, in: Kristine T. UTTERBECK – Merall L. PRICE, *Jews in Medieval Christendom: Slay Them Not*, Leiden – Boston 2013 (= *Études sur le judaïsme médiéval* 60), s. 189–200, zde s. 193.

77 Alfred HAVERKAMP, *Verschriftlichung und Überlieferung von Quellen zur*

osoba z církevních kruhů, znovu cisterciácký mnich, tentokrát z kláštera ve Zwettlu.

Václavem IV. však historie těchto přízvisek také nekončí. Za židovského krále byl označen v polovině 15. století i římský král Friedrich III. Podobně jako v případě Václava IV. je i zde paleta původců tohoto přídomeku široká. Roku 1441 byl jako *rex Iudeorum* označen Friedrich na sjezdu stavů ve Vídni.⁷⁸ Nechybí ani autor z církevních kruhů, když králi saský minorita Matthias Döring vytýká, že je spíše králem židovským než králem římským (*rex Iudeorum potius quam Romanorum*).⁷⁹ Pro úplnost lze dodat, že podobně se o Friedrichovi vyjadřovali i obyvatelé Vídně.⁸⁰ Ani zde však nemůžeme vyvozovat, že by zmíněná označení poukazovala na nějakým způsobem mimořádný vztah panovníka a Židů. Spíše jsou, podobně jako ve Václavově případě, reflexí vypjatého vztahu římského krále a jeho oponentů.

Závěr

Projevoval tedy Václav IV. vůči Židům přízeň více než jeho předchůdci? Ve světle výše presentovaných dokumentů lze bez zaváhání soudit, že pro to neexistují žádné přesvědčivé doklady. Pro krále byli Židé jeden z jeho regálů, čili především zdroj peněz. Lze-li vůbec o nějakém mimořádném vztahu uvažovat, pak nutně jen na bázi individuální, jak by bylo možné nahlížet na odměnění židovského lékaře Feifla, jehož roku 1417 odměnil král za jeho věrné služby.⁸¹ Stejně tak nelze vyloučit, že výše zmíněná údajná náklonnost Zikmunda Hulera se mohla zakládat na osobní

Geschichte des aschkenasischen Judentums während des späten Mittelalters: Überblick und Einsichten, in: Alfred HAVERKAMP – Jörg R. MÜLLER (eds.), *Verschriftlichung und Quellenüberlieferung. Beiträge zur Geschichte der Juden und der jüdisch-christlichen Beziehungen im spätmittelalterlichen Reich (13./14. Jahrhundert)*, Peine 2014 (=Forschungen zur Geschichte der Juden A 25), s. 1–64, zde s. 31; Eveline BRUGGER – Birgit WIEDL, *Regesten zur Geschichte der Juden im Mittelalter 2 (1339–1365)*, Innsbruck – Wien – Bozen 2010, s. 98, č. 647.

78 K. SCHREINER, *Correctio principis*, s. 245.

79 K. SCHREINER, *Correctio principis*, s. 245.

80 K. SCHREINER, *Correctio principis*, s. 232 a 244.

81 Bedřich MENDEL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, Sborník příspěvků k dějinám města Prahy 5, 1932, s. 161–390, zde s. 174, pozn. 4.

vazbě mezi ním a bohatými Židy.⁸² Na tyto vztahy se však vždy musí hledět jako na vztahy jednotlivců, jež mohly mít stěžejší výrazný dopad na politický přístup panovníka či jeho úředníků k Židům jako kolektivu. V otázce nakládání se Židy hrálo roli mnoho faktorů a aktérů, i kdybychom tedy připustili existenci jakéhosi individuálního lobbingu židovských elit u panovníka či jeho úředníků, nelze z toho vyvozovat nějaké zásadní dopady na vztah krále a Židů, neboť pro to chybí jediný přímý doklad.

Valná většina pramenů, které se týkají Židů, směřují zejména na finanční roli židovských komunit v zemi, a to jak v protektivním, tak v zjištěném ohledu. Dominantními tématy privilegia z roku 1393 jsou židovské pohledávky a ochrana jejich finančnictví obecně. Opakovaně se setkáváme s osvobozováním od placení berně a jiných poplatků. Stejně tak ale panovník neváhal odsouhlasit kolektivní umoření židovských pohledávek výměnou za finanční pomoc říšských měst. Ani v případě útoku na pražskou židovskou obec se nesetkáváme s přístupem panovníka, který by svědčil o favorizování českých Židů.

Označení panovníka jako přítele či podporovatele Židů je tedy v křesťanských pramenech nezbytně nutné číst jako invektivu, jako snahu pohanit panovníkův majestát. Královský úřad měl v evropské středověké kultuře nezbytný náboženský přesah, a jakékoli připodobnění panovníka k podporovateli Židů, kteří byli v očích středověké křesťanské kultury nutně odpůrci Kristova učení, znamenalo ponížení a znevážení osoby i úřadu panovníka. Ve Václavově případě se pak posouzení jeho označení za židovského krále nemůže obejít s jeho soudobou celkově negativní presentací, které se mu od jeho oponentů opakovaně dostávalo. Těžko můžeme s odstupem šesti století zhodnotit, zda se alespoň některá z nich nezakládala na pravdě.

Konečně je pak nezbytné připomenout, že Václav IV. nebyl prvním ani posledním panovníkem, jemuž se přídomku podporovatele Židů dostalo. Českého krále můžeme pomyslně zařadit po bok rakouských vévodů Rudolfa III. a Albrechta II. či římského krále Friedricha III. Všem byla vytýkána přílišná náklonnost k židovským obyvatelům jejich země, a ani v jedno z případů nelze ukázat, že by se opírala o jiný základ než o hněv jejich opozice.

82 Zmiňuje to např. Martin MUSÍLEK, *Patroni, klienti, příbuzní: sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*, Praha 2015, s. 112–113.

Vlastní výzkum by si tak spíše než ptaní se po „reálném“ základu označení panovníka jako „krále Židů“ zasloužilo samotné používání a rozšíření tohoto označení jako invektivy. Klaus Schreiner ve své studii označuje tento typ nařčení za typický stereotyp.⁸³ Je tedy úkolem dalšího zkoumání zjistit genezi a rozšíření této invektivy a její roli ve středověkém chápání a proměnách panovnického majestátu.

83 K. SCHREINER, *Correctio principis*, s. 246.

Wenceslas IV: King of the Jews?**KAJETÁN HOLEČEK**

Bohemian King Wenceslas IV. he was already identified as a friend of the Jews during his lifetime. After his death, Ludolf, the abbot of the Augustinian monastery in Zahán, even called him the King of the Jews. The Hebrew chronicle *Gilgul bnei Chushim* (Hussite Chronicle) also speaks of the king's favor towards the Jews. Can these references be understood as proof of the favorable attitude of the Bohemian king towards the Jews in the Czech lands, or rather as a narrative strategy of their authors? During the more than forty-year rule of the Bohemian king Wenceslaus IV, Jews faced events that seriously influenced their position in the Bohemian towns and cities and the daily life of their communities. However, the role of the king in them and his direct influence towards the Jews must be interpreted carefully. Although Wenceslaus IV was accused of excessive support for Jews, we do not find any evidence that the policy of this Bohemian king differed from the policy of his ancestors. Looking carefully at the living conditions of Czech Jews at the turn of the 14th and 15th centuries, we find out that there are no documents for exceptionally improved situation of the Jews during the reign of Wenceslaus IV. In this paper, I have shown that the title *rex Iudeorum* was not used only for Wenceslaus since we met it in the Austrian documents even at the end of the 13th century. Moreover, the Bohemian king was not the last ruler entitled as a *Jewish king*, as several decades later, the same was written about the Roman king and emperor Friedrich III. We must then understand this title only as a *topos* which lacks any support in historical reality.

Zapomenutý johanitský kazatel Tomášek

PAVEL TRNKA

Abstract:

The Czech priory of the Order of St John of Jerusalem had few literary members in the Middle Ages. The most successful of them was Tomáš or Tomášek, who probably obtained the academic title of master. He probably wrote a sunday postil in the early 15th century, which spread throughout Central Europe, especially during the first half of the 15th century. He is first mentioned as the preacher of the Hospitaller convent in Prague. Later he stayed in the convent in Strakonice.

Key Words:

Preacher Tomášek, Order of St John of Jerusalem, Czech priory, sunday postil, first half of the 15th century

Úvod

Johanita Tomášek patřil k nejvýraznějším předhusitským kazatelům v českých zemích. Přestože po něm zůstalo velké množství opisů jeho nedělní postily, upadl postupně v naprosté zapomnění. Proto když jezuita Bohuslav Balbín (1621–1688) v rámci svých *Učených Čech* vypočítával rukopisy českokrumlovského kostela, zmínil i postilu starobylého mistra Tomáška. Karel Rafael Ungar (1744–1807), který v roce 1778 vydal druhý díl zmíněného Balbínova díla, uvažoval o možném ztotožnění s mistrem Tomášem Blažejem z Prahy, kanovníkem pražské metropolitní kapituly žijícím v první polovině 14. století.¹ Dosud největší pozornost však Tomáškovu věnoval přední znalec předhusitského kazatelství František Michálek Bartoš (1889–1972). V příspěvku z roku 1927 předložil poprvé přehled jemu tehdy známých sedmi rukopisů s Tomáškovou postilou. Ohledně identity autora se zatím „*nechtěl odvážit ani domněnky*“. Přesto poukázal na existenci kněze Tomáška z Ústí nad Lužnicí.² Veliký posun v pátrání umožnilo Bartošovi seznámení s tištěným katalogem rukopisů premonstrátské kanonie v Drkolně z roku 1918, který zahrnoval hned tři záznamy vztahující se k Tomáškovu.³ Zjistil totiž, že Tomášek a *Johannicus Carbonista* spojovaný se třemi dalšími rukopisy představovali jednu osobu. Kromě toho se také ukázalo, že tajemný kazatel byl strakonickým johanitou. Tyto nové poznatky Bartoš publikoval v roce 1937.⁴ Ke svému oblíbenému kazateli se Bartoš znovu vrátil opět až po dalších deseti letech. Tentokrát se však věnoval spíše charakteristice jeho postily, kterou zasadil do dvou posledních desetiletí 14. století. Nově také představil rukopis z vodňanského archivu. Tomáška samotného zařadil do Milíčovy školy a jako první přišel s hypotézou, že se mohlo jednat o převora

1 Bohuslav BALBÍN, *Bohvsilai Balbini E. S. I. Bohemia docta. Pars II*, Pragae 1778, s. 195. K Tomáši Blažejovi Antonín PODLAHA, *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Pragae 1912, s. 20–21.

2 František Michálek BARTOŠ, *Z rukopisů musejních*, Časopis Národního musea 101, 1927, s. 10–12.

3 Gottfried VIELHABER, *Catalogus codicum plagensium (Cpl.) manuscriptorum*, Lincii 1918, s. 300–301, č. 187; s. 301–303, č. 188 a s. 312–313, č. 196.

4 František Michálek BARTOŠ, *Z naší středověké literatury latinské*, Listy filologické 64, 1937, s. 131–132.

pražského konventu Tomáše doloženého počátkem 15. století.⁵ Následně zájem o zmíněného johanitu na dlouhou dobu opadl. V roce 1972 publikoval literární historik Josef Tříška (1922–2005) svoji práci *K rétorice a k universitní literatuře*, jejíž součástí byla i příslušná bibliografie středověkých autorů. Své vlastní heslo v ní měl též Tomášek ze Strakonice charakterizovaný jako křížovník, johanita a profes kláštera Matky Boží u paty mostu. Předložil tak nový a velmi důležitý údaj k Tomáškově příslušnosti, který bezpochyby čerpal z kolofónu zimní části postily z rukopisu cod. I F 649 uloženého v Univerzitní knihovně ve Vratislavi. Kromě toho obsahovalo heslo doplněný výčet 21 kodexů s Tomáškovými kázáními a přehled literatury.⁶

V první polovině 90. let 20. století se na Tomáška zaměřil kodikolog Stanislav Petr (*1944), který se v té době zabýval rukopisy kapucínů v Litoměřicích. Mezi nimi se totiž nalézal i jeden dosud neznámý opis s Tomáškovou letní částí nedělní postily. V rámci příspěvku z roku 1993 Petr dále rozšířil přehled rukopisů s Tomáškovým dílem na 25 kodexů. Vedle toho uveřejnil obsah zmíněného kolofónu, který obsahuje dvě zásadní informace. Tomášek, jenž byl kazatelem pražského konventu, dokončil zimní část postily 9. dubna 1411. Bartošovu teorii o možném ztotožnění s pražským převorem nezavrhnul s tím, že pro ni nejsou jednoznačné doklady. Poněkud skepticky se postavil k velkému časovému rozmezí mezi sepsáním jednotlivých dílů postily. V roce 1403 již existovala letní část a 1411 byla dopsána zimní část.⁷ Tím však přehled dosa-
vadní literatury z oblasti kodikologie a dějin kazatelství končí.

Zatímco Bartoš identifikoval Tomáška jako johanitu již v roce 1937, tak badatelé zabývající se středověkými dějinami Českého velkopřevorství maltézskeho řádu jeho osobu prakticky neznají.⁸ To je s ohledem

5 František Michálek BARTOŠ, *Předhusitský kazatel johanita Tomášek*, Jihočeský sborník historický 16, 1947, s. 42–44. Shrnutí známých informací o Tomáškově rovněž též, *Z dějin hesla Pravda vítězí*, Praha 1947, s. 15–16.

6 Josef TRÍŠKA, *Studie a prameny k rétorice a k universitní literatuře*, Praha 1972, s. 120.

7 Stanislav PETR, *Rukopisy kláštera kapucínů v Litoměřicích*, Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků 10, 1993, č. 1, s. 120–122.

8 Za všechny lze uvést např. Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve Středověku. Kulturní dějiny řádu*, Praha 2008 či Milan M. BUBEN, *České velkopřevorství řádu maltézskeých rytířů v dějinách*, 2., opr., dopl. a rozšíř. vyd., Praha 2022.

na Tomáškův význam poměrně zarážející. Výjimkou v tomto ohledu je mladší článek odborníka na české převorství v lucemburské době Jiřího Mitáčka (*1975) z roku 2020, ve kterém se věnoval roli johanitů v životě měst. U výkladu k Tomáškovu vycházel z poznatků jak Bartoše, tak Petra. Hypotézu, že byl Tomášek pražským převorem, považoval za velmi pravděpodobnou. Na základě absence kazatelova jména ve vizitačním protokolu z roku 1373 předpokládal, že vstoupil do řádu až v následujícím období. Sám přišel s novými domněnkami: Tomášek byl možná absolventem řádové školy ve Strakonících a s ohledem na jeho výtečné schopnosti se možná stal převorem záhy po vysvěcení na kněze již ve 28 letech.⁹

Na první pohled by se mohlo zdát, že k johanitskému kazateli bylo už vše řečeno, ale není tomu tak. Stále je nemalé množství rukopisů s Tomáškovou postilou, které stávající literatura nezná a které přinášejí nové informace. Kromě toho nebyla doposud osobnost Tomáška dostatečně konfrontována s dostupnými diplomatickými prameny. Opmenuty zůstaly i řádové souvislosti, které umožňují zaujmout stanovisko k některým již vysloveným hypotézám. A právě korekce některých teorií o Tomáškovu a jeho ukotvení v rámci řádu sv. Jana na základě nové interpretace kodikologických a zejména diplomatických pramenů je cílem tohoto příspěvku. Než však bude věnována pozornost samotnému Tomáškovu, bude předložen stručný přehled těch členů české provincie johanitského řádu do počátku 16. století, u nichž je doložena literární činnost. Tento exkurz nebude samoúčelný, jelikož z něho jednoznačně vyplyne Tomáškův význam pro české převorství ve středověku.

Další literárně činní členové českého převorství ve středověku

Velmi výstižně charakterizoval úroveň vzdělání mezi členy středověkých rytířských řádů odborník na tuto problematiku Libor Jan, když konstatoval, že „*nešlo o příliš intelektuální prostředí, řádoví kněží měli standardní vzdělání, ale v celém středoevropském prostoru se vyskytovalo jen málo z nich, kteří by nějak vynikali*“.¹⁰ V českém převorství zahrnujícím

9 Jiří MITÁČEK, *The Knights Hospitaller and Their Role in Urban Life: The Order's Hospitals and Schooling as a Phenomenon of Medieval Towns in the Lands of the Czech Crown*, Acta Musei Moraviae – scientiae sociales 105, 2020, č. 2, s. 257.

10 Libor JAN, *Rytířské duchovní řády v konfrontaci s ranou fází husitství*, in: Petr

vedle Čech a Moravy i Slezsko, Rakousy, Korutany a Kraňsko bylo do počátku 16. století jen několik johanitů, u kterých známe jejich literární dílo. Nejstarší z nich je Johann von Frankenstein. Informace o sobě zakomponoval do básně o životě a utrpení Ježíše Krista, kterou nazval *Kreuziger*. Poetický název souvisí s Kristem jako prvním nositelem kříže. Napsal ji ve střední němčině s bavorskými a rakouskými prvky podle latinské předlohy.¹¹ Dochovala se pouze v jednom rukopise s vyobrazením autora (Přehled č. 1).¹² Ten pocházel z dolnoslezského města Ząbkowice Śląskie (Frankenstein). Jako člen řádu sv. Jana působil v Mailberku, odkud byl poslán do vídeňské komendy, kde z popudu svého přítele a tamního správce Seidela zaznamenal v roce 1300 zmíněnou báseň.¹³ S ohledem na jeho tvorbu lze vyvozovat, že byl zřejmě duchovním. I když má dnes Johann von Frankenstein své místo v dějinách německé literatury, v první polovině 14. století se však jeho dílo masově rozhodně nešířilo.

Další osobností je Jindřich z Varnsdorfu. I v tomto případě jsou informace o jeho osobě velmi omezené. S jistotou lze tvrdit, že v roce 1341 zastával funkci žitavského komtura. Je však možné, že stál v čele žitavské komendy již od roku 1310, kdy se poprvé objevuje komtur se jménem Jindřich. Další doklady ještě následují v letech 1329, 1331, 1334 a 1337.¹⁴ Podle kolofónu rukopisu se signaturou F 26 Knihovny pražské metropolitní kapituly byl autorem jednoho latinského homiletického textu (Přehled č. 2).¹⁵ Tento soubor výkladů evangelií čtených po celý církevní rok

Elbel a kol. (ed.), *Z počátků husitské revoluce. K výročí svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417*, Brno 2019, s. 244.

11 Johann Georg Theodor GRÄBE, *Lehrbuch einer allgemeinen Literaturgeschichte aller bekannten Völker der Welt, von der ältesten bis auf die neueste Zeit II/2/2*, Dresden und Leipzig 1842, s. 955.

12 Tiskem vydal Ferdinand Khul: JOHANNES VON FRANKENSTEIN, *Der Kreuziger des Johannes von Frankenstein*, Stuttgart 1882.

13 JOHANNES VON FRANKENSTEIN, *Der Kreuziger*, s. 344–345.

14 Petr HRACHOVEC, *Die Zittauer und ihre Kirchen (1300–1600). Zum Wandel religiöser Stiftungen während der Reformation*, [Leipzig] 2019, s. 117.

15 Antonín PODLAHA, *Soupis rukopisů Knihovny metropolitní kapitoly pražské II, F–P*, V Praze 1922, s. 34, č. 873. Kodex odborně popsal a dílo Jindřicha z Varnsdorfu nově určil Stanislav PETR, *O Jindřichovi z Varnsdorfu*, in: Varnsdorf, město průmyslu a zahrad, Česká Lípa 2003, s. 64–65. Charakteristice Jindřichova souboru se věnovala Irena ZACHOVÁ, *Jindřich z Varnsdorfu, „Dalimil“ a hypotetický druh Petra Žitavského, a jeho zapadlá homiletická pomůcka*, in: Helena Krmíčková – Anna Pumprová – Dana

je spíše pomůckou pro kazatele než sbírkou kázání v pravém slova smyslu.¹⁶ I počín tohoto johanity je zatím znám z jediného dochovaného rukopisu. Ze zmíněného kolofónu vyplývá, že autor získal akademický titul mistr. Obsah jeho díla rovněž naznačuje, že byl řádovým knězem. V souvislosti s Jindřichem z Varnsdorfu lze jako zajímavost zmínit hypotézu Tomáše Edela, podle které byl tento johanita autorem tzv. Dalimilovy kroniky.¹⁷ Teorie je to však zcela neudržitelná, stejně jako Edelem nastíněný „podrobný“ životopis žitavského komtura.¹⁸

O následujících třech osobách, které byly s největší pravděpodobností též řádoví kaplani, se téměř nic neví. Jistý johanita Jakub zkompiloval z kázání různých autorů sbírku *Sermones de tempore, de sanctis et quadragesimalis*,¹⁹ která je zatím známa pravděpodobně jen ze dvou exemplářů (Přehled č. 3a, 3b). Díky tomu, že se sám zmínil v jednom dochovaném kodexu, známe alespoň jeho jméno. Působil snad v první polovině 15. století. S ohledem na současné uložení obou rukopisů lze vyvozovat, že pocházel z českého převorství. Obdobné je to též s johanitou Václavem, který je dáván do souvislosti s traktátem *De septem donis Spiritus sancti*.²⁰ Ten se dochoval v rukopisu benediktinského kláštera Seitenstetten z 15. století (Přehled č. 4) a kromě toho ho zmiňuje i Bohuslav Balbín v souvislosti s krumlovským kostelem. Podle něho měl Václav ještě zapsat

Růžičková – Libor Švanda (eds.), *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, Brno 2006, s. 253–264.

16 I. ZACHOVÁ, *Jindřich z Varnsdorfu*, s. 258 a 259.

17 Viz Tomáš EDEL, *Příběh johanitského komtura řečeného Dalimil*. Kapitola z dějin české politiky, Praha 2000.

18 Závěry Tomáše Edela podrobili adekvátní kritice podložené historickými prameny zejména František MUSIL, *Je Jindřich z Varnsdorfu autorem „Dalimilovy“ kroniky?*, *Od Ještěda k Troskám* 6 (22), 1999, s. 7–13 a Michael SKOPAL, *Ohlédnutí za komturem Dalimilem Tomáše Edela (a Dalimilem Smilem Milady Hučkové) aneb sedm životů svatě Zdislavy*, *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 183–214.

19 Incipit: *Abiciamus opera tenebrarum et induamur arma lucis Apostolus* (Rm 13,12). *Notandum, quod magis debemus conari ad servandum humanam naturam mundam a peccato*.

20 Incipit: *Apprehenderunt septem mulieres virum unum ac hac verba de futuris contingentibus predixit Ysaia propheta etc*. Srov. Miroslav BOHÁČEK – František ČÁDA, *Soupis rukopisů Slezské studijní knihovny v Opavě*, Opava 1955, s. 86. Zde uveden traktát *De septem donis Spiritus sancti* mistra Scotiho se stejným incipitem. Je tedy otázka, do jaké míry je Václavovo dílo originální.

traktát *De septem peccatis mortalibus*. Obojí patrně věnoval svým spolubratrům Mikuláši a Jiřímu.²¹ Třetí z autorů je nejtajemnější. Zůstalo po něm minimálně šest opisů jeho sbírky *Sermones de tempore* z 15. století,²² z nichž čtyři jsou dnes uloženy ve Vratislavi a po jednom v Drážďanech a Freiberku (Přehled č. 5a–5f). Podle většiny rukopisů je autorem postily křížovník (*crucifer*). Jen ve vratslavském rukopisu cod. I F 58 je nadepsán Petrus de Reno. Zdá se, že by se mohlo jednat o křížovníka s bílým křížem neboli johanitu. Dva ze zmíněných rukopisů včetně toho se jménem Petrus de Reno totiž pochází z bývalé johanitské komendy ve Vratislavi. Mezi členy řádu sv. Jana se však nepodařilo uvedené jméno dohledat. Nejvíce se mu blíží břežský komtur Petr Rein z roku 1437.²³ Ztotožnění je ale v tomto případě velice nejisté. V některých případech je tento „křížovník“ v literatuře neopodstatněně ztotožňován s Tomáškem.²⁴

Předposlední autor je poněkud netypický johanita na poměry českého převorství. Je jím Jošt z Rožmberka (cca 1430–1467), který nebyl rytířem řádu sv. Jana „na plný úvazek“.²⁵ Po smrti generálního převora Václava z Michalovic (ve funkci 1432–1451) byl jeho nástupcem koncem srpna 1451 zvolen členy české části převorství Jošt z Rožmberka pobývající tehdy ve Strakonících.²⁶ Jako syn předního velmože království

21 Bohuslav BALBÍN, *Bohslai Balbini e S. I. Bohemia docta. Pars III*, Pragae 1780, s. 157.

22 Incipit: *Cum appropinquaret Iesus Ierosolimam et venisset Betphage ad montem Oliveti* (Mt 21,1). *Bernhardus: Triplici morbo miserabiliter laboramus*.

23 Robert HEŠ, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 473.

24 Způsobila to pravděpodobně příručka pro určování latinských sbírek kázání: Johann Baptist SCHNEYER, *Wegweiser zu lateinischen Predigtreihen des Mittelalters*, München 1965, s. 92 a 232. Odtud to převzali: Renate SCHIPKE, *Die mittelalterlichen Schneeberger Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek Dresden. Bestandssverzeichnis aus dem Zentralinventar mittelalterlicher Handschriften (ZIH)*, Berlin 1985, s. 62–63 či popis rukopisu Andreas-Möller-Bibliothek Freiberg, I C 2° 5 na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31592601>), [citováno k 24. 9. 2023].

25 Osobnosti Jošta II. z Rožmberka se věnovali maltézský kněz Josef HAMRŠMÍD, *Jošt z Rosenberka a jeho doba*, Praha 1892, a Tereza OPAVOVÁ, *Jošt z Rožmberka († 1467)*, bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filosofická fakulta, České Budějovice 2010.

26 Národní archiv (dále NA), fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha – listiny (dále ŘM–L), inv. č. 2526, notářský instrument Matyáše, syna Jana z Kolečova, z 29. 11. 1451, dostupné online (<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/2526/>)

Oldřicha z Rožmberka se však nehodlal omezit jen na řádovou kariéru. Dne 26. srpna 1453 byl vysvěcen od salcburského arcibiskupa na kněze a korunovace Ladislava Pohrobka českým králem 28. října se již účastnil jako scholastik pražské metropolitní kapituly.²⁷ Od následujícího roku stál již v jejím čele jako probošt.²⁸ Největšího úspěchu ale dosáhl, když ho dne 8. března 1456 za pomoci krále Ladislava a Jana z Rožmberka, Joštova bratra, zvolila vratislavská kapitula tamním biskupem.²⁹ Všechny tři významné hodnosti – generálního převora, probošta svatovítské kapituly a vratislavského biskupa – zastával až do své smrti, která ho zastihla v Nise dne 12. prosince 1467.³⁰ Jošt z Rožmberka byl jedním z mála duchovních stojících v čele české řádové provincie. Jeho význam výrazně přesahoval prostředí řádu sv. Jana, a není proto nouze o informace o jeho osobě. Svými drobnými spisky si zajistil místo v dějinách českojazyčné literatury.³¹ Všechny jsou zachyceny v *Manuálníku Václava Korandy* (Přehled č. 6). Jedná se o list královně Johanně z roku 1465, *Polemiku proti přijímání pod obojí* poslanou králi Jiřímu z Poděbrad roku 1467, sbírku rýmovaných aforismů *Třinácté šprochův vajovských* poslanou panovníkovi v roce 1465 a krátký traktát *O spravedlnosti a nespravedlnosti*. Od ostatních johanitských autorů se Jošt z Rožmberka odlišuje především třemi aspekty. Vedle češtiny a krátké délky spisků je to skutečnost, že je psal spíše z pozice vratislavského biskupa, než generálního převora českého převorství.

Ani poslední osoba tohoto výčtu nepředstavuje průměrného johani-tu. Jednalo se o slezského humanistu Bartoloměje Steina, o jehož životě jsme poměrně dobře informováni. Narodil se ve druhé polovině 70. let 15. století ve slezském Břehu jako syn radního Jiřího Steina. Své vzdělání zahájil na místní farní škole johanitů. Od roku 1495 studoval na univerzitě v Krakově, kde získal nejprve roku 1498 titul bakaláře a v roce 1501 titul mistra svobodných umění. Ve stejném roce byl jmenován rektorem katedrální školy sv. Jana ve Vratislavi. Roku 1505 se zapsal na lékařskou

charter), [citováno k 20. 9. 2023].

27 J. HAMRŠMÍD, *Jošt z Rosenberka*, s. 18.

28 A. PODLAHA, *Series praepositorum*, s. 94.

29 J. HAMRŠMÍD, *Jošt z Rosenberka*, s. 20.

30 Tamtéž, s. 110.

31 Např. Jaroslav VLČEK, *Dějiny české literatury I*, Praha 1951, s. 195–196.

fakultu ve Vídni, avšak v následujícím roce již vyučoval na krakovské univerzitě. Roku 1508 doprovázel dva syny Leonharda Vogela na univerzitu ve Wittenberku, na které posléze získal placené místo vyučujícího geografie. Toho se ale ze zdravotních důvodů v roce 1512 vzdal a po zastávce v Lipsku se vrátil do Vratislavi, kde nakonec vstoupil do tamějšího johanitského konventu. Roku 1514 byl vysvěcen na kněze a v roce 1516 se stal farářem řádového kostela v Turówu, kde působil až do své rezignace v roce 1521.³² Tím zprávy o něm končí. Zanechal po sobě pestré dílo, z něhož jen jeden titul vyšel tiskem ještě za jeho života. Za svého působení ve Wittenberku vydal roku 1509 v tiskárně Johanna Gronenberga jako učebnici zeměpisné dílo Pomponia Mely *De situ orbis*, které doplnil o svoji přednášku.³³ Další tisk představovala Steinova učebnice židovských dějin, která byla vytištěna nejspíše až po jeho smrti v Norimberku u Jeronýma Holtzela v roce 1523.³⁴ Nejznámější a nejvýznamnější počín je *Descriptio totius Silesiae et Vratislaviae*, který zůstal dlouhou dobu pouze v rukopisech.³⁵ Předpokládá se, že popis Slezska vznikl už v letech 1504–1505, zatímco část věnovaná Vratislavi až v letech 1512–1513, kdy

32 Rainer W. GÄRTNER, *Stein, Barthel*, in: *Neue Deutsche Biographie* 25, 2013, s. 139–140, dostupné online (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd119355906.html#ndbcontent>), [citováno k 20. 9. 2023]. R. HEŠ, *Joannici*, s. 302.

33 Pomponius MELA, *Pomponivs Mela*, Wittenburgii 1509.

34 Bartoloměj STEIN, *Ducum, Judicu[m], Regum, Israhelitici populi cum ex sacris tum p[ro]phanis literis hystorica Methodus per Barpholomeum Stenu[m] diligentiss. Conscripta vt docta [et] culta ita omnibus etiam necessaria*, Nurembergae 1523.

35 Poprvé vytištěno v rámci Friedrich Wilhelm von SOMMERSBERG, *Friderici Wilhelmi Sommeri Vratislaviensis... Regnum Vannianum antiquam Silesiam complectens, accedunt ejusdem Lemmata historica ad ducatum et urbem Vratislaviensem pertinentia...*, Vratislaviae 1722, s. 137–204. O další vydání se zasloužil Johann Gottlieb Kunisch v rámci programů vratislavského gymnázia: Bartoloměj STEIN, *Descriptio Vratislaviae*, Vratislaviae [1832] a Bartoloměj STEIN, *Descriptio Silesiae, Vratislaviae* [1836]. První německý překlad vydal v roce 1902 Hermann Markgraf: Bartoloměj STEIN, *Barthel Steins Beschreibung von Schlesien und seiner Hauptstadt Breslau. 1512/13*, Breslau 1902. V původní podobě byly obě části vydány v roce 1927. Díky Maxu Göbelovi vyšel popis Vratislavi Bartoloměj STEIN, *Bartholomaei Stheni Bregensis Descriptio Vratislaviae*, Breslau 1927 a Franzi Nieländerovi popis Slezska Bartoloměj STEIN, *Bartholomaei Stheni Bregensis Descriptio totius Silesiae*, Breslau 1927. Zatím poslední latinsko-německo-polskou edici vydal Rościsław Żerelik: Bartoloměj STEIN, *Bartłomieja Steina renesansowe opisanie Wrocławia*, Wrocław 1995.

byl Stein již členem řádu sv. Jana.³⁶ Je velmi pravděpodobné, že ostatní díla sepsal dříve, než se stal johanitou.

Z předložených medailonků vyplývá, že literárně činní johanité byli v českém převorství velmi vzácní. Vyjma Bartoloměje Steina, který se navíc stal johanitou až na sklonku svého života, nedosáhlo jejich dílo výrazného ohlasu v rámci střední Evropy.

Tomáškovo dílo

Nejlepším zdrojem informací o osobě kazatele Tomáška jsou některé z rukopisů obsahující sbírku jeho kázání. Proslavila ho nedělní postila na evangelia (*postilla super ewangelia de tempore*), kterou se v různé podobě podařilo dohledat v 35 rukopisech 15. století nacházejících se zejména v České republice (21), ale také v Německu (6), Rakousku (6) a Polsku (2). Je velmi pravděpodobné, že s postupující katalogizací a digitalizací sbírek středověkých rukopisů v evropských knihovnách se bude jejich počet zvyšovat. Tomáškovy nedělní postily začíná první adventní nedělí a končí 24. nedělí po Letnicích.³⁷ Ne vždy je však zachycena ve své úplnosti. Celá postila se nachází přinejmenším v pěti rukopisech (Přehled č. 7a–7e). Pravděpodobně se nedělní postila na celý rok nachází ještě v dalších třech rukopisech (Přehled č. 7f–7h). U jednoho opisu, který výjimečně končí až 25. nedělí po Letnicích, chybí v rámci letní části úsek mezi Velikonočním pondělím a první nedělí po sv. Trojici (Přehled č. 7i). Na základě dostupných popisů nelze blíže charakterizovat rozsah postily u dvou kodexů klášterních knihoven (Přehled č. 7j, 7k). Jiný rukopis obsahuje širší výběr 94 kázání z Tomáškovy nedělní postily (Přehled č. 7l).

Častěji je k dispozici jen některá z jejích částí. První neboli zimní část končí o velikonočních svátcích. Je povědomí o deseti kodexech tohoto rozsahu (Přehled č. 7m–7v). Zajímavým dokladem je jeden rukopis, ve kterém jsou zapsána pouze prothemata první části Tomáškovy nedělní postily (Přehled č. 7w). Druhá, respektive letní část, která

36 R. W. GÄRTNER, *Stein, Barthel*, s. 139–140, dostupné online (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd119355906.html#ndbcontent>), [citováno k 20. 9. 2023].

37 Incipit: *Cum appropinquaret Iesus Ierosolimam* (Mt 21,1). *Sancta mater ecclesia per tempus quattuor dominicarum*.

začíná Velikonoční nedělí,³⁸ se samostatně vyskytuje o poznání méně. Jedná se pouze o pět rukopisů, přičemž jednomu chybí začátek (Přehled č. 7x–7bb). V pěti případech je zimní část více či méně rozšířena o promluvy následujícího dílu (Přehled č. 7cc–7hh). Je třeba zmínit, že Tomáškovy nedělní postily neobsahuje výhradně kázání *de tempore*. Součástí zimní části za Narozením Páně je i šest řečí *de sanctis* vztahujících se ke sv. Štěpánovi, sv. Janu Evangelistovi a Mládátkům. V letní části jsou to kázání za zemřelé umístěné po sv. Trojici či po první neděli po sv. Trojici. Do tohoto dílu jsou zařazeny také příležitostné promluvy. Jedná se jednak o řeč k primici připojenou za zmíněnými kázáními za zemřelé po první neděli po sv. Trojici a jednak o několik promluv k posvěcení kostela na samotném konci postily.

Jednotlivé řeči z Tomáškovy letní postily byly rovněž často využívány duchovními při sestavování sbírek a sborníků kázání různých autorů. Takovýto výběr z Tomáška mohl mít velmi různorodou podobu. Lze se setkat se sbírkou, ve které jsou jeho kázání významně zastoupena (Přehled č. 7ii). Existuje také výbor, ve kterém je menší část nedělní postily (Přehled č. 7jj). Častější jsou ale celky obsahující od tří do osmnácti Tomáškových promluv (Přehled č. 7kk–7pp). Běžné jsou rovněž sbírky, ve kterých se nachází jedině kázání Tomáška (Přehled č. 7qq–7uu). Je pravděpodobné, že se dochovaly i zlomky ze zaniklých kodexů, na kterých je zachycena část některé jeho řeči (Přehled č. 7vv). Všechny dochované výše zmíněné promluvy pocházejí z Tomáškovy nedělní postily, která je dokonce citována v teologických výpiscích na přídeštní jednoho kapitulního kodexu z první poloviny 20. let 15. století.³⁹ Je mu ale přisuzováno i autorství sváteční postily na evangelia, do které jsou zahrnuty rovněž některé svátky spojené s událostmi ze života Ježíše Krista.⁴⁰ Na rozdíl od rozšířené postily *de tempore* je však s jistotou doložen jen jediný známý exemplář (Přehled č. 7u).⁴¹

38 Incipit: *Haec est dies quam fecit dominus* (Ps 117,24). *Chrysostomus super Matthaem sic dicit, quia si dominus est largus et misericors dispensator.*

39 Adolf PATERA – Antonín PODLAHA, *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské I*, Praha 1910, s. 393, č. 655.

40 Incipit: *Ambulans Iesus* (Mt 4,18). *In hac sacra lectione notatur doctrina perfectorum justitiae, in qua lectione duo praemittuntur.*

41 Obsah rukopisu kláštera ve štyrském Admontu je sice charakterizován jako *Sermones de tempore et sanctis*, ale jeho incipit a rozsah 275 folií dávají tušit, že se zmíněná

Při určování Tomáškových kázání jsou k dispozici dvě pomůcky. V první řadě je to CD-ROM s databází *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350–1500*, kterou vydali Ludwig Hödl a Wendelin Knoch na základě práce Johanna Baptista Schneyera.⁴² Ten pod jméno *Thomasus Crucifer, Ord. Hospital. Jerusal.* rozepsal řeči ze dvou drkolenských rukopisů (Cpl. 95 a 96). V databázi se nachází 195 záznamů k Tomáškově, přičemž některé zahrnují dvě kázání. Zároveň je však několik záznamů duplicitních. Celkem tedy Schneyer shromáždil 246 kázání, z nichž je 203 *de tempore*, 39 *de sanctis* a 4 nezařazené. Jednotlivá kázání se dají ztotožnit s příslušným záznamem na základě začátku perikopy a začátku vlastního textu řeči. Užitečnou pomůckou k identifikování Tomáškových kázání je rovněž katalogizační záznam rukopisu Cod. 572 Universitäts- und Landesbibliothek Tirol v Innsbrucku v online databázi *manuscripta.at*,⁴³ který vychází z tištěného katalogu.⁴⁴ Oproti *Repertoriu* jsou zde rozepsány i konce kázání. Kromě toho doplňuje 14 dalších promluv (5 *de tempore* a 9 příležitostných).

Tomášek se řadí ke kazatelům Milíčovy školy. Při sestavování řečí čerpal zejména z Bible a církevních Otců. Jeho osobnost ustupuje v kázáních do pozadí. Jeho dílo se vyznačuje střizlivou kritikou současných poměrů a snahou o nápravu v církvi. Z obvyklých standardů vybočuje svými výpady proti mnichům. Vadili mu zřejmě především příslušníci

sváteční postila v kodexu pravděpodobně nenachází (Jakob WICHNER, *Catalogus codicum manu scriptorum Admontensis* [rukopis], Admont 1888, s. 117, dostupné online ([https://manuscripta.at/_scripts/php/cat2pdf.php?cat=wichner & ms_code=AT1000-200](https://manuscripta.at/_scripts/php/cat2pdf.php?cat=wichner&ms_code=AT1000-200)), [citováno k 18. 10. 2023]). Část názvu se patrně vztahuje k několika kázáním *de sanctis*, která jsou součástí Tomáškovy nedělní postily. Stejně tak tomu je i u vratlavského rukopisu I cod. I F 649, který je v katalogu označen jako *Postilla de tempore et de aliquibus sanctis* (Willi GÖBER – Joseph KLAPPER, *Katalog der Handschriften der ehemaligen Universitätsbibliothek Breslau 4. I F 551–660* [rukopis], Wrocław, ca. 1920–1944, s. 587, dostupné online (<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/10507/edition/18829/content>), [citováno k 18. 10. 2023]).

42 Johann Baptist SCHNEYER, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350–1500*, Münster 2001 [CD-ROM], <T.C.> 1–195.

43 Innsbruck, Universitäts- und Landesbibliothek Tirol (ULBT), Cod. 572, in: *manuscripta.at. Mittelalterliche Handschriften in Österreich*, dostupné online (https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=25019), [citováno k 21. 10. 2023].

44 Walter NEUHAUSER a kol., *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Innsbruck VI. Cod. 501–600*, Wien 2009, s. 270–286.

žebrevých řádů. Jeho letní postila patřila mezi nejoblíbenější kazatelské sbírky předhusitské doby.⁴⁵ Tuto „knihu dobrou a užitečnou“ si pořizovali jako pomůcku pro svou kazatelskou činnost kněží působící v duchovní správě,⁴⁶ z nichž lze jmenovat například děkana pražského kostela Jana z Dubé (ve funkci 1431–1442),⁴⁷ faráře v Janově Matěje,⁴⁸ kněze Johanna Rosendaila z města Olpe v Severním Porýní–Vestfálsku,⁴⁹ kněze Ondřeje z Chvalšín⁵⁰ či oltářníka v kostele teplického kláštera Václava z Třebenic (ve funkci 1411–1418).⁵¹ Někteří si text postily i sami opsali. Ale jen ve třech případech je písař znám jménem. V období od 28. září 1403 do 19. června 1404 přepsal letní část Matěj ze Skutče.⁵² Opis zimní části dokončil v srpnu 1417 jistý Gabriel.⁵³ Jiný opis Tomáškovy postily dovedl do konce dne 4. října 1437 Johann Hofmulner z dolnorakouské Vitorazi (Weitra), který tehdy působil jako kooperátor v Bejdově nad Dyjí (Waidhofen an der Thaya).⁵⁴ Již v 15. století se tato postila běžně vyskytovala v klášterních knihovnách. Jednalo se především o řády, jejichž členové se zapojovali do farní správy prostřednictvím inkorporovaných farních kostelů. Největší obliby dosáhl v řeholních domech augustiniánů kanovníků, odkud pochází nejvíce dochovaných svazků: Třeboň (2 exempláře),

45 F. M. BARTOŠ, *Předhusitský kazatel*, s. 42 a týž, *Z dějin*, s. 15–16.

46 Michal DRAGON – Adéla EBERSONOVÁ – Lucie DOLEŽALOVÁ, *Ubi est finis huius libri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*, Dolní Břežany 2015, s. 535.

47 A. PATERA – A. PODLAHA, *Soupis I*, s. 439, č. 761; A. PODLAHA, *Series praepositorum*, s. 83.

48 Michal DRAGON – Adéla EBERSONOVÁ – Lucie DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny augustiniánských kanonií v Třeboni a Borovanech*, Dolní Břežany 2021, s. 205, č. T32.

49 Kurt Hans STAUB, *Die Handschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt 5,1. Jüngere theologische Texte*, Wiesbaden 2001, s. 152.

50 Hardo HILG, *Lateinische mittelalterliche Handschriften in Folio der Universitätsbibliothek Augsburg. Cod. II. 1.2° 91–226*, Wiesbaden 1999, s. 220.

51 S. PETR, *Rukopisy*, s. 124–125.

52 M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Ubi est finis*, s. 535.

53 S. PETR, *Rukopisy*, s. 122.

54 Christine GLAŠNER, *Inventar der mittelalterlichen Handschriften des Benediktinerstiftes Seittenstetten*, Wien 2005, dostupné online (<https://manuscripta.at/seit/inv/>), [citováno k 18. 10. 2023].

Borovany (2 exempláře), Rokycany, Roudnice a Ewig v Severním Porýní-Vestfálsku.⁵⁵ Obdobný výskyt je doložen i v benediktinských knihovnách: Rajhrad (3 exempláře), dolnorakouský Seitenstetten, štýrský Admont, bavorský Mönchsdeggingen a dolnosaský Northeim.⁵⁶ Tomáškovu postilu využívali rovněž premonstráti, jak dosvědčují tři svazky v hornorakouské Drkolné (Schlägl) a jeden svazek spojovaný s kanonií v tyrolském Wiltenu.⁵⁷ Z jiných řádů ještě ojediněle figuruje pravděpodobně cisterciácký klášter ve Zlaté Koruně a dokonce i františkánský klášter v dolnoslezském Javoru.⁵⁸ Nepodařilo se však dohledat žádný exemplář, který by šlo propojit s knihovnou nějaké johanitské komendy. To však souvisí s tím, že se středověké johanitské knihovny v českých zemích nedochovaly. Tomáškovu dílo proniklo také do knihoven kapitul, tedy metropolitní v Praze (2 exempláře) a biskupské v Olomouci.⁵⁹ Celkově se dá říci, že se nedělní postila šířila nejen v Čechách a na Moravě, ale i po okolních zemích. Dostala se tak do Slezska, rakouských zemí stejně jako na území Svaté říše římské národa německého.

55 M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 204, č. T31; s. 279, č. T93; s. 550, č. B12; s. 606, č. B50; S. PETR, *Rukopisy*, s. 143–144, pozn. č. 18; M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Ubi est finis*, s. 535; K. H. STAUB, *Die Handschriften*, s. 152.

56 Vladislav DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*, Praha 1966, s. 177, 218 a 220; Ch. GLAßNER (ed.), *Inventar*, dostupné online (<https://manuscripta.at/seit/inv/>), [citováno k 18. 10. 2023]; J. WICHNER, *Catalogus*, s. 117, dostupné online (https://manuscripta.at/_scripts/php/cat2pdf.php?cat=wichner&ms_code=AT1000-200), [citováno k 18. 10. 2023]; H. HILG, *Lateinische mittelalterliche Handschriften*, s. 220; Helmar HÄRTEL – Christian HEITZMANN – Dieter MERZBACHER – Bertram LESSER, *Katalog der mittelalterlichen Helmstedter Handschriften I. Cod. Guelf. 1 bis 276 Helmst*, Wiesbaden 2012, s. 360–363, dostupné online (<https://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=276-helmst&catalog=Haertel>), [citováno k 18. 10. 2023].

57 G. VIELHABER, *Catalogus*, s. 300, č. 187; s. 302, č. 188; s. 313, č. 196; W. NEUHAUSER a kol., *Katalog*, s. 270.

58 NK ČR, XII E 7a, in: *Manuscriptorium. Digital Library of Written Cultural Heritage*, dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XII_E_7A_0HX4NIE-cs), [citováno k 24. 10. 2023]; Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 755, fol. 1r, dostupné online (<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/32586/edition/42800/content>), [citováno k 24. 10. 2023].

59 A. PATERA – A. PODLAHA, *Soupis I*, s. 439, č. 761; s. 440, č. 764; *Státní archiv v Opavě, Průvodce po archivních fondech 3*, Praha 1961 s. 116.

Kdy přesně sepsal Tomášek svoji nedělní postilu, není z dochovaných kodexů, které nejsou vždy datované, zřejmé. Vyplývá z nich pouze to, že letní část existovala před 28. zářím 1403.⁶⁰ Zimní část, pokud nevznikla ve stejné době jako druhá, je doložena nejpozději 14. dubna 1407.⁶¹ To však odporuje tvrzení kolofónu vratislavského rukopisu I F 649, že první část letní postily měla být Tomáškem dokončena až 9. dubna 1411.⁶² S největší pravděpodobností se však v tomto případě jedná o chybné datum. Vlastní postila se šířila zejména v první polovině 15. století, respektive nejintenzivněji během prvních dvou desetiletí.

Nejvíce informací o osobě autora se nachází v kolofónech, kterých je pouze devět, přičemž ne všechny mají ve zmíněném ohledu vypovídající hodnotu. Proto nebude na škodu zde předložit jejich přehled:

- 1) Národní knihovna ČR, III A 7, fol. 179r (1403–1404): „*Explicit liber bonus et utilis magistri Carboniste per manus Mathie "dicti" "...is" de Skutecz, inceptus scribere anno Domini M° CCCC III° circa festum sancti Wenceslai et finitus IIII° anno proxima feria quinta post festum sancti Viti.*“⁶³
- 2) Universitäts- und Landesbibliothek Tirol, Cod. 572, fol. 348r (1407): „*Explicit liber de tempore dictus collecta magistri Thomaskonis finitus sub anno Domini millesimo quadringentesimo VII° feria quinta post Ostensionem reliquiarum quasi hora decima.*“⁶⁴
- 3) Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. II. 1. 2° 158, fol. 153v (1407): „*Dicta Thomasskonis. Explicit prima pars super ewangelia dominicarum per circulum anni, finita anno M° quadringentesimo septimo.*“⁶⁵
- 4) Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 649, fol. 112r (1411/1417): „*Explicit prima pars pustille, collecta per venerabilem fratrem Thomam, professorem monasterii gloriose ac semper*

60 M. DRAGOUN – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Ubi est finis*, s. 535.

61 W. NEUHAUSER a kol., *Katalog*, s. 286; H. HILG, *Lateinische mittelalterliche Handschriften*, s. 286.

62 Srov. S. PETR, *Rukopisy*, s. 122.

63 M. DRAGOUN – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Ubi est finis*, s. 535.

64 W. NEUHAUSER a kol., *Katalog*, s. 286.

65 H. HILG, *Lateinische mittelalterliche Handschriften*, s. 221.

*benedicte Virginis Marie in pede pontis et predicatorem ibidem laudabilem anno ab incarnatione Domini M^o CCCC^o undecimo finita in Cena Domini, scilicet per me Gabrielem conscripta anno Domini M^o CCCC^o XVII° feria tertia proxima post festum beati Laurentii martiris etc.*⁶⁶

- 5) Národní knihovna ČR, adlig. 40 D 17, fol. 116v (1414): „*Finita postilla super ewangelia pars hyemalis* (in margine připsáno: *Thomasconis*) *de tempore anno Domini millesimo CCCC XIII°.*“⁶⁷
- 6) Národní knihovna ČR, I D 15, fol. 120v (1415): „*Transscriptus est iste liber anno Domini M^o CCCCXV feria quinta ante festum sancti Thome apostoli etc.*“⁶⁸
- 7) Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 276 Helmst., fol. 24v (1427–1428): „*Expliciunt prothemata Johannicii de tempore hyemali.*“⁶⁹
- 8) Benediktstift Seitenstetten, Cod. 255, fol. 269r (1437): „*Compilacio Thomasconis cruciferi Strakoniensis ordinis hospitalensis Iherosolimitani finitus est liber iste feria sexta post festum s. Michaelis Archangeli per me Johannem Hofmulner de Weytra tunc temporis cooperator [!] divinorum communis in Waydhofia super Tya de anno Domini 1437.*“⁷⁰
- 9) Stiftsbibliothek Schlägl, Cpl. 122, fol. 205v (15. století): „*Compilacio Thomasconis cruciferi Strakonyensis Ordinis hospitalensis Iherosolimitani et cetera. Laus tibi Christe quoniam explicit liber iste etc. dominus Deus tales prophetam multipliciter consolatur ut non desperant sed gratia Dei se pescent [!] adiuuari. Summa victoria Christo Amen.*“⁷¹

66 S. PETR, *Rukopisy*, s. 146, pozn. č. 29.

67 M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 606, č. B50.

68 Tamtéž, s. 550, č. B12.

69 H. HÄRTEL – Ch. HEITZMANN – D. MERZBACHER – B. LESSER, Katalog, s. 360–363, dostupné online (<https://diglib.hab.de/?db=mss & list=ms & id=276-helmst & catalog=Haertel>), [citováno k 18. 10. 2023].

70 Ch. GLAßNER (ed.), *Inventar*, dostupné online (<https://manuscripta.at/seit/inv/>), [citováno k 18. 10. 2023].

71 G. VIELHABER, *Catalogus*, s. 313, č. 196.

Neznámý Tomášek

Cenné informace o autorovi nedělní postily přinášejí především kodikologické prameny. Už kolem samotného jeho jména však vyvstává několik otázek. Objevuje se totiž v různých podobách: *Thomasco* (kolofón 2, 3, 5, 8, 9), *Thomas* (kolofón 4), *Johannicius* (kolofón 7) či *Carbonista* (kolofón 1). Již František Michálek Bartoš přeložil jméno *Johannicius* jako johanita, tedy příslušník řádu sv. Jana.⁷² Vlastní jméno autora bylo jistě Tomáš, řečený Tomášek. U slova *Carbonista* je ale jeho význam nejistý. Bartoš si s jeho interpretací zpočátku nevěděl rady.⁷³ Později ho přeložil buď jako Uhlíř, nebo jako Zanáčovatel ohně.⁷⁴ Ve spojení s johanitou ho pak považoval za čestné epitheton.⁷⁵ Mohlo se také jednat o jakési příjmení. Vzhledem k tomu, že se nikde nenachází vedle vlastního jména, nelze zde předložit jednoznačné vysvětlení.

Kolofóny rovněž přináší poznatek, který zůstal v dosavadní literatuře bez povšimnutí. V kolofónu 1 a 2 je před jménem *Carbonista*, respektive *Thomasco* uveden akademický titul mistr. Z toho by vyplývalo, že Tomášek studoval na artistické fakultě. Pro rekonstrukci Tomáškovy života jsou nejzajímavější údaje o místě jeho působení, které jsou bohužel velmi vzácné. Zatím jsou známe pouze tři, přičemž dva se obsahově shodují. Všechny jsou opět součástí kolofónů. Podle staršího (kolofón 4) dokončil údajně dne 9. dubna 1411 zimní část nedělní postily Tomáš, řeholník kláštera Panny Marie u paty mostu v Menším Městě pražském, který tam zastával funkci kazatele. Jak ale bylo vyloženo výše, neodpovídá uvedený rok skutečnosti. Jistě tyto informace vypovídají o stavu před rokem 1417. Pravděpodobně spadají do doby, kdy postila vznikala: letní část před 28. zářím 1403, respektive zimní před 14. dubnem 1407. Naproti tomu již jinou situaci zachycují kolofóny 8 a 9, podle kterých byl Tomášek strakonickým křižovníkem. Jen v prvním z nich je ale zachyceno datum dokončení opisu: 4. říjen 1437. Zdá se, že někteří písaři měli aktuální zprávy o Tomáškově tehdejšímu působišti, kterým byla komenda na strakonickém hradě. Na základě drkolenského kolofónu (kolofón 9)

72 F. M. BARTOŠ, *Z naší středověké literatury*, s. 132.

73 Tamtéž, s. 132.

74 F. M. BARTOŠ, *Předhusitský kazatel*, s. 42.

75 TÝŽ, *Z dějin*, s. 15.

začal František Michálek Bartoš nazývat kazatele jménem Tomášek ze Strakonice.⁷⁶ Od něho to převzal i Josef Tříška při tvorbě hesla *Tomassco de Strakonicz*.⁷⁷ Nakonec se tato podoba jména obecně vžila, jak svědčí i záznam v Databázi národních autorit NK ČR.⁷⁸ Přízvisko ze Strakonice je ale poněkud zavádějící. Strakonice totiž s velkou pravděpodobností nepředstavují místo Tomáškova původu,⁷⁹ ale pouze jedno z jeho působišť. Lze také předpokládat, že vlastní postilu napsal v malostranské komendě. Stejně tak by se mu mohlo říkat Tomášek z Prahy. Výstižnější označení je proto například křížovník Tomášek nebo johanita Tomášek.⁸⁰ Více informací o oblíbeném kazateli kodikologické prameny již neposkytují.

Diplomatické prameny nejsou ohledně Tomáška tak jednoznačné, i když se jméno Tomáš vyskytovalo mezi johanity českého převorství 14. a 15. století výjimečně. Jedná se celkem o tři případy. Chronologicky první v pořadí je komtur na Starém Brně Tomáš, který se v únoru 1392 zúčastnil provinciální kapituly v Ivanovicích na Hané.⁸¹ Zmíněn byl ještě v listině z 1. července 1393.⁸² Druhým doloženým Tomášem je pražský převor, který vystupuje v intulacích listin z 2. listopadu 1404, 6. února 1405 a 15. června 1405.⁸³ Kromě toho 26. února 1405 souhlasil společně s pražským vicekomturem Machkem s výměnou zdětinského

76 F. M. BARTOŠ, *Z naší středověké literatury*, s. 131.

77 J. TRÍŠKA, *K rétorice*, s. 120.

78 *Tomášek ze Strakonice, činný 14. století–15. století*, in: *Databáze národních autorit NK ČR*, dostupné online (https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000509966&local_base=AUT), [citováno k 26. 10. 2023].

79 Srov. J. MITÁČEK, *The Knights*, s. 257.

80 V podobě *Thomascus crucifer* používá např. databáze *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350–1500*.

81 NA, ŘM–L, inv. č. 951, notářský instrument Václava, syna Miláčka z Rokycan, z 13. 2. 1392, dostupné online (<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/951/charter>), [citováno k 30. 10. 2023].

82 Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII*, Brünn 1890, s. 158, č. 162.

83 Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ (eds.), *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. V–I/2* (dále jen *Regesta V–I/2*), Pragae 2007, s. 92, č. 823; s. 97, č. 833; Josef PELIKÁN – Hana PÁTKOVÁ (eds.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis VII*, Pragae 2002, s. 115, č. 41.

a mohelnického faráře.⁸⁴ Stejně jako jeho předchůdci byl i převor Tomáš zároveň farářem u sv. Prokopa.⁸⁵ Když byl 4. ledna 1406 konfirmován novým plebánem Jakub, byl již Tomáš mrtvý.⁸⁶ Posledním jmenovcem je bratr dolnoslezské komendy ve Złotoryji doložený k 24. červenci 1426.⁸⁷ U prvních dvou Tomášů se dá předpokládat, že se jednalo o jednu osobu. Tento Tomáš zřejmě působil v moravských komendách a na sklonku života přišel do Čech, aby se stal převorem nejvýznamnějšího konventu v českém převorství. Informace o konkrétních členech řádu moravské části převorství jsou v pramenech velmi vzácné a vesměs se týkají pouze některých komturů. Není proto divu, že zmíněný Tomáš po sobě nezačal více stop. Pokusme se však nyní zaujmout stanovisko, zda některý z uvedených johanitů mohl být totožný s kazatelem Tomáškem. V případě zlotoryjského konventuála je třeba s ohledem na absenci jakýchkoliv dalších indicií rezignovat na vyslovení závěru. U pražského převora je situace v tomto ohledu diametrálně odlišná. Na rozdíl od Františka Michálka Bartoše či Jiřího Mitáčka dospěl autor tohoto příspěvku k názoru, že se jedná o dvě různé osoby.⁸⁸ Argumenty pro to jsou následující. Tomášek vytvořil postilu pravděpodobně počátkem 15. století, když v pražském konventu vykonával funkci kazatele. Zhruba v téže době byl převor Tomáš na konci svého života a zároveň dosáhl vrcholu kariéry řádového kněze v převorství. Zdá se, že předtím zastával úřad komtura v některé komendě na Moravě. Je nanejvýš nepravděpodobné, že by mezitím vykonával nižší úřad kazatele. Navíc nelze očekávat, že by Tomáškovy vyhraněné názory vůči mnichům byly právě slučitelné s úřadem komtura či převora. Nelze ani opomenout jistý následný vývoj v profesním životě Tomáška, který naznačují dochované kolofóny, zatímco

84 Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VI*, Pragae 1883, s. 140.

85 Pavel TRNKA, *Pražský konvent johanitů a datace udělení práva pontifikálií jeho převorům v řádové historiografii*, in: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 27, 2019, č. 1, s. 71.

86 K. BERÁNEK – V. BERÁNKOVÁ (eds.), *Regesta V–I/2*, s. 108, č. 862, respektive Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VI*, Pragae 1883, s. 169.

87 R. HEŠ, *Joannici*, s. 536.

88 Srov. F. M. BARTOŠ, *Předhusitský kazatel*, s. 42; týž, *Z dějin*, s. 15; J. MITÁČEK, *The Knights*, s. 127.

převor Tomáš někdy na přelomu let 1405 a 1406 zemřel. Těžko se dá také uvěřit, že by se získání významné funkce převora neprojevovalo v textu některého z kolofónů.

K bližšímu časovému vymezení Tomáškova působení ve funkci kazatele pražského konventu neposlouží ani jména známých kazatelů. V diplomatických pramenech se totiž vyskytují jen výjimečně. Z přelomu 14. a 15. století jsou k dispozici pouze dvě jména: Mikuláš (1386) a Petr (1408).⁸⁹ Jistou vypovídací hodnotu mohou mít i některé prameny, ve kterých není Tomášek zachycen. Bohužel ani takových není mnoho. V první řadě se jedná o výtečný zdroj informací mimo jiné o členech řádu v komendách na území Čech, Kladska a Žitavska. Je jím samozřejmě protokol z papežské vizitace roku 1373.⁹⁰ Z něho vyplývá, že Tomášek nepobýval v roce 1373 ani v pražské komendě, ani v žádné jiné v české části převorství. Na druhou stranu to neznamena, že by v té době nemohl působit na nějaké řádové faře v Čechách, kde žilo více johanitů (např. Horažďovice), či v nějaké komendě na Moravě, respektive ve Slezsku. Spíše se ale zdá reálnější teorie, že v 70. letech 14. století nebyl ještě budoucí kazatel Tomášek členem řádu sv. Jana. Další záchytný bod představuje dochovaný zlomek účtů pražského konventu z roku 1393, ve kterém je zaznamenán i seznam členů malostranské komendy.⁹¹ Hledané jméno se sice mezi uvedenými řeholníky nenachází, avšak u dvou z nich je uvedena pouze jejich funkce. Jedná se o kazatele a komorníka. Druhý úřad lze na základě listiny z 1. července 1393 propojit se jménem Mikuláš.⁹² Ale právě pro určení kazatele není k dispozici žádná obdobná pomůcka, což bohužel znemožňuje vyvození jednoznačného závěru, zda byl již v roce 1393 Tomášek členem pražského konventu, či nikoliv.

89 Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK (eds.), *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (-1419)*, Praha 1956, s. 143, č. 512; Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře pražské VI*, Praha 1900, s. 330, č. 559; s. 334, č. 575; s. 59, č. 698.

90 Václav NOVOTNÝ (ed.), *Inquisitio domorum hospitalis S. Johannis Hierosolimitani per Pragensem archidioecesim facta anno 1373*, Praha 1900.

91 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, Praha 1957, s. 530.

92 Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ (eds.), *Regesta V-I/1*, Pragae 2006, s. 208, č. 454.

Další vodítka poskytují konfirmační knihy z období let 1354 až 1436.⁹³ Ani v nich se kromě zmíněného převora Tomáše jiný Tomáš se stejnou řádovou příslušností nevyskytuje. Je tedy zřejmé, že se Tomášek v české části provincie nezapořil do farní správy. Kromě toho nezanechal ani sebemenší stopu v mezerovitých posloupnostech hodnostářů pražského konventu, jako jsou podpřevor, pitanciář, komorník nebo sakristián, které v některých případech sahají až do roku 1415. Stejně tak není doložen ani u jiných johanitských konventů v Čechách. Naznačuje to tedy, že se Tomášek pravděpodobně před rokem 1419 neuplatnil ani ve správě konventu. Zdá se tedy, že měl daleko větší úspěch mimo vlastní řád než v něm. To mohlo nejspíše souviset právě s jeho reformními názory. Jistou roli mohla sehrát i jeho antipatie vůči mnichům.

Není zcela zřejmé, zda Tomášek setrval v řádu sv. Jana až do své smrti. Nelze ale vyloučit, že mohl v pražském konventu pobývat do roku 1419, kdy by se nejspíš evakuoval společně s některými spolubratry do bezpečí strakonického hradu.⁹⁴ Koneckonců této hypotéze neodporují kolofóny 4, 8 a 9, podle kterých byl někdy před rokem 1417 kazatelem v Praze a poté někdy před rokem 1437 křižovníkem ve Strakonících. To, že Tomášek nevystupuje v pramenech ani po roce 1419, není nikterak podezřelé. Z této doby jsou totiž ze strakonického konventu známá jména pouze převorů a některých farářů v Horažďovicích a Radomyšli.

93 Josef EMLER – František Antonín TINGL (eds.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I–X*, Pragae 1865–1899.

94 Podrobněji o tehdejší situaci malostranské komendy Miroslav SVOBODA, *Majetek řádu johanitů v Čechách v husitské době. Podíl Zikmunda Lucemburského na likvidaci pozemkového majetku*, Český časopis historický 103, 2005, s. 275–278.

Závěr

V případě johanitského kazatele Tomáška převažují otázky nad relevantními odpověďmi. Díky své nedělní postile patřil v první polovině 15. století mezi nejznámější členy českého převorství řádu sv. Jana mimo řádové prostředí. Ve střední Evropě se do dnešní doby zachovalo přinejmenším 35 rukopisů s jeho sbírkou kázání či některou z jejích částí. Naproti tomu v diplomatických pramenech vztahujících se k českému převorství se po něm nepodařilo dohledat jedinou stopu. Tomáškovu ztotožnění s pražským převorem Tomášem (zemřel 1405/1406) se zdá být neudržitelné. Informace o tajemném kazateli tak poskytují výhradně kodikologické prameny. Vyplývá z nich, že Tomáš neboli Tomášek s akademickým titulem mistr sestavil známou postilu patrně počátkem 15. století, když působil jako kazatel pražského johanitského konventu. Později, snad v souvislosti s evakuací komendy roku 1419, se přesunul do strakonického konventu. Nelze vyloučit, že by zevrubný průzkum jednotlivých kázání mohl přinést některé nové poznatky o jejich autorovi.

Příloha: Přehled rukopisů s díly johanitů českého převorství do 15. století

Johann von Frankenstein:

Kreuziger

1.

Nationalbibliothek Wien, Cod. 2691, fol. 1v–114v

Kristina DOMANSKI, 73. 3. 1. *Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 2691*, in: *Deutschsprachige illustrierte Handschriften des Mittelalters*, dostupné online (<https://kdih.badw.de/datenbank/handschrift/73/3/1>), [citováno k 18. 9. 2023].

Edice: JOHANNES VON FRANKENSTEIN, *Der Kreuziger des Johannes von Frankenstein*, Stuttgart 1882.

Jindřich z Varnsdorfu: Sermones

2.

Archiv Pražského hradu, rukopisy Knihovny pražské metropolitní kapituly, F 26, fol. 8r–87r

A. PODLAHA, *Soupis II*, s. 34, č. 873; S. PETR, *O Jindřichovi z Varnsdorfu*, s. 253–264.

Jakub: Sermones de tempore, de sanctis et quadragesimales

3a.

Královská kanonie premonstrátů na Strahově, DB III 12, fol. 134r–498r

Dostupné online ([https://www.](https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIPDI-G-KKPS__DB_III_12__3YAZU-03-cs)

[manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIPDI-G-KKPS__DB_III_12__3YAZU-03-cs](https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIPDI-G-KKPS__DB_III_12__3YAZU-03-cs)), [citováno k 22. 9. 2023].

3b.

Stiftsbibliothek Schlägl, Cpl. 195, fol. 1r–364r

G. VIELHABER, *Catalogus*, s. 217, č. 123.

Václav: De septem donibus Spiritus sancti

4.

Stiftsbibliothek Seitenstetten, Cod. 173, fol. 76r–133r

Ch. GLAßNER, *Inventar*, dostupné online (<https://manuscripta.at/seit/inv/inventar.htm>), [citováno k 22. 9. 2023].

křížovník (snad Petrus de Reno): Sermones de tempore

5a.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 58, fol. 179r–380v

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=ULW__-BUW__I_F_58__3C3ZF-NE-pl), [citováno k 24. 9. 2023].

5b.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 499, fol. 10r–286v

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=ULW____-BUW__I_F_499____1GR1I3A-pl), [citováno k 24. 9. 2023].

5c.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 522, fol. 1r–213v

Popis na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=ULW-TEI-BUW__I_F_522____0K-ZABGE-xx), [citováno k 24. 9. 2023].

5d.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I Q 350, fol. 51v–332v

Popis na *Manuscriptorium. Digital Library of Written Cultural Heritage*, dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=ULW-TEI-BUW__I_Q_350____1I-2BXS5-xx), [citováno k 24. 9. 2023].

5e.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Mscr. Dresd. App. 2308, fol. 4r–209v

Dostupné online (<https://digital.slub-dresden.de/werksicht/dlf/14360/1>), [citováno k 24. 9. 2023].

5f.

Andreas-Möller-Bibliothek Freiberg, I C 2° 5, fol. 180r–419v

Popis na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31592601>), [citováno k 24. 9. 2023].

Jošt z Rožmberka: drobné spisy

6.

Národní knihovna České republiky, XVII F 2

list královně Johanně (fol. 175r–176r), *Polemika proti přijímání pod obojí* (fol. 177r–178v), *Třináctce šprochův vajovských* (fol. 181v–182r), *O spravedlnosti a nespravedlnosti* (fol. 182v–183r)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIPDIG-NKCR__XVII_F_2____0QTSR06-cs), [citováno k 20. 9. 2023].

Edice: Josef TRUHLÁŘ (ed.), *Manuálník M. Václava Korandy*.

T. ř. *rukopis bibliothéky Klementinské*, V Praze 1888.

Tomášek: Sermones

7a.

Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, R 407

zimní část (fol. 1r–132v) a letní část nedělní postily (fol. 133r–227v)

V. DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny*, s. 220.

7b.

Archiv Pražského hradu, rukopisy Knihovny pražské metropolitní kapituly, E 16/2

zimní část (fol. 1r–135r) a letní část nedělní postily (fol. 135v–324r)

A. PATERA – A. PODLAHA, *Soupis I*, s. 440, č. 764; S. PETR, *Rukopisy*, s. 143, pozn. č. 16; s. 145, pozn. č. 23.

7c.

Stiftsbibliothek Schlägl, Cpl. 96

zimní část (fol. 1r–102v) a letní část nedělní postily (fol. 103r–253r)

G. VIELHABER, *Catalogus*, s. 301–302, č. 188.

7d.

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol, Cod. 572

zimní část (fol. 1r–122v) a letní část nedělní postily (fol. 133r–348r)

Dostupné online (<https://digital.obvsg.at/urn/urn:nbn:at:at-ubi:5-2426>), [citováno k 17. 10. 2023].

W. NEUHAUSER a kol., *Katalog*, s. 270–286.

7e.

Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Hs 1856

zimní část (fol. 1r–175r) a letní část nedělní postily (fol. 175r–339v)

K. H. STAUB, *Die Handschriften*, s. 152–153.

7f.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Sbírka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, C.O. 156

zimní část (fol. 2r–136v) a letní část nedělní postily (fol. 136v–302r)

Státní archiv v Opavě. s. 116; S. PETR, *Rukopisy*, s. 144, pozn. č. 20; s. 145, pozn. č. 23.

7g.

Městské muzeum a galerie Vodňany, G R3

zimní a letní část nedělní postily (fol. 1?–244?)

František Michálek BARTOŠ,

Středověké rukopisy archivu vodňanského, in: *Věstník České akademie věd a umění* 55, 1946, s. 7, č. 3; Marie TOŠNEROVÁ (ed.), *Průvodce po rukopisných fondech v České republice III. Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice*, Praha 2001, s. 186.

7h.

Archiv Pražského hradu, rukopisy Knihovny pražské metropolitní kapituly, E 15/1

zimní část (fol. 174r–312v) a letní část nedělní postily (fol. 1r–171v) A. PATERA – A. PODLAHA, *Soupis I*, s. 439, č. 761; S. PETR, *Rukopisy*, s. 143, pozn. č. 16; s. 145, pozn. č. 23.

7i.

Národní knihovna České republiky, I D 21

zimní část (fol. 1r–81r) a neúplná letní část nedělní postily (81r–168v)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIPDIG-NK-CR_I_D_21_____24FRPHF-cs), [citováno k 18. 10. 2023].

M. DRAGON – A. EBERSOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 204–205, č. T32.

7j.

Benediktinerstift Seitenstetten, Cod. 255

minimálně zimní část nedělní postily (fol. 2r–138r, 145r–269r) Ch. GLAßNER (ed.), *Inventar*, dostupné online (<https://manuscripta.at/seit/inv/>), [citováno k 18. 10. 2023].

7k.

Benediktinerstift Admont, Cod. 200

minimálně zimní část nedělní postily (fol. fol. 1?–275?)

J. WICHNER, *Catalogus*, s. 117, dostupné online (https://manuscripta.at/_scripts/php/cat-2pdf.php?cat=wichner & ms_code=AT1000-200), [citováno k 18. 10. 2023].

7l.

Universitätsbibliothek Giessen, Hs 836

výběr 94 kázání nedělní postily (fol. 12r–147v)

Dostupné online (<https://digisam.ub.uni-giessen.de/ubg-ihd-fb/content/pageview/3609956>), [citováno k 18. 10. 2023].

Joachim OTT, *Die Handschriften des ehemaligen Fraterherrenstifts St. Markus zu Butzbach in der Universitätsbibliothek Gießen 2. Die Handschriften aus der Signaturenfolge Hs 761 – Hs 1266*;

NF-Signaturen; Ink-Signaturen,
Gießen 2004, s. 298–299.

7m.

Národní knihovna České republiky, I D 15

zimní část nedělní postily (fol. 1r–120v)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NK-CR_I_D_15_____1HT46W-5-cs), [citováno k 18. 10. 2023].
M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 550, č. B12.

7n.

Národní knihovna České republiky, adlig. 40 D 17

zimní část nedělní postily (fol. 1r–116v)

M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 606, č. B50.

7o.

Knihovna Národního muzea, XII D 7

zimní část nedělní postily (fol. 1r–168r)

František Michálek BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze II*, Praha 1927, s. 226, č. 3202.

7p.

Knihovna Národního muzea, XIV B 6

zimní část nedělní postily

(fol. 27r–145r)

F. M. BARTOŠ, *Soupis II*, s. 290, č. 3427; S. PETR, *Rukopisy*, s. 145, pozn. č. 23.

7q.

Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, R 380

zimní část nedělní postily

(fol. 1r–174r)

V. DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny*, s. 177.

7r.

Muzeum Brněnska, Knihovna Rajhradského benediktinského opatství, R 406

zimní část nedělní postily (fol.

14r–157v)

V. DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny*, s. 218.

7s.

Regionální muzeum v Mikulově, MIK 6368

zimní část nedělní postily s částečně ztraceným začátkem (fol. 1r–93v)

Dostupné online

(https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-RMM_MIK_6368__2U5XA40-cs),

[citováno k 18. 10. 2023].

Stanislav PETR, *Soupis rukopisů zámecké knihovny v Mikulově*, in: Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie, 39–40, 1994–1995, s. 49, č. 31.

7t.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 649

zimní část nedělní postily (fol. 1r–112r)

W. GÖBER – J. KLAPPER, *Katalog* 4, s. 587, dostupné online (<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/10507/edition/18829/content>), [citováno k 18. 10. 2023].

7u.

Stiftsbibliothek Schlägl, Cpl. 95

zimní část nedělní postily (fol. 1r–157r), sváteční postila (fol. 181r–348v, 178r–180r)

G. VIELHABER, *Catalogus*, s. 300–301, č. 187.

7v.

Bayerische Staatsbibliothek, Clm 14299

zimní část nedělní postily (fol. 1r–178v)

Dostupné online (<https://www.digitale-sammlungen.de/view/bsb00046641?page=1>), [citováno k 18. 10. 2023].

Friedrich HELMER, *Katalog der Handschriften aus dem*

Benediktinerkloster St. Emmeram in Regensburg, München 2009, dostupné online (<http://bilder.manuscripta-mediaevalia.de/hs/projekt-BSB-Emmeram-pdfs/Clm%2014299.pdf>), [citováno k 18. 10. 2023].

7w.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 276 Helmst.

prothemata zimní části nedělní postily (fol. 11v–24v)

H. HÄRTEL – Ch. HEITZMANN – D. MERZBACHER – B. LESSER, *Katalog*, s. 360–363, dostupné online (<https://diglib.hab.de/?db=mss & list=ms & id=-276-helmst & catalog=Haertel>), [citováno k 18. 10. 2023].

7x.

Národní knihovna České republiky, III A 7

letní část nedělní postily s chybějícím začátkem (fol. 1r–179r)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIPDI-G-NKCR_III_A_7_____0B3L-TL0-cs), [citováno k 18. 10. 2023].
M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Ubi est finis*, s. 535–536.

7y.

Knihovna Národního muzea, XVI C 3

letní část nedělní postily (fol. 1r–191v)

F. M. BARTOŠ, *Soupis II*, s. 346, č. 3666; S. PETR, *Rukopisy*, s. 143, pozn. č. 17.

7z.

Klášter kapucínů Praha, Rkp 25

letní část nedělní postily (fol. 2r–191r)

S. PETR, *Rukopisy*, s. 120.

7aa.

Moravský zemský archiv, G 10, 214

letní část nedělní postily (fol. 1?–109?)

Marie TOŠNEROVÁ (ed.), *Průvodce po rukopisných fondech v České republice II. Rukopisné fondy archivů v České republice*, Praha 1998, s. 46.

7bb.

Stiftsbibliothek Schlägl, Cpl. 122

letní část nedělní postily (fol. 2r–205v)

G. VIELHABER, *Catalogus*, s. 313, č. 196.

7cc.

Národní knihovna České republiky, XII E 7a

zimní část (fol. 1r–281v) a letní část nedělní postily do první neděle po Velikonocích (fol. 281v–307v)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XII_E_7A___0HX4NIE-cs), [citováno k 19. 10. 2023].

Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum latino-rum qui in C. r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur II*, Pragae 1906, s. 194, č. 2173.

7dd.

Moravská zemská knihovna v Brně, Mk 11

zimní část (fol. 1r–192v) a letní část nedělní postily do první neděle po Velikonocích (fol. 192v–211r)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=MZK___-MZKB_MK_0000_011_0A3N4W5-xx), [citováno k 19. 10. 2023].

Vladislav DOKOUPIL, *Soupis rukopisů Mikulovské dietrichsteinské knihovny*, Praha 1958, s. 31.

7ee.

Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. II. 1. 2° 158

zimní část (fol. 1r–118v) a letní část nedělní postily do šesté neděle po Velikonocích (fol. 118v–153v) H. HILG, *Lateinische mittelalterliche Handschriften*, s. 220–221.

7ff.

Národní knihovna České republiky, XI B 3

zimní část (fol. 23r–149r) a letní část nedělní postily do úterý po Letnicích (fol. 149r–196r)

Dostupné online

(https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XI_B_3_____46DOQB8-cs), [citováno k 19. 10. 2023].

M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 279–280, č. T93.

7gg.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, cod. I F 755

zimní část (fol. 1r–144v) a letní část nedělní postily do první neděle po Letnicích (fol. 145r–197r)

Dostupné online (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=42800>), [citováno k 19. 10. 2023].

Willi GÖBER – Joseph KLAPPER, *Katalog der Handschriften der ehemaligen Universitätsbibliothek Breslau 5. I F 661–778* [rukopis], Wrocław, ca. 1920–1944, s. 760,

dostupné online (<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/10508/edition/18830/content>), [citováno k 19. 10. 2023].

7hh.

Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Ms. theol. lat. fol. 85

zimní část a letní část nedělní postily do osmé neděle po Letnicích (fol. 217r–450v)

Valentin ROSE, *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin II. Die Handschriften der Kurfürstlichen Bibliothek und der Kurfürstlichen Lande I*, Berlin 1901, s. 361–362.

7ii.

Universitätsbibliothek Kiel, Cod. ms. Bord. 65

46 kázání *de tempore* z nedělní postily, u 25 chybí *subsermo* (fol. 1r–3v, 10v–14r, 23v–27r, 29v–35r, 37r–40v, 47r–60v, 61v–72v, 78v–82v, 140r, 151r–156r, 167v–168r, 177v–179r, 187r–v, 196r, 203v–204r, 207v–208r, 213r–v, 220v, 233v–234r, 257v, 262r–266r, 275r–276r, 283v–284r, 292v–293r, 299v–300r, 310v–311v, 314r–320v, 326v–327v, 333r–v, 341r, 357r, 380v–384r, 386v–394v) Kerstin SCHNABEL, *Die Bordscholmer Handschriften der*

Universitätsbibliothek Kiel, Wolfenbüttel 2020, dostupné online (<https://diglib.hab.de/?db=mss & list=ms & id=ki-ub-bord-65 & catalog=Schnabel & lang=en>), [citováno k 20. 10. 2023].

7jj.

Württembergische Landesbibliothek Stuttgart, Cod. theol. et phil. 2° 332

36 kázání *de tempore*, 5 *de sanctis* a 1 příležitostné z nedělní postily z období od Prosebných dnů do čtvrté neděle po Letnicích Johann Baptist SCHNEYER, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150–1350 9. Anonyme Predigten Bibliotheken O bis Z*, Münster 1980, s. 532–533.

7kk.

Národní knihovna České republiky, VI G 1

16 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 7r–13v, 17v–22r, 30v–33v, 44r–59 bis r, 63v–72r, 76r–82r, 89r–92v, 96v–106v)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIP-DIG-NKCR__VI_G_1_____0L-C7YWF-cs), [citováno k 20. 10. 2023].

M. DRAGON – A.

EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 426, č. T198.

7ll.

Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Hs 96

8 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 2v–3v, 4v–5r, 6v–7r, 9v–10r, 13r–13v, 78v–79r, 80r–80v, 84r–85r)

Popis rukopisu na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31908172>), [citováno k 20. 10. 2023].

7mm.

Benediktinerstift Michaelbeuern, Man. Cart. 32

1 kázání *de tempore*, 3 *de sanctis* a 1 příležitostné z nedělní postily (fol. 198r–212v, 213v–223r)

Popis na *manuscripta.at. Mittelalterliche Handschriften in Österreich*, dostupné online (https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=9306), [citováno k 20. 10. 2023].

7nn.

Biblioteka Jagiellonska Kraków, Ms 1344

1 kázání *de tempore* a 2 *de sanctis* z nedělní postily (fol. 15v–16r, 17v–18v, 26v–27v)

Dostupné online (<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/855092/edition/825687/content>), [citováno k 20. 10. 2023].

Popis na *Mirabile. Archivio digitale della cultura medievale*, dostupné online (<http://www.mirabileweb.it/manuscript/krakow-biblioteka-jagiellonska-1344-manuscript/147708>), [citováno k 20. 10. 2023].

7oo.

**Bayerische Staatsbibliothek,
CIm 14656**

3 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 44r–45r, 52v–53r, 72v–74r)

Popis na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31784182>), [citováno k 20. 10. 2023].

7pp.

Národní knihovna České republiky, I E 36

3 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 167v–168v, 244r)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record & pid=AIP-DIG-NKCR_VI_G_1_____0L-C7YWF-cs#search), [citováno k 20. 10. 2023].

M. DRAGON – A. EBERSOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ,

Středověké knihovny, s. 803, 814, č. K15.

7qq.

**Bayerische Staatsbibliothek,
CIm 14562**

1 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 327v–329v)

Popis na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31784141>), [citováno k 20. 10. 2023].

7rr.

**Bayerische Staatsbibliothek,
CIm 18921**

1 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 122r–123r)

Dostupné online (<https://mdz-nbn-resolving.de/bsb00052582>), [citováno k 20. 10. 2023].

Popis na *Handschriftenportal*, dostupné online (<https://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/HSP0003B03900000000>), [citováno k 20. 10. 2023].

7ss.

**Bayerische Staatsbibliothek,
CIm 14108**

1 kázání *de sanctis* z nedělní postily (fol. 243r–244v)

Popis na *Manuscripta Mediaevalia*, dostupné online (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/>)

html/obj90886995), [citováno k 20. 10. 2023].

7tt.

Národní knihovna České republiky, I E 37

1 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 179r–182v)

Dostupné online (https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__I_E_37____0VN-L10E-cs), [citováno k 20. 10. 2023].

M. DRAGON – A. EBERSONOVÁ – L. DOLEŽALOVÁ, *Středověké knihovny*, s. 837, č. K16.

7uu.

Národní knihovna České republiky, X F 9

1 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 260v–262v)

Dostupné online

(https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__X_F_9____3TO75W-8-cs), [citováno k 26. 10. 2023].

7vv.

Knihovna Národního muzea, 1 H a 545

1 kázání *de tempore* z nedělní postily (fol. 1r–v)

Michal DRAGON – Jindřich MAREK, *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Sbírky Adolfa Patery a Čenka Zírta*, Praha 2012, s. 161.

Forgotten Hospitaller preacher Tomášek

PAVEL TRNKA

There were not many literary active Hospitallers in the Czech priory in the Middle Ages. Johann von Frankenstein completed the German poem *Kreuziger* in 1300. Jindřich of Varnsdorf, commander in Žitava, compiled a Latin aid for preachers in the first half of the 14th century. Other authors of the Order were active in the 15th century. Jakub compiled Latin sermons by various authors. Václav wrote two Latin treatises. The unknown crusader is the author of *Sermones de tempore*. The Czech prior Jošt of Rožmberk (ca. 1430–1467) left behind short Czech texts. The best known work of the Silesian humanist Bartoloměj Stein (1470s–1520s) is *Descriptio totius Silesiae et Vratislaviae*. But the most successful of them was Tomáš or Tomášek, whose Sunday postil spread throughout Central Europe in the first half of the 15th century. In addition, he is considered the author of the festive postil. Information about his person comes only from the colophons. He probably earned the academic title of master. He worked as a preacher of the Convent of the Order of St John of Jerusalem in Prague. Later he probably moved to the commandery in Strakonice. This may have happened in connection with the evacuation of the Hospitallers from Prague in 1419. The theory according to which he could have been identical with the Prague prior Tomáš (died 1405/1406) can most probably be ruled out. Tomášek could not be traced in diplomatic sources. It seems that he was not allowed a career in Bohemia in both parish and religious administration. This may have been due to his reformist views and strong attitudes towards monks.

Královec. Život a rodina sirotčího hejtmana Jana z Hrádku a Kralovic

VÁCLAV LEVÝ

Abstract:

The study deals with Jan Královec of Hrádek and Kralovice, member of lesser nobility, who acted in the Orphan brotherhood as the governor of the home village. As such, he also engaged in many war actions. Královec ended up as the governor of the orphan's home village around 1431 or 1432, when he became the commander of the garrison in the orphan's Tachov. This change could be related to the arrival of the new chief governor, Jan Čapek of Sány. Královec acted as the Tachov governor until 1434. Shortly before the Battle of Lipany, the circumstances of his break with the orphan brotherhood are unclear. After the Hussite revolution, Jan of Kralovice became close to the supreme burgrave Menhart of Hradec, a representative of the moderate utraquists. Jan's marriage to Marta z Březí, the widow of Jan Sádl of Smilkov, was childless. After Jan's death at the turn of 1450 and 1451, only his brother Jindřich Škorně of Kralovice, married to Markéta of Březí, who was Martha's sister, remained alive. With Jindřich, sometime between 1463 and 1476, the family of knights of Hrádek and Kralovice died by the sword.

Key words:

Jan Královec of Hrádek and Kralovice, hussite revolution, nobility, Orphan brotherhood, burgrave of Prague Castle

Severně od Vlašimi se nad údolím Blanice vypíná vesnička Hrádek. Jak napovídá její název, stávalo zde kdysi i sídlo drobného šlechtického rodu, který se po Hrádku psal. To bylo ve 14. a 15. století, před šesti sty lety... Dějiny se někdy rozdělují na velké a malé. V osobě Jana z Hrádku a Kralovic, který byl svého času hejtmanem sirotčího bratrstva *Královcem* a později purkrabím Pražského hradu, se obě tyto dějinné perspektivy setkaly. I proto se Jan a jeho blízcí dostali také na stránky odborné literatury. Největší pozornost Janovi zatím věnoval František M. Bartoš ve svém článku o *Konci dvou hejtmanů sirotčího bratrstva*.¹ Z něho nepochybně vycházel také Petr Čornej, když o hejtmanu Královcovi psal ve své *Lipanské křižovatce*.² Dalším příspěvkem k poznání toho, „jak to s Královcem vlastně bylo“, by chtěla být i tato práce.

První generace rodu z Hrádku

Rytíři z Hrádku měli v erbu lilii. Ta se jako erbovní znamení v Čechách rozrostla především na Táborsku a Podblanicku.³ Jana z Kralovic a jeho rodinu poutaly úzké vztahy jen k některým z mnoha větví *liliovitého rodu*: Košínům z Košíně (byli zřejmě větví Hrádeckých), vladykům z Odlochovic a ze Chmelného. Neznáme barevnost neboli tinktury erbu rytířů z Hrádku. Městečka Hořepník a Čechtice, které vlastnil Jan z Hrádku a Kralovic, ale mají zajímavé znaky. Hořepnický obsahuje dvě stříbrné přepásané lilie. Čechtice potom mají stříbrnou přepásanou lilii v červeném poli. Byly tyto znaky ovlivněny erbem Jana z Kralovic?⁴

Hrádek nacházející se severně od Vlašimi popsali především A. Sedláček⁵ a A. N. Vlasák,⁶ který zde byl dlouhou dobu farářem. Nevelký

1 František Michálek BARTOŠ, *Konec dvou hejtmanů sirotčího bratrstva – Jíry z Řečice a Jana Královce*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 32, 1963, 3–4, s. 182–187.

2 Petr ČORNEJ, *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992, s. 172–173.

3 K rodu erbu lilie August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*, Praha 1925, s. 83.

4 Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 106 (Čechtice) a s. 152 (Hořepník).

5 A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XV*, Praha 1998², s. 192.

6 Antonín Norbert VLASÁK, *Okres vlašimský. Nástin historicko-archeologický*, Praha 1874, s. 74–78. Doslovně jej cituje Alena JANÁTOVÁ, *Hrádek. Poutní místo*

hrádecký kostel byl zasvěcen svatému Matoušovi.⁷ První zpráva o rodu pochází ze 12. května 1356. Tehdy bratři Markvart a Bohuslav z Hrádku dosazovali do kostela v Hrádku nového kněze Václava poté, co tuto funkci opustil farář Jakub.⁸ Jak nyní, tak i později měla patronátní právo na Hrádku jen a pouze tato rodina, což může svědčit pro založení chrámu tímto rodem. Kostel existoval již roku 1352, kdy odváděl 9 grošů papežského desátku.⁹

O čtrnáct let později (1. prosince 1369) byl po úmrtí kněze Mikuláše prezentován na jeho místo Zdislav z Kralovic „urozeným pánem“ Pročkem z Hrádku.¹⁰ 30. června 1372 potom vlastní bratři Proček a Markvart z Hrádku, „stateční rytíři“, společně s vlastním synovcem Pročkem po odstoupení faráře Zdislava uváděli do zdejšího kostela Petra ze Zruče.¹¹

Oba zápisy se týkají nové generace rodu. Nejprve podává kněze pouze Proček (st.), o tři roky později již s bratrem Markvartem a synovcem Pročkem (ml.). Zdá se, že roku 1372 byli dospělí, zatímco před třemi lety (1369) nikoli. Hranice dospělosti se ve středověku určovala různě, obvykle na základě fyzických znaků jedince. Nejnižší věkovou hranicí však byl čtrnáctý rok věku. Proček mladší je popisován jako synovec. Markvart s Pročkem starším tedy nejspíše měli bratra, který zemřel někdy před 1. prosincem 1369.

Roku 1369 zde vystupuje pouze *urozený pán Proček*. O tři roky později je ale již s mladším bratrem *statečný rytíř*. Byli tedy pasováni, snad

Navštívení Panny Marie, Kostelní Vydří 2008, s. 15.

7 A. JANÁTOVÁ, *Hrádek*, s. 81.

8 František Antonín TINGL (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim: inchoans ab anno 1354 usque 1362. I/1*, Praha 1867, s. 3.

9 Václav Vladivoj TOMEK (ed.), *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z dieceze pražské*, Praha 1873, s. 58. Kněz Václav zde byl s jistotou ještě r. 1367, kdy platil 18 grošů. Stejná částka ve dvou splátkách (9 gr.) je doložena i pro období 1384–1385 a 1389. Přibližně roku 1405 se platilo 9 grošů. Duchovní patrně své skutečné příjmy upravovali, aby placený desátek byl nižší (tamtéž, s. IX–X).

10 František Antonín TINGL (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim: ab anno 1369 usque ad annum 1373. II* (dále LC II), Praha 1868, s. 18 („ad presentationem nobilis dom. Proczkonis in Hradek, patroni“).

11 LC II, s. 78 („Nos ad presentationem strenorum militum Proczconis et Marquardi fratrum germanorum de Hradek et Proczconis filiastrum“).

i králem.¹² Markvart mohl být pasován současně se starším bratrem v letech 1369 až 1372, když se Karel IV. snažil podrobit si Braniborsko.¹³

O dalších čtrnáct let později, 10. března 1386, byl podacím páнем zdejšího kostela Bohuněk z Hrádku,¹⁴ podobně jako 26. října 1391.¹⁵ Bohuněk již nevystupuje jako rytíř; tato hodnost nebyla dědičná. Roku 1386 je zmíněn pouze jako panoš, o pět let později již slovutný muž a panoš. Další potvrzení provedl 28. listopadu 1392 opět jako slovutný muž.¹⁶ Později, 12. května 1394, pouze jako panoš podává nového kněze na Hrádek.¹⁷ Údajně od roku 1396 zde měl být farářem jistý Martin.¹⁸ Nabízí se otázka, proč Bohuslav vystupuje sám jako jediný vlastník patronátního práva? Byla předchozí generace po smrti? Mohla zde řídit morová

12 O pasování blíže Martin NODL – František ŠMAHEL, *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, Praha 2014, s. 273–275. U nás se tento rituál obvykle uděloval před bojem, či po boji jako „ocenění projevené statečnosti“, případně na významných slavnostech (jakou mohla být korunovace).

13 O braniborské válce nejnověji Tomáš STRAKA, *Získání Braniborska Karlem IV. – koupě nebo dobytí?*, HOP. Historie – Otázky – Problémy 7, 2015, č. 1, s. 130–147. Pokud nebyli Proček s Markvartem pasováni na bitevním poli, mohlo k tomu dojít po válce v Praze. Přestože jeden z velitelů, magdeburský arcibiskup Albrecht ze Šternberka, pocházel z moravské větve Šternberků, pohybovali se u něj podblaničtí rytíři z Odlochovic erbů lilie. K tomu David PAPAJÍK – Tomáš SOMER, *Albert ze Šternberka. Arcibiskup, zakladatel, mecenaš a diplomat doby Karla IV.*, Praha 2021, s. 188, 236, 246 a 276 (Jaroslav z Odlochovic a Kurovic je zde dokonce označen „*biskupovou pravou rukou ve Šternberku*“).

14 Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim: ab anno 1373 usque ad annum 1390*. III–IV, Praha 1879, s. 180 („*de consensu Bohunconis clientis ibidem in Hradek*“).

15 František Antonín TINGL (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidiocesim pragenam nunc prima vice in vulgus prolati Annus 1390*, Praha 1865, s. 95 („*de consensu famosi viri Bohunconis clientis ibidem de Hradek*“).

16 Tamtéž, s. 142 („*de consensu famosi viri Bohunconis clientis ibidem de Hradek, dicte ecclesie in Hradek patroni*“).

17 Tamtéž, s. 188 („*de consensu Bohunconis clientis de Hradek dicte ecclesie patroni*“). Téhož roku se Vesel ze Lhotky (u Vlašimi) zavázal platit hrádeckému faráři jistý úrok (A. SEDLÁČEK, *Hradý 15*, s. 197).

18 A. JANÁTOVÁ, *Hrádek*, s. 78. Rynart z Nedvězí věnoval hrádecké farnosti 17. května 1407 kopu pražských grošů ročně, srov. Klement BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV.*, V (1398–1407), Praha 1889, s. 742; tehdy zde byl farářem Martin (tento?).

epidemie roku 1381, nejsilnější, jaká kdy postihla české země ve 14. století.¹⁹ Někteří členové rodu se také mohli majetkově oddělit a tím toto právo ztratit. Bohuněk se narodil nejpozději roku 1372, spíše dříve. Mohl by být tedy synem rytíře Pročka.

Jako dalšího majitele známe až roku 1408 Jana ze Hrádku. Kromě Jana, narozeného snad v letech 1390–1395, zde zřejmě žil jeho vlastní bratr Jindřich (narozen cca 1404–1405). Podle A. Sedláčka byl Jan Bohunkovým synem, což se zdá velmi pravděpodobné. A protože Bohuněk celé roky vystupoval jako jediný vlastník patronátního práva, byli bratři Jan a Jindřich z Hrádku zřejmě jeho syny. O jejich matce, ani dalších sourozencích nikde neslyšíme. Pokud Bohuněk neumíral jako vdovec, potom ho ani jeho manželka zřejmě dlouho nepřežila.

Jan a Jindřich z Hrádku a Kralovic za vlády krále Václava IV.

Zdá se, že starší Jan se narodil mezi lety 1390–1394 a mladší Jindřich později (1404–1405). V pramenech se označují jako vlastní bratři, měli tedy společného nejen otce, ale i matku. Otec Bohuněk zemřel někdy před 2. říjnem 1408. Tehdy byl plat 3 kop (patřící kostelu v Hradišti) přenesen ze mlýna a kmetů v Tomicích (poddaní Petra z Hradiště) na Janovy poddané ve Ctiboři.²⁰ Jaké měla rodina z Hrádku styky s Petrem z Hradiště, nevíme. Pouze v tomto případě se také hovoří o *Janovi Hrádkovi ze Hrádku*.

19 Josef PETRÁŇ, *Krajina pracující k revoluci*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (eds.), *Husství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, svazek 1, Praha 1994, s. 262. Nejvíce odúmrtí v kraji bylo od ledna do konce března provoláno okolo Vožice, Votic, Vlašimi a Dolních Kralovic. Počátkem dubna snad přešla morová vlna k jihu.

20 A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 192. Sedláček odkazuje takto: Pozn. 5 – Libri erect. VIII p. v. 43. Jde sice skutečně o Libri erectionum VIII, uložené v Archivu Pražského hradu, ale záznam se nachází na p. 76–77 (Archiv pražského hradu, fond Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. II/8–10). Petr z Hradiště (u Vlašimi) přenáší plat z Tomic do Ctiboře na dva poddané poddané Jana Hrádku ze Hrádku sídlící ve Ctiboři, totiž Jana a Buznu: „...in villa Ctiboraz apud Johannem Hradek de Hradek in duobus hanub [!] censualibus Johannus et Buznam tenend”. Zbytek záznamu pak konkretizuje podmínky, za jakých se tato finanční operace uskuteční.

Jan z Hrádku také vystupuje jako svědek v blízkých Ratajích dne 11. ledna 1415.²¹ Mezi svědky z řad nižší šlechty je na předposledním místě – patřil tedy mezi nejmladší a nejméně majetné.

Patrně někdy v této době již Jan mohl získat dvůr ve vsi Saky u Slaného. V Sacích zemřel Jan, syn Mařika řečeného Poklička, a statek (s jedním lánem půdy) byl provolán jako odúmrtí 2. listopadu 1414. Následovala řada soudních stání, ve kterých se příbuzní snažili své právo obhájit. Poslední termín měl být 1. června 1420. Je ale bez jakékoli pochybnosti, že to už byly jen formality. Dvůr dostal Jan ze Hrádku jako vyšehradské manství od krále Václava. Soudy tedy probíhaly dodatečně.²²

Jan ze Hrádku se tak stal vyšehradským manem. Václav IV. statky, které na něho spadaly odúmrtí, často předával jako manství vázané ke hradu Vyšehradu, kde se takto setkaly osobnosti spojené s husitstvím. Zdejší purkrabí Jan Řitka z Bezdědic, Jan Sádlo ze Smilkova se svým příbuzenstvím (včetně Jana ze Smiřic), královský dveřník Jan (patrně Žižka), Jan Roháč z Dubé a mnozí další. Také Jan z Hrádku.²³

Jakým způsobem se právě Jan ze Hrádku dostává do skupiny vyšehradských manů? Kdo byl přímluvcem, který mu zařídil získání dvora v Sacích?

Zdá se, že právě náš Jan ze Hrádku zpečetil (patrně v Praze 2. září 1415) třetí z několika dochovaných stížných listů proti upálení Mistra Jana

21 *Archív český čili staré památky české i moravské z archivů domácích i cizích sebrané* (dále AČ) 1, Praha 1840, s. 400, č. 15. Jednalo se o svědectví k deskám dvorským, že paní Budka, vdova po Janu Skryšovcovi z Kojetic byla vždy se svými dětmi v nedělu. Svědčili 1) konšel a starší ve Vlašimi, 2) Jarohněv z Věžník, Sobek z Jezera, Přibík z Tehova, Jan z Hrádku a Janek z Čenovic a 3) Diviš z Talmberka. Táž kauza je rozvedena v AČ 36, s. 677–678, č. 8. Datum je zde ale určen jako 10. ledna. Majetek byl králem dán Příbýkovi z Chotýšan. Je zřejmě totožný s Příbikem ze Smilkova a tedy příbuzný s Janem Sádlem, o kterém ještě bude řeč. Jak Sádlo, tak Příbík získali v téže době majetek v jakési Stiboři (AČ 36, s. 261–262, č. 16) v Bechyňsku a Chýnovsku, snad Ctiboř u Pelhřimova (Bechyňský kraj).

22 AČ 36, s. 763–764, č. 13.

23 O vyšehradském manském systému stručně František Šmahel, *Husitská revoluce, díl I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993, s. 277–278, a Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české, sv. V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 138. Tématu se v posledních letech věnuje Robert Novotný.

Husa.²⁴ Nabízí se otázka, proč zde není Jindřich. Byl stále ještě nezletilý – mladší čtrnácti let? Patrně ano.

V letech 1414–1417 Jan z Hrádku sám uváděl do hrádecké farnosti nové kněze. Nejprve po Martinovi (dříve faráři v Sušici) Petra, faráře z Keblova (26. září 1414), pak Zikmunda, faráře ze Smečna (6. července 1416), Prokopa, faráře z Řevnic (4. srpna 1417) a Ondřeje, kněze z Kaliště (23. listopadu 1417).²⁵ Listopad 1417 je také poslední bezpečnou zmínkou o tom, že Jan vlastnil Hrádek. Zároveň Jindřich ještě nedospěl. Uvidíme, že ještě v roce 1437 oba bratři kupují společně majetky, stejně jako krátce po listopadu 1417. Měli tedy dobré vztahy a pouze Jindřichova nezletilost byla důvodem, proč o něm dříve neslyšíme.

Časté střídání kněží na Hrádku mělo své důvody. Situace v zemi se po upálení Jana Husa vyostřila. Janek signoval stížný list a stal se členem vyšehradské posádky stále více se hlásící k církevní reformě. Česká šlechta pod vedením nejvyššího purkrabího Čeňka z Vartemberka se snažila získat převahu nad katolíky. Jedním se symbolů nového hnutí se stalo přijímání z kalicha. 10. ledna 1417 byl vydán arcibiskupský zákaz přijímání

24 A. SEDLÁČEK, *Úvahy o osobách v stížných listech r. 1415 psaných*, Český časopis historický 23, 1917, s. 311. Na tomto listě je většina signatářů z Bechyňska, Jan z Hrádku držel statky především v Kouřimsku. Závěry A. Sedláčka se zdají být stále platně, nejpravděpodobněji je zmíněn právě Hrádek u Vlašimi. Jak prokázal Petr ČORNEJ, *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení Mistra Jana Husa 1415–2015*, Okrouhlice 2015, s. 29, regiony, v nichž se pečtilo, nebyly totožné s tehdejší krajskou soustavou. Pečetilo se na sprátených hradech. Jan zpečetil list č. 3 (nedochovaný), který vznikl nejspíše na Helfenburku a Choustníku (tamtéž, s. 31). Nevíme, zda se Jan účastnil už 12. května 1415 protestního sjezdu 250 šlechticů z Čech a Moravy (část jmen neznáme). Společně se zářijovým protestem vznikl ustavující spolek reformní české a moravské šlechty (AČ 3, s. 193–195, č. 7). Zde je zaznamenána šlechtická elita (včetně Jana Sádla ze Smilkova), Jan z Hrádku nepřekvapivě chybí.

25 A. JANÁTOVÁ, *Hrádek*, s. 78. Data pocházejí z Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim: ab anno 1410 usque ad annum 1419*. VII, Praha 1886, s. 131, 205, 236 a 246. Keblov je jihovýchodně od Trhového Štěpánova, u Čechtíc, kde po husitské revoluci Janka najdeme. Smečno je nedaleko Sak. Řevnice východně od Karlštejna. Kaliště je patrně totožné s farní obcí severně od Humpolce. 26. září 1414 se Jan uvádí jako „*famosi viri Johannis armigeri ibidem de Hradek*“. Farář Martin odešel do Keblova. 6. července 1416 Petr odešel do Smečna, patronem je „*Johannis clientis ibidem*“ (na Hrádku). 4. srpna 1417 přichází Prokop (Petr jde do Řevnic) a je potvrzen skrze „*famosi viri Johannis armigeri ibidem de Hradek*“. 23. listopadu 1417 pak Prokop odchází do Kaliště a kněz Ondřej je přijat se souhlasem „*Johannis ibidem de Hradek*“.

z kalicha v pražské arcidiecézi. Odpovědí byl *boj o fary*. Šlechta se snažila prostřednictvím svých patronátních práv dosazovat takové kněze, kteří korespondovali s názory svých patronů. Jak kališníků, jak těch, kteří se přidrželi římské církve.²⁶

První zmínka o činnosti obou bratrů před husitskou revolucí pochází až z 29. září 1430. Jindřich z Hrádku tehdy před pražskou městskou radou mimo jiné vypověděl, že s bratrem za vlády krále Václava koupili tvrz v Kralovicích u Zlonic severně od Slaného. Stalo se tak patrně po 6. říjnu 1418. Tvrz vlastnili sirotci pražského měšťana Mikuláše Frolicha. Mikuláš měl ve Vrapicích 11 kop grošů ročního platu na jistém Niklasovi Benešovském. Po Niklasově smrti jeho syn Vaněk „*sfrýmarčil*“ (směnil) Vrapice za Kralovice – a oněch 11 kop tam převedl. Když ale chtěli Janek a Jindřich z Hrádku tvrz kupovat, nechtěli tam mít takové věčné břemeno. Společně s poručníky Mikulášových sirotek žádali změnu přímo u „*krále Václava, dobré paměti*“. Bylo rozhodnuto, že u desk zemských zaplatí v hotovosti 110 kop jistému Stachovi, který oněch 11 kop platu zapíše na Libomyšli Vaňkovi, sirotku Mikuláše Frolicha.²⁷

Koupě Kralovic navazuje na držbu Sak. A doslova přes kopec se u Sak nachází Hrlejev, kde bude mít majetek Bohuslav z Košíně, blízký příbuzný obou bratrů.

Jde o jedinou zmínku, kdy je Jindřich nazýván „z Hrádku“ – později už bude pouze Jindřichem z Kralovic, posmrtně vzpomínám s přídomkem „Škorně“. Jan bude znám coby Jane nebo Janek z Hrádku, Janek z Kralovic, Královec či Jan Královec z Hrádku.

26 P. ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V*, Praha – Litomyšl 2000, s. 187–188.

27 AČ 26, s. 555, heslo Kralovice u Zlonic. Za husitských válek staroměstské knihy částečně nahrazovaly zemské desky, kam se zapisoval svobodný majetek, což se týkalo u obou bratrů právě Kralovic, ale již ne Sak (léno k Vyšehradu), které byly zapsány v příslušných deskách dvorských. K 6. říjnu 1418 je zde zápis na tyto Kralovice, který předchází výpovědi Jindřicha z Hrádku. Tehdy se jednalo o převedení onoho platu z Kralovic na Libomyšl, jež se nachází jižně od Zdic.

Rodinné a osobní vazby bratrů Jana a Jindřicha z Kralovic

Dne 12. září 1416 zemřel olomoucký biskup Václav Králík z Buřenic. Husité i katolíci pochopili, že kdo dosadí svého favorita, ten zajistí převahu své straně na Moravě. 21. září 1416 větší část kanovníků zvolila litomyšlského biskupa Jana Železného, proslulého tvrdým postojem vůči husitské nákaze. Jen o málo menší skupina 3. října téhož roku ustanovila biskupem Aleše z Březí potvrzeného pražským arcibiskupem Konrádem z Vechty. Alešovi příznivci si stěžovali na úspěchanost první volby, které se nemohli zúčastnit pro značnou vzdálenost (sídlili v Čechách).²⁸

Aleš pocházel z Hrádku Březí u Týna nad Vltavou. Byl synem Buška, či Smila z Březí. Narodil se asi okolo roku 1370. Začínal jako farář ve Křtěnově u rodného Březí. Poté se dostal do vyšehradské kapituly a našel uplatnění na královském dvoře. Václavem IV. byl označen v listě papeži Martinu V. roku 1417 jako králův osobní kaplan.²⁹ Aleš se na Moravě opíral jak o své volitele, tak o dvě zajímavé osobnosti. Jana Sádla ze Smilkova erbu rozděleného pokosem a Přibíka z Odlochovic erbu lilie.

Přibík z Odlochovic pocházel z tvrze východně od Votic. Rod se zde objevil snad již na počátku 14. století. Na Moravu se rodina dostala již v osobě Přibyslava z Odlochovic, opata kláštera v Hradisku u Olomouce (1356–1365). Po něm následovali další, včetně Přibíka, který založil jednu z bojových družin na Moravě v době válek mezi markrabaty Joštem a Prokopem. Pohyboval se na hradě Frejštejně a především v Litovli. Zde působil také v závěru života, když po vymření moravské větve Lucemburků na Moravě přímo vládl Václav IV. Přibík bojoval mimo jiné u Grunwaldu pod Janem Sokolem z Lamberka. Jeho blízkou příbuznou (sestrou?) byla Zdínka z Odlochovic, která s manželem Janem ze Šelmberka vlastnila hrad Kraví Horu nad řekou Oslavou nedaleko Lamberku a měli zde jednu z největších bojových družin v zemi; patřil k ní také Jan Žižka z Trocnova. Přibíkovým synem, či synovcem, byl Rynart z Odlochovic, který jako bezdětný předal roku 1426 svůj majetek příbuzným. Svědčil mu při tom Jan z Kralovic. Naskýtá se otázka, jaké vztahy měl Jan k vladkům z Odlochovic? Když začal spor o olomoucké biskupství, byl Přibík

28 E. MAUR, *Příspěvek k biografii biskupa Aleše z Březí*, Táborský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře (dále TA) 8, Tábor 1998, s. 22.

29 Tamtéž, s. 20–21.

královským hejtmanem v Litovli. Poté, co se Aleš z Březí musel Olomouce vzdát a stal se biskupem v Litomyšli, odešel tam s ním i Přibík. Roku 1420 je právě zde o něm poslední zmínka.³⁰

Kališníci měli na získání olomouckého biskupství velký zájem a vybrat vhodnou osobu na tento post nebylo snadné. Aleš se hodil. Byl oblíbencem krále a blízkým příbuzným Jana Sádla ze Smilkova, který se u dvora pohyboval nejpозději od roku 1405. O dva roky později byl Sádlo již královým komorníkem, později také nejvyšším lovcím, purkrabím na Bezdězu a od poloviny roku 1419 purkrabím na Karlštejně. Pocházel ze Smilkova nedaleko Votic, podobně jako Přibík z Odlochovic. Sádlovým hlavním sídlem se stal nejpозději od roku 1411 hrad (Zbořený) Kostelec. Stal se jedním z nejvlivnějších vyšehradských manů. A patřil k těm, kteří pevně stáli za Janem Husem a reformními myšlenkami. Nejpозději od roku 1414 měl za ženu Martu z Březí, příbuznou budoucího biskupa Aleše. Martu si později jako vdovu vezme Jan z Kralovic.³¹

Jedním z volitelů Aleše z Březí na olomoucké biskupství byl také Chval ze Smilkova, vyšehradský, pražský a olomoucký kanovník, roku 1413 kustod vyšehradského kostela.³² Byl blízkým příbuzným Janka Sádla. Co je však zajímavé: Chval pečtil dvěma erby: erbem štítu rozděleného na pokos zprava k levé straně Sádla ze Smilkova a vedle toho lilií.³³ To mohl snad díky příbuzenství s vladyky erbem lilie. Patřila k nim též jeho matka?

U bratrů Jana a Jindřicha z Kralovic se setkáváme s vazbami na vladyky ze Chmelného erbu lilie. Chvalovi roku 1426 jako svému „strýci“ předal část majetku Rynart z Odlochovic. Chval se zmiňuje jako přítel Jana z Kralovic. Nicméně byl katolíkem. Na počátku revoluce vedl válku proti kacířům jako purkrabí Vlašimi v blízkosti Hrádku. Poté byl ve

30 Tamtéž, s. 24 a 30. K Přibíkovi zatím nejpodrobněji Jiří JURK, *Straníci markraběte Prokopa kolem roku 1399 a otázka jejich kontinuity do husitské revoluce*, in: *Olomoucký archivní sborník* 13, Olomouc 2015, s. 66–68. Nelze ale přijmout, že držel Rankov na Moravě (jde o Rankov u Trhových Svinů v Čechách), či že byl ženatý právě se Zdínkou z Odlochovic.

31 K Sádlovi nejnověji Silvie VANČUROVÁ, *Jana Sádlo ze Smilkova. Kariéra králova milce*, in: *Husitský Tábor* 19, Tábor 2015, s. 181–224.

32 E. MAUR, *Příspěvek*, s. 24 a 25.

33 A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Sv. 2. Atlas erbů. Čechy (1. část). Edice*, Praha 2001, s. 321. Chvalovy pečeti z let 1412 a 1414: na jedné je pouze lilie, na druhé dělení štítu pokosem.

Slezsku a je dokonce možné, že se tu s Janem z Kralovic střetl v boji. Zde se stal členem rytířského spolku Rūdeband. Ve třicátých letech pak přešel do rožmberských služeb. K okolnostem jeho smrti a dalšími souvislostmi s bratry z Kralovic se seznámíme dále. Chvalovým synem byl Vikéř ze Chmelného, po kterém roku 1455 zůstaly jako sirotci dcery Anežka a Marta.³⁴ Byla kmotrou Marty snad Marta z Březí, žena Jana z Kralovic?

S žádným jiným rodem erbu lilie ale nepojily bratry Jana a Jindřicha z Kralovic tak úzké vztahy jako s Košíny z Košíně. Prvním známým členem rodu mohl být Jindřich sídlící roku 1407 na Košíni severně od (budoucího) Tábora. Již v následujícím roce se objevuje postava Bohuslava z Košíně. Ten již pečetil lilii. Majetkově se pohyboval v blízkosti bratrů z Kralovic mnohokrát. Jeho syny byli mimo jiné Jan a Jindřich, jejichž kmotry mohli být právě oba bratři. Jindřich z Kralovic v závěru života Košínům půjčil značnou částku peněz, celých 100 kop. Ještě uvidíme, že Jindřich se bude soudit o vše, o čem se bude domnívat, že k tomu má právo. Vysoká částka půjčená Košínům svědčí o blízkém vztahu. Byli Košínové větví rytířů z Hrádku? Pokud ano, nikdy nevykonávali patronátní právo na Hrádku. Byl Bohuslav z Košíně kmotřencem Bohuslava z Hrádku? Byl Bohuslav z Košíně bratrancem Jana a Jindřicha z Kralovic?

Po smrti Jana Sádla ze Smilkova (1421) Kostelec osiřel. Marta z Březí, Sádlova žena, zůstala uprostřed bojující země sama s několika sirotky. Malý Janek Sádlo dospěl nejpozději roku 1433. Marta vdovou nezůstala. S Janem z Kralovic ale potomky neměli. Děti, pokud nějaké byly, zemřely nejpozději v roce 1438 (tehdy se bezpečně dovídáme, že Jan s Martou byli manželé).

Jindřich z Kralovic si nejpozději roku 1443 vzal Markétu z Březí. Marta a Markéta jistě byly příbuzné, jak plyne ze zápisu roku 1476 po Markétině smrti. Víme, že bratry Marty byli Nedamír a Svatomír z Březí. Markéta byla nejspíše Nedamírovou sestrou. Máme zde tedy čtyři sourozence. Věkový rozdíl byl poměrně velký. Nejstarší byla Marta (1414 již vdána za Jana Sádla, umírá 1456/1457), po ní snad Svatomír (naposledy doložen 1465), Markéta (narozena nejpozději 1429, umírá 1476) a pak Nedamír (první zmínka 1437, přežil Markétu, zemřel nejpozději 1488). Není jasné, zda měli společnou matku, ale otce jistě ano. Svatomír s Nedamírem odešli z jižních Čech

34 O Chvalovi a jeho rodině především Robert ŠIMŮNEK, *Rožmberská klientela 15. století. Purkrabí, válečník, diplomat a člen společnosti Rūdenband – Chval z Chmelné*, in: *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* (dále Výběr) 42, 2005, s. 202–213.

a spojili své osudy se Sádly ze Smilkova. Nedamír se stal zakladatelem větve Netvorských z Březí, Svatomír snad Břízských z Břízy.³⁵

Kdo byl tchánem a tchyní Jana a Jindřicha z Kralovic (kteří se prostřednictvím svých žen stali vzájemně švagry)? V literatuře se přejímá názor Josefa Dobiáše, že to byl Rynart z Březí, bratr biskupa Aleše (případně, že oba byli Sádlovými švagry). To je ovšem jen jedna z možností.

Rod z Březí, pečetící erbem křídla, byl již v polovině 14. století rozvětven. Větev z Knína vymřela ještě před rokem 1400, o větvi na Březí u Trhových Svinů máme poslední zmínku roku 1380.³⁶ Ostatní nahodilé zmínky o členech rodu (Přibík z Temelína 1395, Ojír z Březí 1390, Bušek z Býšova 1443) nabízejí další kandidáty, i když spíše nepravděpodobné. U prvních dvou je značná časová mezera vůči našim čtyřem sourozencům, u Buška neznáme žádné souvislosti kromě erbu. Zbývají tedy potomci bratrů Rynharta (zemřel asi krátce po 1367) a Albrechta (zemřel před 1367).³⁷

Potomky Rynharta byli zřejmě bratři Bušek a Smil a jejich dětmi biskup Aleš s bratrem Rynartem. Rynart žil u bratra Aleše a zřejmě nevlastnil pozemkové majetky v jižních Čechách, což by korespondovalo s absencí jakékoli zmínky o tom, že by naši čtyři sourozenci v této oblasti cokoli vlastnili. Rynart se objevuje naposledy 2. března 1421. Tehdy svědčil bratru Alešovi jako jeho ručitel společně s Janem Sádlem ze Smilkova a Zdeňkem z Chlebova. Sádlo byl kromě toho Alešovým věřitelem.

Další větví byli potomci Albrechta (st.). Jednak syn Přibík, který se svým synem Albrechtem (ml.) patrně jako poslední z rodu vlastnili tvrz v Březí. Albrecht ml. se naposledy připomíná roku 1415. Je méně pravděpodobné, aby jeho dětmi byli naši čtyři sourozenci: buď by totiž dědili, nebo se alespoň pokoušeli prosadit svá práva. Přibíkovým bratrem byl Svatomír, rožmberský služebník. Zemřel nejpozději roku 1388 a zanechal asi dva syny, Aleše z Truskovic (1395) a Petra Záhorku ze Záhorčí (naposledy zmíněn 1434). Oba sídlili u Vodňan. Aleš by podle Eduarda Maura mohl být totožný s Albrechtem Záhorkou ze Záhorčí (1447). Právě tento

35 Nejpodrobněji Jaroslav LAŠŤOVIČKA, *Netvorští z Březí. Vyprávění o časech dávno minulých*, Vlašim 2003.

36 O větvi u Trhových Svinů Daniel KOVÁŘ, *Tvrz v Březí u Trhových Svinů*, Výběr 42, 2005, s. 71–85.

37 O rodu především E. MAUR, *Příspěvek*, passim. Doplnky přinesla Zdeňka Hledíková, *Několik zlomků soudních písemností z církevní praxe druhé poloviny 14. a počátku 15. století*, in: TA 12, 2004, s. 34–39.

Albrecht mohl být praotcem Záhorků ze Záhorčí. Vlastnil rodový majetek jižně od Vodňan. Pokud naši čtyři sourozenci patřili k této větvi, nemohli být potomky Albrechta, jediné Petra.

Petr bývá ztotožňován s myslitelem Petrem Chelčickým. Petr Záhorka teoreticky také mohl být otcem čtyř sourozenců. Jeho majetek však přešel na bratra Albrechta. Zdálo by se, že tato možnost padá. Je zde ale věc, která by mohla svědčit pro něj a ne pro výše zmíněného Rynarta, bratra biskupa Aleše. U následných větví Netvorských a Břízských se vyskytují pouze jména Petrovy větve (Petr, Albrecht, Svatomír), nikoli Rynhartovy (Rynhart, Bušek, Smil).

Otázka, kdo byl tchánem a tchyní Jana a Jindřicha z Kralovic je tak stále otevřená.

Podívejme se ale ještě na jednu více než podivuhodnou záležitost spojující výše uvedené rody...

Nedaleko Trhových Svinů v jižních Čechách leží Dvorce. Ty byly střediskem většího zemanského zboží Licka ze Dvorce. Licek vlastnil také bývalý Žižkův dvorec v Trocnově, Čeřejov a Lhotku u Olešnice (již 1399). 23. října 1416 byl Licek stále naživu. S ženou Annou měl syna Janka, v té době nezletilého. Zdá se, že Licek byl již 2. března 1421 mrtev, k jeho ženě se přizemnil Zdeněk z Chlebova. Onoho dne Zdeněk svědčil ve vzdálené Litomyšli biskupu Alšovi z Březí společně s Janem Sádlem ze Smilkova a Rynartem z Březí. Tato věc začne dávat smysl, když si uvědomíme, že v Litomyšli byl Alšovým hejtmanem (v březnu 1421 již zřejmě zesnulý) Přibík z Odlochovic. 19. října 1413 byla v Rankově, doslova naproti Trocnovu a vedle Čeřejova, vyhlášena odúmrtí po Markvartovi Šeradovi. Po delších soudech (které vyřizoval také Jan Sádlo ze Smilkova) zboží získali bratři Jan a Přibík z Odlochovic a roku 1426 ho Rynart z Odlochovic s blízkou Třebčí a Lhotkou odkázal Chvalovi ze Chmelného. Dodejme jen, že z Rankova se přes zalesněný kopec dostaneme za krátkou chvilku do Březí. Bývala zde tvrz jedné z větví rodu, z něhož pocházel biskup Aleš, Marta i Markéta z Březí. Mimochodem, z Rankova do Březí procházíme Nežeticemi, odkud pocházel jeden z dědiců Jana Sádla mladšího (1464). A Jana Žižku z Trocnova nacházíme v posádce Kraví Hory patřící Zdínce z Odlochovic – jistě nikoli náhodou...³⁸

38 K Lickovi, Zdeňkovi z Chlebova (zemřel počátkem roku 1453) a jejich rodině především Herbert PEXA, *Oldřich ze Dvorce. Příspěvek k dějinám Dvorce a Trocnova*,

Počátek (1419-1425)

Mezi lety 1419 a 1425 nemáme přímé zmínky o bratřech Janovi a Jindřichovi z Kralovic. V této době vlastnili přinejmenším tvrz Kralovice a dvůr ve vsi Saky, obojí u Slaného.

Na jaře 1421 se sešel sněm v Čáslavi, který mimo jiné ustanovil prozatímní vládu. Jedním z jejích členů se stal Jan Sádlo ze Smilkova.³⁹ Sádlo se poté dostal do sporu s Janem Želivským – v srpnu 1421 ho Sádlo z očí do očí obvinil z ničení husitské jednoty. Želivský potom nechal v říjnu téhož roku Sádla zlikvidovat.⁴⁰

Na podzim 1421 tak zcela nečekaně ovdověla Marta z Březí a osiřely její děti – malý Jan a přinejmenším dvě dcery. Nejstaršímu dítěti patrně nebylo víc než deset let. Hrad Kostelec přišel o svého pána. Marta se mohla alespoň pro začátek opřít o purkrabího Chvala z Chotče.

Mezitím Jan Žižka z Trocnova s velkou částí svého vojska odešel na přelomu let 1422 a 1423 do východních Čech. Skomírající východočeské bratrstvo Orebitů bylo Žižkově skupině bližší svým pojetím víry i politiky. Společně položili základ pozdějšímu sirotčímu bratrstvu. Složení Žižkovy strany dokládá *Žižkův vojenský řád*. Vznikl okolo 1. září 1423 a Jana z Kralovic zde ještě nenacházíme. Pokud se tedy v Žižkově bratrstvu pohyboval, nedosáhl v této době významnějšího postavení.⁴¹

JSH 60–61, 1991–1992, s. 1–8. Listina z 2. března 1421 zveřejněna na <https://www.monasterium.net//mom/CZ-NA/CGL/188/charter?q=chlebova> [citováno k 13. 11. 2023], listina uložena v NA Praha, České gubernium – guberniální listiny, Praha (0993–1526), 188. Odúmrtí v Rankově vydána v AČ 36, s. 445–446, č. 9 (což zcela jasně ukazuje, že nejde o Rankov na Moravě). Jednání se kromě Sádla účastnil i Licek. Je zde řečeno, že Rankov je dán Přibíkovu a Janovu oponentovi Wernerovi z Rankova, ale vsí v roce 1426 ve své závěti disponoval Rynart z Odlochovic (AČ 1, s. 408–409, č. 30) a později ji vlastnil Chval ze Chmelného. Osudy Jana Sádla mladšího nastínil Jiří ÚLOVEC, *Hrad a zámek Líšno*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka (dále SVPP) 44–47, 2009, s. 139–143. Možnou, nikoli jistou přítomnost Jana Žižky z Trocnova na Kraví Hoře kolem roku 1409 předpokládá Petr ČORNEJ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha – Lito-myšl 2019, s. 60–61.

39 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3. Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 84–88.

40 J. EMLER (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum* (dále FRB) V, Praha 1893, s. 514–515; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 97–101.

41 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 132–133, 141–142.

Když Jan Žižka z Trocnova umíral, měl předat velení bratrstva Janu Hvězdovi z Vícemilic, Kunšovi z Bělovic a Viktorínovi z Poděbrad.⁴² V následujícím období se bratrstvo začalo přetvářet do organizační podoby, v níž bude existovat až do svého zániku. Kromě vrchního hejtmána zde byli také hejtmáni domácí obce a polní obce. Hejtmán domácí obce, v letech 1426/27 až 1431/32 Jan z Kralovic, měl na starost především hotovosti svazových měst. Hejtmán polní obce potom polní vojsko.⁴³

Jan z Kralovic se k sirotkům dostal nejpozději roku 1425. Není jasné, jakým způsobem se účastnil dění v tomto složitém roce. Musel v bratrstvu ale již působit. Sirotci v zásadě ovládali předrevoluční kraje Hradecký, Chrudimský, Čáslavský a Kouřimský a snad tu i vytvořili jakousi krajskou organizaci, jejímž vojenským velitelem byl patrně domácí hejtmán, tedy Jan z Kralovic. K založení této krajské soustavy mohlo dojít na husitském sjezdu v Kouřimi v prosinci 1425, kde se Jan z Kralovic mohl stát hejtmánem domácí obce.⁴⁴ Ať tak či onak, Jan stál v čele části sirotků krátce poté, na jaře 1426.

Siroťčí hejtmán Jan Královec z Hrádku (1425–1434)

Až na ono jednání před pražskou radou nemáme o Jindřichovi z Kralovic žádné zprávy až do roku 1437.

Jeho starší bratr Jan se stal hejtmánem sirotčího vojska. První zprávu o této funkci podává kronika Bartoška z Drahonic k přelomu let 1425 a 1426.⁴⁵ Každopádně nějaký čas po Žižkově smrti tedy nastoupil do čela sirotčí obce spolu s Velkem Koudelníkem a Kunšem z Bělovic, poté (nebo

42 Tamtéž, s. 158–159; J. JUROK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006, s. 48.

43 J. JUROK, *Příčiny*, s. 48–52. Domácí obec byla tvořena především městskými hotovostmi (nelze patrně vyloučit účast dalších členů bratrstva, kteří nepatřili k polnímu vojsku). Města obvykle vysílala do časově omezeného boje čtvrtinu mužů (P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 35.).

44 F. M. BARTOŠ, *Konec dvou hejtmánů sirotčího bratrstva*, s. 184. Bartošovu tezi, že v Kouřimi došlo ke zvolení Jana z Kralovic hejtmánem krajů či domácí obce zpochybnil F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 374–375, pozn. 333. Podle něj Bartoš argumentuje „nepřipustnými kombinacemi“. Je skutečně otázkou, co všechno se v Kouřimi ujednalo. Přesto šlo o příležitost, kdy se Jan mohl dostat do popředí.

45 FRB V, s. 594. „*Et [...] inter vero Orphanos, quondam gentes Ziskonis, quidam Kunes et Kralowecz pro capitaneis succederunt*“.

už od začátku) byl Královec sirotčím hejtmanem nad domácí hotovostí a nejpozději od roku 1432 hejtmanem v Tachově.⁴⁶ Na jaře 1434, před bitvou u Lipan, zprávy o jeho působení u sirotčího bratrstva mizí.

Krátce poté, co se stal sirotčím hejtmanem, začala rozsáhlá kampaň proti saským posádkám v severních Čechách. V Mladé Boleslavi se 5. května 1426 odehrála schůzka husitských představitelů. Zatímco Bartošek z Drahonic zde zmiňuje i Královce s Kunšem z Bělovic, zvěd Jana staršího z Vartenberka o nich mlčí. Pražané s Korybutem a dalšími oddíly táhli do Litoměřic, Táboři postupovali přes Třeбенice, Duchcov, Teplice a Krupku. Sirotkům pomohlo, že již před 7. dubnem porazili v poli posádku České Lípy. Jejich vojska, vedená také Janem z Kralovic, spálila 9. května Mimoň a téhož večera bezúspěšně zaútočila na vartenberské Ralsko. 10. května už byli před Českou Lípou a 19. května se město vzdalo. Husité poté zamířili k Ústí nad Labem, které bylo obleženo začátkem června. Od 11. června již bylo na cestě vyprošťovací vojsko – především za účasti Míšně, Saska, Durynska a Horní Lužice – vypravené saskou vévodkyní Kateřinou.⁴⁷ Bitva u Ústí, která se odehrála 16. června, skončila naprostou porážkou katolického vojska.⁴⁸

Po vítězné bitvě husitům jejich jednota dlouho nevydržela. Na straně jedné stáli Prokop Holý za tábory a Kuneš s Královcem za sirotky, na druhé Pražané s Korybutem a Hynkem Bočkem z Poděbrad, který přestoupil k Pražanům. Prokop s Kunešem a Janem Královcem z Hrádku oblehli Hynka Bočka na Poděbradech.⁴⁹ Obležení začalo údajně uprostřed léta 1426⁵⁰ a trvalo přibližně do 10. října téhož roku.⁵¹ Obsadit starý královský hrad se ale ukázalo jako obtížné.⁵² O oblehání se zmiňuje také text Q Starých letopisů českých: „*Téhož léta táboři a sirotci oblehli pana Bočka*

46 J. JUROK, *Příčiny*, s. 51.

47 Rudolf ANDĚL, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 60–62; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 178–182.

48 Průběh bitvy nastínili F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 181 a P. ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003, s. 211–213.

49 FRB V, s. 595 (*kronika Bartoška z Drahonic*).

50 FRB VII, s. 32 (*kronika tzv. Starého kolegiáta*).

51 V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy. Díl 4. Dějiny válek husitských*, Praha 1898, s. 353.

52 O hradu v Poděbradech blíže Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 435–438.

na Poděbradech, prudkými puškami a praky hradu dobývající, kterýžto pan Boček, statečně se bráně, mnoho z nich zbil. Ale jeden den, když kněz kázal a oni na kázání seděli, z pušky, jakož pravie, 11 jich zabil. Ale když sú Poděbrad dobyti nemohli, odjeli sú s hanbou od nich.⁵³

Krátce po ukončení obléhání, 23. října 1426, nacházíme Jana z Kralovic jako svědka listiny, která měla jak pro něj, tak pro bratra Jindřicha, svůj význam. Rynart z Odlochovic (erbu lilie), poslední z rodu, prodal za 2000 kop českých grošů své statky v Čechách a na Moravě, např. v Odlochovicích a Zvěstově na Podblanicku, svým strýcům Chvalovi ze Chmelného (erbu lilie) a Mikšovi z Nosákova (teprve v r. 1466 dostali erb s chrtem). Majetek si rozdělili – Chvalovi připadl Zvěstov, který později – neznámo kdy a jak – získá právě Jindřich z Kralovic. Připomeňme si svědky této listiny: urození páni Beneš z Dubé na Líšně a Medek z Valdeka na Týnci (nad Sázavou) a slovutní panoši Jan z Kralovic řečený z Hrádku, Chval z Chotče – purkrabí na (Zbořeném) Kostelci, Jakoubek z Božejovic a Zikmund z Kramolína. Nejpozději zde se poprvé prolnula cesta Jana z Kralovic a Marty z Březí, ovdovělé paní na Zbořeném Kostelci – pokud již ovšem nebyli manželé. Listina byla zpečetěna na Líšně, které později získá Janův nevlastní syn Jan Sádlo ze Smilkova.⁵⁴ Jan je zmíněn před Chvalem z Chotče, byl tedy významnější. Čím? Jako manžel „majitelky“ Kostelce, nebo sirotčí hejtman (případně obojí zároveň)?

Po delších přípravách byla 24. dubna 1427 vyhlášena nová křížová výprava.⁵⁵ Sirotci se rozhodli paralyzovat Horní Lužici, do které polní

53 FRB, Series nova, Tomus II, s. 33 (tamtéž text A, s. 67, text a, s. 86, text V, s. 110, text D, s. 140–141 a Dač, s. 173).

54 AČ 1, s. 408–409 (totéž AČ 36, s. 271–273); J. ÚLOVEC, *Tvrz a zámek ve Zvěstově u Louňovic pod Bláníkem*, SVPP 49, č. 1, 2009, s. 68–69. Beneš z Dubé a Kožlí, syn Beneše řečeného Libun, se jako majitel Líšna připomíná pouze nyní, poté hrad vlastnil Jan Sádlo ml. (J. ÚLOVEC, *Hrad a zámek Líšno*, SVPP 44–47, 2007, s. 139). Pan Medek je zřejmě totožný se Zdeňkem Medkem z Valdeka připomínaným 1396–1432, který patřil k husitské šlechtě. Chval z Chotče byl purkrabím Kostelce mezi roky 1411 a 1432. Začátkem r. 1429 byl jedním z rozhodčích ve sporu mezi Starým a Novým Městem (za staroměstské), na podzim téhož roku pak byl při dalším sporu Jan z Kralovic rozhodčím za Nové Město. Vlastnil Želivec, který držela od r. 1437 vdova Kateřina s dvěma syny, a také Netvořice (1429). Jakoubek z Božejovic byl v r. 1434 purkrabím na Konopišti (jde o Bezejovice mezi Neveklovem a Bystřicí). Zikmund z Kramolína se připomíná k r. 1433 jako poručník v závěti Jana Olešáka z Nesper a Zbudevsi (Zbudeves je u Českého Šternberka).

55 Vladimír BYSTRICKÝ – Karel WASKA, *O vyhnání křížáků z Čech roku 1427*.

vojska vpadla v průběhu května, a také úspěšně zaútočili na Slezany. V té době začalo sirotčí domácí vojsko spolu s jaroměřskými a náchodskými oddíly a posilami hejtmána Matěje Salavy ze Skal obléhat blízko Nácho-da hrad Červenou Horu patřící Hynkovi Červenohorskému z Dubé, jednomu z členů katolické opočenské strany.⁵⁶ Přestože není zmíněn přímo, můžeme předpokládat, že akce se účastnil také Jan z Kralovic přinejmenším jako velitel domácích obcí. Červená Hora byla zoufale bráněna samotným Hynkem. Snad doufal v nějakou vyprošťovací akci, ale když se u hradu utábořila polní vojska, která se vrátila z tažení do Lužice, začal vyjednávat. Nakonec hrad vydal za možnost svobodného odchodu posádky a sebe samého. 8. června 1427 pak byl hrad vypálen a rozbořen.⁵⁷

Po zničení Červené Hory vytáhla husitská vojska k hradu Žleby držnému Haškem z Valdštejna. Obležení začalo okolo 8. června. Podle Bartoška z Drahonic „*se úporně snažili po několik týdnů hradu dobýt pomocí praků a velkých děl.*“ Stejně jako Červená Hora byly Žleby vydány posádkou za možnost svobodného odchodu lidí jak z hradu, tak z města. Osada byla spálena a hrad po vyhoření rozbořen.⁵⁸ Není příliš jasné, která vojska – zda táboři, či sirotci (případně obojí dohromady) – akci prováděla.⁵⁹ Přítomnost Jana z Kralovic je tedy možná, ne zcela jistá.

Květnové tažení sirotčích vojsk oddálilo slezskou výpravu o dva měsíce. Mezitím sirotci vytáhli spolu s tábority a dalšími husitskými silami vstříc hlavním křižáckým vojskům. Výpravy se účastnil také Jan z Kralovic.⁶⁰ Koncem června představitelé sirotků a táboritů spolu s Pražany jednali někde mezi Slaným a Prahou. 12. července 1427 Prahou projeli sirotci

Husitské vítězství u Stříbra a Tachova, Plzeň 1982, s. 53.

56 Martin ŠANDERA, *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*, České Budějovice 2005, s. 89–90. O Červené Hoře blíže T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 96–97.

57 FRB V, s. 596 (*Kronika Bartoška z Drahonic*); M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 90. Bartošek uvádí začátek obléhání po Velikonocích (po 20. dubnu 1427), kněz Antoch hovoří o 30. květnu (obléhání začali Hradečtí a posléze se přidali sirotci), k tomu srov. F. M. BARTOŠ (ed.), *Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432*, Časopis Archivní Školy 12, (1934) 1936, s. 105.

58 Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské* (kronika Bartoška z Drahonic), Praha 1981, s. 237–238. Latinský text uvádí FRB V, s. 596.

59 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 192–193.

60 Podle F. M. BARTOŠE, *Konec dvou hejtmanů*, s. 184, pozn. 8.

s 300 válečnými vozy a rozbili ležení na Bílé hoře. 14. července se připojila druhá skupina s 200 vozy. O den později dorazili táboři a 17. července oddíly moravských kališnických pánů spolu s Menhartem z Hradce a Arnoštem z Leskovce. 18. července společně odjeli ke Stříbbru, ale již 28. července se museli vrátit pro nedostatek zásob a potom se shromáždili u Karlštejna. Křížáci mezitím obléhali západočeské Stříbro, trpěli ale vnitřními spory o velení, nejednotným postupem a nakonec se obrátili na ústup. Část vojska byla ale přesto husity dostižena ještě na pomezí za Tachovem. Jiná skupina se ukryla v Tachově, u kterého se husitská vojska objevila 4. srpna. O několik dní později (11. srpna) byl proveden hlavní útok na městské hradby a 14. srpna se vzdali obránci tachovského hradu.⁶¹

Po odražení křížové výpravy, zřejmě v září, byla u Plzně podepsána mezi českými znepřátelenými stranami dohoda jak o společném soužití, tak o budoucí vánoční schůzce představitelů husitů a katolíků na hradě Žebráku. Za husitskou stranu jsou zde jmenováni postupně Jaroslav z Bukoviny, Jan Bleh z Těžnice, Velek z Březnice a Jan z Kralovic hejtmani, Prokop Holý a řada dalších osob.⁶² Papežský legát Jindřich z Beaufortu s jednáním souhlasil. Za katolickou stranu vybral jako zástupce mistry Prokopa z Kladrub a Šimona z Tišnova. 29. prosince 1427 se s nimi jménem husitů setkal také Petr Payne. Jednání obou delegací ale k ničemu nevedlo.⁶³ Schůzka se mohla uskutečnit v nově postaveném paláci na hradě Žebráku.⁶⁴ Nevíme, jestli se jí Královec účastnil, ale zřejmě byl na blízkém husitském sněmu v Berouně.⁶⁵

Na jaře 1428 podnikla spojená polní vojska velkou spanilou jízdu do Slezska. Po dlouhých bojích však potřebovala nutně posily. 1. dubna 1428 odeslala třem východočeským krajům žádost o pomoc podle předchozích plánů. Tři listy byly katolíky zadrženy, ale i kdyby nějaký další Jan z Kralovic dostal, list by přišel asi pozdě, protože Jan byl již několik dní

61 V. BYSTRICKÝ – K. WASKA, *O vyhnání křížáků*, s. 30–41.

62 AČ 3, s. 264–267, č. 39. Plzeň jako místo úmluvy uvádí F. M. BARTOŠ, *Konec dvou hejtmanů*, s. 184, pozn. 8 (s odkazem na výše cit. dokument v AČ 3). Dohoda byla stvrzena asi někdy mezi 23. srpnem a 21. zářím 1427. K tomu blíže F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 382, pozn. 384.

63 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 199; V. V. TOMEK, *Dějepis 4*, s. 398.

64 V. RAZÍM, *Dolní palác hradu Žebráka. Několik poznámek k problematice dřevem zateplených prostor českých hradů*, Průzkumy památek II/2003, str. 63–85.

65 V. V. TOMEK, *Dějepis 4*, s. 398.

na cestě. Vedl úder přes Kladsko, kam se sirotci vydali od západu přes Náchod a od jihu mladkovským sedlem. Jižní oddíly patrně vedl samotný Královec.⁶⁶ Zatímco západní proud obsadil hrad Homoli, čímž si do budoucna husité zajistili bezpečnou cestu průsmykem přes horské pásmo, jižní skupina se pokusila obsadit Kladskou Bystřici. Na obléhání dobře opevněného města však nebyl čas. Obě sirotčí skupiny se spojily pod hradbami města Kladska hájeného zdejším hejtmanem Půtou z Častolovic, který zdejší obranu průběžně zesiloval a strhl část předměstských budov, které mohly husitům posloužit. Sirotci rychle připravili nejen dělostřelectvo, ale také vrhací stroje, kterými metali do města zápalné smolné věnce. Po několika dnech bylo jasné, že na obsazení města, natož hradu, nemají dostatek prostředků a času a odtáhli směrem k polním vojskům. Vyplenili pouze předměstí. Pak vypálili klášter v Kamenci (30. března) a přepadli Frankenštejn (2. dubna). Opat zdejšího dominikánského kláštera se sirotky pokusil odradit varováním před „*hněvem nebes*“, ale zdá se, že to na Jana příliš neplatilo. Brzy poté (4. dubna) se spojili s polními vojsky u Reichenbachu.⁶⁷ Husité pak obsadili hrad Sobótku (Górka) a zasobovali se ve Středě (Środa Śląska), z níž okolo 17. dubna 1428 vytáhli k Jaworu vstříc shromažďujícím se katolickým vojskům. Ty ale ustoupily poté, co husité přitáhli ke Goldbergu (Złotoryja). 24. dubna husité vyplenili Chojnow, pak spálili předměstí Stínavy (Ścinawa) a 1. května učinili totéž ve Vratislavi; v polovině května se potom vrátili do Čech.⁶⁸

Po návratu ze Slezska se představitelé sirotků a táborů sešli v Kutné Hoře, kde naplánovali nový strategický plán. Vojska se měla zaměřit na obsazení některých hradů vnitřních nepřátel. Jan s Kralovic byl spolu s domácí obcí pověřen, aby oblehl Lichnici (Lichtenburk).⁶⁹ Do tohoto období spadá také listina těchto představitelů vydaná obyvatelům Kutné

66 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 202–204. Výtahy z listů s žádostí o pomoc František PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I (1419–1428)*, Praha 1873, s. 606 (dále UB) a Colmar GRÜNHAGEN (ed.), *Geschichtsquellen der Hussitenkriege* (dále SRS 6), Vratislav 1871, s. 95. Prokop Holý zde Královce oslovuje jako „*Jana z Kralovic, našeho bratra nad jiné milého*“.

67 M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 97–99; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 203.

68 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 203–204.

69 M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 99–100.

Hory 24. června 1428. Za sirotky je Královec zmíněn na druhém místě za vrchním hejtmanem Velkem z Březnice.⁷⁰

Lichnice patřila Janu Městeckému z Opočna. Hrad se nacházel na okraji Železných hor a byl díky srázům přístupný jen od východu, kde ale bylo opevnění dlouhodobě zesilováno. Lichnice byla mohutnou pevností, nejsilnější jakou měli katolíci ve východních Čechách k dispozici.⁷¹ Lichnici střežil purkrabí Liška, podle Bartoška z Drahonice s 300 muži posádky.⁷² Obléhání hradu trvalo od 29. až 30. července 1428 do 11. až 18. listopadu 1429. Bartošek říká, že „*oblehli sirotci, mezi nimiž byl jakýsi hejtman z Královic, měšťané a kněz Prokop řečený Holý nebo menší Prokop, hrad Lichtenbuk, rozbili tam tábor, postavili kolem bašty čili opevnění a ohrady a jen tam leželi, nepoužívaje jiných děl a praků*“.⁷³ Starý kolegiát popisuje, že sirotci se svými městy oblehli Lichnici a vystavěli okolo hradu bašty.⁷⁴ Jiná zpráva hovoří o tom, že „*sirotci obehnali Lichtmburk i opletli jej příkopy, ploty, a osadivše bašty lidem, i leželi bezmála rok, a nic nedobyli*“.⁷⁵ Jan z Kralovic se poměrně rozumně pokusil Lichnici vyhladovět.

Jaká opatření nechal Královec u Lichnice udělat? Z písemných zpráv neslyšíme o ostřelování hradu těžkými děly či praký. Ony bašty okolo hradu měly za úkol především přerušit zásobovací cesty k pevnosti. Vše bylo navíc doplněno sruby, příkopy, ohradami a samotným ležením. Relikty byly zřejmé ještě v době A. Sedláčka, ale 20. století vše setřelo. Jižně od hradu se na návrší zvaném Štěpnice mohl nacházet tábor obléhatelů a je zde také zajímavý, dnes zalesněný, útvar *Ohrada*. Jde o obdélník příkopů a valů se sedmi výběžky. V areálu byly nalezeny pozůstatky základů budov (kamenná podezdívka s dřevěnými nástavbami) a řada drobných artefaktů včetně keramiky, šipek do kuší a také dlaždic. Ohrada bývá

70 AČ 6, s. 420, č. 24; totéž Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae*. III, Praha 1948, s. 65. Za Královcem je zmíněn „*kněz Prokůpek i jiní starší vojska sirotčího*“.

71 O hradu blíže T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 331–334.

72 M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 100–101. Souhlasím s autorovými pochybnostmi o tak početné posádce.

73 FRB V, s. 599; český překlad I. HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv*, s. 240.

74 FRB VII, s. 33. Začátek obléhání spadá do období po svátku sv. Prokopa, který tehdy připadal na 26. červenec.

75 František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským překladem*, Praha 1937, s. 55.

ztotožňována s velitelským stanovištěm při obléhání sirotčím vojskem. V takovém případě by šlo zřejmě o místo, kde pobýval Jan z Kralovic.⁷⁶

Mezitím se na severu odehrávalo jiné drama. Roku 1427 dosadilo město Zhořelec své posádky na hrady Bernarda z Donína jako pojistku proti husitům. Žold se ovšem přinejmenším opozdil, takže hejtman hradu Roimundu Hans Foltsch vyhlásil Zhořelci v září 1428 válku. To bylo vítanou příležitostí pro další šlechtice, jako pana z Biberštejna na Frýdlantě. Spory mezi severočeskou šlechtou a Lužičany byly starého data a husité nemohli trvale tyto katolíky spojit, ani vyrušovat z jejich problémů. 10. října vyslal Zhořelec zvěda k Chrastavě a posléze jízdní oddíl, aby zabránil soustředění nepřátel. Do drobné pohraniční šarvátky ovšem zasáhli sirotci vedení Janem z Kralovic.⁷⁷

Nedostatek potravin, který u obléhatelů Lichnice vypukl dříve než u obležených, se Královec rozhodl řešit tažením na nepřátelské území. Pro spížovací výpravu byla vybrána Horní Lužice. Pod jeho vedením pět houfů prošlo okolo 6. listopadu Chrastavou a spálilo Frýdlant⁷⁸. 13. listopadu 1428 psal do Norimberka hornolužický fojt (a hejtman Svídnicko-Javorského knížectví) Albrecht z Koldic o řádění kacírů, kteří právě leží u Löbau.⁷⁹ O den či dva později už sděloval Zhořeleckým, že kacíři se vracejí do Čech místo přes Šluknovsko opět přes Lužici.⁸⁰ Ze Zhořelce do Löbau zamířila zbrojná pomoc.⁸¹ Dostatek kořisti a shromažďující

76 K sirotčímu obležení Lichnice naposledy Jan KYPTA – Jiří MAROUNEK, *Terénní stopy obléhání hradů v husitském století*, Praha 2022, s. 166–173.

77 R. ANDĚL, *Husitství*, s. 67–68. Ještě před sirotčím nájezdem varovali ve Zhořelci Jan ml. z Michalovic, pan Dubský a Půta z Častolovic, že hrozí nebezpečí vpádu kacírů (naznačují to zhořelecké účty před 24. říjnem 1428, viz Richard JECHT (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris* (dále CDLS) II/1 (1419–1428), Zhořelec 1896–1899, s. 565).

78 Patrně bylo vypáleno jen městečko. O dobytí hradu není nikde zmínka.

79 CDLS II/1, s. 631–632.

80 Tamtéž, s. 633–634. Proč se Královec vracel právě tudy? Odpověď nabízí pohled na mapu. Ze Šluknovska by do Čech musel přes hory, lesy a skály po úzkých cestách, navíc z větší části nepřátelským územím. Směr přes Chrastavu vedl oproti tomu poměrnou rovinou, s menším množstvím lesů a po pohodlnějších komunikacích.

81 Tamtéž, s. 635 (list z 15. listopadu 1428). Proti husitům Zhořelec vypravil 133 jízdních a 36 vozů vyslaných cechy (zde jejich podrobný popis). Do pole se chystala města Budyšin, Chotěbuz a Soraw (Žary), páni z Biberštejna, Prochnowa, Panewitz, a další katolíci (podrobně tamtéž, s. 568–569).

se nepřítel byly hlavním důvodem, proč Jan z Kralovic zamířil nazpátek. Patrně využil zemskou stezku a nerušeně kolem Žitavy a nepřátelských hradů (především Grabštejna) dorazil 16. listopadu do Chrastavy. Odtud zřejmě mířil okolo Ovčí Hory na Machnín a Ostašov. Kdyby však měl Královec dostatek informací o postupu nepřítel, jistě by se touto cestou nepustil a raději sestavil na co nejpříhodnějším místě vozovou hradbu. Zásob měl k tomu skutečně dostatek. Zároveň by stačilo vyslat do Čech žádost o pomoc... To se ale nestalo. Katolíci nějakým způsobem oklamali sirotčí průzkum a napadli zadní voj roztažené kolony. Nastala zmatená řež o spízní vozy. Sirotci ztratili podle katolíků během krátké chvíle údajně 120 vozů a 400–500 mužů a k tomu 500 zajatých; pozdější události takovým ztrátám ale příliš nenasvědčují. Jan z Kralovic mohl jen ustoupit. Rozradostněné katolické oddíly se pak vrhly na zbytek sirotčího vojska (či spíše spízní vozy), které jim ale úder vrátilo a hnalo je zpátky do Lužice. V boji padl také hejtman pan Leuther z Gersdorfu a patrně blíže neurčený pan z Bíbrštejna.⁸²

Řada mužů a zásob byla ztracena. Skutečnost, že v boji se nakonec podařilo v nelepším neprohrát, nestačila k tomu, aby mohlo bez potíží pokračovat obléhání Lichnice. Neúspěch byl zaviněn nedostatečným průzkumem. Velkou strategickou chybou také bylo plnit hluboko na nepřátelském území ve chvíli, kdy nebylo ochromeno zdejší vojsko a ústupová cesta nebyla zajištěna. Nadšení katolíků se ale ukázalo jako předčasné. Mělo se ukázat, že Jan z Kralovic se dokonale poučí.

82 O výpravě F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 207–208 a nejnověji Radek BROŽ, *Snahy sirotků o ovládnutí severních Čech a Horní Lužice*, diplomová práce, Hradec Králové 2012, s. 37–40. O bitvě se stručně zmiňuje Starý kolegiát (FRB VII, s. 33). Obširnější je Jan z Gubenu (Joachim Leopold Haupt (ed.), *Scriptores rerum Lusaticarum. Neue Folge I*, Zhořelec 1839, s. 61) hovořící o upalování sirotků ve stodolách a jejich topení v Nise. Vratislavský rukopis Starých letopisů bitvu charakterizoval takto: „I táhli k Žitavě na špízi Královec, hajtman sirotčí. I sebrali se na ně Němci i vyskočili na ně u Krastavy; a tu jich urazí a ztepú drahně, a zvláště uhodili na pračence. A Čechové opravivše se, obrátili se za se na Němce, i porazí Němce a mnoho jich ztepú” (F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy*, s. 55). K bitvě také Paul Rogalla von BIEBERSTEIN – Albert HIRTZ – Julius HELBIG (edd.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der edlen Herren von Biberstein und ihrer Güter*, Liberec 1911, s. 599. Zde se hovoří o 600 padlých sirotcích. Luther z Gersdorfu, pan na Reichenbachu byl hejtman zaháňského vévody a také hejtman hornolužických kontigentů. Kněz Antoch psal o 150 zabitých (F. M. BARTOŠ (ed.), *Zápisky*, s. 107).

Již 3. prosince varoval Lužičany před novým vpádem Jan z Polenska. V polovině měsíce varování opakoval Hynek Berka z Tolštejna a dodal, že kacíři se chtějí pomstít.⁸³ A vpád se skutečně uskutečnil. Jenže o sto padesát kilometrů jinde v místě odděleném horským masivem a prosincovým počasím, kde se něco podobného vůbec neočekávalo.

Bylo to v Kladsku, kam Královec bez potíží vtrhl asi s pěti tisíci muži. Ukázalo se, že husitská posádka na Homoli a jí ovládaný průsmyk z Náchoda je achillovou patou malé země obklopené ze všech stran horami. Sirotcí vytvořili své ležení na Červené hoře (Czerwoniak) u Staré Wielislawi (Altwilmsdorf), prakticky uprostřed Kladska s širokým výhledem do kraje, navíc částečně chráněné soutokem Wielislawky, Dušnické Bystřice a Kladské Nisy. Nejvhodnější místo pro ležení bylo patrně severozápadně od vrcholu Červené hory, na jejím nerovném výběžku.

Následovaly dva týdny, kdy sirotci nenarazili na odpor. Kladský hejtman Půta z Častolovic zjistil, že sám nemá šanci se kacířů zbavit. Před 21. prosincem sirotci dobyli Kladskou Bystřici. Podkopali zde věž.⁸⁴ Město s poškozenou hradbou ale neobsadili a veškerou kořist shromažďovali ve svém ležení.

Mezitím se v Minsterberku (Ziębice) začalo shromažďovat katolické vojsko. Velení se energicky ujal minsterberský vévoda Jan s hotovostí celého svého nevelkého knížectví. Ze Svidnicka přišel v čele řady žoldnérů Těma z Koldic, syn zdejšího hejtmána Albrechta a švagr Půty z Častolovic (podhejtmanem Svidnických byl jakýsi Stotsche). Je možné, že mezi nimi byl také Chval ze Chmelného erbu lilie, který v této době pobýval ve Svidnicku na Fürstensteině (Książ) u svého pána Janka z Chotěmic. Vojsko z Nisy přivedl také vratislavský biskup Konrád i s hejtmanem Lorenzem z Lorau. Pomoc přiváděl také kníže Václav Opavský.

Katolíci také včas odhalili spiknutí v městě Kladsku. Několik desítek zdejších tovaryšů se rozhodlo, že až se husité pokusí město obsadit, otevřou jim některou z bran. Šlo jim především o zlepšení svého sociálního postavení, v případě pádu města by nejspíš zasedli na radnici.

83 R. ANDĚL, *Husitství*, s. 69.

84 SRS 6, s. 77, č. 106; CDLS II/1, s. 640–641. Jde o údaj z listu Albrechta z Koldic do Zhořelce. Podkopání věže vyžadovalo především, aby půda nebyla ztvrdlá mrazem. Tomuto počasí, kdy mrzlo jen nedostatečně, také odpovídá konec knížete Jana Minsterberského v *bahně*, do něhož se *probořil*.

Půta z Častolovic provedl bleskový zátah a následovala poprava čtyřiceti tovaryšů.⁸⁵

Janu Minsterberskému ještě stačil přijít list s žádostí o pomoc. Vyrazil tedy s vojskem do Kladska.⁸⁶ Vzdálenost asi 25 kilometrů mohl i přes zimní hory překonat za jediný den. V Kladsku se vojsko jistě zásobovalo a velitelské špičky se seznámily s novými zprávami.

Husitské ležení bylo od města vzdáleno pouhých pět kilometrů a jak katolíci, tak sirotci na sebe zřejmě dobře viděli. Asi v pět hodin odpoledne 27. prosince 1429, nejspíš rovnou z chodu, zaútočili Slezané na vozovou hradbu. Následoval učebnicový příklad využití husitské taktiky. Obrácení na útěk mělo z velké části na svědomí mohutné dělostřelectvo, kterým Jan z Kralovic disponoval. Stmívalo se. Panika nakonec zachvátila celé katolické vojsko, které se snažilo zachránit holé životy. Zpátky do kladských hradeb to bylo pět kilometrů vzdušnou čarou přes soutok Nisy, Wielisławky a Bystřice. Jan Minsterberský patrně v těchto místech zapadl do díry plné bahna, což byla poslední chyba v jeho životě. Husité ho dostihli a ubili. Pak se rozjeli pronásledovat zbylé vojsko. Noční tmou sirotci vyřešili zapálením okolních vsí. V bitvě a na útěku padlo padesát mužů z významnějších rodin, jejichž těla byla do Kladska později převezena. Boj na Červené hoře byl tvrdý, ztráty dosáhly asi sedmi set lidí na katolické straně, u husitů byly nejspíš zanedbatelné.⁸⁷

85 Tamtéž; M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 104–105. Můžeme se domnívat, že Jan z Kralovic o spiknutí neměl ponětí. V opačném případě by jistě využil možnost ke snadnému obsazení tak významného města.

86 CDLS II/1, s. 642–643.

87 Franz WACHTER (ed.), *Geschichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrhunderts* (dále SRS 12), Vratislav 1883, s. 6–7 (kronika Martina z Bolkenheinu); M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 105; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 208; V. V. TOMEK, *Dějepis* 4, s. 416–417. Mezi padlými „našimi nejlepšími muži“ byli podle vratislavského biskupa Přechod a Přelav z Kusmaltsch, další (Schildow, Jiří Četrys, toho času svídnický hejtmán) byli pochytáni (UB II, s. 14, č. 568). Na místě, kde údajně padl Jan Minsterberský byla vystavena dřevěná kaplička, roku 1800 potom zděná. Byla zbořena v souvislosti se stavbou železnice. Nová byla zhotovena poblíž v letech 1907–1910. Místo je neda-leko cesty, která tudy vedla patrně již roku 1428 a tedy ji kníže mohl použít s masou prchajícího vojska k ústupu. K bitvě a především jejím kulturním souvislostem (obraz Roberta Hauka ad.) Krystyna ONISZCUK-AWIŻEŃ, *Wokół bitwy pod Czerwoną Górą*, in: *IV Almanach ziemi Kłodzkiej*, Kladsko 2009, s. 46–53. Zde je uváděno, že sirotci v bitvě ztratili jakési hejtmány Vyšu a Jíru. Hromadné pohřby se konaly v Dolnym Szalejowie (350 lidí), Wielislawy (250 mrtvých) a v Kladsku (50, včetně Jana Minsterberského

Je otázka, jestli se podařilo husitům identifikovat tělo Jana Minsterberského. Nic to však neměnilo na faktu, že minsterberské knížectví osiřelo a jako odúmrtí připadlo králi Zikmundovi. Nejprve bylo třeba smrt knížete potvrdit. Zmatek z absence vrchního velení, ztráty jediné armády, která se husitům odvážila postavit, řada raněných, skepse. Jan z Kralovic by byl špatným hejtmanem, kdyby tuto jedinečnou šanci nevyužil.

Sirotci poté vpadli do Minsterberska. Zde osadili hlavní město posádkou a vypálili knížecí hrad. Rychle zamířili dál na sever. Jihovýchodně od Břehu se spojili s pomocnou výpravou táborů a Moravanů. Následoval pád Břehu. Dobytí knížecí rezidence se obešlo bez většího boje. Mezitím menší skupina vtrhla do Olawy. Vratislav toto město vyprostita od husitů s pomocí 300 jezdců nočním přepadem. Kacířům ukořistili 54 koní a naházeli je do studní. Následoval útok hlavních husitských sil. 12. ledna 1429 Olawa padla. Město bylo vypáleno. Vojsko se s plnou silou stočilo na jihozápad ke Střelínu a Němčí, blíže ústupovým trasám. V Němčí byla na hradě zajata rytířská posádka. Po dobytí tohoto místa husité plenili prostor mezi Vratislaví, Břehem, Nisou a Svidnicí. Největší zbraní Jana z Kralovic byl v tuto chvíli strach Slezanů. 22. ledna spálil cisterciácký klášter v Jindřichově (Henryków); shořelo také mnoho okolních vsí. 23. ledna slezská knížata uzavřela obranný pakt s Horní Lužicí, Fridrichem Saským a Fridrichem, durynským lantkrabětem a míšeňským markabětem. Sirotci se zatím stočili na západ ke Svidnici. Tu se již dobýt nepodařilo. Obranu města v sobotu 29. ledna osobně řídil hejtman Albrecht z Koldic. Husity odrazil, na více se ale již nezmohl. Sirotci zde pouze spálili předměstí. Přesunuli se na severozápad ke Strzegomu a odtud vyrazili dvěma směry – na Jawor a Slezskou Středu. Cíl byl jediný: plenit a zničit nepřátelské zázemí. Nyní se očekával kacířský úder na Vratislav, nebo do Lužice. Ale sirotci se první únorový týden vraceli přes Frankenstein (vypálen), Minsterberk a Kladsko do Čech.⁸⁸

a dalších prominentů bitvy).

88 Již 29. prosince psala Svidnice o pomoc do Lembergu jménem rytíře Konráda z Nimptsch (UB I, s. 654, č. 556). Boje u Olawy podle SRS XII, s. 48 (*Sequuntur gesta diversa transactis temporibus facta in Silesia et alibi*) a z listu biskupa Konráda (UB II, s. 15, č. 568; zde se uvádí 12. leden jako vypálení města), kde je popsáno celé Královcovo tažení. Podle biskupa, co kacíři nemohli sebrat, to spálili. Pomocná výprava z Moravy by snad mohla být vedena z města Odry (Zikmund Korybut, Dobeslav Puchala) a zdejší šlechtou (Jan Tovačovský z Cimburka) mající k sirotkům blízko (z biskupova listu se

Na jaře 1429 vpadl do sirotčí oblasti Hynek Krušina z Lichtenburka (v tuto chvíli dočasně věrný katolík), snad v součinnosti s Janem Městecským z Opočna. Akce mohla mít za cíl napadnout Jana z Kralovic před Lichnicí. Krušina byl však již 4. března 1429 těžce poražen oddíly Hradce Králové spolu s Janem Holým a Mikulášem Trčkou zastupujícími náhodské posily. Zajatý kněz Tupec byl vítězi upálen v sobotu 5. března pro své odpadlictví.⁸⁹

Později, 13. června 1429, s výjimkou věže Panny, vyhořely Trosky katolíka Oty z Bergova. Zpráva bleskově dorazila k Janu z Kralovic, snad do ležení před Lichnicí. Okamžitě vyrazil s částí vojska na sever a již 15. června na Trosky udeřil. Když zjistil, že zde nekyne naděje na rychlý úspěch, zase své síly stáhl.⁹⁰

dovídáme, že měla být u Kladska a Krnova a pak vtrhnout ke Břehu). Obranu Svidnice popsal sám Albrecht z Koldic v listě ze 4. února 1429 do Horní Lužice (UB II, s. 13–14, č. 567). Tehdy podle něj husité disponovali 8000 muži a 500 vozy, což je jistě nadnesené. Útok na Svidnici byl rozdělen do dvou proudů, v čele vojska nesli husitští kněží svátost oltářní. Město silnou dělostřelbou („mit Büchsen, pischaln etc“) odradilo nepřítele od útoku. Při spálení předměstí byl kolem celého města obrovský oheň, ale díky božímu zásahu ho vítr dokázal zastavit. 4. února měl také Albrecht čerstvé zprávy, že husité jsou u Frankensteinu a Minsterberku. Již 21. ledna v Římě věděli o boji ve Slezsku. Posel Půty z Častolovic s dalšími muži papeži sdělil, že Kladsko (město i zem) bylo husity strašlivě vyplněno. Svatý otec želel na prvním místě vypáleného minoritského kostela P. Marie na kladském předměstí. Kostel tedy asi ušel (?) zničení předměstí samotným Půtou na jaře 1428. První papežův list (21. ledna) Půtovi z Častolovic a kladským hovoří o husitských kacífích (Jaroslav ERŠIL (ed.), *Acta Martini V. Pontificis Romani. 1417–1431 II* (Monumenta Vaticana res gestas Bohemias illustrantia VII), Praha 1998, s. 763–764, č. 2020). Druhý list, z téhož dne, opatu kláštera v Kamenci, již mluví o věrolomných Čechách (Tamtéž, s. 764, č. 2021). Sirotčí posádka v Minsterberku vydržela až do 8. září 1430, kdy bylo město dobyto slezskými knížaty (J. JURK, *Příčiny*, s. 139).

89 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy*, s. 55–56; FRB 7, s. 33 (Starý kolegiát); F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 212–213; o možném spojení Krušiny a Městeckého M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 109.

90 F. M. BARTOŠ, *Zápisky*, s. 105 („13. VI. 1429 Trosky, castrum Bergoviensis, exestum est; nisi una turis, cui nomen Panna, remonsit. Frater Kralovecz die sequenti populum congregabat ad ipsum circonvallandum et in die Viti (15. června) circonvallavit“). Jde snad o nejstarší záznam, že štíhlá věž na Troskách se jmenovala Panna (a protější patrně již tehdy Baba). Ota z Bergova hrad jistě bránil zuby nehty, protože by přišel o své hlavní sídlo. Trosky byly takřka nedobytné, k této akci vyburcoval Jana z Kralovic jistě onen požár. Hrad by musel vyhladovět a vzhledem k situaci před Lichnicí něco takového nebylo možné. V této souvislosti nejspíš padá pověst o vzniku jmen *Panna* a *Baba* při dobývání hradu husity (kdy Baba se vzdala a Panna uhájila) a tak zbývá příběh (časově

Z obléhání Lichnice pak v září 1429 Jana vyrušily dramatické události v Praze. „*Města pražská [...] opět sú se svadili a dělali zdi, zábradla a šraňky, jedni proti druhým*“. Složitě ideové, majetkové a další spory mezi Starým a Novým Městem se vyhrtily koncem srpna. Ve středu 14. září přijel Novému Městu na pomoc vrchní sirotčí hejtman Velek z Březnice. Staroměstští se zavřeli v hradbách a začalo vzájemné ostřelování „*z pušek a z samostřielov a ohnivými šípy na ně jsou stříleli a Novoměstští též zase činiechu, a tak mezi tiem několik osob zabito jest*.“⁹¹ Krátce po Velkovi na Nové Město dorazil se svými sbory Jan z Kralovic. Staré Město zase chránili Táboři. Boj trval asi šest dní. 20. září bylo uzavřeno příměří a zvoleni rozhodčí. Za Nové Město sirotčí hejtmani Jan z Kralovic a Jíra z Řečice, za staroměstské Jan Rakovnický (táborský hejtman v Kouřimi) a Vilém Kostka z Postupic. Onoho dne se na jejich počest uskutečnil slavnostní oběd v šestipanském úřadě v Týně (Ungelt). Po příjezdu Prokopa Holého (21. září) se oběd opakoval 23. září. O dva dny později, v neděli 25. září 1429 čtyři rozhodčí včetně Jana z Kralovic seznámili s rokováním obě městské obce na Příkopě naproti Odrané (dnes Prašné) bráně u kostela sv. Ambrože. Kromě uzavření míru se zde vyřešily majetkové záležitosti i smíření mezi duchovními obou stran. Nakonec rozhodčí napomenuli Pražany a nepřímě ostatní husity, aby se přestali rvát mezi sebou a vyjeli do pole proti společnému nepříteli. Purkmistři a konšelé obou měst si před obyvateli Prahy podali ruce na znamení smíru, který měl být dodržován pod pokutou 4000 kop. Mír byl později, 15. října, doplněn o některé podrobnosti.⁹²

Poté se Jan vrátil k Lichnici, kde obléhání nepřestávalo. Ale když sirotkům přišly nové zásoby, bylo to na obleženou posádku příliš. Purkrabí Liška hájil hrad celých 15 měsíců, pro svého pána nemohl udělat víc a jeho výkon byl skutečně obdivuhodný. Protože Jan Městecký z Opočna se zjevně k osvobození hradu nechystal, vyžádal si Liška jeho souhlas

neopovídající) o rozhádané babičce Markétě, katoličce, vdově po Otovi starším z Bergova (Baba), a vnučce Barboře, utrakvistce (Panna), které na sebe z obou věží od rána do večera hulákaly (bližze např. Josef PAVEL – Naďa MOYZESOVÁ, *Velká kniha pověstí z českých hradů a zámků*, Praha 2009, s. 316).

91 FRB, series nova II, s. 37 (text Q Starých letopisů).

92 FRB, series nova II, s. 37 (text Q Starých letopisů); F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 215; V. V. TOMEK, *Dějepis* 4, s. 438–441.

s kapitulací.⁹³ „*Tento pan Jan o tom byl stejného názoru a uzavřel s řečným Královcem a jinými obléhateli takovou dohodu, že svěřil hrad k věrné ruce do správy šlechtici jménem Hertvík a že pozná-li toho roku Královec a ostatní s jistotou, že při nich věrně stojí a pomáhá jim, potom aby mu hrad navrátili.*“⁹⁴ Liška postoupil Lichnici Janu Hertvíkovi z Rušínova 25. listopadu 1429, čímž obléhání definitivně skončilo.⁹⁵

Nastávající mírná zima neměla Janovi z Kralovic přinést příliš klidu. Na staroměstské radnici se konala porada hejtmanů a husitské šlechty, která skončila slavnostním přípitkem. Poté se 14. prosince 1429 vydalo dosud největší husitské vojsko 15 000 až 20 000 mužů do pole.

Po 20. prosinci vojsko prošlo za čtyři až pět dní podél Labe kolem Pirny, Drážďan a Míšně. Zamířilo k Lipsku, kde bylo shromaždiště katolických sil kurfiřta Fridricha II. Na pomoc mu šla řada okolních říšských knížat. 29. prosince byl dobyt Oschatz. Odtud husité mířili na Grimmu, kde bylo nutné překonat brod přes Muldu. Skvělou příležitost využil pouze dolnolužický fojt Hanuš z Polenska, vítěz nad Královcem u Chrastavy. S několika sty jezdci se pokusil brod zatarasit, přijel však pozdě. Obě strany bojovaly zuřivě a bez lítosti, ztráty byly vysoké. Jan Zmrzlík ze Svojšína však předmostí udržel. Přechod přes řeku zabral celou noc a před rozhodující bitvou se ráno husité posílili společnou bohoslužbou. Průzkum však sdělil, že nepřítel utíká. Fridrich II. zbaběle rozpustil armádu, opustil svou zemi a nechal jí napospas kacírům. Pouze Lipsku svérázně vypomohl tím, že mu vypálil předměstí. Od Lipska pak husité zamířili na jih.⁹⁶

Vojsko se nyní rozdělilo na pět proudů. Tímto způsobem se zkrátily kolony, zrychlil postup na špatných komunikacích a zasáhlo se větší území nepřítel. V případě nebezpečí bylo možné armádu opět sjednotit. První proud tvořilo polní vojsko táborů (Jakub Kroměšín z Březovic), druhý tábořská domácí obec (Ondřej Keřský z Řimovic), třetí polní vojsko sirotků (Jíra z Řečice), čtvrtý staroměstská hotovost (Zikmund

93 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 217–218; M. ŠANDERA, *Zikmundovi věrní*, s. 111.

94 I. HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, s. 243 (kronika Bartoška z Drahonic; latinská edice pak FRB 5, s. 599).

95 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 218.

96 Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice II (1427–1437). Od bouří velkých bitev a spanilých jízd k bazilejským kompaktátům*, Domažlice 2001, s. 47; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 218–219.

z Kotenčic) a pátý sirotčí domáci obec (Jan z Kralovic). Vrchní velení snad připadlo Prokopu Holému.

Husité protáhli širokou oblastí mezi Naumburgem, Altenburgem, Jenou a Zwickau. 25. ledna 1430 pak bylo dobyt Plavno patřící Jindřichu I. z Plavna, jedné z katolických opor v Čechách. Od této chvíle přestávala svým hradbám věřit i velká říšská města. Husité zamířili do Frank a Horní Falce. Vojska se opět spojila při dobývání Hofu koncem ledna. Poté obsadili Münchberg. Táborské obce šly na Bayreuth (padl v noci z 29. na 30. ledna), ostatní pod Jírou z Řečice vyplenili Kulmbach. Naopak se jim nepovedla zteč hradu Plassenburgu, pod nímž zřídili ležení. Dalších pět dní odtud ovládali rozsáhlé území, které nezapomněli vyplenit. Následovalo nové sjednocení husitských svazů a tažení k Bambergu. Místní nebyli právě nadšeni ani kacíři, ani svými ochránci. V Bayreuthu Fridrich Hohenzollernský sliboval, že klidně při obraně města padne, ale nakonec tajně utekl i s vojáky a patriciátem. V Bambergu to bylo téměř stejné, ačkoli vrchností byl biskup. 2. února Prokop Holý jménem spojeného štábu zaručil Bambergu, Schesslitzu a Hollfeldu výpalné 50 000 zlatých (půl v hotovosti, zbytek na dlužních úpisech), případně konverzi k husitství. Výpalné bylo levnější. Téhož dne, kdy byl vydán dlužní úpis, chopila se iniciativy bamberská vrstva chudých, která si vyřizovala účty s bohatými. Husité o tom buď nevěděli, nebo nechtěli zrušit platnost úpisu; důležitější bylo přece jednání s norimberským purkrabím Fridrichem Hohenzollernským. Ten 6. února vyjednal Bambergu snížení výpalného na 12 000 zlatých. O pár dní později tažení vyvrcholilo Beheimsteinskými úmluvami o výpalném a veřejném jednání o husitském programu. Vojsko zatím postupovalo přes Weiden a Arzberg do Čech. Většina mužů se usadila před Chebem. Protože Prokop Holý dostal od města darem skvělé bruselské sukno, vyplatilo se město pouze 900 zlatými... Celá jízda „*tak zpanilá, že pamětníkuov není aniž bude, by ji kdy Čechové takovú sami učinili*“ byla zakončena slavným vjezdem do Prahy 21. února 1430.⁹⁷

Pro zbytek roku 1430 v zásadě postrádáme o Janu z Kralovic zprávy. Bezprostředně se ho dotkla smrt Velka z Březnice, vrchního sirotčího

97 J. JÁNSKÝ, *Kronika II*, s. 47–54; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 219–224. Součástí dohody s Fridrichem Hohenzollernským byla také domluvená obhajoba husitského programu. Ze sirotčího bratrstva se účastnil málokdo. Ani Jan z Kralovic s touto dohodou zřejmě nesouhlasil.

hejtmana, 28. dubna 1430.⁹⁸ Trvalo nějakou dobu, než byl tento post definitivně obsazen Janem Čapkem ze Sán... V květnu potom sirotci z Hradecka vpadli do Slezska a u Jaworu se spojili s tábory a vypálili předměstí Chojnówa (20. června), aby se nakonec vrátili do Čech.⁹⁹ Zda se této výpravy Jan z Kralovic účastnil, nevíme. Musel se ale přinejmenším podílet na její organizaci.

Jak už bylo řečeno, 29. září 1430 Jindřich z Kralovic zastupoval sebe a bratra Janka na staroměstské radnici, kde proběhl majetkový zápis na Kralovice. V tuto chvíli oba bratři tvrz stále vlastnili, a to společně. Důvod Janovy absence při jednání je nejasný. Možná se mu po loňském ostřelování Starého Města do zdejších hradeb ani příliš nechtělo.

Jan z Kralovic se nejspíše v únoru 1431 účastnil sněmu v Kutné Hoře. Bylo rozhodnuto do Polska vyslat poselstvo, aby král Vladislav prostředkoval mezi husity a církví. Sirotci se cesty odmítli účastnit. Na sněmu byl také zvolen výbor o dvanácti členech, který měl řídit správu země. Jeho personální složení neznáme, převahu zde jistě měla bratrstva táborů a sirotků, a proto mohl být jeho členem i Jan z Kralovic.¹⁰⁰ Je otázka, jakým způsobem se Královec účastnil boje proti páté křížové výpravě v červnu až srpnu 1431, protože přímo zmíněn není.

Ještě v březnu 1431 nebyl vrchním sirotčím hejtmanem Jan Čapek ze Sán, byl jím ale nejpozději 28. září 1431.¹⁰¹ Jaký k němu měl vztah Jan z Kralovic, nevíme. Jan Čapek v roce 1427 prohrál se Slezany u Náchoda a poté o něm ztrácíme zprávy. Vynořil se až po úmrtí Velka z Březnice. Bylo by s podivem, kdyby Jan z Kralovic neuvažoval o tom, že by on sám mohl zaujmout Velkovo místo. Ale vrchním hejtmanem se stal Čapek...

Patrně z roku 1431 pochází jediná dochovaná zpráva o Janu z Kralovic. Prokúpek, představený sirotčího bratrstva, v nedatovaném listu žádá hradeckého kněze Ambrože o vojenskou pomoc, kterou disponuje Jan z Kralovic. Je-li tedy v jeho silách vyrazit do pole...¹⁰² Prokúpek žádá

98 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 228.

99 Tamtéž, s. 228–229.

100 Tamtéž, s. 231.

101 Tamtéž, s. 233 a 244.

102 UB II, s. 547. List, přesněji nedatovaný, byl zařazen k roku 1431. Obsahem by k uvedenému roku spadat mohl. Je otázka, o jaké vojenské události se jednalo. Nemyslím, že jde o pátou křížovou výpravu. Královec snad i mohl být ve východních Čechách, ale

o vojenskou pomoc, ale namísto, aby rovnou napsal vzkaz Janu z Kralovic, členu téhož bratrstva, komunikuje přes Ambrože.

Prokůpek musel přinejmenším souhlasit s Čapkem jako vrchním hejtmanem, pokud nebyl jeho stoupencem už před jmenováním. Snad ani předtím neměl Prokůpek s Královcem nejlepší vztah. Jako hejtman domácích obcí byl Jan z Kralovic mužem číslo tři sirotčího svazu a měl tedy významnější výchozí postavení než Jan Čapek. V případě dobrých vztahů s Prokůpkem by se Královec stal jasným kandidátem na vrchního hejtmana sirotčího polního vojska.

A co je nejmýšlivnější: přibližně v době, kdy se Čapek stane vrchním hejtmanem, odchází Jan z Kralovic z místa hejtmana domácích obcí a přebírá purkrabskou funkci Tachova.

F. M. Bartoš to považoval za povýšení. Jistě, Tachov byl významnou pevností, jenže sirotci měli jádro svého území východně od Prahy a Tachov byl odtud daleko. Nebyla to spíš to degradace, než povýšení? Vybral si Královec Tachov? Snad odešel sám, když se vrchním hejtmanem stal Čapek. Mohl tam být i odsunutý proti své vůli.

Proč Čapek ze Sán po svém debaklu roku 1427 mizí? Tehdy bránil Náchod proti slezskému vojsku, nechal se nepříteli bystře vylákat a katolická záloha potom sirotky potřela. Scénář jako později u Lipan. Pod koho tehdy Čapek spadal? Polní vojsko šlo ke Stříbru proti hlavnímu proudu křižácké výpravy. S ním i Jan z Kralovic se svou krajskou hotovostí. A Čapek bránil hranici sirotčího území. Jeho nadřízeným byl tedy nejspíš Královec. Proč tedy po prohře se Slezany o Čapkovi mizí zpráva? Nebylo to tak, že Čapka jeho nadřízený, Jan z Kralovic, za neúspěch degradoval a později se Čapek stal nadřízeným hejtmana Královce?

O Janu z Kralovic pak slyšíme až 17. července 1432, kdy svědčil Vilému Koukolovi z Popovic.¹⁰³ Snad již ve druhé polovině roku 1431, ale zcela

už tak mělo husitské vojsko problémy se zásobováním a posily proto příliš vhodné nebyly (F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 239). Může jít o tažení do Lužice a Slezska v únoru až dubnu 1431. Případně útok na Moravu v létě 1431. Stejně tak není jasné, zda se Jan z Kralovic účastnil výpravy Mikuláše Sokola z Lamberka na víno do Rakous, která byla poražena u Weidhofenu 14. října 1431. Výpravy se účastnili lidé z okolí Loutkova na Pelhřimovsku, který v této době již Jan asi vlastnil jako věno Marty z Březi. Pokud ano, tak unikl a nebyl zajat.

103 AČ 3, s. 504–505 a Josef EMLER (ed.), *Reliquiae Tabularum terrae Regni Bohemiae Anno MDXLI Igne consumptarum* (dále RTT) II, Praha 1872, s. 237. Vilém zapsal

jistě roku 1432, byl Jan z Kralovic hejtmanem Tachova. Ještě roku 1430 zde byl purkrabím Buzek ze Smolotel (od 1427). Tachov představoval sirotčí enklávu v západních Čechách a důležitý husitský bod pro tažení za hranice do říšských oblastí. Zároveň byl trnem v oku plzeňskému landfrýdu. Město bylo krátce obléháno v létě 1431 silnou křižáckou armádou. Válečný stav zde byl prakticky neustálý, s výjimkou krátkých příměří (1430, 1432–1433 a první polovina roku 1433).¹⁰⁴

Tachov byl královským městem s pevným hradem, který tvořil jádro obrany. Město o rozloze 5,5 ha bylo obeháno cca 780 metrů dlouhou hradební zdí. Její součástí bylo také 26 hranolových věží, které umožňovaly spolu se třemi branami a opevněním hradu aktivní obranu. Parkánová zeď před hlavní hradbou zde zřejmě nestála, nacházel se zde ale příkop a val (s výjimkou jižní strany, kde tekla Mže). Do města vedly tři brány. Kurtiny mezi hradebními věžemi dosahovaly při zemi síly 140–150 cm, směrem k ochozu se tloušťka zmenšovala, vysoké byly 9–10 m. Samotné sirotčí období v Tachově (1427–1434) systém městského opevnění asi příliš neobohatilo; pokud ano, pak se dá uvažovat spíše o zemních a dřevěných stavbách.¹⁰⁵ Městské opevnění navazovalo na starší tachovský hrad, který byl patrně sídlem zdejšího sirotčího hejtmana. Hrad měl okrouhlý půdorys a byl vybaven jak obranými prvky, tak královským palácem.¹⁰⁶

17. července 1432 tedy Jan z Kralovic svědčil Vilému Koukolovi z Popovic. O Tachovu sice nepadá zmínka, ale listina spadá do západočeského prostředí. 29. července už se Jan nazývá seděním na Tachově a z povahy listu se dá usuzovat, že se zde již pohyboval delší dobu. Tehdy

250 kop své manželce Esteře z Čečelic na dvoře v Popovicích a vsi Nesvačilech. Svědčili Petr a Václav bratři ze Svojšína, Jan z Kralovic a z Hrádku, Rús z Hřešihlav a Václav z Řitky. Zatímco Svojšínové patřili k významným husitským šlechticům na radikální straně, Rús z Hřešihlav byl v r. 1425 na Křivoklátě za katolickou stranu a později ho nacházíme jako purkrabího Karlštejna (40. léta). Václav z Řitky byl r. 1442 purkrabí Dobříše.

104 F. M. BARTOŠ, *Konec dvou hejtmanů*, s. 185. První příměří bylo po skončení jedné ze spanilých jízd, druhé (1432–1433) během cesty husitského poselstva na basilejský koncil a třetí (první polovina roku 1433) během pražské mise vyslanců basilejského koncilu v Praze.

105 Karel NOVÁČEK – Vladislav RAZÍM – Martin EBEL, *Opevnění města Tachova*, in: PP 2004, č. 2, s. 51–91.

106 T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 548–549.

Jan z Kralovic, pán na Tachově („*Jan von Kralowicz here zu Tachauwe*“), varuje Cheb, že „*ten z Gutštejna a další z plzeňského kraje*“ („*daß der von gutestein und die andd[ere von] plzner kreyß*“) shromažďují vojsko.¹⁰⁷ Druhý list Chebským z 13. srpna 1432 je varuje před jakýmsi „*der Begkstein*“ (opět Gutštejn?), soustřeďující s dalšími lidmi z Plzeňska armádu, která by mohla Chebu způsobit škody.¹⁰⁸ Proč Královec město varoval? Cheb měl řadu sporů se svými sousedy – se Šparneky, ale také s Gutštejnem. Burian z Gutštejna na Bělé, jedna z katolických opor v kraji, vedl zášti s Chebskými v letech 1433 a 1434.¹⁰⁹

Tachovský hejtman, člen sirotčího svazu, varuje katolické město Cheb před katolíkem Gutštejnem. Zrada? Možná únava, hledání dobrých sousedských vztahů a touha po klidu, snaha varovat?

Od 27. října 1432 západočeští husité obléhali hrad Lopatu Habarta z Hrádku. Obléhání se protáhlo do února následujícího roku. Velitel obléhatelů, Přibík z Klenového, se o rychlé dobytí evidentně příliš nesnažil a rokycanský hejtman Svojsze ze Zahrádky měl při obléhání dokonce „*nevěrně pomáhat*“. Katolíci pak nechali Habarta zcela napospas. Obléhání se účastnila také tachovská posádka.¹¹⁰

Za svého hejtmanství v Tachově byl Jan ve styku s jistým Petrem Geheysem, který se s Královcovým svolením uchýlil do azylu kláštera ve Waldsassen. Tento Petr nejpozději v roce 1434 z klášterních zdí údajně škodil Jakoubkovi z Vřesovic, představiteli husitského žatecko-lounského svazu. Jaké kontakty měl Jan z Kralovic s Geheysem, těžko říct.¹¹¹

Husitské poselstvo vyrazilo z Prahy do Basileje 6. prosince 1432 přes Domažlice a pro posádku Tachova začalo příměří s okolními nepřáteli trvající až do skončení jednání.¹¹²

107 SOKA Cheb, Archiv města Cheb, fasc. 710, složka A3079/2.

108 Tamtéž, složka A3079/3.

109 J. JÁNSKÝ, *Kronika II*, s. 110–111. Tamtéž, s. 100–101, se autor domnívá, že Jan z Kralovic varuje Chebské před Gutštejnovým vojskem, které mělo společně s husity táhnout na bavorský Deggendorf... O podrobnostech tažení na Deggendorf ale Královec jistě dobře věděl (jestli se ho dokonce tachovští neúčastnili). Pokud by Gutštejn spolu s nimi táhl, asi by Cheb nevaroval – navíc by Jan věděl, kam Gutštejn míří.

110 J. JÁNSKÝ, *Kronika II*, s. 105–106.

111 Tamtéž, s. 140–142.

112 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 260. Poselstvo se vracelo v polovině dubna 1432, nejpozději tehdy pro Tachov příměří skončilo.

Táborité a sirotci se poté rozhodli obsadit katolickou Plzeň a tím získat výhodu při jednání s koncilem. Přípravy se utajit nedaly, město se dobře zásobovalo. Dobyťí přepadem nepřipadalo v úvahu a na řadu přišlo obléhání. Od roku 1431 byla země sužována horkem, mrazy, suchem i povodněmi; nad Čechami se vznášel hladomor. Obléhat Plzeň znamenalo nejen zanechat u ní nepohyblivé obrovské vojsko, ale především vysávat zdroje vyčerpané země, která začala reptat – jestliže existuje možnost ukončení bojů a dohody s církví, tak většina lidí nechápala pokračování války. První vojenské oddíly se u Plzně objevily v polovině července 1433. Úkol tachovské posádky snad spočíval v ochraně obléhatelů od západu. Následovala pohroma – spížovací výprava husitů do Horní Falce byla rozdracena 21. září u Hiltersriedu.¹¹³

Příjezd trosek výpravy do ležení před Plzní byl poslední kapkou, došlo i na fyzické napadení Prokopa Holého. Situaci před Plzní pomohl stabilizovat příjezd Jana Čapka ze Sán, který sem krátce po vzpouře dorazil od Baltu.¹¹⁴ Co na to posádka Tachova, nevíme. Každopádně o půl roku později bude Jan známý císaři Zikmundovi jako jeden z vyslanců polních vojsk.

V listopadu a prosinci 1434 se sešel v Praze svatomartinský sněm. Účastníkem byl i Jan Sádlo ze Smilkova mladší, který nejpozději v této době dosáhl čtrnácti let a dospělosti. Na sněmu měli zastoupení i táborité se sirotky (byl tu i vrchní hejtman Jan Čapek ze Sán). Aleš Vřešťovský z Rýzmburka, Žižkův spolubojovník, byl sněmem zvolen zemským správcem. Aleš už ovšem sledoval jinou politiku, než radikálové před Plzní. Nehodlal ale vkročit mezi odpadlíky, jako byl Menhart z Hradce.¹¹⁵

Zemský správce obdržel značné pravomoci, jimž polní vojska mohla čelit jedině cestou ozbrojeného odporu. Obležení Plzně pokračovalo. Hospodářská situace v zemi se zhoršovala. 23. března 1434 v bavorské Koubě Jan Palomar, významná postava basilejského koncilu, předal peníze. Žold byl zaslán plzeňským, úplatky dostal Menhart z Hradce a jeho spojenci. Obdarován byl i Přibík z Klenové, hejtman tábořského města Stříbra. V této situaci se umírnění husité rozhodli jednat s člověkem,

113 Tamtéž, s. 274–275.

114 Tamtéž, s. 275–276.

115 AČ 3, s. 415–417, č. 6; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 278–281.

který (jak se domnívali) mohl být protiváhou koncilu i domácích nepřátel – císařem Zikmundem.¹¹⁶

Poslední konkrétní zpráva o Janovi jako sirotčím hejtmanu se tak nalézá v listu z 9. dubna 1434, který Zikmund poslal z Basileje Oldřichovi z Rožmberka. Císař psal, že koncil vyslechne husitské vyslance – a zároveň, aby katolická strana nepolevovala ve snažení vyprostit Plzeň z obležení.¹¹⁷ Královec je zde jmenován na druhém místě hned za Janem Čapkem ze Sán. Poté mizí a v bitvě u Lipan (30. května 1434) už o něm neslyšíme. Zikmund neměl právě nejlepší zprávy, situace v Čechách v době sepsání listu byla jiná, než jak ji císař znal – a je tedy možné, že Jan odešel od sirotků již před 9. dubnem 1434.

Zatímco v Basileji se domnívali ještě 14. dubna, že ke schůzce dojde, zemská vláda mezitím sbírala armádu. Od polních vojsk začali odpadávat dosavadní spojenci. Také Arnošt z Leskovce, budoucí Janův soused a přítel, se měl účastnit na straně mírnějších husitů a katolíků obsazení Nového Města (6. května 1434). Polní vojska ztratila Prahu, což byl poslední krok tomu, aby bylo ukončeno obléhání Plzně (9. května 1434) a aby radikálové přesouvali a shromažďovali své síly.¹¹⁸

To znamenalo, že Tachov se ocitl v izolaci, obklíčen plzeňským landfrýdem a odpadlým Přibíkem z Klenového. Posádka několika desítek lidí, včetně přítomného hejtmana, kterým byl nejspíš Královec, měla pouze tři možnosti – vydržet, probít se, nebo se vzdát. Zůstat v Tachově v tomto kontextu znamenalo neradostnou vyhlídku na konfrontaci s celým landfrýdem, třeba i posíleným z blízkých říšských oblastí. Šlo by uniknout z Tachova? Netušíme, jestli se posádka o útěk pokusila. Víme, že v Tachově vypukl požár, který zachvátil hrad i město. Jestli šlo o taktiku spálené země, útok nepřátel, nebo o shodu okolností, nevíme; 19. května se mluvilo v Norimberku o *vypálení*. Po tomto požáru se ale posádka vzdala a podřídila zemské vládě (podle Norimberských *přistoupila*

116 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* 3, s. 284–288.

117 Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek I. 1418–1437* (dále LL), Praha 1929, s. 170–171. „[...] nám oznamujíc, že již Čapek, Královec, Svojiše, Zikmund hejtman polní, Keřský, malý Prokůpek a ze všech měst tábořské strany dva, jeden z rady a druhý z obce, k nám jedů”.

118 P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 145, 151, 161 a 164; F. M. BARTOŠ, *Konec dvou hejtmanů*, s. 185.

ke *svatému křesťanstvu*). K této události došlo patrně okolo 15. května 1434. Co se s posádkou dělo dál, nevíme.¹¹⁹

Podřízení se zemské vládě znamenalo pro posádku v případě, že by polní vojska zvítězila, značné problémy. Královec mohl počítat s tím, že jeho majetky ležící na pomezí tábořského a sirotčího bratrstva mohou být zničeny. Těžko si i proto představit, že by jen tak zkusil hledat štěstí na opačné straně frontové linie. Pokud se vzdal i s posádkou, byl k tomu přinucen okolnostmi. Okolnostmi, které Janovi možná alibisticky vyhovovaly. To je ovšem jen spekulace. Stejně tak není příliš pravděpodobné, aby Královec vzápětí u Lipan hned bojoval proti polním vojskům.

Pravděpodobnější je, že posádka Tachova byla i s hejtmánem internována a propuštěna až s rozhodnutím pražského sněmu, konaném v červnu a červenci 1434, kdy bylo nařízeno propustit veškeré zajatce.¹²⁰

Jan a Jindřich z Kralovic po bitvě u Lipan (1434–1437)

Jan z Kralovic se k rozpadajícímu sirotčímu bratrstvu zřejmě nevrátil. Zamířil domů za Martou z Březí; držela jako vdovský statek Loutkov s částí Hořepníka. Někdy mezi Lipany a 16. červencem 1438 Jan získal, nejspíš koupí, od pánů z Landštejna zbývající část Hořepníka a blízkou ves Březinu s hradem Konipasem.¹²¹

119 UB II, s. 412–413. 19. května 1434 psala městská rada z Norimberku do Ulmu o událostech v Čechách – obsazení Prahy a pádu Tachova (o „*vypálení*“ hradu a města a „*přistoupení*“ purkrabího ke svatému křesťanstvu). O Tachovu se Norimberští dozvěděli 18. května ze zprávy poslané z Chebu: „*So haben wir auf gestern von den von Eger schrift gehabt, daz Tachaw sloss und stat von eygem fewr awgebrannt und der Burggraf daselbs nu auch zu det mutter der heiligen Christenheit zugetreten sey*“. K tomu blíže F. M. BARTOŠ, *Konec dvou hejtmánů*, s. 185–186 a P. ČORNEJ, *Lipanská křižovatka*, s. 171–173. Zatímco Bartoš se domníval, že Královec se pokusil probít a teprve v beznadějném postavení se vzdal (a požár založil), Čornej uvažuje nad Královcovým přeběhnutím bez pokusu spojit se s polními vojsky (s tím, že onen požár byl jedním z důvodů kapitulace). Ze slova *vypálen* se zdá, že požár byl úmyslný (je ale otázka, jaké měli Norimberští – případně Chebští – informace).

120 Tak soudí F. M. BARTOŠ, *Konec dvou hejtmánů*, s. 186.

121 J. ÚLOVEC, *Konipas u Hořepníka. Příspěvek k dějinám zaniklého hradu a panství*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 7, 1996, s. 53. Majitelem Konipasu před Janem byl snad Mikuláš z Landštejna a Borotína.

Snad všichni husitští hejtmané i další kališníci (a katolíci), kteří válku přežili, si nahromadili majetek, kořist a peníze. A pak od Zikmunda dostali zápisy na zboží zabraná za revoluce, nebo darovaná králem.

Jan ale od císaře žádnou nemovitost nedostal.¹²² Na druhou stranu se stal purkrabím Pražského hradu.

Krátce po Lipanech se tedy Jan zřejmě přesunul na Loutkov a Konipas s Hořepníkem. Se sousedy, příbuznými a přáteli hledá novou cestu. Chval ze Chmelného snad v této době pouští Jindřichovi z Kralovic tvrz ve Zvěstově. Dalšími prostředníky jsou Arnošt z Leskovce, Mikuláš Sokol z Lamberka, Purkart ze Žirovnice a jiní sousedé. Ti všichni směřují k mírnému kališníkovi Menhartovi z Hradce, jemuž stačí přijímat pod obojí (a ani on nezabral církevní statky).

Jan z Kralovic se stal purkrabím Pražského hradu nejdříve 5. října 1436, kdy císař Zikmund jmenoval Menharta z Hradce nejvyšším purkrabím. Za Lucemburka se na hradě nepodávalo pod obojí a sám král sídlil až do 16. srpna 1437 v Králově Dvoře na Starém Městě. Purkrabství stálo v zadní části Pražského hradu. Jan měl na starost především posádku, údržbu a běžný i sváteční chod objektu. Také však rozsuzoval některé pře.¹²³ Mezi Janovy služebníky, jako purkrabího Pražského hradu, patřili také Jan z Obříství (s tím se ještě potkáme po Janově smrti) a Duchek písař.¹²⁴ V průběhu svého purkrabství (1436/37–1445) nechal Jan také

122 P. ČORNEJ v *Lipanské křižovatce*, s. 222 víceméně zařadil Jana z Kralovic mezi ty, kteří polní vojska zradili a po válce kupčili s majetkem. Domnívám se, že jde o omyl. Tento údaj se totiž týká *Jana Královce z Královic*, který není totožný s naším Janem z Hrádku. Tento odjinud neznámý Královec dostal od císaře dvě vesnice včetně tvrze Tatce, ve které pak roku 1454 žili sirotci tohoto Královce (AČ 2, s. 175, č. 274), totiž syn Oldřich a vdova, jejímž novým manželem byl Jan z Vyšehořovic, s nímž měla další děti (AČ 18, s. 247–248, č. 411).

123 O purkrabích Pražského hradu stručně J. ČELAKOVSKÝ, *Hrad pražský a majetková práva k němu do r. 1526*, Sborník příspěvků k dějinám Královského hlavního města Prahy, díl 1, sešit 1, Praha 1906, s. 9–10, 24–25.

124 AČ 15, s. 538–540, č. 29 (Výpisy z knih viničných). 11. února 1450. Jan z Obříství získal vinici Duchka písaře, oba byli „*služebníky pana Janka z Hrádku, purkrabí někdy hradu Pražského*“. Oba měli již delší dobu o tyto vinice spor. Jan z Obříství sídlil na Brodčích jižně od Mladé Boleslavi. O Duchkovi jsem nenalezl nic bližšího. Z textu se zdá, že služebníky Jana z Kralovic byli snad ještě v roce 1450.

vsadit do věže (asi Bílé) na Pražském hradě jistého Příbrama a Pavla písaře z Pětichvost (Pětihost).¹²⁵

Purkrabím byl Jan nejpozději od 11. dubna 1437, kdy v Praze svědčil Jetřichovi Tluksovi z Vrábí, který půjčil Jankovi z Chotěmic 700 kop grošů.¹²⁶ Později, 1. července 1437, neznámo kde, svědčil Jan z Kralovic Ješkovi z Kamenice.¹²⁷

20. září 1437 „*Jan z Kralovic, té chvíle purkrabí hradu Pražského, a já Jindřich, bratr jeho odtudž*“ prodali svůj dvůr v Sacích „*robotnému*“ Janovi, řečenému Mudrák, za 2 kopy grošů ročního nájmu a 2 strychy ovsá

125 AČ 1, s. 179, Pětichwosty, svědectví Petra Mirka z Pětichvost a Jana ze Soběhrd z května 1456 k odúmrti v Pětihostech. Příbram i Pavel byli vězněni jen krátce. Pavel byl Příbramem nařčen z padělání listiny o věnu své (Pavlovy) ženy. Po propuštění se Pavel nedostavil k soudu, což bylo podle Jana ze Soběhrd Jankem z Hrádku komentováno takto: „*Příbrame, věziž, kdež ho zvím, žeť ho vezmu za hrdlo, jako falešníka*“. Podle Petra z Pětichvost mohl Pavel veřejně mluvit o tomto listě teprve po smrti Příbrama a Janka z Hrádku. Petr Mirek byl zřejmě příslušníkem rodu Mírků ze Solopysk (1437 ho nacházíme na Dlouhém Poli východně od Benešova). Jan ze Soběhrd Příbrama vyručil z vězení. Soběhrdy jsou také u Benešova. Pětihosty severně odtud. Jan z Kralovic je tedy mohl dobře znát.

126 Listina je přístupná na <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/CGL/231/charter?q=11>. duben 1437 [citováno k 21. 11. 2023] (NA České gubernium – guberniální listiny, Praha (0993-1526) 231). Pořadí svědků je toto: urozený pán Albrecht z Koldic, urozený pán Jan ze Švamberka, pan Vilém z Doupova, slovutný panoš Janek z Kralovic, „*v ta [!] doby purkrabí na hradě pražském*“ a slovutný panoš Janek Tluksa z Vrábí, bratr vydavatele. S Albrechtem z Koldic (doložen od 1393, †1448) bojoval Jan z Kralovic za husitských válek. Jana ze Švamberka se blíže identifikovat nepodařilo, stejně jako Vilém Doupovec z Doupova ale patřil k západočeské šlechtě. Jaroš Tluksa za půjčku dostal do zástavy Dřevčice nedaleko Jenštejna. Janek z Chotěmic býval vlastníkem Vlašimi a sousemem Janka z Hrádku a mohl proti němu bojovat na Červené hoře 27. prosince 1428.

127 AČ 28, s. 663, č. 82. Šlo o půjčku u Žida Izáka. Svědčili Mikuláš Sokol z Lamberka, Petr z Janovic na Chlumci, Mikuláš z Landštejna na Střele, Lipold z Lamberka, Jan z Pacova, Janek z Hrádku a Purkard ze Žirovnice. Tedy šlechtici více, či méně spjatí s okolím Hořeptníka. Sokol měl Červenou Rečici. Petr vlastnil Vysoký Chlumec na Sedlčansku, zajímavý je ale také jako blízký druh Jana staršího Sádla ze Smilkova, kterého doprovázel do Prahy před tím, než Jana zavraždil Želivský. Mikuláš z Landštejna vlastnil před Janem z Kralovic Konipas s částí Hořeptníka. Lipold z Lamberka snad byl Sokolovým příbuzným. Jan z Pacova by mohl být Janem z Hrádku jinak z Pacova, či Jan Malovec z Pacova (pravděpodobnější se zdá první varianta). Purkard ze Žirovnice r. 1437 koupil Kámen u Pacova. Samotný Ješek z Kamenice byl snad z rodu Hlasů z Kamenice. Dokument byl patrně vydán v okolí Hořeptníku.

a „čtvero kur“ k Vánocům.¹²⁸ Z listiny vyplývá, že poté, co dvůr získal Jan jako vyšehradské manství, přijal zde bratra Jindřicha do nedělu.

O několik dní později, 3. října 1437, koupili bratři společně část Skryjí (u Týřova) za 25 kop od Johany, vdovy po Janu Šrákovi.¹²⁹ Jednalo se o poplužní dvůr se selským dvorem, kde byl v nájmu Šišina, s poli, lukami, lesy, vodami a veškerými svobodami. Skryje byly v roce 1430 rozděleny na dvě části. Jednu měl právě Jan Šrák a po něm vdova Johana. Druhou vlastnil Jan Bobovský z Říčan, syn Jana Komory ze Skryj, po kterém dědila Bobovského sestra Anna vdaná za Borného ze Slabec. O Skryjích a Borních ještě uslyšíme.

Jan z Kralovic, svědčil někdy po 14. prosinci 1437 jako podpurkrabí na listině ověřující pravost listiny vydané císařem Zikmundem, což bylo kontrolováno v r. 1454.¹³⁰

Bratři měli tak dobré vztahy, že společně kupovali nemovitosti. Jan z Kralovic je již zřejmě dlouhé roky ženatý, patrně bez dětí. Snad doufal, že vše zdědí bratrova linie. Ale už v červenci 1438 Jan zapíše majetek v Hořepníku své ženě Martě a v dalších letech i vše ostatní. Důvodů bylo jistě více. Zajistit manželku po své smrti. Svědčí to ale také pro změněné vztahy k Jindřichovi, se kterým po říjnu 1437 přerušil veškeré kontakty. Proč? Jindřich se oženil s Markétou, sestrou Marty: šlo o spor mezi bratry, či sestrami?

Mezitím ale v prosinci 1437 zemřel císař Zikmund. Jan stanul na straně Albrechta Habsburského. Komu stranil Jindřich? Roku 1440 byl

128 AČ 28, s. 203b, Sace (přepis z 27. května 1532). Za svědky si bratři vybrali „slovutných panoší Jana z Svinař řečeného Litovský, seděním v Litovicích a Henryka z Dřasovic“. Jan se Svinař seděl v Litovicích mezi Prahou a Unhoštěm. Připomíná se ještě 1440. Jindřich z Dřasovic zůstává neznámou osobou.

129 RTT II, s. 181. Svědčili „Henricus de Wranyho et Petrus de Tiesseticz et de Zaboklyk“. Petr vlastnil Žabokliky západně od Žatce. Jindřich z Vraného se poprvé objevuje r. 1420, naposledy v polovině 15. století.

130 AČ 2, s. 183–184, č. 314. Zikmund zapsal Vaňkovi Larvovi z Ovence dvůr v Ovenci. Svědčili Jan z Kralovic, pražský podpurkrabí, a měšťané Matěj Smolař a Daniel. Matěj Smolař byl popraven, či spíše zavražděn, 29. září 1440, údajně pro *zradu*; snad proto, aby se jeho Příbram dostala do rukou Hanuše z Kolovrat. Daniela jsem neidentifikoval, stejně jako Larvu. Datace Zikmundovy listiny je nejistá: sobota po sv. Lucii 1437. Hlavní luciin svátek připadal na 13. 12. (pátek; sobota byla 14. 12.), ale to už byl císař několik dní po smrti. Jinou možností je svátek Lucie a Gemniána (pondělí 16. září 1437, sobota byla 21. 9. ; na 16. 9. ale v Čechách připadala sv. Ludmila).

možná jedním ze signatářů landfrýdu východočeských kališníků. Jeho členové se z velké části podíleli na neúspěšné kandidatuře Jagellonců na český trůn proti Albrechtovi. Byl mezi nimi i Jindřich? Časově by to přesně zapadalo do roztržky mezi dosud nerozlučnými bratry.

Jan z Kralovic jako purkrabí Pražského hradu (1438–1445) a šlechtic v jižních Čechách (1445–1451)

„Čechy přece jsou toho dostatečným svěděctvím. V nich totiž za našich časů nejhorsí lidé, odvrhnuvše poslušenství římské církve, pošlapavše náboženství svých otců, vyvrátivše chrámy svatých, bez víry, bez dobrých mravů, v loupežení, cizoložství a ve všech zlořádech žijíce, vůči nejmocnějším králům, nesčetným národům, nejzkušenějším vůdcům a nejvycvičenějším vojskům nepřemoženými zůstali. Přemnozí z nich dosud i žijí, oplývající blahými věcmi, přemnozí opustili tento svět, když dlouho po své libosti živi byli, nikoliv nemocí nebo mečem, nýbrž z přirozené nutnosti stářím jsouce sešli, takže kdybychom o ničem jiném neuvažovali, než o běhu tohoto života, za blažené bychom pokládali ty, kteří dobyli tolika vítězství, u svých krajanů nade vše oblíbeni byli, žili uprostřed nejhojnějších statků nedotčeni nemocemi tak dlouho, pokud jest dovoleno člověku.“¹³¹

Dne 16. července 1438 Jan z Kralovic zapsal své ženě Martě jako náhradu za dluh 1500 kop českých grošů svůj dědičný majetek – tvrz Konipas, ves Březinu s poplužním dvorem, kmecími dvory s platy, v městečku Hořepníku „*krčmy, dvory kmecí s platy, což tu má*“, ves Leštné, ves Úlehle se „*dvory kmecími s platem, poli atd., s polovicí práva podacího ke kostelu v Hořepníce*“.¹³² Žádný dluh ale zřejmě neexistoval. Šlo o častý způsob, jak manželce zajistit podíl na majetku v případě úmrtí manžela. Statek bez mužského dědice tehdy stále podléhal královské odúmrti a příbuzní mohli přijít zkrátka. Marta tímto získávala zákonný nárok na část manželova majetku. Zápis je zajímavý i tím, že jde o první bezpečný záznam o tom, že Jan a Marta byli manželé. Museli jimi být ale delší čas. Proč? Jan zapsal majetek své ženě proto, že neměli vlastní děti – a k takovému zjištění potřebovali určitý čas, přinejmenším několik měsíců, spíše let.

131 Jiří LINHART (ed.), *Papež římský Pius II. Enea Silvio Piccolomini. Historie česká*, Litvínov 2010, s. 9–10.

132 AČ 37/2, s. 1244, č. 12, pozn. 2; J. ÚLOVEC, *Konipas*, s. 53.

Pokud snad děti měli, zemřely před tímto datem. Poprvé se také říká, že Jan vlastnil hrad Konipas se vsí Březinou.

Jan se v té době s Martou asi nacházeli v Praze. Již 13. června sem dorazil Albrecht Habsburský, který byl 29. června korunován českým králem. Tehdy zde byl také starý biskup Aleš z Březí. Jan z Kralovic není zapsan mezi významnými účastníky korunovace, jako purkrabí hradu měl ale jistě napilno. Panovník sídlil v Králově dvoře, den před korunovací přespal na Pražském hradě, který ale král hrad osadil svými lidmi, především Uhry – můžeme jen spekulovat, jestli tak vyslovil purkrabímu svou nedůvěru.¹³³ Nebylo by divu. Již 6. července se straníci polské kandidatury spojili u Hradce Králové s hlavním jagellonským vojskem. Češi, snad včetně Jindřicha z Kralovic, zde měli pět až šest tisíc mužů, Poláků byl asi podobný počet. Albrechta se z Prahy vylákat nepodařilo a tak zamířili k Táboru. Tam směřoval přes Líšno Jana Sádla ze Smilkova i Albrecht. Závod vyhráli královi odpůrci. Habsburk začal Tábor v srpnu obléhat, ale 15. září odvedl vojsko pryč. Celé tažení Jan z Kralovic asi prožil v Praze. Jindřich, pokud vůbec, se ještě mohl účastnit 23. září bitvy u Želenic v severních Čechách. Zde habsburská strana zvítězila a zajala mnoho poražených. Vzhledem k tomu, že Jindřich bude mít poměrně úspěšné majetkové období, se případnému zajetí a výkupnému mohl vyhnout... Problémy částečně vyřešila Albrechtova smrt 27. října 1439.¹³⁴

Život šel dál i bez krále. Jan byl stále purkrabím Pražského hradu a 20. listopadu 1439 zpečetil listinu, která se podílela na založení Rečkovy koleje na pražské univerzitě.¹³⁵

133 M. ŠANDERA, *Hynce Ptáček z Pirkštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce*, Praha 2011, s. 55; Rudolf URBÁNEK, *České dějiny. Dílu III. část I. Věk Poděbradský*, Praha 1915, s. 339.

134 M. ŠANDERA, *Hynce*, s. 56–60. Účast bratrů v této válce je samozřejmě jen spekulativní. U Želenic bojoval na polské straně mimo jiné Aleš Holický ze Šternberka, který bude mít o několik let později k Jindřichovi blízký vztah.

135 Listina je přístupná na http://monasterium.net/mom/CZ-UKP/AUKP/sign_I%7C78/charter?q=z+kralovic [citováno k 21. 11. 2023] (Univerzita Karlova v Praze, Listiny (1355-1960), sign. I/78). Jankova pečeť „o průměru 22 mm, má poněkud poškozený okraj. V pečetním poli je v ozdobné obrubě erb s lilii, která se opakuje i v klenotu, opis: „S. Io...s Kralowicz“ (?). Svědčili Jindřich z Kolovrat, purkmistři a konšelé Starého Města pražského, Jan z Kralovic a Ctibor ze Zhudovic. Kolovrata jsem s jistotou neidentifikoval. Ctibor ze Zhudovic byl v té době úředník u desk zemských; zmiňuje se v letech 1428–1442.

Dne 29. ledna 1440 zpečetil Jan z Kralovic, purkrabí Pražského hradu, *List mierný* jako čtyřicátý čtvrtý z 63 lidí.¹³⁶ Pro další dva roky následuje v Janově životě mezera. Země zabředla do řady drobných lokálních válek a nepřátelství. Jan byl straníkem Menharta z Hradce a Oldřicha II. z Rožmberka, ale zdá se, že se tehdejších konfliktů příliš neúčastnil. Proti rožmberské straně stáli především východočeští kališníci pod Ptáčkem z Pirkštejna a Jiřím z Poděbrad.

Když Janův příbuzný Chval ze Chmelného stavěl v roce 1441 kdesi východně od Tábora rybník a dohlížel na práci, byl táborskými přepaden, zraněn a odvezen na Tábor. Zde dostal jakousi akutní otravu a táborští ho urychleně odvezli do rožmberské Soběslavi, kde Chval zemřel 15. června 1441. Táboři se sice hájili, ale podezření z vraždy nesmyli. Podle jejich výpovědi se s nimi Chval ještě před smrtí smířil, když k sobě povolal své přátele Janka z Hrádku, pražského purkrabí, Jana z Kozího a jiné zemany. Ti se za Chvala zasadili o urovnání sporu.¹³⁷

25. prosince 1441 psal Menhart z Hradce z Benešova do Prahy Oldřichovi z Rožmberka, aby mu k ránu poslal naproti do Ládví své lidi společně s „*Jankem purkrabí*“, patrně Janem z Kralovic. Menhart vezl jakýsi citlivý náklad (peníze?), o který se bál. Jak je vidět, Janu z Kralovic důvěřoval.¹³⁸

Jan pak 19. ledna 1442 svědčil v Jindřichově Hradci Janu ze Zhoře.¹³⁹ Byl o tuto službu jistě požádán vydavatelem a svědky, ale to patrně nebyl jediný důvod cesty do Hradce.

Až po dlouhé době se dovídáme, že 21. listopadu 1443 Jan zapsal na Čechticích – opět v dluhu – Martě 900 kop na tvrzi a městečku. Podobně jí ještě zapíše 9. července 1445 platy z Loutkova a Čechtic v hodnotě

136 AČ 1, s. 245, č. 1.

137 LL II, s. 169, č. 202 (část 2: O panu Chvalovi; zpráva z 16. srpna 1442); R. URBÁNEK, *Věk Poděbradský I*, s. 786.

138 LL II, s. 134, č. 169.

139 AČ 28, s. 712, Hradec Jindřichův. Jan ze Zhoře, purkrabí v Jindřichově Hradci, se srovnával se svojí švagrovou po zemřelém bratrovi Vaňkovi Pivovi. Svědčili „*slov. panoší Jan z Kralevic, purkrabí pražský*“, Jan Voděrad z Sekeřic, Albrecht z Vydří a Bohuněk z Proseče. Jan ze Zhoře byl s bratrem 17. března 1440 na sjezdu východočeských krajů v Čáslavi. Jan Voděrad získal s bratrem Zdechovice ve východních Čechách. Albrecht z Vydří sloužil hradeckým pánům již v dobách Václava IV., výslovně u Oldřicha Vaváka, spolubojovníka Jana Žižky. Bohuněk pocházel z tvrze Proseč severozápadně od Humpolce a účastnil se sjezdu východočeských krajů roku 1440.

170 kop.¹⁴⁰ Všimněme si oněch 900 kop – stejnou částku zapsal již 21. července 1438¹⁴¹ původní majitel Ctibor Foréř matce Dorotě, otčímovi Mikulášovi ze Zap, sestře Ofce a Mstidruhovi z Adlaru právě na Čechticích s příslušenstvím.¹⁴² Jak se Jan z Kralovic dostal v držení Čechtic? Na tuto otázku do určité míry odpověděla 20. února 1451 jistá Kateřina Terklářová ve své závěti. Vypověděla, že Bohuslav z Košíně, který získal její věno 116 kop, prodal tuto částku vázanou (?) na Čechticích právě Janovi z Hrádku.¹⁴³

20. dubna 1444 svědčil Jan, purkrabí Pražského hradu, snad v Praze, Prokopu Berníkovi z Malesic.¹⁴⁴

Jan z Kralovic, purkrabí Pražského hradu, spolu s dalšími, vydal 23. února 1445 bezpečnostní glejt Poděbradově straně, aby se mohla dostavit na sněm do Prahy. Jan je zmíněn jako předposlední (první byl Oldřich II. z Rožmberka, poslední – patnáctí – purkmistři Starého a Nového Města pražského).¹⁴⁵

140 Pozůstalost A. Sedláčka D03C_0689; dostupné na www.augustsedlacek.cz [citováno k 21. 11. 2023]. Sedláček zde odkazuje na „Mus. 127”.

141 Pozůstalost A. Sedláčka B11A_0817; dostupné na www.augustsedlacek.cz [citováno k 21. 11. 2023]. Údaj má pocházet z „DD 21, fol. 128”.

142 A. SEDLÁČEK, *Hrady 12*, s. 199. Je snad tento Mstidruh z Adlaru totožný s otcem jisté Doroty, která odstoupila Bohuslavovi z Košíně Ploště? K tomu blíže A. SEDLÁČEK, *Hrady 2*, s. 255 (Slatina).

143 AČ 26, s. 296–297, Hrlejov. „*Já Kateřina Terklářová [...]. Oznamuji také, že Bohuslav z Košína nemá žádného práva k těm mým lidem v Hrlevě svrchupsaným, neb jest vzal sobě sto a šestnácte k. gr. věna mého, kteréž jest prodal na Čechticech panu Janovi z Hrádku, a těch lidí v Hrlevě sě jest odřekl.*” Bohuslav od Kateřiny, dcery Hanuše Terkláře, získal (nejpozději v r. 1437) platy ve dvorcí Jankově, Kříženci, Chlumci, Cviněvsi, Hodkově, Bezně a Čechticích. Onen Hrlev je snad totožný s obcí Hrdlív. A jen přes kopec jsou Saky bratrů z Kralovic.

144 AČ 3, s. 529, č. 443. Prokop prodal roční plat 10 kop v Malesicích za 100 kop M. Janu z Příbrami (který je pak zapsal M. Petrovi z Hradce Králové a M. Maříkovi z Benešova). Svědčili Jan z Kralovic a purkmistři a konšelé Starého i Nového Města pražského. V AČ 28, s. 47 je prakticky totéž, ale datum je 27. dubna 1444. Prokop koupil v r. 1426 Škvorec východně od Prahy, žil ještě 1449. Malešice držel od r. 1424. Mistr Jan z Příbrami (+ 1448) byl jedním z nejvýznamnějších husitských teologů, stál spíše na mírnější straně. Petr z Hradce byl v letech 1449–1450 rektorem pražské university. Mistr Mařík byl děkan artistické fakulty (1442) a rektor Karlovy university (1447–1448).

145 AČ 3, s. 530–531, č. 455.

8. května 1445 Jan svědčil v Emauzích Markvartu z Martinic.¹⁴⁶ Je to poslední zpráva o Janovi jako purkrabím Pražského hradu. Ještě téhož roku někdy po sv. Prokopu (4. července) předal svou funkci Menhartovi z Hradce, nejvyššímu purkrabímu, který purkrabství odevzdal Děpoltovi z Rýzemberka.¹⁴⁷ Na základě čeho se tak stalo, nevíme. Janův vztah k Menhartovi zůstane na více než dobré úrovni. Bylo to na vlastní žádost Jana z Kralovic? Měl snad Jan nějaké zdravotní potíže?

Jak již víme, zapsal Jan své ženě Martě krátce poté 9. července 1445 na Loutkově a Čechticích 170 kop.

18. prosince 1446 psal Jan Sádlo ze Smilkova Oldřichovi z Rožmberka. Oldřich předtím informoval Jana z Kralovic o některých stížnostech na Sádla, který nyní odpovídá Rožmberkovi. Z psaní je zřejmé, že Jan z Kralovic se účastnil jakýchsi jednání s Českými Budějovicemi, o čemž jinak nevíme nic bližšího.¹⁴⁸

V průběhu roku 1446 zapsal Martě Jan z Kralovic svůj statek Strhařov (Struhařov) u Mnichovic. Je to zároveň první zmínka o tom, že Jan zdejší

146 AČ 7, s. 640–641, č. 58. Majetkoprávní převod mezi emauzským klášteřem a Markvartem. „*Pečetí kromě vydavatelovy uroz. a slovut. pana Janka z Kralowicz, purkrabí hradu Pražského, pana Hynka Škody z Valdeka, p. Sigmunda Bolochovce z Pušperka, Lvíka z Slavic, Racka z Kojšic a Mikuláše z Tuhance*“. Markvart koupil okolo r. 1415 Smečno a byl předkem Bořitů z Martinic. Hynek Škoda z Valdeka obdržel od císaře Zikmunda r. 1436 zástavně Klíнец (u Zbraslavi), Libčice nad Vltavou a jakési Lěstnice. Zikmund Bolochovec z Pušperku byl purkrabí Karlštejna 1439–1440. Lvík ze Slavic ze zmiňuje 1416–1445. Racek z Kojšic byl k r. 1435 mincmistr v Kutné Hoře, vlastnil tvrz Kojšice u Sušice. Mikuláš z Tuhance byl maršálek české královny Žofie (1415–1419).

147 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 103. „*Téhož léta (1445) po sv. Prokopu Janek z Hrádku, purkrabie pražský, vzdal purkrabství pražské panu Menhartovi, najvyššímu purkrabí; miesto něho ustanovil a uvedl pana Děpolta Rožmberského*“. Správně má být *Rýzmberského*. Totéž František ŠIMEK – Miloslav KAŇÁK (edd.), *Staré letopisy z rukopisu Křížovnického*, Praha 1959, s. 178. Jde asi o hlavní prokopův svátek (4. 7.) a ne o jeho přenesení (29. 5.).

148 LL 3, s. 167–168, č. 233 (č. 234 je, bohužel nedochovaná, odpověď Oldřicha Sádlovi): „[...] *pan otčím můj píše mi i cedulku mi jest toho poslal, kterak auředníci TMⁱⁱ mně vinu dávají: najprve, že [...]. Také pan Jan, otčím můj, píše mi, že by Růsa a Mikuláše Přeška TMⁱ k němu poslal o ten základ za Budějovské, aby on toho mocen byl a v to se uvázal; všakť sem já o to na TMⁱⁱ zůstal a s TMⁱⁱ strhnúti se nemíním etc. Datum [...] Jan z Kostelce*.“ Růs je Jan Růs z Čemin, purkrabí Českého Krumlova. Mikuláš Příšek z Čestic byl purkrabím na Helfenburku.

majetek vlastnil.¹⁴⁹ Tímto byl celý Janův majetek oficiálně zapsán Martě, s výjimkou toho, co měl v nedělu s bratrem Jindřichem. Již bylo řečeno, že šlo patrně o spor s bratrem, bezdětnost... Nebylo to ale jinak? Jaké vůbec bylo manželství s Martou? Nakolik Jan skutečně *chtěl* Martě zapsat úplně všechno? Odpovědi na tyto otázky se už asi nikdy nedovíme.

Možná právě Jan zprostředkoval hořepečnickým „*hliňákům*“ zakázku u Oldřicha z Rožmberka.¹⁵⁰

14. února 1448 už byl Jan z Kralovic doma na Loutkově, odkud psal Oldřichu z Rožmberka. O tom, že Jan jednal s Tomášem z Chotěmic, zda Oldřich chce uzavřít s Tomášem příměří. A že Jan rád učiní to, co mu bylo vzkázáno přes Oldřichova služebníka Kokota.¹⁵¹ Okolo 1. července 1447 byl Jan Smil z Křemže zavražděn Oldřichem z Rožmberka. Tomáš proto vypověděl Oldřichovi nepřátelství. Smil byl do Krumlova vláknán právě přes Tomáše, který se nevědomky stal aktérem této události. Jan z Kralovic patrně Tomáše znal od dob husitských válek a do sporu se vložil. Snad i na Tomášovu žádost.¹⁵²

Ze 7. dubna 1448 pochází list Oldřicha z Rožmberka adresovaný Janovi z Hrádku. Oldřich žádá Jana, aby jednání mezi Zmrzlíkem ze Svojšína a Táborskými bylo přeloženo do Prahy. Záležitost se týkala také Janova nevlastního syna Sádla.¹⁵³

V roce 1448 byli čeští žoldnéři, včetně Jana Sádla ze Smilkova, v Sasku. Žold nebyl proplacen a jen někteří se vrátili domů ožebračení po těžkých bojích; mluvili o zradě ze strany saského vévody Viléma. Což využil jako záminku Jiří z Poděbrad pro „odvetné tažení“ a s hotovostí

149 A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 105. Dějiny Struhařova nejsou podle Sedláčka po roce 1408 příliš jasné, dalším záznamem je právě až onen Janův vklad z r. 1446.

150 LL III, s. 174, č. 238 (2. leden 1447). Baroch a Mníšek z Hořepečníku, hliňáci, měli oblepit v Krumlově Plášť „*shorem i dolem pódy*“. O hliňácích blíže Miroslav JANOTKA – Karel LINHART, *Řemesla našich předků*, Praha 1987, s. 92.

151 LL III, s. 312–313, č. 446.

152 Jaroslav POLÁCH, *Jan Smil z Křemže. Život táborského hejtmána a loupeživého rytíře*, České Budějovice 2011, s. 41 a 43. Tomáš vyhlásil válku Oldřichovi 8. září 1447. V jiném listu z téhož dne Tomáš říká, že list (snad ten opovědní) je uložen u jakéhosi Holého v Hořepečníku a ať jemu listy také pošlou sem. Hořepečník patřil Janu z Kralovic.

153 LL III, s. 324, č. 464. Jan z Kralovic měl (alespoň podle Rožmberka) svého posla: „*Jestlipakže by co psal Sádlovi, prosím tebe, neposélejž toho po tomto poslu, ale po svém, ať tento před se s Rúsovým listem běží k Sádlovi etc.*“

východočeských krajů obsadil v noci ze 2. na 3. září Prahu. Triumf byl doplněn zajetím Menharta z Hradce. Rozhořela se krátká podzimní válka. Menhartův syn Oldřich držel Karlštejn a Mitrovice, z nichž učinil své hlavní opěrné body.¹⁵⁴

Nejpozději 18. listopadu 1448 varoval Jan z Kralovic Oldřicha z Hradce, že poděbradská strana se chystá vpadnout na rožmberskou koalici, snad přepadnout Mitrovice.¹⁵⁵

A byl to právě Jan s Arnoštem z Leskovce, kdo odváželi Menharta z Hradce z poděbradského zajetí v únoru 1449 na Karlštejn. Menhart ale zemřel již 3. února 1449 v Říčanech. Zamířili tedy do Jindřichova Hradce. Cestou se patrně stavili na Líšně u Jana Sádla, který o všem zpravil Oldřicha z Rožmberka.¹⁵⁶ Jan z Kralovic tuto službu vykonal přesto, že byl Menhartem zproštěn purkrabství na Pražském hradě. Janovo odstoupení nemělo patrně vliv na jejich dobré vztahy. Na zajatého Menharta mohl Jan klidně „zapomenout“ jako na politického ztroskotance, ale neudělal to...

Jan se později účastnil také příměří mezi Strakonickou jednotou a Jiřím z Poděbrad dne 10. dubna 1449 v Jindřichově Hradci. Jan je zde spolu Leskovcem jmenován na rožmberské straně. Pokud Jan vůbec vyvíjel nějakou aktivitu v tomto konfliktu, pak s ní přestal právě během tohoto příměří.¹⁵⁷

V dopise Oldřicha z Hradce Oldřichovi z Rožmberka ze 14. října 1449 se dovídáme, že někdy předtím držel Jan z Hrádku dočasně Stodůlky u Prahy. Stodůlky byly majetkem nejvyššího purkrabství (tedy Menharta z Hradce), který je Janovi postoupil v dluhu „a když jest Janek vydržel, zase mi jich postúpil“. *Mi* = Oldřich z Hradce, *vydržel* = dokud zisk ze vsi nepokryl onen dluh. Postoupil je Oldřichovi a ne jeho otci Menhartovi – stalo se tak tedy nejspíš až po Menhartově smrti.¹⁵⁸

154 Anna KUBÍKOVÁ, *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004, s. 119–120; J. ÚLOVEC, *Hrad a zámek Líšno*, s. 140; R. URBÁNEK, *České dějiny. Dílu III. část II. Věk poděbradský II*, Praha 1918, s. 344.

155 LL III, s. 369, č. 519 („*mám jisté poselstvie od Janka z Hrádku*“). Totéž AČ 4, s. 15.

156 LL IV, s. 19–20, č. 19; R. URBÁNEK, *Věk poděbradský II*, s. 348–349. Menhart byl propuštěn 1. února. Na Poděbradech byl tehdy také Jan ze Smřic, kdysi chránělec Sádla staršího, a Zbyněk Zajíc z Házmburka. Jiří z Poděbrad se těchto čtyř dovolával, že Menhart byl nemocen, nikoli otráven, a nebylo mu v zajetí nijak ubližováno (AČ 2, s. 248, č. 24).

157 LL IV, s. 42, č. 45. Janek z Hrádku je zmíněn na posledním místě z osmi Strakonických.

158 LL IV, s. 112.

Nejpozději 3. srpna 1450 se Jan z Kralovic účastnil sjezdu v Pelhřimově (13. července až 3. srpna 1450), kam to z Hořepníku neměl daleko. Na listině je podepsán jako devatenáctý z dvaceti čtyř osob.¹⁵⁹ Na sněmu definitivně skončil spor Jiřího z Poděbrad s Oldřichem z Hradce. Byl také svolán všeobecný mír mezi Strakonickou a Poděbradskou jednotou, která měla zcela jasně navrch.

Je to zároveň poslední zpráva o životě Jana z Kralovic, který zemřel někdy před 27. dubnem 1451.¹⁶⁰

Marta se již znovu neprovdala a zemřela zřejmě na přelomu let 1456 a 1457.¹⁶¹ Hrad Konipas definitivně zpustnul a Janův majetek přešel na jeho příbuzné.

V období po Janově a Martině smrti převedl syn Jan Sádlo ze Smilkova platy ze vsi Leštné ke špitálu v Hořepníku. Sádlovi dědicové Petr Břekovec z Ostromeče a bratři Svatomír a Nedamír z Březí 14. ledna 1465 tento převod schválili a doplnili, že je také účelný „*na spasení duší svých a někdy Marty z Březí a svrchupsaného Jana Sádly a jich předkuov*“. Týkalo se to jistě především Sádlů ze Smilkova a vladyků z Březí, ale snad také Jana z Kralovic a z Hrádku.¹⁶²

Jindřich Škorně z Kralovic (1438–1476)

Někdy před 22. červnem 1443 Jindřich získal tvrz ve Zvěstově na Podblanicku. Stalo se tak po 23. říjnu 1426, kdy byla uzavřena smlouva o rozdělení majetku Rynarta z Odlochovic (erbu lilie) mezi dědici Chvalem ze Chmelného (erbu lilie) a Mikšem z Nosálova. U této dohody svědčil také Jan z Hrádku. Chval vystupuje jako Janův přítel k roku 1442. Zvěstov se později (před 22. říjnem 1457) stal zřejmě věnem Brigity (Jindřichovy dcery?) vdané za Zikmunda ze Sněžného.¹⁶³

159 AČ 2, s. 284–286.

160 Toho dne byla zanesena odúmrtí a s ní spojené právní kroky do desk zemských. 10. září 1451 byla Marta svolána jako majitelka na majetku, který jí v hodnotě 1500 kop manžel Jan z Kralovic zapsal v r. 1438. J. ÚLOVEC, *Konipas*, s. 53 soudí, že Jan zemřel nejpozději počátkem roku 1451.

161 J. ÚLOVEC, *Konipas*, s. 54.

162 RTT II, s. 333.

163 J. ÚLOVEC, *Tvrz a zámek ve Zvěstově*, s. 68–69. Že Jindřich držel Zvěstov roku 1440 ale nepotvrzuje žádný pramen. Na sjezdu krajů 17. března 1440 (AČ 1, s. 256) se

22. června 1443 zapsal Jindřich na Zvěstově 150 kop své manželce Markétě.¹⁶⁴ Ta je zřejmě totožná s Jindřichovou ženou Markétou z Březí zmiňovanou v letech 1463 a 1476.

Plichta ze Žerotína vypověděl, že krátce poté, co Albrecht z Kolovrat koupil Krakovec (14. října 1443), přikoupil také ves Modřejevovice za 100 kop od Jindřicha z Kralovic, bratra Janka z Hrádku. Když Albrecht tuto částku Jindřichovi odevzdával, byl při tom také Plichta.¹⁶⁵ Modřejevovice jsou ves ležící nedaleko Skryjí, Slabců a Sádlna. Částku 100 kop si zapamatujme, ještě se s ní setkáme.

Jindřich 28. listopadu 1446 svědčil Vikéři ze Chmelného a z Proseče, synovi Chvala ze Chmelného.¹⁶⁶

O tři roky později, 11. června 1449, je Jindřich poprvé zmíněn jako majitel Korkyně, či její části.¹⁶⁷

Když před 27. dubnem 1451 zemřel Jan z Kralovic, vznesl Jindřich jako Janův bratr žádost o získání bratrova majetku. S tím, že má lepší právo, než kdokoli jiný. První soudní stání se konalo 15. června 1451, spor ale vyřešen nebyl. Již 10. září se Marta z Březí ujala prostřednictvím

o Zvěstově nemluví, pouze o Jindřichu z Kralovic z čáslavského kraje, což August Sedláček spojil se Zvěstovem, kde Jindřich z Kralovic seděl nejpozději roku 1443. Zvěstov ale ležel v Kouřimsku. Jindřich z roku 1443 je bezpochyby bratrem Jana z Kralovic; je ale totožný s Jindřichem z roku 1440?

164 RTT II, s. 197. Český překlad Dalibor STEJSKAL-VESECKÝ Z VESCE, *Vesečtí z Vesce*, Středokluky 2004, s. 44.

165 Národní archiv Praha, fond Desky dvorské, inv. č. 33, fol. 316 (zápisník soudních svědectví z let 1455–1488). Plichta vypovídal 4. října 1463: „*potom po jeho odjezdu pan Albrecht vyplatil jest ves Modřejevovice ve stu kopách od Jindřicha z Kralovic, Jankova bratra z Hrádku, a při těch penězích, když pan Albrecht je Jindřichovi těch sto kop za tu ves dával, byl sem já ku páně Albrechtově prosbě*“. Václav KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, Rakovník 2009, s. 457–463 (Modřejevovice) říká, že měl Jindřich ves v zástavě za dluh 100 kop od Jana Bleha od roku 1441. Bleh dlužil i Bohuslavu z Košíně a Otíkovi z Vřeskovic (tamtéž, s. 431).

166 RTT II, s. 208. Vikěř zde řešil záležitosti ohledně svého majetku ve „*Sternowie*“ u hradu Šternberka. Svědčili Bohuslav z Košíně, Jindřich z Kralovic, Stibor z Božejovic a Hynek Tluksa z Kamlne (Kamene). Stibor je snad totožný ze Zdiborem z Božejovic seděním na (Hradových) Strímelicích (1446). Hynek Tluksa prodal r. 1437 hrad Kámen Purkartovi ze Žirovnice a r. 1446 seděl na Božejově.

167 RTT II, s. 216. Stibor z Beztuhova, syn zemřelého Stibora (řečeného Šváb) prodal své dědictví v „*Draniovicích*“ Teodorikovi z Radíče. Zároveň je zde zmíněno dědictví Jindřicha z Kralovic v Korkyni.

komorníka desk dvorských Jana z Obříství svého vdovského majetku pojistěného zesnulým manželem Janem (v hodnotě 1500 kop). Jana z Obříství, který býval služebníkem Jana z Kralovic jako purkrabího Pražského hradu... O pár dní později (14. září) všechna svá práva postoupila synovi z prvního manželství Janu Sádlovi ze Smilkova, svému bratru Svatomírovi z Březí, Arnoštovi z Leskovce a komusi, kdo nebyl zapsán do dvorských desk, ale na jeho jméno byla vynechána mezera pro pozdější dopsání (snad šlo o Nedamíra z Březí, či některé příbuzné Jana ze Smilkova). Další soudní stání s Jindřichem z Kralovic se konalo 1. října 1451 a pokračovalo 21. prosince téhož roku. Následovala přestávka. Poslední soud proběhl 1. března 1455. Jindřich získal ten majetek, který měl s bratrem v nedělu – víme o Skryjích, snad ale dostal i další majetky (dvůr ve vsi Saky). Naopak Janův samostatný majetek přešel na dědice z manželčiny strany. Marta z Březí zemřela před 18. březnem 1457, pak vše dědil Jan Sádlo ze Smilkova, Leskovec, bratři z Březí a další. Nové kolo dělení majetku přišlo po smrti bezdětného Jana Sádla. Soudní spor Jindřicha a Marty se dokonce dostal do „učebnic“.¹⁶⁸

V roce 1453 se Jindřich cítil poškozený na svém majetku ve Skryjích. Jak víme, Skryje byly rozděleny na dvě části. První vlastnil Jindřich z Kralovic, druhou zdědila po otci Janu Komorovi ze Skryj a jeho ženě Kateřině dcera Anežka vdaná ze Jindřicha Borně ze Slabec. Anežka svým synům Jindřichovi a Janovi svou část odkázala 22. ledna 1453. Proti tomu zvedl odpor Jindřich z Kralovic (21. května 1453), protože se domníval, že drží ke Skryjím lepší právo než Anežka, která je podle něj prodat nemohla. Vše mělo být vyřešeno otevřením zemských desek. Výsledek sporu neznáme.¹⁶⁹

Krátce poté Jindřich, stejně jako Jan Sestřenek ze Slavic a mladí Borňové, hájili svá práva na odúmrtí po Anežce z Chříče (prohlášenno 13. prosince 1453), vdově po Erazimovi ze Slavic, a Janu Bobovském. Šlo o jeden kmecí dvůr ve Skryjích. Stání se mělo konat 16. března 1454.

168 AČ 37/2, s. 1243–1245 (odúmrtí Jana z Kralovic) a s. 1275–1276 (odúmrtí Marty z Březí). V AČ 19, s. 561 (č. 41) se v právních příkladech „O rozdilu a nedílných“ v Knížkách nálezů soudu zemského a komorního z první poloviny 16. století uvádí: „O témž najdeš v Červených větších zápisných H. XX mezi Martú pozůstalú Jana z Kralovic s jedné a Jindřichem.“ Jistě jde o konečné rozdělení majetku po Janu z Kralovic mezi Jindřicha a Martu. Z literatury J. Úlovec, *Konipas*, s. 53–54.

169 RTT II, s. 226.

Statek dostal Jan z Doupova; všichni se proti tomu odvolali. Jindřich namítal především tím, že Jan Bobovský ho učinil poručníkem svého statku. Na soudě sice ukázal listy, nebyly ale opatřeny pečeti, prý ani Bobovského jménem. Poručenství byl zbaven, nicméně se rozhodlo (6. dubna 1454), že se s Janem z Doupova má rozdělit o jakési věno po Anežce.¹⁷⁰

25. února 1456 se konal dvorský soud mezi Borni ze Slabec a Janem Drahoňem ze Sádlna o ves Sádlno. Jindřich byl tehdy mezi svědky, kteří stáli na Drahoňově straně. Vypovídal jako první ze šesti svědků: „*V jedny časy přihodil sem se na Hrádek [Křivoklát] ano Drahoň s Borněm ze Slabec a s synem jeho Jindřichem rokuje před nebožcem Alšem Holickým [ze Šternberka] o dědiny v Sadlně. Tu k jich prosbě a z rozkázání i přinucení Alše Holického uvázal sem je před téhož Alše zase, a tu sem se toho zbavil. A potom pan Aleš Holický řekl k Drahoňovi: „Přestaň toho na mně“. A on odpověděl: „Nezdá se mi se s pánem svým súditi, ani na pána svého přicházeti“. A tak káže jeho do vězení vsaditi.“* Ostatní svědci vypověděli, že Drahoňova rodina vlastní Sádlno již nejméně 80 let. Zajímavé svědectví podal přísežný man Jan, který řekl, že Borňové předložili nějaký pergamen s pečeti, ale nikdo se jím nezabýval, „*neb to náš súd není*“ (že je nějaká písemnost nicotná v porovnání s nalezeným právem přísežných manů). Co vypověděl Jindřich? Když před lety přijel na Křivoklát, byli zde u majitele Alše Holického jak Drahoň, tak Borňové, kteří se dohadovali o ves Sádlno. Tito rytíři Jindřicha o zprostředkování požádali, pán Aleš ho k tomu donutil. Jindřich obě strany k Alešovi opět přivedl, čímž byla jeho úloha skončena. Zdá se, že Aleš stál na straně Borňů, zatímco původní vlastník Slabec tomu odporoval. Drahoň nakonec skončil ve vězení... O co šlo? Křivoklát byl jako královský hrad v zástavě u Aleše a ke hradu patřila řada manů, z nichž někteří drželi část křivoklátských pozemků (vsi) za službu na hradě. K takovým vsím patřilo i Sádlno. Jindřich na Křivoklát asi nepřijel kvůli tomuto sporu. Přesto si ho ale dotyční vybrali za prostředníka. Stalo se tak někdy před Alešovou smrtí roku 1454.

O Jindřichovi z Kralovic, seděním na Čími, a jeho ženě Markétě máme až po letech zprávu k 1. dubnu 1463. Tehdy se zavázali Racek z Výškova

170 AČ 37/1, s. 541–543, č. 3. Skryje byly již před revolucí rozděleny na tři části. První 1437 získali bratři z Kralovic. Druhou ke své třetí připojil Mikuláš z Husi, později tábořský hejtman. Tato přešla na Jana Komoru a jeho děti Jana Bobovského a Anežku, vdanou Borňovou. Blíže ke vsi V. KOČKA, *Dějiny Rakovnicka*, s. 245–252.

(úředník královny u zemských desk), Bohuslav z Košíně a Baltazar z Košíně Janu Maršálkovi z Radíče, že ho do sv. Havla (16. října 1463) zbaví ručení, které jako jeden z mnoha zpečetil na dlužním úpise Baltazara z Košíně ve výši 100 kop. Peníze mu neznámo kdy společně půjčili Jindřich a Markéta. Pokud by tři výše jmenovaní svůj slib nedodrželi, dobrovolně půjdou do ležení v některém z pražských měst, dokud vše nebude vyřízeno.¹⁷¹ Je zajímavé, že peníze půjčili společně Jindřich s Markétou. Je to také první zpráva, že Jindřich vlastní Čím, kde má své sídlo. Čím byla uprostřed cesty mezi Zvěstovem a Skryjemi u Korkyně, kde měl Jindřich majetky již roku 1449.

Částka 100 kop se pozoruhodně shoduje s tou, o které hovoří svědectví Plichty ze Žerotína ze 4. října 1463 o prodeji Modřejovic (1443). Viděli jsme, že Jindřich se soudil o vše, o čem myslel, že na to má právo. Peníze asi nerozhazoval. A najednou půjčuje takovou částku. Byli mladí Košínové jedni z posledních Jindřichovi blízkých lidí? Bylo někdy těch 100 kop Jindřichovi a Markétě splaceno?

Protože Jindřich a Markéta půjčovali společně, byli zřejmě již tehdy na Čími spoluvlastníky. Odúmrtí bude svolána až po ovdovělé Markétě, nikoli po Jindřichovi. Nejspíš šlo o zabezpečení Markéty, která s Jindřichem neměla syna, možná pouze jednu, nanejvýš dvě dcery. Tvrz v Čími zřejmě stavěl, či opravoval, Jindřich. Po Markétině smrti ze všech majetků zbude pouze Čím a Chotilsko. Kam přišlo vše ostatní? Mnoho spořádal soudní výlohy, cesty, stavba tvrze. Rezervu 100 kop grošů „synovci“ Košínové možná nevrátili... Odkud měl Jindřich tuto kulatou částku? Šlo o kořist z dob husitských válek?

Závěr Jindřichova života je ohraničen 1. dubnem 1463 a 19. zářím 1476, kdy byla v Čími a Chotilsku svolána odúmrtí po Markétě z Březí, vdově po Jindřichu, řečeném Škorně, z Kralovic.¹⁷²

171 Přístupné na http://monasterium.net/mom/CZ-NA/CGL/336/charter?q=z_kralovic [citováno k 21. 11. 2023] (Národní archiv, České gubernium – guberniální listiny, Praha (0993-1526) 336). „*Jindřichovi z Kralovic seděním v Čími a [...] paní Margretě manželce jeho*“.

172 AČ 37/2, s. 938. Český překlad D. STEJSKAL-VESECKÝ Z VESCE, *Vesečtí z Vesce*, s. 45.

Dcery (?) Jindřicha z Kralovic – Brigita a Kateřina

Jindřichovou dcerou mohla být Brigita provdaná za Zikmunda ze Sněžného, který zemřel před 22. říjnem 1457. Dne 30. prosince 1457 Zvěstov, uprázdněný Zikmundovou smrtí, získal Jetřich z Leskovce, Arnoštův syn; s výjimkou majetku ve výši 150 kop, který zde měla Brigita zapsaný.¹⁷³

Brigita mohla být provdána nejdříve ve svých 12 letech a Zikmund musel být jejím manželem alespoň jediný den – narodila se tedy nejpozději v říjnu 1445. Jindřichova žena Markéta a Brigita měli stejný věnný zápis na Zvěstově: 150 kop grošů. Brigita žila ještě 30. prosince 1457. Žádné další zprávy o Brigitě, ani o jejím věnu, neznáme. Jaký byl původ Zikmunda ze Sněžného, nevíme. Po smrti Markéty z Březí (1476) se o její a manželovo dědictví z této strany nikdo nepřihlásil...

Mladší dcera (?) Kateřina se poprvé a naposledy objevuje roku 1476. Po Markétině úmrtí získala s Janem z Vesce 19. září 1476 Čím a Chotilsko. 4. prosince 1476 ale přešel tento majetek na Markétina bratra Nedamíra a jejího synovce Aleše Netvorské z Březí, protože na něj měli údajně větší právo. Jan je k roku 1476 popisován ve vztahu ke králi Vladislavovi Jagellonskému jako „*serviciis famosi*“ a Kateřina jako „*devote*“, oba „*fidelis et devote nostris dilectis*“. Jaké byly služby, které Jan údajně prokazoval králi Vladislavu Jagellonskému, nevíme. Na ono údajně lepší právo Netvorských z Březí ale nestačily.¹⁷⁴

Že byla *Kateřina z Březí* dcerou *Jindřicha z Kralovic* je možné. V odúmrtním zápise je totiž důležitá *Markéta z Březí* jako poslední majitel. Že je Markéta vdovou, se dovídáme spíš mimochodem, aby nebyly pochybnosti. Byla právě proto Kateřina uvedena s přídomkem *z Březí* a ne *z Kralovic*? K Netvorským Kateřina zcela jistě nepatřila, jak vyplývá z průběhu majetkového sporu. Mohla ale patřit k jiné větvi rodu *z Březí*. Stejně tak není řečeno, že Kateřina a Jan byli manželé, přestože je to velmi pravděpodobné.

173 AČ 37/1, s. 748. J. ÚLOVEC, *Tvrz a zámek ve Zvěstově*, s. 71–72.

174 AČ 37/2, s. 938.

Jan byl zřejmě synem Petra z Vesce, který sídlil na dvorci ve Vestci pod Blaníkem. Doslova přes kopec leží Zvěstov... Tak mohlo dojít k seznámení Jana a Kateřiny. Nejspíš právě s ní měl Jan z Vesce potomky.¹⁷⁵

Rodový majetek

První dvě generace, pokud víme, vlastnily pouze samotný Hrádek – vsi Hrádek (s tvrzí a podacím právem ke kostelu) a Ctiboř. Více zpráv se objevuje u Bohuňkových synů Jana a Jindřicha.

Společný majetek bratrů Jana a Jindřicha z Kralovic

Jan z Kralovic vystupuje přinejmenším v letech 1408–1417 jako jediný vlastník rodného Hrádku, zcela jistě ho nevlastnil v okamžiku své smrti.¹⁷⁶ Osobně se domnívám, že Jan (snad již s Jindřichem) Hrádek prodal a za stržené peníze bratři koupili někdy na přelomu let 1418 a 1419 Kralovice. Zdejší tvrz jim dala predikát z *Kralovic*, jinak se ale do jejich života příliš nezapsala a snad již krátce poté o ni neznámým způsobem přišli. Na Slánsku a Křivoklátsku potom v nedělu bratři měli lánový dvůr ve vsi Saky (původně jen Jan, cca od 1414), který následně (20. září 1437) pronajali, a část Skryjí (od 3. října 1437). Saky pronajali za 2 kopy grošů ročně, 2 strychy ovsa a „čtvero kur“ k Vánocům. Skryje (koupené za 25 kop) obsahovaly poplužní dvůr a selský dvůr, kde byl v nájmu Šišina, s poli, lukami, lesy, vodami a veškerými svobodami. Skryje a snad i Saky měl Jindřich po roce 1451 zcela ve svém vlastnictví, postupně se jich však před rokem 1476 zbavil buď on, či jeho žena Markéta z Březí.

175 D. STEJSKAL-VESECKÝ Z VESCE, *Vesečtí z Vesce*, s. 44–48 (kapitola o Janovi z Vesce).

176 A. SEDLÁČEK, *Hrady 15*, s. 192 uvádí na Hrádku Jana z Kralovic v letech 1426–1432. Tehdy ale pokládal Jana z Hrádku a Jana z Kralovic za dvě rozdílné osoby. Hrádek podle něj v r. 1448 vlastnil již jiný rod.

Samostatný majetek Jana z Kralovic

Jan vlastnil od 30. a 40. let 15. století ucelené panství na Pelhřimovsku: tvrz Loutkov, městečko Hořepník, hrad Konipas, vsi Březinu, Úlehle, Lesnou a Arnešovice. Severněji potom městečko Čechtice, dále na sever rybník pod Borovnicí se dvěma mlýny a u Mnichovic ves Struhařov.¹⁷⁷ Majetek převážně koupil, část (Loutkov) vyženil.

Hořepník s Konipasem získal patrně krátce po Lipanech koupí od Mikuláše z Landštejna a Borotína. V literatuře se předpokládá, že Jan sídlil na Loutkově a hrad Konipas byl ponechán osudu. Roku 1451 je ale při vyhlášení odúmrti po Janovi zmíněn na prvním místě (tedy jako sídlo) Konipas. Nepoškozený, neopuštěný. Stejně tak Loutkov. Na něm ale Jan vyhotovil přinejmenším jeden list. Nepříliš využita byla patrně tvrz v Čechtích, ta se uvádí několik let po Janově smrti jako opuštěná (v době jeho smrti byla v pořádku). Zajímavá je držba Struhařova u Mnichovic. Leží na trase z Prahy do Hořepníku a Jan ho snad využíval k přespání, když jako purkrabí Pražského hradu jezdil „z domova do práce“ a zpátky.

Některé statky vlastnil Jan z Kralovic dočasně. Při půjčce neurčitého množství peněz nejvyššímu purkrabí Menhartovi z Hradce dostal Jan

177 AČ 37/2 s. 1243. Zde je uveden rozsah odumřelého majetku v době Janovi smrti: Tvrz Konipas s příkopem. V Březině dvůr poplužní a selské dvory s platy. V Hořepníku městečko, krčmy, selské dvory s platy. V Leštném celá ves. V Úlehli celá ves, dvory selské s platy, poli, lukami, lesy, vodami a toky, s mlýny, rybníky a patronátním právem v hořepnickém kostele, s veškerými svobodami a panstvím. V Loutkově tvrz, poplužní dvůr a selské dvory s platy. V Arnošovicích nadto 9 kop a 48,5 groše ročního platu (selské dvory s platy). V Hořepnici větší díl vaření piva (varného), ½ tržného, ½ chlebných krámů, ½ platu od pekařů, ½ patronátního práva na kostele a ½ všeho obchodu (tržného), s dědinami, lukami, lesy, řekou pod Arnošovským lesem, hory, doly a vši svobodou. V Čechtích tvrz, poplužní dvůr, městečko, krčmy, selské dvory s platy, s poli, lukami, lesy, vodami, lesy, rybníky, veškerými požitky. V Loutkově 2 ¼ dědiny, 2 domy. V Arnošovicích co zde má, jak svědčí desky. Ve Struhařově celá ves, dvory selské s platy, s poli, lukami a veškerými svobodami. Pod Borovnicí na rybníku a 2 mlýnech. Z dalšího pramene se dovídáme, že k 14. lednu 1465 bylo v Leštně 15 selských dvorů (se 12 sedláky) s 10 ½ lány (pusté 2 ½ lánu dědin). Z každého lánu 4 *kuři*. Celkový roční plat z těchto lánů byl 475 gr. (7,916 kopy). Byly zde dědiny, louky, potok pod Pechemburkem od zaniklé Pechemburské vsi až do řeky a louka pod Kyjovým, kterou měl zesnulý mlynář Dítě (viz RTT II, s. 333). O Pechemburku, nebo-li Smolínu blíže J. ŮLOVEC, Zaniklý hrad Pechburk – Smolín, *Výběr* 45, 2008, s. 243–256.

do zástavy ves Stodůlky u Prahy náležející ke statkům nejvyššího purkrabství. Poté, co zisk ze vsi dluh splatil, předal Jan Stodůlky Menhartovu synu Oldřichovi. Podobných transakcí mohlo být více, o této víme spíše náhodou. Je vidět, že si Jan mohl dovolit půjčovat peníze.

Rozsah statků, které měl Jan k dispozici jako purkrabí Pražského hradu, neznáme. Jejich výnos se jistě obracel především pro potřeby purkrabství.

Jan postupně celý svůj soukromý majetek převedl na svou ženu Martu z Březí, zřejmě se tak stalo po hypotetické roztržce s bratrem Jindřichem. Do jaké míry se však jednalo o Janovu iniciativu nevíme.

Jaký byl výnos Janových statků? V roce 1451 měl v Arnoštovicích ročně 9 kop a 48,5 groše ročně. Roku 1465 ves Leštná ročně produkovala kromě 42 kurů také 475 grošů (7,916 kopy), což byl stav jistě podobný tomu, kdy ji vlastnil Jan z Kralovic. Pokud by v průměru ze vsí měl ročně nějakých 8 kop, daly by jen vsi dohromady 48 kop na selských platech. K tomu zde byla městečka Hořepník a Čechtice a vlastní vrchnostenské hospodaření. O horní hranici hrubého výnosu snad můžeme uvažovat někde okolo 100 kop ročně. Z toho samozřejmě šla většina zpět do hospodářství.

Samostatný majetek Jindřicha z Kralovic

Jindřich držel tvrz Zvěstov se vsí (přinejmenším 1443), kterou nejpozději roku 1457 přenechal dceři (?) Brigitě jako věno. Roku 1444 prodal ves Modřejovice poblíž Skryjí (měl je v zástavě celé 3 roky). V roce 1449 ho již nalézáme jako vlastníka Korkyně, roku 1463 seděním na tvrzi v blízké Čími a později máme zmínku, že zde rodina vlastnila i Chotilsko. Čím a Chotilsko mohl vlastnit společně s manželkou Markétou. Po bratrově smrti (1451) obhájil z Janova dědictví pouze ty majetky, které s ním měl v nedílu (k roku 1453 víme o Skryjích). Jindřich ale zřejmě postupně statky odprodával. V roce 1476 vdova po Jindřichovi Markéta z Březí, vlastnila již jen Čím a Chotilsko, které připadly dceři (?) Kateřině a Janovi z Vesce. Finanční rezerva 100 kop na hotovosti byla půjčena (asi bez návratu) příbuzným nejpozději roku 1463.

V Čími Jindřich vlastnil jen část vsi. V novověku tu vznikl zámek, ten však nebyl totožný s původní tvrzí. Když se Netvorští z Březí roku 1521 dělili o majetek, hovoří se o tvrzi se dvorem a vsí. Čím ale nebyla sídlem Netvorských. Jistě ji tedy nevystavěli, to udělal zřejmě Jindřich z Kralovic.

Po roce 1476 se tvrz asi příliš neudržovala a po roce 1521 o ní zprávy mizí. Celá budova stála snad na místě dnešního hospodářského dvora severně od potoka.¹⁷⁸

Chotilsko a Korkyni Jindřich získal zřejmě od bratrance Bohuslava z Košíně. Bohuslav zde měl již před husitskými válkami majetky od svého nevlastního bratra Jíchy z Radíkovíc a od Dobrky, sestry Odolena z Pyšel. Poslední zpráva o Čími před Jindřichem z Kralovic (1463) je z roku 1417, kdy se zde projednávala odúmrť. Získal jí také Jan Sádlo ze Smilkova a jeho bratr Petr. „Mezera“ mezi lety 1417–1463 by se možná dala vysvětlit tím, že Sádlo získal Čím, ponechal si jí, a později se stala majetkem jeho švagrové Markéty z Březí. Což nevyklučuje ani to, že Jindřich Markétě pojistil věno na Zvěstově.¹⁷⁹

Výnos Jindřichových statků je otázkou. Pokud vezmeme v úvahu průměr 8 kop selských platů ročně z Janovy jedné vesnice, mohl mít Jindřich při držbě Zvěstova, Korkyně (část?), Chotilska a Čími (část) necelých 30 kop poddanských platů. Vlastnil ale i další drobné statky a poplužní dvory v Čími a Skryjích.^{180*}

178 J. LAŠŤOVIČKA, *Netvorští z Březí*, s. 13.

179 A. SEDLÁČEK, *Hrady 6*, s. 120; týž, kartotéky, D03D_2213 (dostupné na www.augustsedlacek.cz [citováno k 21. 11. 2023]).

180 * Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101). Využity byly také kartotéky Augusta Sedláčka, především pro identifikaci osob zmíněných v listinách, dostupné online na www.augustsedlacek.cz.

Královec. The life and family of the orphan governor Jan of Hrádek and Kralovice

VÁCLAV LEVÝ

The most important member of the family from Hrádek near Vlašim with the lily coat of arms was Jan of Hrádek and Kralovice, also called Královec. Jan belonged to those members of the lower nobility who were involved in big politics before and during the Hussite revolution. It was an area that had not been completely open to members of his status before. Social upheavals of the time of Wenceslas IV. and the subsequent Hussite wars enabled the lower nobility to exert themselves significantly. Both before and during the revolution, Jan was directly connected by family ties to other important personalities such as the warrior Přibík of Odlochovice, bishop Aleš of Březí and a favorite of Václav IV. Jan Sádlo of Smilkov, who had family and neighborly relations with the famous warlord Jan Žižka of Trocnov and Petr Záhorka of Záhorčí, identified with the important thinker Petr Chelčický.

From 1426 at the latest, Královec acted in the Orphan brotherhood as the governor of the home village. As such, he also engaged in war actions. He independently commanded the siege of Lichnice Castle from the summer of 1428 to the fall of 1429. In this context, he also led two voyages („spanilé jízdy“). The first, heading for Upper Lusatia, ended in failure at the Battle of Chrastava (November 16, 1428). The second expedition went to Kladsko and Silesia in the winter at the turn of 1428 and 1429 and was, on the contrary, very successful; the most important event of this cruise was Jan's victorious battle on Červená hora, also called at Stará Jesenice (December 27, 1429).

Královec ended up as the governor of the orphan's home village around 1431 or 1432, when he became the commander of the garrison in the orphan's Tachov. This change could be related to the arrival of the new chief governor, Jan Čapek of Sány. The relations between Čapek and Královec were apparently not good in the previous years due to Čapek's military failure in 1427. Královec acted as the Tachov governor until 1434. Shortly before the Battle of Lipan, news about him disappears and the circumstances of his break with the orphan brotherhood are unclear.

After the Hussite revolution, Jan of Kralovice became close to the supreme burgrave Menhart of Hradec, a representative of the moderate

utraquists. Perhaps also through him, Jan became burgrave of Prague Castle in 1437, which he was until 1445. Although Jan was on the side of Menhart of Hradec and Oldřich II. from Rožmberk, he did not personally participate much in the disputes in the period 1437–1451. After leaving Prague Castle, Jan lived in Konipas Castle, which together with the fortress in Loutkov was the center of his estate in southeastern Bohemia.

Jan's marriage to Marta z Březí, the widow of Jan Sádla of Smilkov, was childless. After Jan's death at the turn of 1450 and 1451, only his brother Jindřich Škorně of Kralovice, married to Markéta of Březí, who was Martha's sister, remained alive. With Jindřich, sometime between 1463 and 1476, the family of knights of Hrádek and Kralovice died by the sword.

Domnělé přepadení Jihlavy v roce 1432¹

VÁCLAV NEČADA

Abstract:

The article is devoted to the alleged raid on Jihlava in 1432. The raid was first mentioned in 1821 by J. E. Horký. However, Horký's interpretation was not based on any today unknown source, but rather misinterpreted the record from the so-called Outlaw Records of Jihlava (in Czech Popravčí a psanecké zápisy jihlavské). The mentioned record does not inform about the raid of the town, but only about the robbery and capture of several Jihlava townspeople, which apparently only happened in the 40s of the 15th century.

Key words:

Jihlava, lords of Lichtenburg, Josef Edmund Horký, Outlaw Records

1 Příspěvek vznikl v rámci projektu specifického výzkumu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity MUNI/A/1351/2022. Z Prahy do Berlína a Norimberku. Zpřístupňování listin Zikmunda Lucemburského. Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101). Za upozornění na tuto „nejasnou událost“ a za připomínky k textu studie děkuji dr. Petru Elbelovi.

Roku 1402 došlo k neúspěšnému přepadení města Jihlavy. Záchrana města před útočníky byla ještě v 15. století zvěčněna na fresce v presbytáři kostela Nanebevzetí Panny Marie, a až do nastoupení luterské reformace bylo zachránění města před útočníky i každoročně slaveno.² Vedle tohoto známého přepadení města je v literatuře uváděno ještě druhé, jež se mělo udát v roce 1432.

První, kdo se o tomto přepadení zmiňuje, je Josef Edmund Horký v článku z roku 1821 *Die Stadt Jamnitz in Mähren*. Horký uvádí, že purkrabí na Jemnici Jan z Lichtenburka, pán na Bítově a Cornštejně, se zúčastnil spříšeženství šlechty proti městu Jihlavě a pod vedením pána Zdeňka z Valdštejna, pána hradu Brtnice a Sádku, měl napadnout se silným oddílem Jihlavu. Město mělo být téměř zcela vypleněno, a také mělo být zajato velké množství měšťanů, kteří měli být odvedeni na hrad Rokštejn. Za zajaté měšťany měli šlechtici požadovat velké výkupné, poté co ale Jan z Lichtenburka padnul do rukou Jihlavských, vyměnili zajatce za něj.³ Na základě Horkého uvádí událost další literatura.⁴ František Hoffmann považoval za nepravděpodobné, že by došlo k úplnému zpusťošeni města a uvádí, že „*zpráva o přepadení Jihlavy, čerpaná z pramene dnes*

2 Václav ŠTĚPÁN, *Nový pohled na přepadení Jihlavy v roce 1402*, Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských 8, 1992, s. 7–22; Ivo HLOBIL – František HOFMANN, *Barokní freska přepadení Jihlavy roku 1402 v minoritském kostele. Kopie gotické veduty z doby před rokem 1436*, in: František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků, Jihlava 2010, s. 251–263.

3 Josef Edmund HORKÝ, *Die Stadt Jamnitz in Mähren*, Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, 1821, s. 105–108, 133–135, 137–138, 149–151, 169–171, 173–175, 230–232, 245–248, zde s. 169.

4 Christian d'ELVERT, *Geschichte und Beschreibung der königlichen Kreis- und Bergstadt Iglau*, Brünn 1850, s. 108; Rudolf URBÁNEK, *K historii husitské Moravy*, Časopis Matice moravské 63–64, 1939–1940, s. 303 (dle d'Elverta). Zmínku hodnotí Urbánek jako překvapující bližší pozornost zasluhují, zároveň dodává, že d'Elvertův zdroj, Hor-mayerův archiv 1821, zatím sám nemohl revidovati; Marie ZAORALOVÁ, *Od husitství do Bílé hory*, in: Dějiny Brtnice a připojených obcí, Brno 1988, s. 101–132, zde s. 103; Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Hrad Rokštejn a jeho úloha v předhusitském a husitském období*, in: Zdeněk Měřínský (ed.), *Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě*, Brno – Jihlava 1991, s. 65–82, zde s. 70; Jan URBAN, *Kdo vlastně hostil Jeronýma Pražského v září 1410?*, in: Robert Novotný, Petr Šámal (eds.), *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha – Litomyšl 2011, s. 50–59, zde s. 52.

*neznámého, je snad v jádře věrohodná, leč tvrzení o úplném zpusťošení města při přepadu je nepravděpodobné.*⁵

Pochybnosti v souvislosti s přepadením vyvolává účast Jana z Lichtenburka. Ten totiž patřil mezi moravské katolické šlechtice a straníky krále Zikmunda a na podzim roku 1420 se účastnil na straně krále bitvy na Vyšehradě. V roce 1420 nebo v první polovině roku 1421 mu zapsal Zikmund 1500 kop na zeměpanském městě Jemnici. V roce 1424 pobýval na královském dvoře v Budíně a v přítomnosti krále je zřejmě znovu zmiňován v roce 1429.⁶ V rozporu s touto Janovou politickou příslušností je jeho účast na domnělém přepadení katolické Jihlavy. Útok na zeměpanské město by byl jasným krokem proti markraběti Albrechtovi a katolické straně;⁷ z toho důvodu bylo toto přepadení v literatuře vysvětlováno jako čistě kořistný podnik, který nesouvisel s náboženskými a politickými rozpory husitské doby.⁸ Jednalo by se v takovém případě o jistou obdobu střetů, které probíhaly v jižních Čechách mezi Zikmundovými straníky Oldřichem z Rožmberka a Lipoltem Krajířem z Krajku.⁹

Horkého popis události se v mnohém shoduje s jedním z jihlavských psaneckých a popravicích zápisů. Jihlavští měšťané si v něm na základě písemného sdělení Jana z Lichtenburka zaznamenali osoby, které měly okrást jihlavské měšťany a následně je odvést na hrad Vranov:

5 František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 166. Už bez pochybností zmiňuje přepadení rovněž v: TÝŽ, *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, Jižní Morava 25, 1986, s. 99–116, zde s. 104, 108; TÝŽ, *Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě*, in: Moravský historický sborník, Brno 1986, s. 72–88, zde s. 76; TÝŽ, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, Tábořský archiv 6, 1994, s. 47–144, zde s. 109; TÝŽ, *Proti Husitům*, in: Pisková, Renata (ed.), *Jihlava*, Praha 2009, s. 159–182, zde s. 165.

6 Ladislav HOSÁK, *Páni z Lichtenburka na Bítově, Cornštejně a Vranově*, Jižní Morava 4, 1968, s. 59–67, zde s. 61; Petr ELBEL, „*Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles*“: *Moravané ve strukturách dvora Zikmunda Lucemburského*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 66/2, 2009, s. 43–133, zde s. 67–68.

7 Tamtéž, s. 68.

8 F. HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, s. 108 a P. ELBEL, „*Scio, quod vos Moravi estis*“, s. 68.

9 Lukáš REITINGER, *Lipolt Krajíř z Krajku ve víru husitských válek*, *Studia Mediaevalia Bohemica* 10, 2018, s. 199–240, zde s. 199, 214–217, 223–228, 234, 238–239.

„*Nota diligenter*

Isti infrascripti spoliaverunt concives nostros et captivos presentaverunt et¹⁰ adduxerunt in castrum Fren. Et qui nobis per dominum¹¹ Johannem de Czornstein et de Jempnicz in scriptis ex nomine sunt desiganti:

*Anthoss, Obzera, Jan z Bilene, Sigmund z Petrowicz, Markwart z Blanicze, Waczlaw Panocha, Marusse z Weczemil, Blazek z Krzienowicz, Martinek Surko s Tabora, Thomek z Chrassczy, Martinek fararz z Prossczi, Jan Sasama z Koyakowicz.*¹²

Nápadné je především to, že výčet osob, které měly okrást jihlavské měšťany se shoduje s výčtem rytířů, kteří se měli dle Horkého účastnit přepadení města, přičemž jsou uvedeni i ve stejném pořadí.¹³ Mezi zápisem se sdělením Jana z Lichtenburka a Horkého výkladem lze nalézt i některé rozdíly. V zápise chybí zmínka o Zdeňku z Valdštejna a zajatí měšťané nejsou odvedeni na Rokštejn nýbrž na Vranov. Rovněž schází některé další podrobnosti, přesto je nepochybné, že pramenem Horkého výkladu byl právě zmíněný zápis. Horký navštívil Jihlavu v roce 1819 během výzkumné cesty po západní Moravě, kterou vykonal ve službách Moravské hospodářské společnosti.¹⁴ Do rukou se mu tehdy dostala i městská kniha se zmiňovanými psaneckými a popravčími zápisy, v nichž jej zaujal mimo jiné právě výše citovaný zápis, z nějž si vypsál: „*Rauberbekenntnisse de anno 1432. Raubereyen des her Zdeniek Hassek auf Brtnicz und Sadek, unter hauptmann Wyktorin. - Nota diligenter isti infrascripti spoliaverunt concives nostros et captivos presentaverunt et adduxerant in Castrum et qui nobis per dominum Johannem de Czornsteyn et de Jempnicz*

10 V edici: *at*, ale v prameni jednoznačně *et*.

11 V edici nesprávně *dictum*.

12 Státní okresní archiv Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, úřední knihy a rukopisy, inv. č. 5, městská kniha IV. soudní, fol. 36r; HOFFMANN, František (ed.), *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské*. Praha 2000 (=Archiv český 38), s. 108, č. 74.

13 Horký uvádí: „*Antoss Obczera, Jan von Bielena, Sigimund von Petrowitz, Marquard von Blamicz, Wenzel Panocha, Maruss von Weczemil, Blazek von Krzenowitz, Martinek Surko von Tabor, Tomek von Chrassczy, Martinek Pfarrer von Prosetsch und Johann Sezema von Koyakowicz.*“ J. E. HORKÝ, *Die Stadt Jamnitz*, s. 169.

14 K Horkého výzkumné cestě viz Simona BAUEROVÁ, *Josef Edmund Horký a počátky výzkumu moravských archivů*, diplomová práce, Universita Jana Evangelisty Purkyně, Filosofická fakulta, Brno 1986, s. 26, 119–121.

infrascriptis ex nomine sunt desiganti [následuje výše uvedený výčet jmen]¹⁵

První část Horkého výpisu až po jméno *Wiktorin* se týká výsledku Viktorýna, služebníka Zdeňka z Valdštejna, ohledně nepravostí, které páchal. Po něm následuje v popravčích zápisech zmiňovaný zápis s nadpisem *Nota diligenter*. Ten byl doplněn až později, neboť je psán světlejším inkoustem než výslech Viktorýna. Na základě svých výpisů spojil Horký při psaní článku o Jemnici obsah obou zápisů dohromady. Zápis interpretoval tak, že jihlavští měšťané byli zajati při přepadení Jihlavy, do kterého zapojil i Zdeňka z Valdštejna. V originálním zápisu opomněl písař nejprve uvést jméno hradu, kam byli zajatí měšťané odvedeni. Napsal proto jméno hradu Vranov (*Fren*) dodatečně na okraj stránky a za slovem *castrum* naznačil, že má být doplněno na toto místo. Horký si ale jméno hradu neopsal a později usoudil, že oním hradem bude Valdštejnův Rokštejn. Slova zápisu *in scriptis* pak špatně přečetl jako *infrascriptis*, takže nevěděl, že Jan z Lichtenburka sdělil Jihlavským jména písemně a naopak usoudil, že jej tito zajali.

Moravský historik J. E. Horký shromáždil během své cesty velké množství informací a výpisů z archiválií.¹⁶ Jeho interpretace takto shromážděného materiálu ale nejsou vždy příliš spolehlivé. Bylo to způsobeno zřejmě přílišným shonem při psaní příspěvků, jichž publikoval v rychlém sledu velké množství. Svě dřívější výpisky navíc interpretoval mnohdy dosti volně a doplňoval je o nové informace, které ale nepocházely z pramenů. Takovýto způsob práce lze ilustrovat i dalším obdobným případem týkajícím se rovněž popravčích zápisů. V roce 1426 byl proskribován Linhart, bratr (tehdy už zemřelého) Ondřeje z Jemnice za to, že odvezl z Jihlavy dceru svého bratra Markétu. Učinil tak bez vědomí a souhlasu jihlavských přísežných, příbuzných a poručníků Markéty.

15 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond G 13 – Sbíрка Historického spolku, inv. č. 28, fol. 69.

16 K osobě Horkého viz Věra NĚMEČKOVÁ, *Josef Edmund Horký: historik a sběratel*, [diplomová práce], Brno 1974; Věra NĚMEČKOVÁ, *J. E. Horký – zapomenutá osobnost moravské historiografie*, in: Kateřina Smutná et alii (eds.), *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka: sborník příspěvků*, Brno 2000, s. 145–153; Věra NĚMEČKOVÁ: *Prameny (nejen) k dějinám měst v pozůstalosti „konkurenta“ Františka Palackého J. E. Horkého*, *Sborník archivních prací* 68, 2018, č. 1, s. 44–57.

Zápis o proskripci byl následně v popravčích zápisech zrušen v roce 1430.¹⁷ Horký si ze zápisu vypsal: *Leonhardus frater Andree de Jempnicz etnführt aus Iglau gewaltsam die Tochter seines Bruders Margarethe 1426*.¹⁸ Událost následně zmiňuje ve svém článku o Jemnici, kterou však oproti stručné poznámce notně obohatil. V Horkého výkladu jemnický měšťan jménem Linhart měl vzplanout láskou k Markétě, dceři svého v Jihlavě usazeného bratra Ondřeje, a násilně ji s pomocí mocné Sokolovy loupežnické bandy unést z Jihlavy. Krátce na to měl ale upadnout do moci jihlavských měšťanů, kteří měli potrestat jeho zločin bolestivou smrtí.¹⁹ Oproti zápisu i Horkého vlastnímu výpisku se tak stává z Linharta jemnický měšťan a objevuje se zde navíc i Sokolova družina. Rovněž není v původním zápisu zmínka o tom, že by Linhart unesl Markétu z lásky a o trestu, který jej měl dle Horkého stihnout.²⁰

Zmiňované jihlavské popravčí a psanecké zápisy obsahují, podobně jako popravčí kniha pánů z Rožmberka, především záznamy výsledků. Jihlavané si takto shromažďovali nejen výsledky domácí, ale i jejich zápisy odjinud. Územně tak zahrnují mimo českomoravské vrchoviny i případy z dalších míst, zvláště z východních Čech. Zapsány jsou do IV. městské knihy – soudní, kde jsou jim vyhrazena určitá folia, jak na to ukazují prázdné strany, po nichž teprve navazuje vlastní soudní kniha.²¹ Skládají se ze dvou částí. První část byla souhrnně zapsaná v roce 1419 a obsahuje výsledky shromážděné v letech 1405–1419. Při zapisování výsledků dopadených osob byla zvláštní pozornost věnována výčtů osob, které se účastnily zločinných podniků a mohly být městu nebezpečné.²² Druhou část začal psát písař Jan z Višňového v roce 1426, ale většinu jejich zápisu

17 HOFFMANN, F. (ed.), *Popravčí a psanecké zápisy*, s. 97, č. 59.

18 MZA, fond G 13 – Sběrka Historického spolku, inv. č. 28, fol. 69r.

19 J. E. HORKÝ, *Die Stadt Jamnitz*, s. 150–151; srov. F. HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, s. 166.

20 Jihlavský měšťan Linhart po roce 1426 mizí z rejstříků městské sbírky. V rejstříku z jara 1427 sice ještě uveden, ale není u něj zapsána žádná částka. V dalších rejstřících už je uváděna jeho žena, která byla už v roce 1429 vdovou. HOFFMANN, František (ed.), *Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442*, Jihlava – Praha 2004 (=Archiv český 40), s. 174, 254, 295, 338, 380, 423.

21 HOFFMANN, F. (ed.), *Popravčí a psanecké zápisy*, s. XIII, XIX.

22 Tamtéž, s. IX, XIII–XIV; F. HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách*, s. 55–56.

Nota diligenti

Isti infrascripti Opohamni Conuincati
 nros et Captiuos pntamur et adducimus fieri
 in Castrom Et qui nobis p dno Johanne
 de Czernstom et de Kempna infrascriptis op
 nomie sunt designati

Antioch
 Abzecc
 Jan z Buelene
 Dymind z petrochus
 Martynus z Blamze
 Kacelano parochia
 Martusse z roozemil
 Blazel z krizenobus
 Martmel Gunka z Tabora
 Thamel z Chasszi
 Martmel faranz z proffzi
 Jan Sasama z koyalonuz

Část popravčích zápisů se sdělením Jana z Lichtenburka. SOkA Jihlava, Archiv města Jihlava do r. 1848, Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 5 Městská kniha IV. soudní, fol. 36r.

zaznamenal až Jan z Řečice mezi lety 1439–1444. Obsahově se týká především událostí z doby kolem roku 1432, kdy mělo dle Hoffmanna dojít k novému vyhocení vztahů Jihlavy ke šlechtickým pánům. K tomu se dále připojuje několik zápisů starších i mladších z let 1426–1457.²³

Zápis týkající se odvedení jihlavských měšťanů na Vranov je zapsán na posledním foliu popravčích zápisů. Je psán jiným inkoustem než předcházející zápisy, nejspíše ale ještě rukou Jana z Řečice. Poté už následuje jen jeden krátký zápis neurčenou rukou a jedno sdělení z Kremže rovněž neurčenou rukou časově spadající do roku 1457.²⁴ Zmíněný zápis o okradení měšťanů není v městské knize nijak datován a Hoffmann jej dává do souvislosti s domnělým přepadením Jihlavy a na základě toho jej zařazuje do roku 1432.²⁵ Dosavadní datace je tak založena pouze na Horkého nesprávné interpretaci zápisů v městské knize samotné. Zpráva byla do knihy opsána až mezi lety 1439 až 1444,²⁶ přičemž nejbližší předcházející datovaný zápis pochází z roku 1432.²⁷ Událost se tak mohla stát v širokém rozpětí sahajícím od konce 20. let 15. století do roku 1444. Nemuselo k ní ani dojít ve 30. letech, ale spíše až po smrti markraběte Albrechta (†1439). Markrabě dlužil moravským pánům za žold a válečné škody. Ti se tyto částky snažili po jeho smrti vymáhat na Fridrichovi III. a opověděli mu nepřátelství. Místem střetů se na začátku 40. let stalo právě moravsko-rakouské pomezí.²⁸ Do bojů se tehdy zapojil i Jan z Lichtenburka, který rovněž opověděl nepřátelství Fridrichovi a rakouské zemi.²⁹

23 HOFFMANN, F. (ed.): *Popravčí a psanecké zápisy*, s. IX, XXI.

24 Tamtéž, s. XXI.

25 Tamtéž, s. XXI, s. 108 a F. HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách*, s. 136. Dříve Hoffmann datoval „vranovskou družinu“ do 30. let 15. století a uvedl, že není jisté, zda její činnost a sdělení Jana z Lichtenburka do Jihlavy souvisí s přepadením z roku 1432. F. HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, s. 140.

26 F. Hoffmann, (ed.): *Popravčí a psanecké zápisy*, s. IX, XXI.

27 Tamtéž, s. 103, č. 66.

28 Petr ELBEL, *Brno mezi katolickými pevnostmi husitské Moravy*, in: Libor Jan (ed.), *Dějiny Brna 2*, s. 119–184, zde s. 178–181.

29 L. HOSÁK, *Páni z Lichtenburka na Bitově, Cornštejně a Vranově*, s. 61.

Shrnutí

K druhému přepadení Jihlavy v roce 1432 nedošlo. Jedná se pouze o mylnou interpretaci události, při níž byli okradeni a zajati jihlavští měšťané. K události také nemuselo dojít ve 30. letech 15. století, nýbrž se nejspíše udála až ve 40. letech, kdy byla i zpráva o ní zapsána do městské knihy. Z důvodu že pachatelé tohoto činu odvedli zajatce na Vranov, který patřil Lichtenburkům, intervenovala jihlavská městská rada v této věci u Jana z Lichtenburka. Ten jí následně sdělil jména pachatelů – snad aby se sám v této věci ospravedlnil z možného podezření, že by byl do této záležitosti sám nějakým způsobem zapojen.

An alleged raid on Jihlava in 1432

VÁCLAV NEČADA

According to the literature, the city of Jihlava was attacked in 1432. Josef Edmund Horký mentions the event for the first time in 1821. The burgrave of Jemnice, Jan of Lichtenburg, together with Zdenek of Valdštejn and other nobles, were to raid and plunder Jihlava. In connection with the event, the fact that the Catholic Jihlava was to be raided by a partisan of King Sigismund, John of Lichtenburg, raised doubts. An analysis of Horký's article, preparatory material and sources showed that Horký did not come from any unknown source, but from one of Jihlava's outlaw records. Based on a written communication from Jan of Lichtenburg, the townspeople of Jihlava noted in it the persons who were supposed to rob the townspeople of Jihlava and then take them to Vranov nad Dyjí Castle. Horký only obtained inaccurate extracts from the mentioned source, which he further misinterpreted. It was therefore not a case of raiding the city, but only of robbing and capturing a few townspeople of Jihlava. In addition, the entry is not dated in any way in the source, and the event could thus have happened in a wide range extending from the end of the 1520s to 1444. The event probably did not happen until the beginning of the 1420s of the 15th Century. The Moravian-Austrian border then became the site of clashes between the Moravian lords and Frederick III. The aforementioned Jan of Lichtenburg also joined the fighting, who also declared hostility to Frederick III. and Austrian land.

Jan Hlucký z Messenpeku (1412-1466)

Profesionální válečník a jeho odměna
na konci středověku

MILAN KRAJČA

Abstract:

In her letters from the early 1430s, the Hungarian Queen Barbara of Celje mentioned the feared Hussite warlord, referred to as „Herr Jan“. The Slovak historian B. Varsik proved that it was the Moravian nobleman Jan Hlucký of Messenpek. After the end of the Hussite wars, he sought employment in the military services of several monarchs as a condottiere. Instead of wealth, however, his warlike enterprise deprived him of all his possessions.

Key words:

Jan Hlucký of Messenpek, Moravia, Hungary, condottiero, contractor, mercenary, mediaeval nobility, 15th century

Zabýváme-li se dějinami husitské Moravy i souvěkých Horních Uher (Slovenska), nemůžeme opominout postavu Jana Hluckého z Messenpeku. Rodák z Hluku o sobě v uvedené době dával vědět všude tam, kde vyvstával či probíhal nějaký konflikt. Nepostrádal totiž značnou smělost

a hrdost. Ačkoliv rytířského stavu, nerozpakoval se vyhlásit válku ani panovníkovi své země. V sousedních Uhrách proslul jako „Pan Jan“. Přesto tohoto pozoruhodného šlechtice, žijícího v 15. století, dlouho zmiňovaly pouze vlastivědné místopisné práce, a to jako dočasného držitele příslušného majetku. A samozřejmě Josef Pilnáček, dle něhož moravská větev Messenpeků přišla do naší země v šedesátých letech 14. století ze sousedního Rakouska.¹ Jan Hlucký se rovněž mohl v záslužném díle Rudolfa Urbánka.² Ale to bylo z české strany na dlouhá léta vše.

Jinak tomu ovšem bylo na Slovensku. Tam Jana Hluckého „objevil“ významný historik Branislav Varsik, když se zabýval vpády husitů do Uher. K tomu je třeba předeslat, že „Pan Jan“ výrazně zasahoval do dění na středověkém území dnešního Slovenska. A poněvadž uvedený šlechtic i jeho otec ve službách uherského krále Zikmunda spravovali určité majetky v Horních Uhrách, někteří badatelé dokonce došli k chybnému názoru, že se v případě jeho rodiny jednalo o tamní šlechtu. Tento omyl přesvědčivě vyvrátil až Zdeněk Pokluda.³ Prvním českým odborníkem, který si blíže povšiml Jana Hluckého z Messenpeku, byl Jiří Jurok. Věnoval mu zvláštní stať jako jedné z předních osobností moravského husitství.⁴ Co však i zde chybí, je Janova motivace příklonu k husitům, ale i k pozdějšímu nepřátelství vůči Albrechtovi II. Habsburskému a jeho říšskému kancléři Kašparu Šlikovi. Na Hluckého příkladu je dobře vidět, jak se v pozdním středověku z loajálních úředníků mohli stát a někdy i stávali profesionální bojovníci a jaké majetkové vzestupy a pády byly s jejich působením spojeny. Je vůbec třeba posoudit úlohu Messenpeka a potažmo moravské šlechty v konfliktech 15. století. Na to i na některé další otázky si klade za cíl přinést odpověď tato studie, vykreslující peripetie Janova života.

1 Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Brno 1996³, s. 384.

2 Mám na mysli především Rudolf URBÁNEK, *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída pro filosofii, historii a filologii 1939, Praha 1940, č. 2, s. 28-33, 35, 36, 42.

3 Branislav VARSÍK, *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965, s. 68-71, 74, 75 aj.; Zdeněk POKLUDA, *Oravský kastelán Jiří z Messenpeku*, Genealogicko-heraldický hlas 10, 2000, č. 2, s. 30-31 – tady uvedeny i práce obsahující zmíněný chybný údaj.

4 Jiří JUROK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006, s. 226-228; před tím srov. popularizační příspěvek Milan KRAJČA, *Zapomenutý válečník Jan Hlucký*, Malovaný kraj 34, 1998, č. 1, s. 10.

Vykročení

Jak už bylo předesláno, Jan Hlucký nejspíše pocházel z moravské větve rakouského šlechtického rodu. V našich pramenech je nejdříve zmíněn patrně Janův děd Henslin (Jan, Hanuš), řečený Meslpek, a jeho žena Dorota. Těm roku 1365 zapsali Bernard a Oldřich z Urbanče věno ve výši 60 hřiven grošů na dvoře a třech podsedcích v Urbanči. Další zprávu o obou manželech pak nacházíme až na počátku 15. století a to opět v zemských deskách. Tehdy byly Janovi Meslpekovi intabulovány řádně koupené tvrz a vesnice Krajovice (dnes zaniklé) se vším příslušenstvím. Jan z Meslpeku zároveň převedl své ženě Dorotě věno ze vsi Urbanče na Krajovice. Stalo se tak proto, že urbanečský majetek prodal Charamsovi z Lovčovic. Poté oba Janovi předkové mizí z dějin.⁵ Krátce nato se poprvé objevuje nepřímá zmínka o samotném Janovi. Někdy na počátku roku 1412 vložili Vilém z Pernštejna a Jan z Lomnice z pověření již zemřelého moravského markraběte Jošta do zemských desk Hynčíkovi z Dívčího, Jaroslavu ze Šternberka a Veselí a Dobešovi z Meziříčí tvrz Hluk s příslušenstvím. Ti, i přes odpor, který proti tomu nechal zaknihovat Václav Čakl od Svatého Kříže v Uhrách, okamžitě intabulovali majetek Anně, manželce Jiřího z Meslpeku. A táž Anna přijala své chlapce (vedle Jana nejspíš i jeho bratra Jiřího), které má, či bude mít, se svým mužem Jiřím do spolku na získaný Hluk.⁶ Jan zde není výslovně jmenován. Ze zápisu lze však odvodit, že se narodil někdy před rokem 1412. Jak známo, vklady do zemských desk se daly i řadu let po nabytí alodního majetku. Svědčí o tom i případ Janovy rodiny. Jeho otec Jiří prokazatelně držel Hluk už nejpozději na podzim roku 1408. Téhož Jiřího z Hluku žalovala 20. prosince 1410 u zemského soudu v Olomouci Elška, vdova po Petru Caglovi, že jí mocí drží věno 150 kop grošů, které jí nebožtík markrabě Prokop zapsal na Hluku. Zároveň Jiřího žaloval Elščin syn Václav od Svatého Kříže, že mu drží jeho majetek, neboť Hluk zapsal již zmíněný nebožtík Prokop, bratr tehdy ještě žijícího markraběte Jošta, dědičně jeho

5 Peter CHLUMECKY – Joseph CHYTIL – Carl DEMUTH – Adolf WOLFSKRON (eds.), *Die Landtafel des Markgrafthums Mähren. Text der Brünnner Cuda*, Brünn 1856 (dále ZDB I), s. 58, č. 275; s. 282, č. 17 a 18; s. 288, č. 122.

6 Peter CHLUMECKY – Joseph CHYTIL – Carl DEMUTH – Adolf WOLFSKRON (eds.), *Die Landtafel des Markgrafthums Mähren. Text der Olmützer Cuda*, Brünn 1856 (dále jen ZDO I.), s. 295, č. 24, 25, 26, 27.

otci. Páni na soudě rozhodli, že Eliška Čaklova se svým synem má mluvit k těm, kteří na to zboží od markraběte (Jošta) mají list, to jest k Jaroslavu ze Šternberka, Dobeši z Meziříčí a Hynčíkovi z Dívčího, jak už zde byli jmenováni.⁷ Toto soudní rozhodnutí nejspíše přimělo jmenované, že obratem vložili Hluk Janově matce Anně do zemských desk. Tak se stalo, že další žaloba Václava od Sv. Kříže byla vznesena vůči Anně, manželce Jiříka z Messenpeku. Ta ale Hluk v rodině Messenpeků udržela.⁸

Mezitím nás docházejí zprávy o působení Janova otce Jiřího. Na přelomu 14. a 15. století sloužil uherskému králi Zikmundovi na dnešním Slovensku. Zastával tam úřad kastelána oravského hradu. Za jeho služby mu na začátku roku 1400 hodlal uherský panovník zastavit poměrně rozsáhlý majetek na Moravě. Jednalo se o hrady Hukvaldy a Šostýn s příslušenstvím a několika městy, které Zikmund sám obdržel jako zálohu od olomouckého biskupa Jana Mráze. Zástava měla Messenpekovi pokrýt dluh ve výši 500 kop grošů. Ve zvláštním listě zaslaném moravskému velmoži Lackovi z Kravař ze 4. ledna 1400 uherský král zmínil, že opatřil hrad Hukvaldy k obraně a ochraně Jiříkem, svým oravským kastelánem. Není ovšem jisté, zda Jiří uvedený majetek někdy skutečně trvaleji nabyl. Aspoň v držení Hukvald jen krátce nato zaznamenáváme Zikmundova vojenského hejtmana Jakuba Štěněte z Bělin. Na Šostýně zase vládl purkrabí Vojslav z Ježovic, řečený Mníšek (pokud ovšem hradem Šaunštejn není míněn hrad u Kelče, jak se domníval V. Brandl), služebník olomouckého biskupa.⁹ Důležitější je však otázka, jakými cestami se Jiří z Messenpeku dostal do služeb vladaře sousedního království. Můžeme si jen domýšlet, že byl pod uherským králem spokojen, neboť do jeho služeb později přivedl i svého syna, našeho Jana Hluckého. V letech 1410–1419 údajně dokonce působil v postavení hlavního župana Liptovské stolice. V roce 1420 slyšíme o Jiřím z Messenpeku patrně naposled. Tehdy nechal Ondřeji Tluksovi zaknihovat prodané tvrz

7 Karl LECHNER (ed.), *Die ältesten Belehnung- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*, Brünn 1902 (dále BL) I, s. 26; Vincenc BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pùhonné a nálezové* (dále LC) I, Brunae 1872, s. 365, č. 1113, 1114; s. 389, č. 403.

8 LC II, č. 49, s. 387.

9 Vincenc BRANDL, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XIII*, Brünn 1897, č. 1, 2, 44, 45.

a vesnici Krajovice (*Kragyow*), zděděné po otci, jak je předtím sám vlastnil.¹⁰ Vzápětí se již na scéně vynořuje samotný Jan Hlucký z Messenpeku, Jiříkův syn. Ten ve dvacátých letech 15. století dosáhl postavení kastelána královského hradu Likava v Horních Uhrách. Fortifikace se nacházela v Liptovské stolici, a je tudíž jasné, že za své postavení vděčil otci. V Čechách a na Moravě zuřily husitské války, ale v Horních Uhrách (dnešním Slovensku) dosud panoval klid. Los osudu však rozhodl, že se právě Jan Hlucký přičinil, aby do Liptova zavál válečný vichr.

V roce 1425 byl však Jan ještě loajální úředník uherského krále Zikmunda Lucemburského. Dne 10. července toho roku vydal ve městě Ružomberok listinu, kterou za věrné služby udělil Petrovi, synu Staňka, a jeho dědicům šoltýšství (*sculteciam* – obdoba dědičné rychty) v pusté (*deserta*) vesnici Hubová (*Combas*) a ve Stankovanech. K tomu jej nadal rozličnými výsadami a stanovil platy, které mají z obou osazených vesnic vycházet zeměpánovi. Nakonec písemně vytyčil hranice obou obcí. Je nutno podotknout, že Janovi v této době mohlo být přibližně 16 let. O rok později, 13. května 1426, oznámil král Zikmund, že vzal své věrné poddané Jana, Mikuláše a Petra, syny Petra „*de Zyrin*“, s jejich majetky a právy do ochrany a vyzval župana, vicežupana a sudí Liptovské stolice, jmenovitě pak znamenitého Jana, řečeného Pan, kastelána hradu Likava, aby bránili jmenované před „*illegitimos impetitores*“, zvláště proti Janovi, synu Mikuláše z Párnice. Obě uváděné listiny známe jen díky pozdější vidimaci, pořízené mnichy kláštera Blahoslavené Panny Marie v Turci. V obou dokladech si můžeme povšimnout důležité skutečnosti. Jan z Messenpeku je v nich označen jako „*Pan*“. V prvním dokumentu dokonce toto označení nahradilo Janovo křestní jméno (*Pan de Messpec alias de Hluck*). Nevíme, jak k tomuto pojmenování přišel. Lze jen poznamenat, že v Uhrách na rozdíl od českých zemí neexistoval panský stav. V každém případě mu toto označení už zůstalo. V Uhrách všeobecně byl až nadosmrti tento válečník nazýván „Pan Jan“. Uvedené zjištění nám pomůže jej identifikovat v uherských pramenech.¹¹ V roli legitimního likavského kastelána pak Jana Hluckého zastihneme ještě jednou.

10 Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Čierna kráľovná Barbora Celjská (1391-1451)*, Budmerice-Bratislava 2013, s. 153; ZDB I, s. 327, č. 6.

11 Štefan Nikolaj HÝROŠ (ed.), *Výsady šoltísov zo Stankovian v Lyptove*, Letopis Matice slovenskej IX, 1872, č. 2, s. 58-62.

Opět v listu uherského krále Zikmunda Lucemburského. Panovník jím 27. června 1429 nařídil Janovi, synu Jiřího z Messenpeku, kastelánovi hradu Likava a správci královského města Ružomberok, aby od ružomberských měšťanů nevybíral nijaké daně nad těch 50 hřiven ročně, které měli oni platit králi za poskytnuté jim výsady.¹² Janovu reakci na uvedené nařízení neznáme.

Husita

Následující rok 1430 přinesl zásadní změnu a zlomový obrat v Janově životě. Vzpomínaný král Zikmund zastavil Liptovský hrad (*Magnum castrum*) a celý Liptov v dlužné částce 4 200 zlatých své manželce Barboře Celjské. Nová majitelka, patrně navzdory Janovu očekávání, učinila novým držitelem fortifikace Liptov a županem stolice svého milce Hanse Wallenroda. Slovenská historička Daniela Dvořáková se dokonce domnívá, že mu darovala i hrad Likavu. V každém případě přišel Hlucký, podobně jako kastelán Liptovského Hrádku Martin z Betlanovec, o svůj post. A protože v Uhrách neměl žádné majetky, musel zemi neslavně opustit. Jak se však později ukázalo, rozhodně nerezignoval. Nejspíše si přes některé moravské šlechtice našel cestu do řad husitů. Podařilo se mu nové spolubojovníky získat pro svůj plán odvety. Dne 13. října 1431 oznamovala královna Barbora z hradu Vígláš Košickým, že se Likava ocitla lstí v rukou jejích nepřátel – husitů. Ke ztrátě fortifikace mělo dojít v noci z 26. na 27. září. K Likavě přivedl husitské bojovníky nejspíše Jan Hlucký z Messenpeku. Jen on znal poměry na hradě a po celém horním Pováží a mohl tak poskytnout svým novým spolubojovníkům cenné služby. Už 5. října uherská královna vyzvala kremnické měšťany, aby vyslali co největší vojenské posily do Liptova a postupovali podle instrukcí již zmíněného Hanse Wallenroda.¹³

Samotný vpád husitů do Liptova a jejich ovládnutí Likavy má však jeden háček. Dne 28. září 1431 bylo mezi husitskými hejtmany Otíkem z Lozy, Janem Čapkem ze Sán, Prokopem Holým a staršími tábořských

12 B. VARSÍK, *Husitské revolučné hnutie*, s. 68.

13 D. DVOŘÁKOVÁ, *Čierna kráľovná*, s. 147, 153, 195; Arthur ODESCALCHI (ed.), *Königinnen-Briefe aus dem Archiv einer oberungarischen Bergstadt*. In: *Jahrbuch der kaiserliche kön. heraldischen Gesellschaft „Adler“* 19, Wien 1909, s. 3, č. 2.

i sirotčích polních vojsk a opavským knížetem Přemkem uzavřeno roční příměří. Po uplynutí této lhůty se kníže zavázal přistoupit ke čtyřem artikulům pražským pod pokutou 4 000 kop grošů. Ke stvrzení dohody došlo v Opavě.¹⁴ Tedy odhadem 300 km od hradu Likava, který měl v tu dobu už být v rukou husitů. Je jasné, že husitská polní vojska by sama bez svých velitelů do cizí země netáhla. Buďto se tedy uherská panovnice v dataci obsazení fortifikace mýlila, nebo, což je pravděpodobnější, je třeba dát za pravdu slovenskému historikovi Miroslavu Lysému. Ten se domnívá, že s Janem z Messenpeku táhl v září 1431 do Liptova jen menší oddíl husitů. Dokonce mohlo nejspíše jít o husity moravské, sebrané samotným Hlucským. Větší armáda by totiž okamžitě upoutala pozornost obyvatel Pováží a bezpochyby zapříčinila varování osádky Likavy. Jen stěží by tak bylo možno tajně, skrytě a lstí se zmocnit hradu. Jak to ale Jan navlékl, že bez nesnázi a odporu protáhl Povážím, a zda tak činil v koordinaci s hejtmany husitských vojsk, kteří nedlouho nato na dnešní Slovensko skutečně vpadli, zůstane už navždy zastřeno pro absenci zpráv.¹⁵ Že Hlucský skutečně stál za ovládnutím Likavy husity, naznačuje list královny Barbory z 23. října 1431 Kremnickým. Z něho vyplývá, že někdy před tímto datem „Pan Jan“ (*herr Jan*) vyhrožoval městu Kremnica jeho tajným nebo veřejným vypálením. V reakci na zprávu o tom uherská panovnice vyzývala měšťany, aby si dávali velký pozor, koho do města pustí. Dále slíbila proti Janovi poslat takovou vojenskou sílu, že na svůj záměr zapomene. Otázkou zůstává, proč Hlucský měšťanům vyhrožoval. Způsobila to snad jejich vojenská pomoc Wallenrodovi? Není jediného dokladu, že by se Jan někdy pokusil svoji pohrůžku realizovat. Ostatně nikdy za husitských válek k tomu neměl ani odpovídající pozici. Můžeme tedy spekulovat, že taky z jeho strany mohlo jít spíše o lest, mající poutat královninu vojenskou sílu v Pohroní a zamezit tak pokusům o vojenské znovuzískání Likavy. Jan z Messenpeku měl jednu velkou výhodu. Velice dobře znal poměry v Uhrách i své tamější protivníky. Tudíž si dobře uvědomoval, jaký význam má pro panovnici zlatonosná Kremnica. A dlužno dodat, že pokud

14 *Archív český, či-li staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích* (dále AČ) VI, s. 425-427, č. 29.

15 Miroslav LYSÝ, *Husitské vpády do Uhorska v letech 1428-1431*, Historický časopis 55, 2007, č. 3, s. 428.

šlo vskutku o úskok, pak se dokonale zdařil.¹⁶ O tom se můžeme přesvědčit ještě o rok později. Dne 21. listopadu 1432 oznamovala královna Barbora z hradu Vígláš Kremnickým novou zprávu týkající se „Pana Jana“. Obdržela ji od Jana Noffryho z Bojnice. „*Herr Jan mit andern Ketzer*“ potáhne na Prievidzu (*Pribicz*) a chystá se ještě dál. Proto je vyzvala, aby se svými sousedy a městy přišli Noffrymu na pomoc. Zároveň je žádala, aby chránili i sami sebe. Napsala prý i jiným městům, aby vyslala ke Kremnici posily na její obranu (*bewaren*). K tomu uherskou panovnici zřejmě motivovaly Hluckého výhrůžky z předešlého roku.¹⁷

Co se týče Janova tažení na Horní Nitru, tady se názory slovenských historiků různí. Podle B. Varsika mělo vyjít z hradu Lednica, kterého se dle tohoto odborníka husité zmocnili už za velkého tažení polních vojsk v roce 1431. Nověji se proti tomuto stanovisku postavil M. Lysý. Zastává názor, že Jan směřoval na Prievidzu se svým oddílem z Liptova, a teprve při postupu dál se 25. listopadu 1432 zmocnil Lednice. Protože se o husitské posádce na Likavě už další prameny nezmiňují, zdá se druhá hypotéza pravděpodobnější. Ovládnutí hradu Lednica tedy přišlo jako blesk z čistého nebe. Již zmíněný M. Lysý se domnívá, že se jej Jan zmocnil opět lstí, a nikoliv dobýváním. Jistě víme jen to, že se na hradě usadili s velkou silou husité (*sunt constituti*), což Noffrymu opět potvrdili dva jeho lidé, kteří přišli od Váhu. Jaké postavení v obsazené pevnosti zaujímal Jan z Messenpeku, zda zde působil jako velitel husitské posádky, či se vrátil na Moravu, není zpráv.¹⁸

Právě na Moravě došlo k utišení husitských bouří dříve než v Čechách. Na sněmu obecném v Brně dne 4. března 1434 přijat a stvrzen byl zemský landfrýd mezi markrabím moravským Albrechtem Habsburským, olomouckým biskupem, knížetem opavským Václavem a představiteli moravské šlechty. Mezi ty, kteří zpečetili tento významný dokument, patřil i Jan z Messenpeku a z Helfenšteina (nadále bude v této práci užíván současný název hradu „Helfštýn“).¹⁹

16 A. ODESCALCHI (ed.), *Königinnen-Briefe*, s. 3, č. 3.

17 A. ODESCALCHI (ed.), *Königinnen-Briefe*, s. 5, č. 7

18 B. VARIK, *Husitské revolučné hnutie*, s. 74; Miroslav LYSÝ, *Husitské vpády a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432-1435*, *Historický časopis* 55, 2007, č. 4, s. 639.

19 AČ X, s. 250-254, č. 6.

Zemský mír sliboval nápravu všech křivd a škod vyvstalých v čase válek. Jan Hlucký z Messenpeku si teď mohl užívat svého rozsáhlého majetku i rodinné pohody. Dne 19. února 1437 se zúčastnil významného právního aktu. Patřil mezi dvanáct rytířů, kteří se spolu s olomouckým biskupem, moravským zemským hejtmanem a dvanácti pány toho data zavázali zasazovat, aby se v budoucích časech zachovávaly dědická práva a svobody Markrabství moravského. Paradoxně to byl právě Jan, jenž se brzy stal jedním z předních rušitelů práv a pokoje nejen na Moravě, ale i v sousedních Uhrách.²⁰

Co se ještě týče Hluckého přechodu k husitům, dokladů o tom nemáme, ale lze přepokládat, že se k utrakvismu přiklonil spíše z pragmatismu než ze zápalu pro víru. Je také příznačné, že i přesto respektoval katolické instituce. Můžeme tak aspoň usuzovat z listiny, kterou vydal spolu se svou tchýní a vdovou po Petru Jevzarovi z Mohylna Anežkou z Vrbna a jejími dvěma dcerami 6. ledna 1436. V ní společně vyznali, že učinili zadost jeptiškám z oslavanského kláštera podle nařízení papeže Martina V. za právo podací kostela v Mohylně (dnes Mohelno). Proto jim nyní právem přísluší. Dále slibují, že dohlédnou, aby budoucně žádný mohelnský farář uvedeným pannám nesahal na desátek v Senoradech, který jim právem náleží. Janova manželka Žofie (*Ofka*) původně nejspíš rovněž byla katolička. Aspoň tolik víme, že její otec Petr Jevzar byl v roce 1422 dvoránem krále Zikmunda. Hlucký si jeho dceru s největší pravděpodobností namluvil ještě v době, kdy oba působili v Zikmundových službách.²¹

Dobyvatel

Dne 10. července 1439 psal holičský purkrabí Hans Klux do Prešpurku (dnešní Bratislavy), že se Jan z Helfštýna a Messenpeku spolu s Puklicem z Pozořic (snad Vilémem) zmocnili Uherského Brodu. Mají asi 300 jízdných a 400 pěších bez městských. Na troufalem činu se patrně podílel i Puklicův spojenec kníže Fridrich Ruský, pán (Uherského) Ostrohu,

20 Vincenc BRANDL (ed.), *Kníha Tovačovská, aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství moravském*, Brno 1868, s. 82-83

21 Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, E 9, list. P 90; Petr ČORNEJ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019, s. 369.

s nímž měl jmenovaný v úmyslu obsadit něco v Uhrách, pokud mezi tím už nedošlo k jeho povolání do Polska na pomoc Spytkovi z Melsztyna. Po nějakém čase zůstalo město v rukou Hluckého. To poté, kdy Jan pravděpodobně na oplátku pomohl Vilémovi Puklicovi obsadit Přerov. Na jihovýchodní Moravě se Jan dostal do spolku výbojných šlechticů. Plenili zejména zeměpanské majetky nejen ve vlastní zemi, ale i v Uhrách a Rakousích. Spadeno měli rovněž na holičské zboží říšského kancléře Kašpara Šlika. Vedle již vzpomenutého Puklice sem patřil zvláště Blažek z Borotína, držitel Veselí (na Moravě), a Rakušan Reinprecht z Ebersdorfu, který se po knížeti Fridrichu Ruském uvázal v (Uherský) Ostroh. O těchto bouřlivácích psala olomoucká městská rada 3. prosince 1439 do Prešpurku, že se silně sbírají, pěší i jízdní, v Uherském Brodě a prý chtějí vpadnout do Uher.²² Jmenovaní rušitelé pokoje udržovali oboustranně výhodné spojenectví se skalickým hejtmanem Ladislavem z Necpál a jeho nepřímým příbuzným Pankrácem ze Svatého Mikuláše (Pankrácův bratr Štefan měl za manželku Necpálovu dceru Cecílii) – tedy uherskými šlechtici. Například někdy počátkem roku 1440 se dočítáme, že „*herr Jan*“ a Blažek z Borotína byli ve Skalici u Ladislava a Pankráce a chtějí se o něco pokusit. Již z poloviny března téhož roku se dochovala zpráva o chystané společné akci, jejímž iniciátorem byl právě Jan s Messenpeku. Ten za tím účelem jednal o postní neděli, zvané *Judica* (13. 3.), ve Skalici s Ladislavem z Necpál a v pondělí navštívil i Blažka ve Veselí. Podle Hanse Kluxe se tak Blažek, Brodští i Ostrožští smlouvají k pokusu obsadit nějaký hrad v Uhrách. Svými špehy dobře informovaný holičský purkrabí dokonce naznačil, o kterou fortifikaci se jedná: Topolčany. V Uherském Brodě měl Jan za tímto účelem mít 800 jízdních i pěších a v Ostrohu stálo připraveno více než 100 koní, pěší nepočítaje. Ale tím jediným, kdo poté užíval Topolčany ve svém predikátu, se stal ovšem Jan. A po zásluze. Je jasné, že ovládnutí Topolčan opět vyšlo z jeho důvěrné znalosti uherských poměrů.²³

22 Johann LOSERTH (ed.), *Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen vornehmlich in der Zeit der hussitischen Söldnerbanden*, Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 22, Brünn 1918, Heft 1–2, s. 68, č. 64, 66, srov. též s. 67, č. 58.

23 Václav CHALOUPECKÝ (ed.), *Středověké listy ze Slovenska* (dále SLS), Bratislava-Praha 1937, s. 10 a 16; J. LOSERTH (ed.), *Regesten*, s. 68, č. 61.

Příkladů spolupráce a dobrých vztahů mezi bouřliváky jihovýchodní Moravy a Pankrácem i Ladislavem z Nepčál bychom našli více. Například 31. prosince 1439 psal Hainreich Harschar, purkrabí na Červeném Kamenu, do Prešpurku, že Pankrác, Brodští (tedy Jan z Messenpeku) a jiní táhli na Niderspeigera, kastelána na Korlátkách, s množstvím lidu a učinili velkou škodu. Nyní se prý chystají táhnout na Prešpurk a Harscharovu paní (Jitku, vévodkyni opavskou).

Větší pozornost však vzbuzuje otázka, jak je možné, že si celé to společenství mohlo počínat tak svévolně. Odpovědí bude přiblížení politické situace, která v té době na Moravě i v Uhrách vládla. Římského, českého a uherského krále Albrechta II. Habsburského zaměstnávaly v roce 1439 napjaté vztahy s Polskem i nebezpečí turecké expanze. Turci opravdu v květnu toho roku vtrhli do Srbska a Albrecht proti nim na konci července vytrhl. Byl však zcela opuštěn od uherské šlechty. Z Podunají si navíc zřejmě přinesl nákazu, která ho 27. října 1439 stála život. Jeho soustátí se ocitlo bez skutečného vladaře. Chaos a bezpráví v zemi přiměly moravské stavy 28. ledna 1440 k uzavření landfrýdu, aby „*ty záhuby nynějšíe i budoucí... ukroceny a staveny byly*“. Mezi ty, proti nimž byl spolek moravské šlechty namířen, náležel bez nadsázky i Jan Hlucký z Messenpeku. Je proto příznačné, že on landfrýdní dohodu nestvrdil.²⁴

Teprve několik měsíců po Albrechtově skonu jeho ovdovělá manželka Alžběta Lucemburská 22. února 1440 v Komárně porodila syna a dědice Ladislava. Matka se dítěti snažila zajistit český a uherský trůn i rakouský stolec s předpokladem, že do jeho zletilosti bude vládnout sama. Nebylo-li však české a rakouské prostředí Alžbětě příliš nakloněno, pak političtí předáci v Uhrách se k jejím právním nárokům postavili vyloženě nepřátelsky. Svůj trůn drtivá část uherské šlechty přiřkla polskému králi Vladislavu III. Jagellonskému. Přes všechno úsilí tomu zamezit byl tento Vladislav 17. července 1440 ve Stoličném Bělehradě skutečně korunován uherským králem. Panovnice však ani poté nesložila své ruce v klín. Je zajímavé, že právě o Uhry se rozhodla svěst heroický zápas. V tomto záměru jistě hrál velkou roli fakt, že právě v tomto království vlastnila velké majetky i bohatá hornouherská báňská města, ovládaná německým patriciátem. Rakouský hubmistr Oldřich Eizinger a osvědčený vojevůdce

24 SLS s. 11; Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III, Věk poděbradský 1*, Praha 1915, zvl. s. 440-453, 457-461; AČ X, s. 256-258, č. 12.

jejího otce i manžela Jan Jiskra z Brandýsa začali zejména v českých zemích najímat bojovníky.²⁵ Jak lze z pozdější zprávy vyrozumět, do Alžbětých služeb vstoupil i Hlucký. Ručiteli za řádné vyplácení žoldu mu nejspíše stejně jako jeho druhům Petru Romanovi z Vítovic a Mikuláš Bítovskému ze Šaumberku byli: příbuzný královny Oldřich Celjský, ostrihomský arcibiskup Dionýz ze Seče, jeho bratr Tomáš a taky hrabě Jiří z Pezinku. Je důležité tato jména zmínit, neboť zejména pezinský hrabě se v důsledku toho stal terčem pozdějšího záští najatých šlechticů.

Kde všude Jan bojoval, není známo. Jeho angažmá ve službách královny Alžběty, stejně jako u jeho dvou druhů, však netrvalo dlouho. Důvodem se stalo právě neplacení žoldu. To nejspíše bylo příčinou, že už v prosinci 1440 údajně poslala královna z Vídeňského Nového Města svého služebníka, aby obhlédl škody, které v Prešpurku způsobil Petr Roman a další Češi. O něco později – 22. února 1441 – si Petr Roman a Mikuláš Bítovský stěžovali listem Prešpurským na královnu a její rukojmí, že jsou jim dlužní za službu. Oni prý už dále na její zaplacení čekat nemohou a jsou rozhodnutí „svého dobývatí“. Již v lednu toho roku pobýval zlínský pán Petr Roman na Topolčanech (*Toplitczan*), kam mu Prešpurští poslali psaní. A nejen on. Jak zjistil slovenský historik Ján Lukačka, v tu dobu se na hradě nalézal sám Jan Jiskra z Brandýsa. Je zřejmé, že se tam s Janem z Messenpeku smlouvali na dalším postupu. U Jiskry lze předpokládat, že se oba šlechtice snažil přesvědčit, aby zůstali ve službách panovnice, a tedy i jeho vlastních. Což se ale nezdařilo. Zřejmě koncem února odejel s nepořízenou.²⁶ Zanedlouho nato, 14. března 1441, psala královna Alžběta sama z Prešpurku Vídeňským, že „*Roman, der Schaumborsky und der von Topoltschan* (tedy Hlucký)“, jimž Prešpurští zůstávají dlužní

25 Miloslav VACH, *Jan Jiskra z Brandýsa a politický zápas Habsburků s Jagellovci o Uhry v letech 1440–1442*, Historické štúdie 3, 1957, s. 172–185; František OSLANSKÝ, *Ján Jiskra z Brandýsa a Slovensko*, Historické štúdie 36, 1995, s. 50–52; József TELEKI (ed.), *Hunyadiak kora Magyarországon X*, Pesten 1853, s. 43–49, 85–86; Martina KALÁBOVÁ, *Venné majetky uhorských kralovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej*, Medea. Studia mediaevalia et antiqua 2002, s. 85, 90–92; F. PALACKÝ a J. CHARVÁT (ed.), *Dílo Františka Palackého II, Staří letopiscové čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, Praha 1941, s. 111–112.

26 Daniela Dvořáková, *Pod vládou ženy. Rytier bez krále I. (1437-1442)*, Budmerice 2021, s. 219–220; SLS s. 15–16; Ján Lukačka, *Jiskrovci a bratříci na Slovensku*, in: *Knihy 2012, Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin 2012, s. 31.

za žold, obsadili kostel ve Svatém Juru „na dostřel samostřilu od hradu“ a obtěžovali zboží hraběte z Pezinku. Dohodli se se Skalickými i Děvinskými a mají samotní bez nich 1400 koní. Hrabě Jiří z Pezinku se s nimi smluvil, že jim kostel do osmi dní postoupí, nebude-li jim žold 3000 zlatých vyplacen. Proto královna žádala Vídeňské o půjčku této sumy, aby Češi byli vyplaceni a odtáhli domů. Již 9. března jmenovaní pobrali ve Sv. Juru dobytek. Skalickými, se kterými byla Messenpekova skupina ve spolku, se rozuměli staří známí Ladislav z Necpál, Pankrác ze Sv. Mikuláše a snad i jeho přítel Michal Orság z Gutu. Tito otevřeně stáli na straně krále Vladislava Jagellonského, později známého s přízviskem Varnenčík. S nimi pak drželi i děvínští žoldníci Ladislava Gary, uherského palatina, kteří nejspíše rovněž nedostávali žold. Proto již v polovině února přepadli rakouský Fischamend a způsobili tam i v okolních vesnicích mnoho škod. Ze zprávy panovnice je zřejmé, že Alžběta brala Janovu faktickou držbu topolčanského zboží za legální a snad ji i sama legalizovala. To pro něj bylo nadmíru důležité. V létě předchozího roku totiž přišel o Uherský Brod. V uváděné době tudíž Hlucký neměl už významné moravské město ve své moci. Navíc mu moravští stavové, sdružení do již zmíněného landfrýdu, nařídili ukončit válčení v moravské zemi a vzdát se všech holdů i šacuňků.²⁷

O situaci kolem Janova žoldu zřejmě nebyl zpraven župan Prešpurské stolice Štefan Rozgoň, který mezitím přestoupil na královninu stranu. Psal proto 8. března 1441 ze Šamorína do Prešpurku, že „*Pan Jan de Thapolczan*“ pobývá se svým lidem v blízkosti Sv. Jura. Jeho záměry však nezná. Posílá tedy jednoho svého člověka k němu, aby Prešpurským a vůbec straně paní královny neškodil. Zachová-li se tak, tehdy ho požádá, ať jim ráčí přijít na pomoc ztrestat tuhle „*veyhenperg*“. Koho tímto německým označením mínil, dodnes není jasné. Snad už tehdy mu působil nesnáze Jiří Weißenberger. Ten později, když už pan Štefan opět stál na Vladislavově straně, vstoupil do Alžbětiniých služeb a útočil právě na jeho majetky.²⁸ Ale jisté je jen to, že se Rozgoň ve svých nadějích přepočítal.

27 Karl UHLIRZ (ed.), *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II*, 2. Band, Wien 1900, s. 192, č. 2783; R. URBÁNEK, *K historii*, s. 35–36; AČ X, s. 260, č. 13.

28 Pál TÓTH-SZABÓ (ed.), *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon (Oklevéltár 1414-1471)*, Budapest 1917, s. 375–376, č. 25; D. DVOŘÁKOVÁ, *Pod vládou ženy*, s. 275–276.

Záhy totiž zastihujeme Hluckého ve službách královnina soka. Byl to patrně někdejší velitel sirotků Jan Čapek ze Sán, kdo Jana, zklamaného Alžbětou, přivedl do jagellonského tábora. Vladislav III. Varnenčík zorganizoval poměrně velkou armádu, do jejíhož čela postavil právě Čapka. Přibližně 8. července 1441 toto vojsko oblehlo Alžbětino město Košice, osobně hájené Janem Jiskrou z Brandýsa. K obléhatelům se připojily i oddíly žoldnéřů z českých zemí, naverbované Janem Hluckým z Messenpeku. Zdálo se, že osud Košic je zpečetěn. Jiskra však využil překvapivého příchodu svých posil z Prešova i Levoče. Nenadálým útokem zničil nepřátelský tábor a obrátil 30. srpna Čapkovu armádu na ústup. Není zpráv, jestli Jan tentokrát obdržel svůj žold. Spojenectví s rytířem ze Sán však udržoval i nadále.²⁹ Čapek, proslulý válečník, se nechal rakouskou šlechtičnou Vandalou z Wolfsau a Angeru zaplést do konfliktu s římským králem a knížetem rakouským Fridrichem III. Dne 25. ledna 1442 mu jménem dotčené paní vyhlásil válku. Nakolik se v Rakousích angažoval i Jan Hlucký, nelze soudit. V polovici února 1442 však na uherské půdě svedly s vojskem osobně přítomného krále Vladislava úspěšný boj i vojenské oddíly Prešpurku a hrabat ze Sv. Juru. Podle Petera Kartouse poražené vojsko vedl Janův druh Čapek ze Sán. Daniela Dvořáková jej však v této souvislosti vůbec nezmiňuje. V prosinci téhož roku došlo v Rábu k dohodě mezi královnou Alžbětou a Vladislavem III. Varnenčíkem a vyplacení žoldnéřů obou stran.³⁰

Nejpozději v této době Jan zaměřil větší pozornost k moravským záležitostem. Ani na Moravě se Hlucký nechoval pokojně. V roce 1444 složil nějakou důležitou přísahu. Čeho přesně se týkala, nevíme. Lze se jen domýšlet, že souvisela se zachováváním míru. Udaný dokument byl patrně obdobou smlouvy o mír, kterou 3. července 1450 uzavřeli Mikuláš z Moravan, Jan Čapek ze Sán a Jan starší z Moravan a Ostroha s některými

29 Peter KARTOUS, *Habsbursko-jagellovské dvojvládí v Uhorsku v letech 1440–1444 (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska)*, Historické štúdie 24, 1980, s. 240; David PAPAJÍK, *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011, s. 156, 159–160; František Vítazoslav SASINEK (ed.), *Pongráčovské listiny*, Letopis Matice slovenskej XI, 1874, sv. 2, s. 74, č. 3.

30 D. PAPAJÍK, *Jan Čapek*, s. 157; F. PALACKÝ a J. CHARVÁT (ed.), *Dílo*, s. 119 a 121; P. KARTOUS, *Habsbursko-jagellovské dvojvládí*, s. 244; Blažena RYNEŠOVÁ, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka II*, Praha 1932, s. 135–136, č. 171; Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Pod vládou ženy*, s. 288–292.

moravskými šlechtici, s duchovními i se dvěma olomouckými měšťany.³¹ Pokud se Jan skutečně zavázal zachovávat pokoj na Moravě, pak svůj slib nedodržel. Zjišťujeme totiž, že v červnu roku 1447 pobýval ve vězení, a nemohl se tak účastnit sezení zemského soudu. Navíc to ještě napros-to neznamenal konec jeho rušivého počínání v Uhrách. Dne 9. dubna 1445 si Prešpurští poznamenali, že zlínský pán Petr Roman z Vítovic a „*pann Jann/da*“ chtějí táhnout na statky hraběte ze Sv. Juru. Janův komplic Jan Čapek ze Sán se navíc v Rakousích „vyznamenal“ tím, že zradil důvěru své samotné protektorky Vandaly z Wolfsau a obral ji. Ta se obrátila na jiného pomocníka, obávaného Pankráce ze Sv. Mikuláše. Od-tud nejspíše povstalo nenadálé nepřátelství mezi Čapkem, Messenpekem a zmíněným uherským magnátem, i když třecích ploch mezi nimi nepo-chybně bylo více. Už 20. května 1445 prešpurský měšťan Lienhart Hort psal z budínského sněmu, že se Pankrác ze Sv. Mikuláše zmocnil Čapko-va opevněného tábora (posádky) u Žiliny. Jan Čapek a Jan z Messenpeku mu táhli na pomoc, ale na místo dorazili pozdě. Dále měšťan uvedl, že „*frau Lottin* (dle R. Urbánka je míněna Vandala z Wolfsau)“ na Čapkovi získala tři fortifikace. Které, to neudal, můžeme však souhlasit s domněn-kou Davida Papajíka, že mezi ně lze zařadit Starý hrad a Strečno, které Jan Čapek získal do zástavy od krále Vladislava Varnenčíka. Spíše je ale ve službách zmíněné paní ovládl opět Pankrác. Napovídá tomu skuteč-nost, že je poté chtěla se souhlasem uherských šlechticů, kteří jí za to dali finanční odměnu, předat právě Pankrácovi. Už koncem roku však mezi oběma stranami došlo k upokojení. 5. prosince 1445 totiž spolu pobývali Čapek, Boček Puklice s Pankrácem a Petrem Romanem v Senici na dneš-ním Slovensku.³²

31 Mojmir ŠVÁBENSKÝ, *Stavovské listiny 1212–1847*, katalog, Brno 1965, s. 373, č. 1729; *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526*, díl I, sv. 1/2, 1378–1471, red. Fran-tišek Beneš a Karel Beránek, Praha 1974, s. 333, č. 1392 – chybnou dataci listiny opravil D. PAPAJÍK, *Jan Čapek*, s. 287, pozn. 720.

32 SLS s. 28–29; R. URBÁNEK, *K historii*, s. 41–42; LC III, s. 637, č. 241; srov. též s. 560, č. 700, s. 578; D. PAPAJÍK, *Jan Čapek*, s. 181.

Konfliktní rožnovský pán

Nikdy již asi nezjistíme, co způsobilo nepřátelství mezi oběma spojenci – Hluckým a Čapkem – a moravským šlechticem Oldřichem Štossem z Bránic. Ten 20. května 1447 žaloval Jana z Messenpeku a Rožnova, že mu „v pravé mírné zemi pobral“. Už v prosinci předešlého roku ze stejného incidentu obvinil Čapka. Zároveň se žalobou na Hluckého pohnal k zemskému soudu i Miroslava z Cimburka a Pulčín, že „jeho lidé zlúpili mé lidi na svobodné cestě“. Není opravdu jasné, čím Štos dotčené šlechtice zaujal, tím spíše, když o něm později čteme jako o ručiteli za Čapka ze Sán. Útoky zmíněných však naznačují další směřování Jana a Čapka.³³ Přibližně v polovině 15. století vytváří se na východní Moravě volné branné společenství šlechticů. Mají společné zájmy především kořistnické povahy. Vedle Hluckého, Čapka i nám již známého Petra Romana z Vítovic a Zlína se tu především prosazují Matouš ze Šternberka a synovec vzpomínaného pana Miroslava Bernard Brumovský z Cimburka se svými klientelami a leníky. Společně disponují malou armádou, čímž značně vzrůstá jejich sebevědomí a troufalost. Absence příslušných pramenů brání určit povahu vazby východomoravských šlechticů. Z 22. září 1452 čteme zprávu o chystaném tažení tohoto spolku do Uher k Prešpurku za účelem násilím vynuceného, loupeživého sběru vína v tamních vinohradech.³⁴

Mezitím dostal Jan Hlucký opět příležitost sejít se s Pankrácem ze Sv. Mikuláše. Na přelomu dubna a května 1449 moravští stavové oblehli Pankrácovo město Skalica. Uherský magnát je k tomu přiměl svévolným loupeživým počínáním na Moravě. Messenpek se spolu s dalšími třemi šlechtici stal vyjednavatelem mezi stranami. Je docela možné, že si ho do prostřednické role jako starého známého vybral samotný skalický pán. Jan dohodl zejména to, že Pankrác odprodal své hrady Světlov a Sehradice na jihovýchodní Moravě, z nichž vycházely „mnohé a rozličné záhuby, kteréž jsou se zemi tejto od mnohých let dály“. Ze Skalice pak Jan nezamířil zpět na Moravu, ale do Ludanic u Topolčan, kde se spojil s Čapkem,

33 LC III, s. 590, č. 875, 877, 878; s. 568, č. 756; ZDO I, s. 408, č. 715; Milan KRAJČA, *Zaniklý hrad v Pulčínských skalách*, Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea v Vsetíně 12, 1996, s. 31–32

34 Milan KRAJČA, *Nekorunovaný vládce východní Moravy Bernard z Cimburka a Brumova (1445-1461)*, *Východní Morava* 2, 2012, s. 14.

Puklicem, Majckým (Valentinem z Majetína) a jinými jejich pomocníky. Už 26. května 1449 leželi tito bouřliváci na Váhu a škodili hraběti Emerichovi ze Sv. Juru.³⁵

Zatím se v Čechách schylovalo k domácí válce, jež bezprostředně zasáhla i do Janova života. Šlechticům sdruženým v Rožmberky vedené Strakonické jednotě bylo stále zřejmější, že spory mezi nimi a stranou Jiřího z Poděbrad rozhodne jen síla meče. Oba tábory si hledaly spojence na Moravě. Strakoničtí zde našli spřízněnou duši v nepokojném Bernardu Šumperském z Cimburka. Ten k nim přistoupil zápisem 11. června 1450, tedy v době, kdy už se schylovalo k jejich kapitulaci. Nejspíš však už předtím napadal statky příznivců Poděbradské jednoty Jana Tovačovského a Jiříka Strážnického z Kravař. Nevíme, čím proti sobě popudil i Jana Hluckého z Messenpeku a jeho přítele Voka ze Sovince a Helfštýna. V každém případě se tito muži postavili na stranu moravského zemského hejtmana pana Jana Tovačovského. Společnými silami Bernarda donutili k příměří, uzavřenému 8. září 1450 na Plumlově. Obě strany se písemně zavázaly přenést vzájemná poškození na pět smluvených rozhodců. A „cožkoli o ty nesnáze naleznú, vyřknú, vypovědí aneb rozkáží, to držeti, naplniti, učiniti“.³⁶

Sotva se Hlucký vymanil z jednoho konfliktu, už šel do dalšího. Neměl zkrátka v povaze složit ruce do klína a užívat si svého rozsáhlého majetku. Nejspíše se spolu s dalšími východomoravskými šlechtici v čele s Matoušem ze Šternberka a Lukova a Bernardem Brumovským z Cimburka zapletl do válek, které hornoslezská knížata vedla s polským králem o Osvětimsko, Zátorsko a Seveřsko. Jistě však víme jen tolik, že v roce 1457 vedl spolu s touto východomoravskou jednotou záští proti knížatům opolskému, kozelskému, ratibořskému a opavskému. Dne 28. srpna 1457 byli uvedení vévodové nuceni učinit písemný závazek podrobení se výroku moravského zemského hejtmana Jana Tovačovského z Cimburka v uvedeném sporu. Co se týkalo Dobešovského z Dobešova, v tom měl vedle pana Tovačovského rozhodnout i Jan Mukař z Kokor.³⁷ Od té

35 SLS s. 34–37, 29.

36 Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III, Věk Poděbradský 2*, Praha 1918, zvl. s. 374–380 a 428–449; Moravský zemský archiv Brno, sign. G 1, inv. č. 691.

37 Robert ANTONÍN – Zdeněk JIRÁSEK a kol, *Slezsko v dějinách českého státu I, Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012, s. 370–371; MZA Brno, A 1, i. č. 360;

doby zaměřil Jan Hlucký větší pozornost na východní Moravu. Někdy počátkem šedesátých let jej žaloval Oldřich z Kounic, že mu pobral majetek. Jan v tom ovšem nebyl sám. Týž Oldřich pro stejné provinění pohal i Matouše ze Šternberka a Holešova. Oldřich z Kounic nebyl nikdo jiný než nám už známý Oldřich Štos z Bránic, který měl s Janem stejný problém už v roce 1447. Z jiné kauzy lze vyčíst, že byl jedním z ručitelů splacení dluhu po již zesnulém Janu Čapkovi ze Sán, jenž zemřel někdy na počátku roku 1453. Snad právě s tím souviselo loupeživé počínání obou šlechticů.³⁸ Oldřich však nebyl jediný, kdo se stal terčem násilného jednání Hluckého i Šternberka. Dne 2. února 1460 žaloval Mikuláš Bystřice z Ojnic a Kroměříže Jana, že oloupil jeho poddané. Kořist slíbil Jan vrátit. Něco skutečně vrátil, ale ne vše. Na jiném místě čteme, že Mikuláši Bystřicovi dělali značné potíže další východomoravští šlechtici: již vzpomínaný Matouš ze Šternberka a Lukova, Dobešovský z Dobešova či Jiřík z Mošnova a Buchlovic. Jejich záští nejspíše souviselo s Mikulášovým výkonem funkce nejvyššího sudí olomoucké cúdy. Dokresluje však semknutost již vzpomínané skupiny východomoravských šlechticů.³⁹ Ze žalob u zemského soudu v Olomouci se dozvídáme ještě jednu zajímavost. Jan Hlucký se zadlužil u jistého Bělíka (Bilíka). Pravděpodobně se jednalo o Václava Bielika z Kornic, pána hradu Lednica na dnešním Slovensku. Zprávy dokládají, že s ním měl okolo roku 1460 Jan z Messenpeku úzké vztahy, byť lednickému pánovi museli dlužné zlatáky opět vracet Janovi ručitelé. Nabízí se tedy otázka, co skutečně přimělo Bělíka k velice pustošivému vpádu na východní Moravu v roce 1466.⁴⁰ Jeden závažný delikt však ještě čekal i na Jana Hluckého. A v případě prokázání zavinění šlo o hrdelní záležitost. Řeč o něm však bude až v předposlední kapitole.

Milan KRAJČA, *Slavičínská větev pánů z Cimburka (1374-1464)*, Slovácko 56, 2014, s. 189–190.

38 LC IV, s. 284, č. 96 a 97; s. 285, č. 106 a s. 286, č. 108.

39 LC IV, s. 288, č. 124; M. Krajča, *Nekorunovaný vládce*, s. 21.

40 LC IV, s. 286, č. 107; s. 315, č. 310; František PALACKÝ, *Dějiny národu českého IV*, Praha 1968, s. 493, 494.

Majetkové peripetie

Není nic známo o tom, že by Jan z Messenpeku ve službách krále Zikmunda získal nějaký majetek v Uhrách. Po rodičích mu na Moravě zůstal pouze Hluk. Ten až do své předčasné smrti spravoval jeho bratr Jiří. Ještě během husitských válek však Hlucký nabyl rozsáhlý pozemkový majetek na Moravě. Landfrýd ze 4. března 1434 jej totiž zaznamenal s predikátem „z *Helpenšteina*“.⁴¹ Na začátku 15. století na uvedeném hradě sídlil moravský zemský hejtman Lacek z Kravař. Jeho hlavním dědicem stal se Petr Strážnický z Kravař. Pravdu tedy nejspíš bude mít Tomáš Baletka, který uvedl, že Jan získal fortifikaci právě od tohoto Kravaře. Jak však naznačuje pozdější Janova žaloba, na postoupení Helfštýna jistým způsobem participovali i Jiří a Lacek ze Šternberka a Lukova, kteří si na něj činili nárok jako vnuci Lacka z Kravař. K pevnosti patřil rozsáhlý majetek: městečko Lipník nad Bečvou i asi 31 a půl vesnice. V souvislosti s koupí Helfštýna nejspíš došlo k odprodeji Hluku. Zmíněný landfrýd totiž pečetil rovněž Arkleb z Kunovic a Hluku. Poněvadž však k otevření zemských desk za účelem pořizování vkladů došlo až v roce 1437, čteme o prodeji majetku teprve v této době. Tehdy Jan z Messenpeku Ctiboru a Arklebovi z Uherského Ostrohu a Kunovic intabuloval tvrz Hluk s vesnicí a dvorem i se vším příslušenstvím, nic si tamtéž neponecháváje. Navzdory odprodeji svého rodiště zůstalo Janovi na Moravě pojmenování Hlucký až do konce jeho života.⁴²

V lednu 1437 spolu s pěti dalšími správci a ručiteli (*disbrigatores*) za zemřelého Ctibora Jičínského z Cimburka vložil tři vesnice, příslušející k Cimburkovu hradu Křídlo, bratřím Herbortu a Leonardovi z Počenic do zemských desk. S podobnou skupinou šlechticů pak namísto zemřelého pána intabuloval dalších pět vesnic svému příteli Vilému Puklicovi z Pozořic.⁴³ Sám se rovněž snažil pojistit si vlastnictví helfštýnského zboží vkladem do zemských desk. Jak později napsal Ctibor Tovačovský z Cimburka v nejstarším moravském právním kodexu, „*dsky jsú všeho*

41 AČ X, s. 251, č. 6.

42 AČ X, s. 250-254, č. 6; Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004, s. 274; srov. František DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešoviců II. O rodě pánů z Kravař*, Brno 1910, s. 83; ZDO s. 378, č. 307; s. 397, č. 575.

43 ZDO I, s. 363-364, č. 78; s. 365, č. 98.

práva konec a všech jistot jistota“. Proto pohnal 14. prosince 1437 k zemskému soudu do Olomouce Jiříka ze Šternberka a Lukova, ručitele za správu Helfštýna, že mu nevrátil helfštýnské zboží do zemských desk, jak se k tomu sám zavázal. Zároveň kvůli témuž žaloval i Beneše z Boskovic. Samotný předešlý vlastník majetku Petr Strážnický z Kravař byl v té době už po smrti.⁴⁴

Z nějakého důvodu jiný bývalý husitský hejtman Jan Šmikovský ze Žďáru vpadl na Janovo zboží, aby zde pobral lup. Zřejmě tato událost souvisela s žalobou, kterou podal na konšely (Uherského) Hradiště 21. prosince 1437 Štěpán z Vartnova. Ten je vinil, že když i jemu Šmikovský pokradl, tu jej nechali uniknout skrze jejich město. Hlucký však za tuto událost soudně stíhal Zikmunda z Ořechova, který v inkriminovanou dobu sloužil Šmikovskému. Zikmund se s ním vyrovnal ještě dříve, než došlo k soudu, jak svědčí k půhonu připsané slůvko „*Poklid*“. Jana z Messenpeku naopak žaloval Václav ze Lhoty, že mu drží věnný díl ve vesnici Simře, která náležela k Helfštýnu. Jak tento spor dopadl, není zpráv.⁴⁵

Důležitým pro vhled do rodinných poměrů Janových je půhon z 21. září 1437. Podal ho na něj Znata z Prus. Dozvídáme se z něj, že Hluckého bratr Jiřík měl za manželku Znatovu sestru. Ta svého manžela přežila, a proto věno, které se jí Jiřík zavázal zapsat na svém majetku (nejspíš ještě na Hluku), měla obdržet. Jiříkova žena už byla v době žaloby rovněž mrtvá. Proto to věno mělo připadnout vladykům z Prus. Podle půhonu byl Jan z Helfštýna poručníkem i dědicem svého bratra a za věnný majetek se zaručil. Měl tedy za povinnost vydati věno rodině Pruských. Jak ale poznáme dále, mnohem snazší pro Jana bylo věnný závazek slibovat, než ho prakticky poskytnout. Většinou to pak nejvíce odnášeli ti, kdo se nechali získat jako ručitelé za provedení právního úkonu. Tak v roce 1448 jej žaloval nejvyšší moravský hejtman Jan Tovačovský z Cimburka, že ho Hlucký zavázal své vlastní ženě, Žofce z Mohylna, a z toho ho nechce vyvadit. Zároveň žaloval Tovačovský Voka ze Sovince, kterému už v té době náležel Helfštýn, že se v případě nedodržení závazku Messenpekem má podle dohody odškodnit na jeho zboží.⁴⁶ Ještě hůře tomu bylo

44 Milan Krajča, *Historie skrytá v „trhových deskách“*, Echo latina 2, 1994, s. 24; LC III, s. 515, č. 410, 411, 412.

45 LC III, s. 473, č. 233; s. 526, č. 482; s. 502, č. 327.

46 LC III, s. 495, č. 285; s. 706, č. 1407 a 1408; srov. též ZDO I, s. 397, č. 575.

s obvěněním Janovy dcery Anny z Messenpeku. Její manžel Jindřich Sup z Fulštejna jí už 26. června 1446 nechal zapsat do manských desk věno ve výši 500 kop a 64 grošů na svém léně Fulštejn. Sám však čekal na protihodnotu marně. Roku 1451 mu došla trpělivost a proto 18. května žaloval Hanuše z Bílovce u opavského zemského soudu, že se mu zaručil za věno od Jana Hluckého a toho mu neplní. Zároveň žaloval Bírku z Násilé, Mikuláše z Vladenína, Jaroslava z Posutic, Tasa z Klimkovic a Oneše Kyjovce z Lukavce, že mu to jako úmluvci měli dosvědčit, a neučinili tak. Proti tomu se Hanuš z Bílovce úspěšně bránil tvrzením, že Jindřich Sup dal na něj pūhon skrze svého služebníka, a nikoliv osobně. Musel jej tedy Sup pohnat 25. listopadu 1456 znovu. Zda ale vysoudil svůj nárok, není zpráv.⁴⁷ S poskytováním věna manželům svých dcer či vlastním manželkám byl v 15. století u naší šlechty problém všeobecný. Přesvědčil se o tom ostatně i Jan sám. Už 14. prosince 1437 pohnal Jiřika ze Šternberka a Lukova, že za něho slíbil za věno knížeti Václavu Opavskému a z toho ho nevyvázal.⁴⁸

Mimořádným úspěchem Hluckého bylo obsazení významného a dobře opevněného moravského města Uherského Brodu. Řeč o tom byla již v dřívější kapitole. Zmocnil se ho někdy na počátku června roku 1439 za pomoci jednoho ze dvou bratrů Pukliců z Pozořic (dosavadní literatura se kloní k názoru, že šlo o Viléma, pána na hradě Štramberk) a patrně i nepokojného knížete Fridricha z Rus, který nejspíš přišel do našich zemí v roce 1424 se Zikmundem Korybutem. Už záhy však Korybuta opustil, stal se členem tábořského bratrstva a zůstal zde i po jeho odchodu. Za jakých okolností se tito válečníci města zmocnili, bohužel nevíme. Jeho ovládnutí jim však bezpochyby umožnila válka o český trůn mezi římským králem Albrechtem II. Habsburským a propolskou stranou Hynce Ptáčka z Pirkštejna, k níž se Jan patrně hlásil. V každém případě získal v Uherském Brodu nejen zdroj příjmů, ale i vojenskou základnu, odkud vyrážel na loupeživé výpravy zvláště do Uher. Není jasné, jak přišel Petr Čornej na to, že uvedená skupina šlechticů ještě s Blažkem z Borotína obsadila roku 1439 uherské město Skalica. Je to totiž značně

47 J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 384; BL I, s. 102, č. 62; Jan KAPRAS (ed.), *Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského I, Knihy přední*, část 1 (1413-1484), Praha 1906, s. 53, č. 496 a 497; s. 54, č. 501 a 502; s. 60, č. 542 a 543

48 LC III, s. 515, č. 412.

nepravděpodobné hned z několika důvodů. Historik snad vyšel z listu, který 5. června 1439 poslal Kremnickým římský, uherský a český král Albrecht II. V něm panovník psal, že se jistí Poláci zmocnili Uherského Brodu (*civitate nostra Brod Hungaricali*) a chystali se oblehnout i Skalic. Proto jim nařizoval, aby svatojiřské dávky odvedli Ladislavu Necpálskému, a ten tak mohl toto město lépe hájit.⁴⁹ Toho, kdo čte pozorně tuto studii, musí ihned udeřit do očí tvrzení, že Uherský Brod obsadili Poláci. Je možné, že tím panovník myslel propolskou stranu, pokud (a to je otázka) ovšem bylo možno Messenpeka počítat za stoupence polské kandidatury. Anebo byl chybně informován. A kdo měl zájem ho mystifikovat? Nepochybně právě Necpál s Pankrácem. Je už na svém místě uvedeno, že Hlucký, spolu s dalšími nepokojnými šlechtici moravského jihovýchodu, udržoval co možná nejlepší vztahy právě se skalickým hejtmánem Ladislavem z Necpál i jeho spojencem a nástupcem Pankrácem ze Sv. Mikuláše. Což se oběma stranám náramně vyplácelo. Dalším důvodem, který poněkud znevěrohodňuje Čornejovo tvrzení, je skutečnost, že dobývat opevněná místa obléháním nebylo Janovi z Messenpeku vlastní. Pevnosti se zmocňoval zpravidla lstí, v noci a nečekaným přepadem. Je možné (doklady o tom chybí), že se z rozkazu uherské královny zúčastnil obléhání přešpurského hradu v roce 1440 a Košic o rok později zase na opačné válčící straně. Pokud k tomu skutečně došlo, dlužno poznamenat, že tady si žádnou slávu nevysloužil.

Jan Hlucký z Messenpeku ovšem nepodržel Uherský Brod dlouho. Moravští předáci nechtěli připustit, že by v jejich zemi bylo možno získat význačný majetek nezákonně násilím. Jednalo by se o nebezpečný precedens do budoucna. Nejprve však bylo třeba, aby od Jana dali ruce pryč jeho potenciální spojenci. Jimi je míněna strana Hynce Ptáčka z Pirkštejna, jež se v již zmíněné válce o český trůn dostala do konfliktu s moravskými stavy. Nyní byl moravský markrabě Albrecht Habsburský již

49 Ke knížeti Fridrichu Ruskému z Ostrohu viz Aleksandr RANDIN, *Knieža Frídrih Ostrožský. Ruský kondotier v husitských Čechách a na Slovensku*. In: Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách, edd. M. Drda – Z. Vybíral – J. Smrčka, Husitský Tábor 2007, Suppl. 3, s. 635-651; Petr ČORNEJ, *Husitství a husité*, Praha 2019, s. 341; R. URBÁNEK, *Věk poděbradský 1*, s. 440, pozn. 1; Miloslav VACH, *Jagellonská kandidatura v Čechách a její ohlas na Slovensku v letech 1438-1439*, Česko-polský sborník vědeckých prací, sv. 1, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1955, s. 199 a zejména s. 205, pozn. 49.

mrtev. Tím se otevřela cesta ke smírčímu jednání, které bylo zakončeno výrokem rozsuzovatelů obou stran 14. dubna 1440. V něm je mimo jiné ustanoveno, že Jan z Helfštýna má Brodu Uherského na sv. Jana Křtitele (24. června 1440) moravskému podkomořímu nebo tomu, kohož páni pošlou, „*postúpiti beze vsie řečie a výmluv všelikakých*“. Tento výrok, stejně jako v této práci citovaná latinská slova z listu samotného Albrechta II. Habsburského, kdy panovník v červnu roku 1439 mluví o Uherském Brodu jako o svém městě, vyvrací dosud panující názor, že město bylo v roce 1437 zastaveno Janu Tovačovskému z Cimburka.⁵⁰

Snad už někdy v březnu 1440, tedy ještě před odstoupením Brodu, získal Jan Hlucký v Uhrách náhradu. Jak už stojí na předešlém místě, zmocnil se hradu Topolčany a k němu náležejícího rozsáhlého zboží, jež zahrnovalo i významné město Topolčany. V Uhrách vládly méně striktní právní poměry než na Moravě. To mu umožnilo násilně zabraný majetek legalizovat. Jeho momentální žoldnéřský velitel Jan Čapek ze Sán sjednal 10. listopadu 1442 s uherským králem Vladislavem III. Jagellonským směnu města Topolčany za hrad Náměšť nad Oslavou s příslušenstvím. Moravskou fortifikaci Vladislav Varnenčík získal právě od Čapka. Král o celé transakci vydal 10. listopadu 1442 listinu. Z ní se dozvídáme, že město Topolčany (*civitatis Thapalczan*) v té době vlastnil rytíř Jan Lwčický (*Lwczysky*). Obecně se má za to, že šlo o Jana Hluckého. Není však žádný doklad, že by se Messenpek někdy uvázal v držbu Náměště. Doložené je jen to, že Topolčany jako hejtman v březnu 1443 spravoval samotný Čapek.⁵¹

Zmiňovaná králova listina mluví o směně toliko města Topolčany. O nedalekém stejnojmenném hradě mlčí. To patrně přivedlo některé odborníky k názoru, že se Hlucký zmocnil pouze města, zatímco fortifikace a příslušné zboží zůstalo v rukou původního vlastníka – rodiny ze Sečan. Již vzpomenutá zpráva dobře informovaného purkrabího Holíče Hanse Kluxe ze 16. března 1440 však vybízí k opatrnosti. Hovoří totiž o tom, že se Blažek z Borotína, Brodští (míně Jan z Messenpeku a snad i někteří z Pukliců) a Reinprecht z (Uherského) Ostrohu chtějí pokusit obsadit

50 AČ X, s. 258–260, č. 13; Bohumil SOBOTÍK (ed), *Václava Fr. Letochy památky města Brodu Uherského*, Uherský Brod 1942, s. 141, pozn. 44; R. URBÁNEK, *K historii*, s. 29.

51 Magyar Nemzeti Levéltár Budapest, DL 13694; srov. F. V. SASINEK (ed.), *Pongrácovské listiny*, s. 74, č. 3.

v Uhrách nějaký hrad (*Schlos*). Říká se, že Topolčany. V roce 1443 údajně právě Jan Čapek z Sán daroval Topolčany svým hejtmanům Dobeši z Rohožova a Janu Vlkovi z Adršpachu jako kompenzaci za jejich služby a s nimi spojené výlohy. Od nich majetek roku 1444 odkoupil Jan Jiskra z Brandýsa za přispění Vídeňanů.⁵² Staré letopisy podávají zprávu, že po 2. únoru 1446 „*Uhři s Poláky ztekli panu Jiskrovi hrad Topolčany a vzali mu šest set koní a sám jedva utekl*“. Přepad údajně nastrojil nám už známý Pankrác ze Sv. Mikuláše. Ve smlouvách uherských stavů s Janem Jiskrou ze 13. září 1446 se pak praví, že český válečník má „*civitatem cum fortalicio Thopolczan*“ vydat do rukou Ladislava ze Sečan. Tady se můžeme jen dohadovat, co je míněno výrazem „*fortalicium*“. Hrady jsou v obou listinách označovány jako „*castra*“. Jistě jím však byla míněna nějaká pevnost.⁵³ Ještě jedna skutečnost uvádí v pochybnost tvrzení, že hrad Topolčany měl jiného, navíc nepřátelsky smýšlejícího, držitele než stejnojmenné město. Taková situace by totiž znamenala účinné permanentní ohrožení všech obyvatel obce, čemuž by se Jan jistě snažil vyhnout.⁵⁴

52 K. UHLIRZ (ed.), *Quellen*, s. 245, č. 3014, 3016, 3018; Ján LUKAČKA, *Topolčianске hradné panstvo v stredoveku*, in: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, Dr.Sc., Bratislava 1998, s. 141; J. LOSERTH (ed.): *Regesten*, s. 68, č. 61.

53 F. PALACKÝ a J. CHARVÁT (ed.), *Dílo*, s. 130, č. 425; Pál TÓTH-SZABÓ (ed.), *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon (Oklevéltár 1414–1471)*, Budapest 1917, s. 385 a 387.

54 Hrad se nachází na kopci vzdáleném vzdušnou čarou asi 10 km od města. Při dobré viditelnosti lze z něho dohlédnout až k Topolčanům. Kontroloval přístup k městu zejména ze severu. Tento rozhled by umožňoval i menšímu oddílu ozbrojenců přepadat méně početné skupiny nepříteli i obyvatele z města (zejména kupce). Tím by se značně komplikoval život ve městě, a zvláště jeho obyvatelé by byli nuceni opustit (odejít či utéct) obec. Právě na nich však byla místní posádka závislá. Nehledě na škody, které by tím vznikly majiteli města. Z hradu bylo možno město ovládat, z města pevnost však nikoliv. Analogii podobně neudržitelné situace podává např. P. Čornej. Král Zikmund vložil na jaře 1420 žoldněřskou posádku do (Mladé) Vožice, necelých 20 km od budovavšího se Tábora. Přítomnost nepřátelských ozbrojenců v takové blízkosti znamenala permanentní ohrožení a pro Táborské byla nepřijatelná. Proto Jan Žižka se svými bojovníky v noci ze 4. na 5. dubna vnikl do městečka a překvapil spící žoldněře. Část jich pobili, část zajali a městečko spálili. Později husité ovládli i místní hrad a zbořili ho – srov. P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 225–226.

Majetkový propad

V roce 1444, nebo na počátku roku následujícího došlo v Janově životě k zásadní majetkové změně. Jak už stojí uvedeno, na Moravě mu patřil hrad Helfštýn s příslušenstvím. Pevnost byla strategicky výhodně položená. Kontrolovala důležitou obchodní stezku, vedoucí z nitra země Moravskou bránou do Slezska a Polska. Patrně se součástí slibní listiny z roku 1444, o níž již byla řeč, stala podmínka, že nepokojný majitel se musí Helfštýna vzdát. Už v následujícím roce totiž nacházíme v držení pevnosti Voka ze Sovince, který se již 22. července 1445 psal „ze Sovince a Helfenštejna“. Ten patrně za ni postoupil Janovi z Messenpeku hrad Rožnov s příslušenstvím, lenní městys biskupství olomouckého (Valašské) Meziříčí a tvrz Vsetín s příslušenstvím.⁵⁵ Šlo o rozsáhlejší majetek, navíc bezprostředně sousedící s Uhrami, kde měl Jan ještě stále svoje zájmy. Na nového helfštýnského pána se však vzápětí snesla sprška žalob. Na jeho novém majetku totiž vázlo množství Hluckého dluhů. Štěstím pro Voka ze Sovince však bylo, že něco takového předpokládal. Nechal si od Jana listinou zaručit, že ho beze škody odvadí, kdyby ho někdo „nařekl o helfenštejnské zboží právem zemským“.⁵⁶ Poté, co se Sovinecký úspěšně ubránil, stal se terčem žalob samotný Hlucky. Domáhali se od něj a jeho jistců náhrady Václav z Doloplaz, Zich a Jan z Wolfperka, Mikuláš ze Žerotína, Albrecht ze Šternberka, Arkleb z Kunovic, Petr Přemek ze Žerotína, Jan z Poluvsí, Jan z Prusinovic, Matěj z Něhova, Burjan z Vlčnova a Jiřík z Ořechova, Jan z Veselicka, Beneš z Trnávky, Ctibor z Hluku a později další. Jen dočasně ho před věřiteli paradoxně zachránilo, že se načas ocitl ve vězení. Poté mu už nebylo pomoci.⁵⁷ Podle svědectví pūhonů od Jana vsetínské zboží nedlouho po nabytí „odkúpili“ Mikuláš, Zikmund a Jan Bítovští ze Šaumberku (1447). Nejspíše jim je ale musel rovněž zastavit kvůli dluhům.⁵⁸ Bítovští však patrně

55 M. ŠVÁBENSKÝ, *Stavovské listiny*, s. 373, č. 1729; Ladislav HOSÁK, *Zemské stezky a podružné cesty na Moravě v době předhusitské*, Časopis společnosti přátel starožitností 59, 1951, s. 84; AČ IX, s. 276, č. 34; ZDO I, s. 397, č. 575; LC III, s. 541, č. 577 a 578.

56 LC III, s. 538, č. 557; s. 541, č. 577 a 578; s. 544, č. 598; s. 552, č. 649; s. 554, č. 659 a 660; s. 555, č. 669; s. 557, č. 681; s. 558, č. 693; s. 560, č. 704 a 705; s. 562, č. 718; s. 566, č. 742; s. 567, č. 750 a 751; s. 578.

57 LC III, s. 574; s. 575, 592, č. 895; s. 576, 618, č. 1077; 576, 601, č. 958; s. 598, č. 935; s. 602, č. 963; s. 607, č. 998; s. 607, č. 1002 a 1003; s. 610, č. 1023; s. 637, č. 241; s. 703, č. 1394; s. 708, č. 1423; s. 709, č. 1424; s. 709, č. 1428.

58 LC III, s. 612, č. 1032 a 1033; s. 667, č. 1269.

nevládli na Vsetíně dlouho. Dne 8. května 1451 byli donuceni odprodat lenní hrad Šaumberk s Kelčí a dalším příslušenstvím moravskému zemskému hejmanovi Janu z Cimburka. Nejspíše právě v téže době se vrátilo vsetínské zboží Janovi z Messenpeku. Držbu Vsetína Hluckým však můžeme s jistotou prokázat k roku 1459, kdy tento šlechtic potvrdil fojtovi Bartoňovi z Vrchní Rokytнице u Vsetína (dnes Lhota u Vsetína) a jeho synům i potomkům výsady udělené tamním fojtům v minulosti Vokem Jičínským z Kravař. Navíc jim přidal právo vystavět pilu. V listině se Jan nazývá „*pán vsetínského zboží*“. Navíc Vrchní Rokytnice byla součástí tohoto majetku. V zápětí ale od Jana získal tvrz Vsetín s příslušenstvím Václav z Doloplaz (1460), od něhož ji v roce 1464 soudně obdržel Jiří z Landštejna a Bystřice (pod Hostýnem).⁵⁹ To už to s Hluckým šlo pěkně z kopce. Sypaly se na něj další žaloby kvůli dluhům. Ještě 12. ledna 1461 si nechal pojistit držbu lenního (Valašského) Meziříčí od Jana Jičínského z Cimburka vkladem do manských desk. Už záhy však přišel prakticky o veškerý svůj majetek.⁶⁰ Snad se jej ještě pokusil zachránit tím, že jej, nejspíše naoko, postoupil těšínskému knížeti Přemkovi. V každém případě v roce 1464 vystupoval jako držitel Rožnova uvedený vévoda. Dne 26. května 1464 poháněl Jan Krumpsín z Lešan knížete Přemka Těšínského z Rožnova, že on, Krumpsín, se zaručil za Hluckého starého a z toho důvodu za něj taky musel platit jeho dluh. Žaloba zároveň dokládá, že Messenpek měl v té době syna, tedy Hluckého mladého, o němž ještě bude zmínka.

Ani přítomnost těšínského knížete však Janovi rožnovské zboží nezachránila. Jednotlivé obce byly soudním výrokem rozděleny mezi Messenpekovy věřitele Jana z Rýzenberka a Poluvsí, Jindřicha z Morkovic a Bařic i Oneše ze Zástřizl. Když však jeli jmenovaní nabyvatelé s nejvyšším moravským sudím Mikulášem Bystřicem z Ojnic a dalšími úředníky 4. září 1464 přes (Valašské) Meziříčí do Krásna, aby jeho obyvatelům byli představeni jako nová vrchnost, měšťané meziříčtí se srotili se samostříly a zbraněmi a nedovolili jim projet. Museli jet tudíž oklikou, přičemž došlo k varování Krásenských a ti se k jednání se soudními úředníky vůbec nedostavili. Šlo

59 MZA Opava – pobočka Olomouc, ACO L Ia 7, 1285; *Selský archiv I*, Listinář selského archivu, 1902, s. XXIII, č. 26; LC IV, s. 328, č. 390; s. 365-366.

60 LC IV, s. 273, č. 44; s. 286, č. 107; s. 288, č. 120; s. 296, č. 177; s. 299, č. 200 a s. 300, č. 201; s. 305, č. 237; s. 307, č. 256; s. 315, č. 310; s. 317, č. 318 a 319; s. 318, č. 328; s. 322, č. 349 a 354; s. 351 a 353; s. 363-365; BL I, s. 76-77, č. 51.

o neslýchanou rebelii. Kdyby se prokázalo, že v ní měl prsty Hlucký, hrozil by mu hrdelní trest. Následky vzpoury však nejsou známy.⁶¹ Zdá se, že si Jan uměl získat přízeň svých poddaných. Už 9. února 1446 udělil (Valašskému) Meziříčí právo vystavět si solnici. V roce 1462 pak obnovil a potvrdil synům zuberského fojta list na fojstství v Zubří. Asi nejvíc však Janovým poddaným prospěla pověst jejich pána jako obávaného válečníka. Nemáme aspoň zpráv, že by se někdo odvážil loupeživě napadnout jeho zboží.⁶² Ani vzpomenuť incident poddaných rožnovského pána nezabránil tomu, aby už příští rok vládl Rožnovem i Vsetínem jiný Hluckého věřitel, Jan Jičínský z Cimburka. Ten si Krásenské naklonil tím, že je 4. dubna 1465 osvobodil od odúmrti. Samotný Hlucký se ocitl téměř na mizině. Na dluh si zakoupil vesnici Ocmanice u Náměště nad Oslavou, ani tu však zřejmě neudržel dlouho. Aspoň tolik víme, že dlužnou částku na její pořízení nebyl schopen splatit.⁶³

O Janu z Messenpeku jako žijícím člověku se naposledy hovoří v roce 1466. A jak jinak než opět v souvislosti s dluhy. Jelikož on sám patrně nic nevlastnil, odnášeli to ti, kteří se za něj zaručili.⁶⁴ Vývoj ohledně vesnice Ocmanice dává tušit, že Jan snad zbytek života prožil se svou manželkou Žofíí (Ofkou) na mohelnských statcích jejich příbuzných. Dne 25. listopadu 1475 už válečník nebyl mezi živými. Toho dne totiž jeho snacha Regina, manželka Hluckého mladého, vznesla nárok na rožnovské zboží, ke kterému údajně měla i se svými dětmi právo. Ničeho však nedosáhla. Je podivné, že přípověď k majetku podala ona a ne její muž. Snad byl postižen nějakou nemocí či zraněním. Ještě v závěru roku 1481 Alžběta z Messenpeku žalovala dceru Jana Jičínského z Cimburka Kunku, že jí drží její dědictví po otci, hrad Rožnov s příslušenstvím. Svým plnomocným procesním zástupcem učinila svého muže Jindřicha Supa z Fulštejna. Ani ona ovšem majetek nezískala. O rodu rytířů z Messenpeku pak není dalších zpráv.⁶⁵

61 LC IV, s. 429, č. 777; s. 363-365; podrobně o zmíněném odboji informuje Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III, Věk Poděbradský IV*, Praha 1962, s. 171-172.

62 MZA Brno, G 10, i. č. 276, fol. 61, 81.

63 LC IV, s. 412, č. 677; s. 491, č. 958; s. 493, č. 970; s. 223, č. 974; MZA Brno, Státní okresní archiv Vsetín, Archiv města Krásno, sign. A 1; *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1525*, díl I, sv. 1/2, 1378-1471, red. František Beneš a Karel Beránek, Praha 1974, s. 482, č. 2083.

64 LC IV, s. 493, č. 970; s. 505, č. 1055.

65 LC V, s. 26, č. 157; LC VI, s. 179, č. 1056; Ladislav HOSÁK, *Historický místopis*

Zobecňující závěry

I v pozdním středověku se válka objevovala jako všudypřítomná, i když častěji nevídaná součást života. Dotýkala se všech společenských vrstev, přirozeně však ne stejnou měrou. Zatímco některé části společnosti na válce profitovaly, hledaly v ní příležitost k obohacení a společenskému vzestupu, pro jiné znamenal válečný konflikt jen ohrožení jejich postavení, majetku či dokonce samotné existence. Jan Hlucký z Messenpeku měl blíže k válkám a válčení nejen proto, že ho k takovému vztahu předurčoval jeho šlechtický původ. Zdá se, že ho k válečnictví přitahovala už samotná jeho dobrodružná a nepokojná povaha. On se však nejdříve pokoušel prosadit v úřednické službě. Nepochybně se tak dělo vlivem jeho otce. A jako likavskému kastelánovi mu jistě bylo bližší, pokud jím spravované území nebylo postiženo dopuštěním Martovým. Ani služba panovníkovi však neotupila jeho hrdost. Zřejmě šlo o hlavní příčinu, proč se chopil meče a vyhledával boj. K posilování jeho válečnické mentality nejspíše posloužil i ideál křesťanského rytíře, jež husitství ještě výrazněji akcentovalo.⁶⁶

Idea ho však samozřejmě nezbavovala požadavku profitu, který oprávněně očekával od toho, v jehož službách se ocitl. Účast na válečném poli byla totiž v 15. století nákladná. Již samotná výbava žoldnéře představovala značnou finanční zátěž. Philippe Contamine uvádí, že ve 13. století odpovídal kapitál představovaný obrannou a útočnou výzbrojí, výstrojí a jízdami koňmi jednoho rytíře a jeho doprovodu v průměru šesti až osmiměsíčnímu žoldu. Odhaduje, že v Anglii se výbava jednoho rytíře, včetně koní (válečný a pochodový oř se soumarem), rovnala jednoročním příjmům, což bylo asi 20 liber šterlinků. Připomeňme si, že v 15. století navíc hodnota mince klesala výrazně dolů, zatímco poddanská renta zůstávala nezměněna. Aby však někdo s Janem Hluckým uzavřel žoldnéřskou smlouvu (*condotta*), musel toto vybavení mít nejen on, ale i jím přivedení bojovníci. Vyplácené žoldy byly sice značné, ale neodpovídaly

země Moravskoslezské, Praha 1938, s. 678.

66 Wojciech IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha 2001, zejména s. 88-137 – zde definoval rytířský ideál především jako kolektivně sdílené představy vzorového chování a následování hodných vlastností rytíře-válečníka.

vloženému kapitálu a jeho udržování. Velkou roli v návratnosti proto nejspíš hrála kořist nabytá při válečném tažení.⁶⁷ Janovi se však nejspíše nedostalo ve druhé polovině třicátých let 15. století slíbeného žoldu či odměny v podobě pozemkového majetku. Aspoň si nelze představit, že by na konci třicátých let páchal násilí na moravsko-slovenském pomezí bez příčiny. Nevíme, jaké služby prokázal panovníkovi v té době. Možná se zúčastnil tažení do Srbska v roce 1437 proti Turkům. V každém případě měl zřejmě vůči panovníkovi nějaké pohledávky. V tom ale nebyl sám. Poškození se cítili i jeho uherští přátelé Pankrác ze Sv. Mikuláše a Ladislav z Necpál. Purkrabí říšského kancléře Kašpara Šlika na Holiči Hans Klux psal 10. července 1439 Prešpurským, že mu pan Ladislav (z Necpál) ve Skalici řekl, ať napíše svému pánu, že jestli se jim ten žold nevyplatí, bude mu i celé zemi škodit, až oni zaplatí. Je tudíž značně problematický současný názor, že si Necpálův druh Pankrác počínal na hranicích Moravy nepřátelsky, jak napsal už 17. února 1438 král Albrecht Habsburský, kvůli uvěznění manželky zesnulého císaře Zikmunda Barbory Celjské coby její familiář. Hornouherský šlechtic byl zároveň služebníkem císaře Zikmunda, mimo jiné i hejtmanem a později zástavním držitelem Zikmundova hradu Blatnica.⁶⁸ Z dochovaných zpráv vysvítá, že mu vždy šlo v první řadě o osobní prospěch. Jeho jednání bylo motivováno vidinou vlastního zisku (kořisti), nikoliv věrností. Ohledy a zásady křesťanské morálky šly u něho evidentně stranou. Albrechtem vězněná Barbora Celjská mu v uvedené době neměla co nabídnout. A není známo, že by po jejím osvobození od ní Pankrác získal nebo aspoň požadoval nějakou odměnu.⁶⁹

67 Philippe CONTAMINE, *Válka ve středověku*, Praha 2004, s. 119-121.

68 J. LOSERTH (ed.), *Regesten*, s. 68, č. 64; s. 67, č. 55; D. DVOŘÁKOVÁ, *Čierna kráľovná*, s. 210; János KARÁCSONYI (ed.), *Oklevélkivonatok a szentmiklósi és ovári gróf Pongrácz család leveltáraból*, Magyar Történelmi Társaság 1896, s. 516; F. V. SASINEK (ed.), *Pongrácovské listiny*, s. 72-73, č. 1; dne 16. října 1441 se římský král Fridrich III. zavázal Necpálovi i Pankrácovi v Břeclavi, že jim jako opatrovník Ladislava Pohrobka na místě jeho zesnulého otce vyplatí dlužnou částku 3 000 zlatých. Prvou splátku 2 000 zlatých údajně dostali hned v Břeclavi – viz D. DVOŘÁKOVÁ, *Pod vládou ženy*, s. 271.

69 Iván NAGY, *Pongrácz család (Szentmiklósi és ovári)*. In: *Magyarország családai*, svazek 9, Pest 1862, s. 404-407; Milan KRAJČA, *Uherský válečník Pankrác a jihovýchodní Morava*, Malovaný kraj 41, 2005, č. 4, s. 12; Ferdinand ULÍČNÝ, *Šlechtic Pongrácz ze Svätého Mikuláša – najvýznamnejší slovenský vojak a politik v 15. storočí*, *Vojenská história*, Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo 21, 2017, č. 2, s. 74, 81-82.

Nemáme žádných zpráv, proč Jan Hlucký z Messenpeku v letech 1439/40 vedl četné výboje na Moravě i v Uhrách. Lze se však domnívat, že hlavní příčina tkvěla v tom, jak už stojí výše naznačeno, že mu nejspíše císař Zikmund zůstal dlužen žold, podobně jako jeho uherským spojencům. Řečeno tehdejší terminologií, jal se Messenpek „svého dobývati“ (odtud částečně i název jedné z kapitol „Dobývateľ“). Bezpečně víme, že se opět nechal najmout do vojenské služby Zikmundovou dcerou, královnou Alžbětou. Příliš na výběr ostatně neměl. Jiný stavovsky přijatelný způsob, jak se dopracovat ke společenskému pozvednutí, než byla „via belli“, totiž rytíř jeho postavení neměl. A že se usiloval majetkově, a tím i společensky povznést, o tom nemůže být pochyb. Ctižádost, odvaha a vojevůdcovské schopnosti mu nechyběly. Ani tady se však jemu i dalším, v předchozích kapitolách již zmíněným hejtmanům nedostalo slíbeného žoldu. Nešlo ovšem jenom o ně. Svým bojovníkům totiž ručili za to, že se jim dostane zasloužené odměny i náležité kořisti. Když se tedy Jan dal jednou na dráhu kondotiéra, neměl úniku. Nešlo jen o jeho osobní náklady. Musel také svým lidem poskytnout náležitou satisfakci napadáním a plněním statků královny a těch, kdo se ve smlouvě zaručili za její řádné dodržení. To se však nikdy neobešlo bez toho, aniž by trpěli i další obyvatelé krajiny. Mimosoudní násilné vyrovnávání skutečných i domnělých křivd plodilo další násilí a křivdy. Odtud snaha stavů každé země násilnou svépomoc kohokoliv zarazit.

Zemské právo moravské v 15. století připouštělo i žalobu na krále a umožňovalo vést s ním spor u zemského soudu. Podmínkou ale bylo, že měl vladař nějaký alodní majetek na Moravě. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 15. století však „práva nešla“ a zemský soud nezasedal. Důvodem se stala válka o český trůn. Navíc nemáme jediný doklad, že by byl ve středověku někdy král žalován pro dlužný žold u zemského soudu. Jestliže se panovník ani jeho nástupce neměli k úhradě dluhu (zpravidla zápisem nějakého pozemkového majetku), nezbyvalo, než se dál dožadovat svého nároku, což nejspíše odporovalo Hluckého povaze, nebo se uchýlit k tzv. násilné svépomoci. To znamenalo vypovědět pokoj a zákonným způsobem (tedy odpovědí) vyhlásit válku či záští tomu, kdo se provinil, eventuálně jeho jistcům.⁷⁰ Během husitských válek vzrostlo sebevědomí

70 V. BRANDL (ed.), *Knihy Tovačovská*, s. 31–32, 115–116; František PALACKÝ, *Príspevky ku glossarium řeči české*, Časopis Společnosti Wlastenského museum v Čechách,

šlechty natolik, že si poté jednotliví její příslušníci troufali vyhlásit válku zejména sousedním panovníkům i jejich zemím.⁷¹

Už zde bylo poznamenáno, že Jan z Messenpeku byl patrně nucen vzdát se Helfštýna. Bohužel, přísežná listina z roku 1444 se nedochovala. Víme jen, že ji Hlucký vydal stavům Markrabství moravského. Jak už bylo řečeno, Messenpek neznepokojoval Moravu a Horní Uhry jen ze záliby ve válce a loupení. Tím však nechceme vyloučit, že mu tento způsob života posléze přirostl k srdci. Někteří vojáci až příliš přivykli válečnému násilí a rabování se pro ně stalo přirozeným. Proměnili se v násilníky, kteří přestali být schopni se nadále podřizovat vojenské kázni nebo se opětovně zařadit do společnosti.⁷² Zdá se, že Messenpek byl vzpurný a velice sebevědomý člověk. Když se však jednou dal na žoldněřskou dráhu, neměl úniku. Po zklamání ze strany královny Alžběty přešel v roce 1441 do opačného jagellonského tábora. Patrně na tom měl zásluhu jeho následný druh Jan Čapek ze Sán. I v pozdním středověku se rytířstvo považovalo za páteř armády. K tomu se však přidával vliv husitských válek ze dvacátých a třicátých let 15. století. Právě ona válečná léta přinesla ve značné míře profesionalizaci bojovníků u nás, jež vedla až k vytváření vojenských bratrstev. Zrodil se také nový typ válečníka-kondotiéra, jaký vedle Jana Čapka ze Sán, Jana Jiskry z Brandýsa či Václava Vlčka z Čenova představoval i válečný druh prvně jmenovaného Jan Hlucký z Messenpeku.

1827, č. 1, s. 74–75; poměrně zásadní práce věnované vyhlášení války „odpovědí“ publikovali Valentin URFUS, „Záští“ v *Čechách v polovině 15. století*, Právněhistorické studie 3, 1957, s. 90–114 a Dalibor JANIŠ, *Odpověď (záští) a normativní zakotvení nepřátelství a svépomoci v českém a moravském zemském právu ve 14. –17. století*, Časopis Matice moravské 136, 2017, č. 2, s. 235–268.

71 Uvádíme čtyři známé případy: okolo 14. dubna 1440 psal holičský purkrabí Hans Klux, že ti z (Uherského) Ostrohu (Reinprecht z Eberstorfu) odpověděli celým Uhrám, vyjímaje Skalické a Pankráce. Uhry v té době neměly řádného krále, proto „*abgesagt*“ zemi (J. LOSERTH, *Regesten*, s. 68, č. 62); Jan Čapek ze Sán odpověděl 25. ledna 1442 jménem Vandaly z Wolfsau nepřátelství Fridrichu III. Habsburskému a rakouské zemi (D. PAPAJÍK, *Jan Čapek*, s. 157); témuž rakouskému panovníkovi vyhlásil 16. května 1448 válku Pankrác ze Sv. Mikuláše se svými služebníky (SLS s. 27–28, č. 26); někdy v lednu 1460 vypověděl králi Matyáši Korvínovi a jeho království válku Matouš ze Šternberka a Lukova a svými komplici (M. KRAJČA, *Slavičínská větev pánů z Cimburka (1374-1464)*, Slovácko 56, 2014, s. 190–191).

72 Milan KRAJČA, *Blažej z Podmanína (1462-1480) a bratřiči. Neznámý malenovicový pán a učenlivý žák proslulého vojenského bratrstva*, Vlastivědný věstník moravský 74, 2022, č. 1-2, s. 3.

V 15. století se téměř neustále válčilo. Když ne v českých zemích, pak tedy v zemích sousedních. O Hluckého služby byl tudíž i nadále enormní zájem. Jeho vojenské podnikání mu v polovině čtyřicátých let 15. století vyneslo na původem drobného šlechtice mimořádný zisk, hrad Rožnov s rozsáhlým příslušenstvím. Tak, jako ve všech dobách a prostředích, i v případě Hluckého platilo, že z vrcholu lze již jen klesat. Udržet se na něm je totiž nesrovnatelně obtížnější než jej dosáhnout. Velkou zásluhu na tom nejspíše měli jeho zaměstnavatelé. Panovníci, kteří vstupovali do konfliktů, sami upadali do značných dluhů. Žoldnéři byli totiž velmi drahý artikl.

Panovník měl v 15. století stále ještě pravomoc k svolávání hotovosti. Mohl tedy angažovat rytíře do boje na základě vazalského slibu, v Uhrách v banderiálně-insurekčním systému. Avšak takové vojsko, v němž rytíři sloužili na vlastní náklady, bylo možné svolávat pouze k obraně země. I tak je musel panovník či jiný suverén od určité doby subvencovat. Navíc už od počátku měl povinnost hradit těmto bojovníkům vzniklou škodu. Na výzvu k tažení za hranice nemusel takový rytíř mnohdy reagovat nebo se mohl vyplatit. Pokud se ale takové výpravy účastnil, pak na náklady svolavatele vojska. Tomáš Pešina tvrdil, že když údajně roku 1437 císař Zikmund vyzval své uherské poddané, aby vytáhli proti Turkům, uherská šlechta to prý odmítla s tím, že ona je povinována táhnout do pole jen se svým králem, ne s palatinem. V roce 1465 si čeští páni, sdružení v Zelenohorskou jednotu, stěžovali, že se král Jiří z Poděbrad s nimi neradí o vojenských otázkách, navzdory čemuž je však nutí se válek zúčastnit. To by ještě nebylo až tak závažné. Je totiž známo, že šlechtici na tohoto krále nahlíželi do značné míry jako na jednoho z nich. Pozoruhodnější však je odůvodnění jejich stížnosti tím, že prý už Poděbradův předchůdce Václav IV. z hodné příčiny nechal dobývat hradů Hasištejna, Štědré a Skály najatými žoldnéři, aniž přitom žádal po pánech a rytířstvu účast na tomto konfliktu.⁷³

Ať už je to pravda nebo ne, v průběhu 15. století byla stále více zřejmá jasná převaha profesionální (žoldnéřské) armády nad vojskem složeným

73 Jan BIEDERMAN, *Rytíř pozdního středověku. Vojenský profesionál bez příděchu romantiky*, Dějiny a současnost 6, 2013, s. 26; Tomáš Jan PEŠINA, *Mars Moravicus*, Pragae 1677, s. 610; Jaroslav BOUBÍN, *Česká „národní“ monarchie*, Praha 1992, s. 131-132.

z leníků a bojových družin (banderí) jednotlivých velmožů. Žoldněř se specializoval na jeden druh zbraně a nebyl vázán na žádné území. Problémem, jenž rozhodujícím způsobem zajišťoval převahu žoldněřského vojska, byla nedisciplinovanost tzv. zemské hotovosti. Už ve 14. století si toho povšiml kronikář Jean le Bel u francouzské armády v bitvě u Kresčaku. Francouzská šlechta nerespektovala ani příkaz svého krále. Naproti tomu jeho anglický protivník Eduard III. tenkrát držel žoldněřské vojsko pevně ve svých rukou. Panovníci pozdního středověku proto začali přecházet na systém smluv, jak to zde již bylo nastíněno, v nichž se konkrétní šlechtici zavazovali k vojenské službě za žold po určitou dobu. Smlouva obvykle stanovovala početní stav šlechticova kontingentu, výzbroj a formu náhrad za padlé koně a poškozené části výstroje. Podle Petra Čorneje platil římský král Zikmund v době husitských válek jednomu jízdnímu žoldněři na týden 40 grošů, přičemž tři čtvrtiny této částky činil základní plat a čtvrtinu finanční náhrada za utrpěné škody. Vzhledem k nedostatku hotovosti splácel Zikmund dlužné částky formou zástav. I tak finanční výdaje spjaté s bojem proti husitům za léta 1420-1423 dosáhly výše téměř jednoho celoročního příjmu uherské královské komory.⁷⁴

Je pravděpodobné, že mocní v době tísně zapisovali kondotiérům dokonce více, než mohli reálně dát. Jak však dokládá i Messenpekův příklad, běda území toho, jenž žoldněřům nevyplatil náležitou mzdu, k níž se zavázal nebo se za ni zaručil. Hlucký, nepochybně hnaný vidinou zisku, stále více upadal do dluhů. Ani násilná svépomoc nemohla poskytnout náležitou satisfakci. Jan nakonec nejspíše ztratil veškerý svůj majetek. Po své smrti navíc neměl odpovídajícího nástupce, jenž by jeho rod znovu pozvedl. Jak už je v této práci zmíněno, bylo velmi podivné, že nárok na rožnovské zboží vznesla Janova snacha Regina, a nikoliv její manžel a Janův syn, s nímž měla děti. Snad byl tedy mladý Hlucký nějak postížen. To by vysvětlovalo i skutečnost, že není zpráv o jeho snaze uplatnit se ve službě panovníka či nějakého velmože. Tak se uzavřel životní příběh muže, který střídavě podpíral i podrýval trůny některých předních evropských panovníků.

74 Boris BOVE, *Stoletá válka*, Praha 2021, s. 41-44; převahu žoldněřského vojska nad banderiálně-insurekčním vojenstvím na příkladu bitvy u Lučence dokládá slovenský historik Vladimír SEGEŠ, *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zretelom na Slovensko*, Bratislava 2004, s. 200; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 277, 453.

Jan Hlucky of Messenpek (1412-1466)

The professional warrior and his reward at the end of the Middle Ages

MILAN KRAJČA

Jan of Messenpek, bearing the surname „Hlucky“ (according to his birthplace, the Moravian town Hluk), began his career following the example of his father in the service of the Hungarian king Sigismund of Luxemburg. In the 1420s, he worked as his castellan at Likava Castle in Upper Hungary. However, for unknown reasons, he lost his post without compensation. This brought him into the ranks of the enemies of the ruling dynasty - the Hussites. With their help, he took possession of the said Likava by trickery in 1431. We do not know for sure how long he controlled the castle. Not long after the end of the Hussite Wars, Jan joined a group of nobles and attacked properties of Sigismund's successor, Albrecht II Habsburg and his Reich Chancellor Kašpar Šlik. After Albrecht's death, however, he entered the service of his widow empress Elizabeth. She led the fight for the recognition of her son Ladislav Pohrobek as the Hungarian king. Because the empress did not pay him the promised salary, Jan Hlucky crossed over to the camp of her opponent Vladislav III Jagiellonian. After the end of the Hungarian war, he plundered Moravia. That is probably why he was forced to surrender his Moravian Helfštýn Castle in 1444. But he did it smartly. He exchanged the Helfštýn estate with Vok of Sovinec for another Moravian castle, Rožnov. As a leader of a private band of mercenary soldiers, he was not properly remunerated for his services. He just ran up big debts. As a result, he gradually lost all his landed property. The man who alternately supported and undermined the thrones of some of Europe's leading monarchs died sometime after 1466, apparently completely poor.

The conclusion of the paper comments on the replacement of the so-called country cash by a significantly more effective mercenary army. However, mercenaries were a very expensive commodity. And this despite the fact that the salary usually did not fully cover the costs incurred by them and it was necessary to supplement it with war booty. Their employers often did not have the means to pay them. In that case, however, they became a real scourge of the landlord's territory and of those who guaranteed compliance with the contract (*condotta*) that was concluded with them when they were hired, and which was not followed.

Starý a nový tábořský hřbitov, strmá cesta k zániku prvního a vzniku druhého¹

LENKA VANDROVCOVÁ

Abstract:

The article focuses on the period at the turn of the 19th and 20th centuries, during which the Tábor municipality worked to establish a new communal cemetery. It was a relatively fundamental project that concerned 19,000 inhabitants of the Tábor parish, who had two cemeteries at their disposal, the old (by the chapel of st. Philip and Jacob) and the cemetery at Klokočy. Both had been operating for several centuries and their capacity was at the limit of carrying capacity. Unfortunately, several problems stood in the way of putting the new cemetery into operation, which delayed its opening until 1921.

Key words:

cemetery, burial ground, crematorium, grave, tomb, Tabor, parish

1 Článek vznikl za finanční podpory ministerstva kultury v rámci institucionálního financování programu Dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Husitské muzeum v Táboře. (DKRVO, MK000072486).

Smrt jako nedílná součást lidského bytí neodmyslitelně souvisí s ukládáním ostatků zesnulých. Od chvíle, kdy lidé začali své mrtvé pohřbívat a nenechávali je napospas zvěři a živlům, se způsob pohřbívání a úcta k mrtvým mnohokrát proměnily. Hřbitovy obvykle obklopovaly farní kostel. Morové epidemie a rostoucí hygienické nároky začaly hřbitovy vytlačovat „za hradby“ obcí. Od počátku 16. stol. vznikaly tzv. morové hřbitovy (např. Milevsko, Žďár nad Sázavou ad.). K definitivnímu přesunu hřbitovů mimo lidská sídliště došlo na přelomu 18. a 19. století, kdy začaly vznikat rozsáhlé komunální (interkonfesijní) hřbitovy. Na našem území tyto změny souvisejí s reformami Josefa II.: zákaz pohřbívání v kostelních hrobkách, společné pohřbívání katolíků a nekatolíků, přeložení hřbitovů mimo lidská sídliště. Do této problematiky významně zasáhla průmyslová revoluce a stěhování obyvatel do měst v průběhu 19. století. Nastalé změny dále eskalovaly legalizací pohřbů žehem, milionovými lidskými ztrátami během obou světových válek a atheizací společnosti.²

Původní konfesijní hřbitovy (katolické, židovské, protestantské apod.) postupně nahradily komunální (interkonfesijní, centrální) pod správou samosprávných orgánů. Nejvíce takovýchto hřbitovů na našem území vzniklo v osmdesátých letech 20. století. Rituály spojené s pohřbíváním a uctěním zesnulých postupně mizí, z pohřebních bratrstev a cechů přecházejí na pohřební ústavy. Návštěva hřbitova se stává soukromým rituálem a rodinná hrobka symbolizuje malý soukromý chrám. Díky tomu vzrůstalo i podnikání s funerálním uměním, které firmy a umělci nabízeli svým zákazníkům prostřednictvím katalogů a vzorníků. V 19. století dominovaly hlavně průmyslově vyráběné litinové kříže. Produkce kamenických firem umožňovala různé kombinace a modifikace jednotlivých prvků. Miliony padlých mužů na frontách obou světových válek pozvedly fenomén pomníku do úplně jiné roviny. Dodnes můžeme i v malé vesničce běžně najít takovýto umělecký doklad doby.

Kdysi tabuizovaná „samovražda“, tedy odchod ze světa vlastní rukou, ve 20. století už sebevrahy nevyklučovala z posvěcené půdy a tito

2 Jiří ROHÁČEK – Karel MÜLLER – Jan CHLÍBEK – Jiří SLAVÍK, *Sepulkrální památky v praxi památkové péče*, Národní památkový ústav, odborné a metodické publikace, svazek 106, Josefov 2020, s. 11.

nešťastníci běžně končili mezi ostatními nebožtíky či v tzv. koutě sebevrahů, nikoli za hřbitovní zdí či v lese bez obřadu a rakve. Starý tábořský hřbitov nabízí hned několik takovýchto případů sebevrahů, kteří spočinuli v jeho posvátné půdě. Jan Dlouhý (†10. 4. 1877)³, majitel hostince U Anděla strážce na Novém Městě, vyřešil osobní bankrot oběšením. Jeho ostatky spočinuly v XI. oddělení nejstarší části starého hřbitova (I. pole). Theodor Brdlík (†29. 4. 1916)⁴, mlynář a podnikatel z počátecké rodiny Brdlíků, osobní bankrot vyřešil zastřelením. Jeho ostatky rodina převezla z Prahy, kde k hrůznému činu došlo, a uložila je do rodinného hrobu č. 39 na II. poli starého hřbitova, kde již odpočívali dva Brdlíkovi synové.

Církvemi tabuizovaný pohřeb žehem, který by měl znemožnit zmrtvýchvstání nebožtíků při posledním soudu, prosazovali jako první Američané už v sedmdesátých letech 19. století. Tento způsob nakládání s ostatky zemřelých souzněl se zvyšujícími se hygienickými požadavky a úsporou místa rozrůstajících se aglomerací. Kremace si brzy našla své příznivce i na našem území. Vůbec první zpopelněnou osobou se stala mecenáška Augusta Braunerová, matka malířky Zdenky Braunerové, kterou její dcery nechaly zpopelnit roku 1890 v Paříži. Domů přivezly urnu s jejími ostatky v krabici na klobouky.⁵ V roce 1899 se pod vedením MUDr. Jindřicha Záhoře ustavila Společnost pro spalování mrtvol a v roce 1909 Spolek Krematorium pod vedením Ing. Františka Menc-la. K legalizaci pohřbů žehem došlo až za republiky 1. 4. 1919 (zákon č. 180/1919 Sb. z. a n. o fakultativním způsobu pohřbívání⁶). Pohřby žehem (kremace) souzněly s myšlenkou odluky církve od státu a podporou národní Československé církve, která spolupracovala se spolkem

3 Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, Sběrka matrik, ŘK FÚ Tábor, matrika Z 1873–1881, pag. 209, dostupné online (<https://digi.ceskearchivy.cz/7902/214>), [citováno k 14. 9. 2023].

4 SOA Třeboň, Sběrka matrik, ŘK FÚ Tábor, matrika Z 1914–1921, pag. 114, dostupné online (<https://digi.ceskearchivy.cz/7908/116>), [citováno k 14. 9. 2023]; Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Tábor, fond Archiv města (dále jen AM) Tábor, inv. č. 580, kniha 560, Hřbitovní kniha kostela sv. Jakuba II. pole.

5 První krematorium na českém území bylo postaveno v Liberci v letech 1915–1917 podle projektu Rudolfa Bitzana.

6 Tento zákon získal označení *lex Kvapil* podle spisovatele a poslance Jaroslava Kvapila, který byl velkým podporovatelem tohoto způsobu pohřbívání.

Krematorium. Pohřby žehem zapříčinily vznik nových útvarů a zařízení na uložení popela zemřelých jako kolumbária⁷, urnové háje a urnové náhrobky. K fenoménům funerální architektury můžeme zařadit i obřadní síně, které hlavně v období po únoru 1948 měly nahradit kostely jako místo posledního rozloučení se zesnulými. Jejich projektanti měli poměrně „volnou ruku“ v jejich navrhování.

Obr. 1. V okolí kaple sv. Alžběty (dnes pravoslavný kostel Povýšení sv. Kříže) se v průběhu 15. století nacházel hřbitov; HMT, nezpracovaná pozůstalost Jiřího Kohouta, poř. č. 3/72

Pohřbívání na Táboře

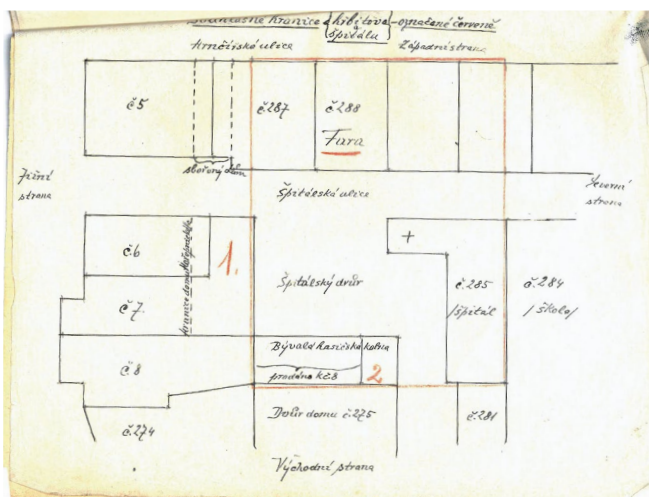
Nejstarší pohřebiště na tábořské ostrožně jsou situována do dvou oblastí. První a patrně starší z nich se rozkládalo mezi Křížíkovým a Školním náměstím, v místech ulice Na Parkánech a někdejší Domečkovy

7 Kolumbária získala svůj název z latinského slova *columba* – holub, protože se tyto stavby podobají holubníkům.

zahrady, kde se dnes nachází budova Státního okresního archivu Tábor a divadelní zahrada. Archeologický výzkum probíhající v této lokalitě v roce 2019 pomohl zpřesnit dataci již známého pohřebiště v prostoru archivu díky nově nalezeným kosterním pozůstatkům. Pohřebiště, které na tomto místě nemělo dlouhého trvání vzhledem k neporušenosti hrobových míst, bylo využíváno v 1. polovině 15. století. Druhá lokalita se rozkládala v okolí dnešního Špitálského náměstí. O tomto pohřebišti se zmiňoval již Karel Thir ve svém rozsáhlém díle *Staré domy a rodiny tábořské* takto: „Při kopání ve dvoře špitálním ale i v ulici špitálské nalézány zhusta kostry lidské každého věku, položené do země bez rakve, v řadách pravidelných, v hrobech na dně do kulata vyhloubených jako pro tělo.“⁸ Karel Thir se domníval, že toto pohřebiště pochází z doby předhusitského Hradiště a svou teorii podpořil analogií z jiných přemyslovských měst, kde kostel se hřbitovem, farou a školou tvořil skupinu staveb mimo náměstí v sousedství hradeb. Stejnou lokalitu v letech 1935–1936 prokopali Vojtěch Budaváry (Budinský-Krička), který rovněž narazil na značný počet kostrových hrobů. Z jeho závěrů není zcela jasné, do jakého období existenci hřbitova zařadil. Nevyvrátil Thirovu teorii o jeho předhusitské existenci, ale uvedl, že zde hřbitov mohl pravděpodobně existovat od 15. do 18. století. Poslední archeologický výzkum z roku 2019 napomohl k bližší dataci tohoto pohřebiště. Pod domem č. p. 281 archeologové odkryli na čtyři desítky kostrových hrobů z 2. poloviny 15. století. Zda v okolí dnešního pravoslavného kostelíku Povýšení svatého Kříže vznikl nejprve hřbitov a poté špitál nebo naopak, zůstává nezodpovězeno i přes rozsáhlé archeologické výzkumy této oblasti.⁹

8 Karel THIR, *Staré domy a rodiny tábořské*, Tábor 1920, s. 661–662.

9 Tamtéž; František ŠMAHEL, *Tábor. Od počátku osídlení do roku 1452*, Praha 2020, s. 332; Jiří BUMERL – František JANDA, *Archeologické výzkumy za rok 2019 aneb co se v loňském roce skrývalo pod povrchem*, in: Ročenka Husitského muzea v Táboře 2020, Tábor 2020, s. 87–88; Vojtěch BUDAVÁRY, *Nálezová zpráva AÚ ČSAV Praha, č. 790/1935*; Miloš DRDA, *Urbanistická tradice v zástavbě husitského Tábora*, Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 7–46, zde s. 42; Rudolf TECL, *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře během druhé poloviny 15. a na počátku 16. století (s edicí účtu tábořských kostelníků z let 1509–1510)*, *Táborský archiv* 10, 2000–2001, s. 213–279; Rudolf KRAJÍČ, *Archeologie v Táboře I. (od 19. do poloviny 20. století)*, Husitský Tábor 18, 2013, s. 101–203, zde s. 146–152.

Obr. 2. Plánek Milana Nedvídko zobrazuje hranici špitálského dvora a jeho bezprostřední okolí kolem dnešního Špitálského náměstí. Je zde vyznačena fara č. p. 288, špitál č. p. 285 a škola č. p. 284; HMT, inv. č. SV 673

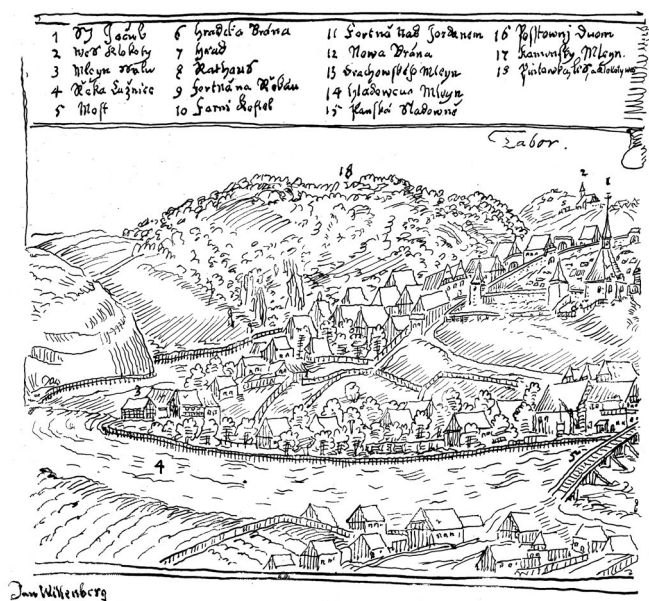
Kdy došlo k přenesení hřbitova z ohrazeného městiště ke kapli sv. Filipa a Jakuba, není známo. Zřejmě k němu došlo ve 2. polovině 15. století, kdy se začínají rozprodávat parcely v okolí špitálu. Tábořský špitál vznikl nedlouho po založení města Hradiště hory Tábor. S největší pravděpodobností převzal nadání zrušeného špitálu v Ústí (nad Lužnicí). Sloužil primárně k zaopatření místních chudých a přestárých obyvatel, nikoliv poutníků a pocestných, kteří však dali jméno místní okolní městské čtvrti: Chodcovská.¹⁰

Vhodným místem pro umístění tábořského hřbitova se stal prostor za Bechyňskou branou u již existující kaple sv. Filipa a Jakuba, o níž se písemné prameny poprvé zmiňují roku 1388. Dobroslava Měnclová uvedla, že se mohlo jednat o farní kostel se hřbitovem, který měl sloužit obyvatelům hradu a přilehlého osídlení.¹¹ Během husitských válek byla kaple značně poškozena. O její obnovu se po roce 1470 zasloužila jistá Kateřina,

10 F. ŠMAHEL, *Tábor*, s. 273–274; R. TECL, *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře*, s. 233–234; K. THIR, *Staré domy a rodiny tábořské*, s. 660–661.

11 Dobroslava MENCLOVÁ, *Husitské opevnění Tábora*, Zprávy památkové péče 13, Praha 1953–1954, s. 65–102, zde s. 74.

vdova po Prokopu Pražákovi z Hlavatce. Ve svém kšaftu odkázala 10 kop grošů k výstavbě v podstatě nového svatostánku na hřbitově. Kostel sv. Jakuba byl oproti původní kapli rozšířen do všech stran. Tuto situaci potvrdil i archeologický výzkum kostela z počátku devadesátých let 20. století. Původní obvod lodi je dnes vyznačen jinou barvou dlažby.¹²

Obr. 3. Nejstarší vyobrazení tábořského podhradí s kostelem sv. Filipa a Jakuba z počátku 17. století, dle Jana Willenberga překreslil Václav Josef Klement Bouška; HMT, inv. č. BO 290

Existenci hřbitova v podhradí na počátku 16. století bezpečně dokládá nejstarší dochovaný žulový náhrobek Václava Kropáče ze Strkova z roku 1519, který se v rámci hřbitova několikrát přestěhoval.¹³ Kde se nacházel původně, dnes nelze určit, ale s jistotou býval jeho hrob v horní části dnešního

12 Např. Rudolf Tecl se domníval, že se nejednalo o kapli sv. Filipa a Jakuba, ale o špitální kapli sv. Alžběty. Srov. Rudolf TECL, *Tábor v druhé polovině 15. století*, Husitský Tábor 2, Tábor 1979, s. 69–89, zde s. 85–86, ale v jiném svém článku tuto tezi označil za nepravdivou, srov. R. TECL, *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře*, s. 238.

13 R. TECL, *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře*, s. 238–239

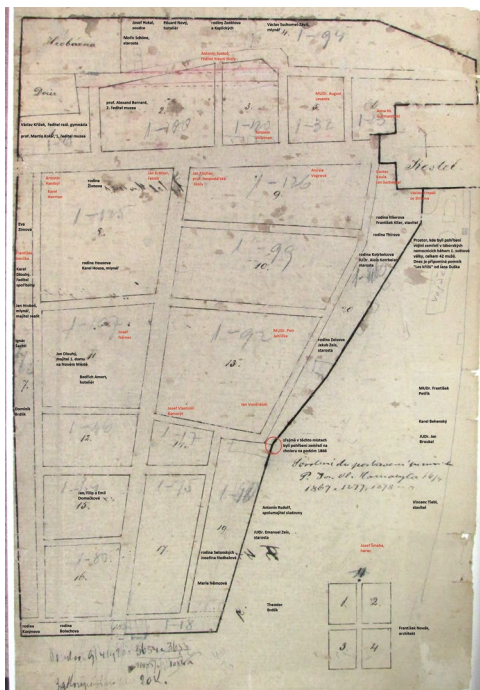
parku Pod Kotnovem. Zprávy z konce osmdesátých let 19. století se v jeho umístění rozcházejí. Shodně hovoří o tom, že je z části zahrabán v zemi a „*jest ve hřbitovní zdi*“, ale rozcházejí se v její orientaci, buď na jih, nebo na západ.¹⁴ Po rozšíření hřbitova na konci 19. století byl Kropáčův náhrobek přizděn na jižní stranu spojovací zdi mezi I. a III. polem hřbitova vlevo od průchodu mezi těmito poli. Odsud se přestěhoval na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století při adaptaci hřbitova na park. Od té doby je přizděn na vnější jižní zdi kostela sv. Filipa a Jakuba.

Obr. 4. Nejstarší náhrobek na starém tábořském hřbitově zobrazuje erb patricijské rodiny Kropáčů ze Strkova, který obklopuje částečně čitelná nápisová páska: „*Léta Páně 1519 rozdělil Pán Bůh duši s tělem Václava Kropáče ze Strkova. Bůh rač býti duši jeho milostiv.*“ HMT, př. č. (SV) 69/82

14 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1271, karton 227, fol. 171 (zápis ze schůze obecního zastupitelstva 10. 11. 1887). Purkmistr JUDr. Emanuel Zeis vysvětlil zakrytí Kropáčova náhrobku ryze praktickými důvody. Jelikož se nacházel ve spodní části hřbitova, který se směrem k jihu svažoval, bylo zapotřebí navést do tohoto prostoru zeminu z důvodu snazšího pohřbívání zemřelých. František Dušan ZENKL, *Tábor. Průvodce po městě a okolí*, Tábor 1886, s. 58; Petr FRANK (?), *Památné hroby jakubského hřbitova v Táboře*, nepublikovaný strojepis, s. 11–12.

Na starém tábořském hřbitově spočinuly ostatky nejen obyvatel Tábořa, ale i obyvatel přifařených obcí Celkovice (Čelkovice), Čekanice, Horky, Větrovy, Měšice, Starý Tábor (Sezimovo Ústí) a Záluží. Přibližně 400 let sloužící hřbitov se koncem 19. století dostával na hranice své kapacity. Na radnici se začala projednávat možnost zřízení úplně nového hřbitova, ale pro tuhý odpor veřejnosti z tohoto projektu sešlo. Na podzim roku 1887 sice město provedlo s povolením děkanského úřadu, kterému hřbitov i s kostelem patřily, „neodkladně nutnou“ regulaci stávajícího prostoru, ale problém přeplněného pohřebiště nadlouho vyřešen nebyl.¹⁵

Obr. 5. Nejstarší část filipojakubského hřbitova s vyznačením jeho 20 oddělení na plánu ze hřbitovní knihy. Červené písmo označuje dosud existující pomníky v dnešním parku Pod Kotnovem, černé označuje přibližné místo spočinutí významných „Táboráků“. SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 579, kniha 559.

¹⁵ SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1271, karton 227, fol. 171 (zápis ze schůze obecního zastupitelstva 10. 11. 1887).

Roku 1889 město přikročilo k nákladnému rozšíření stávajícího hřbitova. Z tábořských vedut a dalších obrázků je patrné, jak členitý terén hřbitov obklopoval. Na sever se hřbitov rozšířit nemohl, protože zbývající prostor mezi hřbitovem a hradním pivovarem byl využit ke zbudování komunikace, dnešní ulice Na Parkánech, která odklonila značnou část dopravy mimo centrum na jižní okraj Starého Města. Západním směrem se hřbitov rovněž nemohl rozšířit, protože podél západní zdi hřbitova vedla hluboká úvozová cesta k Pajedlům, dnešní Korandova ulice. Východní strana skýtala rozšíření hřbitova terasovým řešením do prostoru někdejší zahrady MUDr. Augustýna Lavanta. Patrně nejschůdnější možnost poskytoval pozemek mezi stávajícím a starým židovským hřbitovem. V tomto prostoru se v minulosti rozkládala soukromá zahrada s „letním domkem“, který je patrný na následujících obrázcích. Obě zmíněné zahrady spojil mlynář Theodor Brdlík, který v podhradí skoupil značné množství pozemků.¹⁶

Obr. 6. Josef Habel, *Město Tábor se hřbitovem, ocelorytina, 1857; HMT, inv. č. OP 2140.*

16 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1212, karton 69, fol. 757–760; inv. č. 1254, karton 173 (rok 1886), fol. 66–68 (zápis ze schůze obecního zastupitelstva 25. 4. 1890).

Obr. 7. August Haun, Tábor, kolorovaná litografie, 1860; HMT, inv. č. OP 2133.

Obr. 8. Nejstarší fotografie Tábora od Alexandra Seika kolem roku 1869; HMT, př. č. (SV) 543/82/2.

Obr. 9. Jižní panorama města ze 70. let 19. století; HMT, inv. č. SV 188.

Obr. 6.–9. Čtyři různé pohledy na podhradí a jižní panorama města z 50.–70. let 19. století zobrazují nejen hřbitov, ale i jeho bezprostřední okolí, kam se měl hřbitov rozšířit. Zajímavostí prvních tří vyobrazení je barokní cibulová báň na hradní věži „Kotnov, která věž „zdobila“ v letech 1716–1869.

V letech 1889–1890 provedl rozšíření hřbitova o II. pole dle svého projektu tábořský stavitel Vincenc Tiebl. Nová část hřbitova se nacházela na terase podél východní části hřbitova. V rámci stavebních prací byly opraveny opěrné zdi a zbudovány nové. Při budování II. pole bylo zapotřebí odstřelovat přebytečnou skálu, s čímž Tiebl začal v září 1889. Na nebezpečí či problémy se stavbou si stěžovala pouze Marie Zelenková, majitelka domu v dnešní Bechyňské ulici č. p. 403. Tvrdila, že jí dělníci poškodili dům a zahradu a že dešťová voda ze hřbitova teče do jejího sklepa. Vše vyvrátila stavební komise 18. 8. 1890, která našla pouze pošlapanou trávu na její zahradě. Jako odškodné jí Vincenc Tiebl zaplatil 2 zl. Nové hřbitovní pole bylo odkanalizováno, dokonce se počítalo se stavbou kašny nebo stírky, ale k přivedení vodovodu s užitkovou vodou do této části hřbitova nedošlo. Obě pole spojila rampa, kterou Tiebl překonal výškový rozdíl mezi oběma hřbitovními poli.¹⁷

Původní plán počítal celkem s 36 hrobkami rozdělenými do 12 skupin po třech hrobkách, ale realita byla jiná. Dle hřbitovní knihy se na II. poli nacházelo 39 hrobek podél zdí a 408 hrobů, celkem 842 hrobových míst. Na II. poli začal hrobník Karel Švec st. ukládat ostatky zemřelých na konci července 1890.¹⁸

V horní části II. pole spočinula těla 42 vojáků zemřelých v tábořských lazaretech a nemocnicích během 1. světové války. Jejich hroby původně označovaly dřevěné kříže. Po adaptaci hřbitova na park dominoval bývalému vojenskému oddělení hřbitova záhon růží, na jehož místě se dnes nacházejí různobarevné keře ve tvaru latinského kříže. Od roku 1979 jejich oběť připomíná ještě pomník „les křížů“ od akademického sochaře Václava Duška.¹⁹

17 SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1254, karton 173 (rok 1886), fol. 66–68 (zápis ze schůze obecního zastupitelstva 25. 4. 1890); fond Okresní úřad (dále jen OÚ) Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 557, 564; *Schůze městského zastupitelstva*, Tábor, roč. 27, č. 18, 30. 4. 1890, s. 2.

18 SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1254, karton 173 (rok 1886), fol. 66–68 (zápis ze schůze obecního zastupitelstva 25. 4. 1890); inv. č. 580, kniha 560, Hřbitovní kniha kostela sv. Jakuba II. pole; *Schůze městského zastupitelstva*, Tábor, roč. 27, č. 18, 30. 4. 1890, s. 2.

19 Antonín Zbyšek HNÍZDO, *Slavnost pod Kotnovem*, Palcát, roč. 15, č. 21, 23. 5. 1973, s. 1; Otakar JANKOVEC, *Tábor, krajinářské a zahradní úpravy*, Tábor 1983, s. 21.

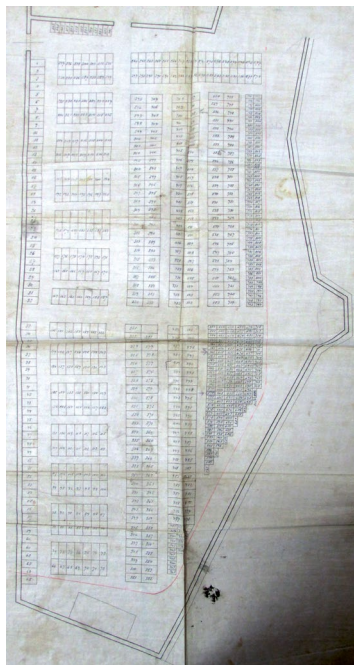

Obr. 10–11. II. pole starého táborského hřbitova: na levé fotografii je vidět převýšení obou hřbitovních polí, na pravé jsou zachyceny hrobky č. 14 a 15 rodiny Behenských a Broukalovy při vnější ohradní zdi terasy; HMT, 10 inv. č. SV 1561 a 11 př. č. (SV) 183/80/21.

Stavební práce na II. poli probíhaly souběžně s pracemi na III. poli, které bylo k pohřbívání způsobilé od konce října 1891. Nacházelo se zde 721 velkých hrobů a 121 malých hrobů, celkem 842 hřobových míst. Ve středu tohoto pole, snad v místech dnešního dětského hřiště, stával majestátní dřevěný kříž. „Po celé délce a šířce jeho dolenní části prostírá se tu před námi množství hrobů opuštěných, zapadlých. Jenom řídce sem tam ční tu prostý křížek. Zde došli odpočinku ti nejubožejší, chudí, světem jdoucí, nikoho nemající, jejichž posledním útočištěm v životě byly prostory zdejší, veřejné nemocnice a její márnice.“²⁰ U ohradní zdi, jež oddělovala křesťanský a židovský hřbitov, Vincenc Tiebl umístil márnici, která dosud na jakubském hřbitově chyběla.²¹

20 P. FRANK, *Památné hroby*, s. 12.

21 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 581, kniha 561, Hřbitovní kniha kostela sv. Jakuba III. pole.

Obr. 12. Plán hrobových míst III. pole starého táborského hřbitova je uložen ve hřbitovní knize II. pole; SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 580, kniha 560.

Křesťanský hřbitov se po tomto rozšíření rozkládal na pozemcích č. kat. 511–514, 533, 539–543²² a měl rozlohu kolem 6 měr (cca 1,15 ha). Na hřbitově se nacházelo celkem 2 760 hrobových míst: 2 015 velkých, 37 prostředních a 708 malých. Při této příležitosti byl vytvořen nový hřbitovní řád, který mimo jiné stanovil novou frekvenci mezi pohřby do jednoho hrobu: u dospělých po osmi letech, u dětí do devíti let věku po šesti letech.²³ V roce 1904 kvůli přeplněnosti a naprosté nedostatečnosti starého hřbitova městská rada schválila zkrácení „turnusů“ mezi jednotlivými

22 Pozemek č. kat. 511 je původní starý hřbitov, I. pole. Na pozemcích č. kat. 512–514 se rozkládalo II. pole (terasa) a na č. kat. 538–543 III. pole s márnicí. Všechna uvedená čísla katastru (č. kat.) zde i v následujícím textu v současnosti neplatí, protože v průběhu 20. století došlo k přečíslování táborského katastru. Čísla uvedená v textu souhlasí např. se stabilním katastrem dostupným z <https://ags.cuzk.cz/archiv/>.

23 SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 580, kniha 560, Hřbitovní kniha kostela sv. Jakuba, II. pole, fol. 1; *Schůze obecního zastupitelstva*, Tábor, roč. 42, č. 19, 8. 5. 1908, s. 2–3; *O novém obecním hřbitově*, Český jih, roč. 42, č. 39, 26. 9. 1914, s. 2.

pohřby do jednoho hrobu na 7 let, u dětí na 5 let. „Ale ani to nestačilo a bylo nutno pohřbívati do téhož hrobu více mrtvol krátce za sebou. Na tento lidskému citu se příčící stav poukazovali zejména sousedé hřbitova a žádali o jeho odstranění. Nebezpečím pro celé město prohlašovala jej zdravotní rada. Zhoršení poměrů dostoupilo vrcholu za války.“²⁴

Obr. 13. Fotografie z roku 1901 ukazuje podobu hřbitova deset let po jeho rozšíření. Nad údolím Lužnice se majestátně tyčí mohutné ohradní zdi II. a III. hřbitovního pole. V dolní části křesťanského hřbitova se vypíná objekt márnice; HMT, inv. č. SV 412

V této době se hřbitov pomalu stával součástí nové zástavby tábořského podhradí. V roce 1897 obdržel mlynář Theodor Brdlík povolení k rozparcelování svých rozsáhlých pozemků v této oblasti. Rychlému rozvoji nově vznikající tábořské čtvrti, dnešnímu Podhradí, dala impulz krajinská výstava roku 1902, po jejímž skončení se výstavní areál začal plnit rodinnými domy a vilami v zahradách. Do vypuknutí 1. světové války se zástavba dostala do těsného sousedství hřbitova, domy v dnešní Zbyňkově ulici od něj oddělovala pouze úvozová cesta k Pajedlům (Korandova ulice).²⁵ Obyvatelé podhradí si opakovaně stěžovali na městském úřadě i na Okresní správě politické na neudržitelnou situaci na filipojakubském hřbitově. „Nedostatek místa na nynějším hřbitově jest citelný a není vzácností, že dvě mrtvolny pochovávají se do jednoho hrobu. Vrstva země na hrobech jest nízká a mrtvolný

24 SOKA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 481, 491.

25 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1343, karton 321, fol. 203.

*zápach rozšiřuje se po okolí. Propukne-li epidemie, bude nebezpečí pohromy zdraví obyvatelstva v domech u hřbitova bydlícího, veliké.*²⁶

Politický úřad měl pro tamní obyvatele sice pochopení, ale řešení bylo na straně města. „Snížením dřívějšího 10letého turnu na turnus 7letý bylo sice svého času okamžité nesnázi ve příčině té poněkud odpomoženo, avšak již tehdy bylo zjevno, že opatření toto není sto zjednati odpomoc na delší dobu, nehledíc ani k tomu, že turnus 7letý zejména v některých částech zdejšího hřbitova k úplnému zetlení mrtvol v každém případě nedostačuje a tudíž z ohledů zdravotně-policejních nepřípustným se jeví. Vskutku pak dospěly poměry tyto v poslední době již tak daleko, že vzdor 7letému turnu počíná hřbitov býti již přeplněn a že při značné absolutní úmrtnosti ve zdejších obvodech farním situace hrozí státi se nanejvýše kritickou, zvláště v případě zhoubnějších epidemie.“²⁷

Množství zemřelých v táborské farnosti (Celkovice, Čekanice, Horky, Měšice, Starý Tábor, Větrovy, Záluží, Tábor), kteří byli pohřbeni na filipovském hřbitově v letech 1900–1914:²⁸

ROK	POČET POHŘBENÝCH
1900	456
1901	388
1902	399
1903	401
1904	435
1905	452
1906	434
1907	426
1908	397
1909	382
1910	402
1911	361
1912	375
1913	350
1914	317

26 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581; *Schůze obecního zastupitelstva táborského*, Tábor, roč. 42, č. 19, 8. 5. 1908, s. 3.

27 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 568.

28 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 481, 482, 512, 513.

Zlomovým bodem se stala schůze obecního zastupitelstva 6. 5. 1908, kde bylo schváleno zřízení nového hřbitova dle návrhu patronátního odboru, který chtěl, aby i nadále fungoval starý hřbitov. Nový hřbitov by sloužil pro obyvatele Měšic, Záluží, Čekanic, Starého Tábora, východní části Tábora (Nové Město) a pacienti veřejné všeobecné nemocnice. Jakubský hřbitov by sloužil obyvatelům Tábora (Staré Město, Podhradí, Koželuhy), Čelkovic, Horek a Větrov. Nově jmenovaná komise ve složení prof. František Bolech, MUDr. Václav Rychetník a radní Vilém Marek a Gustav Pekárek měla za úkol vyhledat nejvhodnější pozemek pro zřízení nového komunálního hřbitova, který by odpovídal všem zákonným normám. Komise následně předložila tři návrhy. Jako nejvhodnější doporučila obecní pozemky u Čápova dvora položené na jihozápadním svahu č. kat. 1581, 1584, 1585, 1586, 1577, 1578 a 1579, které ale byly od středu města vzdáleny hodinu cesty. Další dvě lokality nebyly pro město tak výhodné: pozemky u Náchoda za silničním mostem v chobotu č. kat. 984, 983, 989, 990, 991, 992, 995, 994/2, 3 a 991/1 byly v soukromém vlastnictví a pravděpodobně prosáklé spodními vodami, a pozemky v Klokotech u kříže (kasárenské areály na Pražském Předměstí) město do budoucna chtělo využít ke zřízení statku hospodářské školy.²⁹ V roce 1908 zastupitelstvo neschválilo ani jednu z nabízených lokalit. Stejně tak v následujících sedmi letech, kdy se množství potenciálních pozemků pro zřízení hřbitova rozrostlo na 15. Zdravotní ohledání pozemků prováděli c. k. okresní lékař MUDr. Gustav Burian a městský lékař MUDr. Josef Pavlík, geologický průzkum prof. Alexandr Bernard a prof. František Bolech.³⁰

29 *Schůze obecního zastupitelstva táboorského*, Tábor, roč. 42, č. 19, 8. 5. 1908, s. 2–3.

30 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1286, karton 283, inv. č. 1287, karton 283, inv. č. 1307, karton 297; OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581.

Obr. 14. Tábořské podhradí v období 1. světové války. Hřbitov obklopuje ze všech stran zástavba vilových a rodinných domů; HMT, nepracovaná pozůstalost Jiřího Kohouta, poř. č. 1/18.

V průběhu března 1915 byla provedena revize všech 15 možných pozemků, které byly posuzovány dle tří kritérií: situační položení hřbitova, geologické složení půdy a celkový náklad na zřízení hřbitova. O problematice zřízení nového komunálního hřbitova se trefně vyjádřil přednosta stavebního úřadu Ing. Rudolf Klíma: „*Situativní položení hřbitova, tento právě moment jest nejdůležitějším, ale také nejnesnadnějším ze všech tří uvedených a do jista na posledních dvou hodně závislým. A tu předesílám hned, že hřbitov, jako místo posvátné, zasluhuje, aby umístěn byl na místě významnějším, neboť pěkně a vhodně rozřešený hřbitov s mnohými umělecky provedenými pomníky a náhrobky, s ladným kostelíkem a kaplí jest objektem, který také přispívá k ozdobě města. Ale na druhé straně nutno opět uvážiti, že není možno míti za správné, aby hřbitov založen byl tam, kde jedině rozvinouti se může nejkrásnější a nejmodernější čtvrť našeho města. Doznati přec musíme, že hřbitov tvoří hráz, která zadržuje přece stavební ruch a omezuje volné rozšiřování města. A tu jest tedy dlužno naléztí střední cestu, aby oběma posléze jmenovaným podmínkám mohlo býti pokud možno vyhověno.*“³¹

Už od roku 1914 se jako nejvhodnější jevil projekt X.: tzv. Hartlovské pole (č. kat. 1450, dnes se zde nachází rozsáhlý školní areál Střední školy

31 SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297, fol. 107v.

obchodu, služeb a řemesel), které se na seznamu možných lokalit objevilo už v roce 1911.³² Terén se zde mírně svažoval směrem k Lužnici a rokli, v níž byl položen kanál od jatek, do něž měla být svedena veškerá odpadní voda ze hřbitova. Studny by se na hřbitově nekopal, protože na sousedním pozemku pana Dolejše byla hladina spodní vody u jeho studny v hloubce 14,6 m. Město sem chtělo dovést vodovod, který byl položen pod erární silnicí (dnes Soběslavská ulice) až k jatkám (na jejich místě se dnes nachází firma Friall, s. r. o.). Jelikož pozemky v okolí Hartlovského pole ještě neměly vypracovaný ani schválený polohopisný plán, jejich hodnota se pohybovala kolem 500–600 K za míru. V první fázi se počítalo, že bude pro hřbitov využita asi polovina Hartlovského pole (24 180 m², tedy přes 12 měr, celé pole mělo kolem 17 měr). *„Dolní část pole Hartlovského jest trochu zamokřena a také již drenována; tu by se dal výhodně zřídit menší sad, jako jest asi před nynějším starým hřbitovem. Rovněž i podél trati bylo by dobře vysázeti jednu nebo dvě řady košatých lip. Tím by byl pohled na hřbitov s těchto dvou stran, z nichž možno očekávati příští zastavení nejbližších pozemků, zcela vhodně zakryt. Pozemek od p. Otomara Suchomela by se nyní kupovati nemusel, nebylo by ho momentálně za potřeby.“*³³ Největší překážku tohoto pozemku představovalo přemostění dráhy císaře Františka Josefa v místech vedle železničního strážního domku (ul. Sezimova, č. p. 527, staré č. p. 152, přemostění na km 80 6/7). Jednalo se o zřízení mostu 6 m širokého (bez chodníků), obdobného jako byl příhradový most u sladovny. *„Most může býti proveden buď dřevěný neb železný, zděný klenutý neb železobetonový. Všechny tyto okolnosti mají veliký vliv na náklad tohoto objektu, který kolísal by mezi 8 až 20 tisíci korunami.“*³⁴ Zřízení hřbitova na obecním Hartlovském poli bylo vyčísleno na 96 200 K. Zastupitelé schválili jeho zřízení na zasedání 24. 3. 1915.³⁵

Záležitosti týkající se zřízení nového hřbitova měl na starosti radní Jan Hemmr. Po březnovém zasedání zastupitelstva a schválení výstavby

32 Obecní Hartlovské pole bylo možno rozšířit o pozemky manželů Otomara a Ludmily Suchomelových č. kat. 1477/1, který sousedil s jižní stranou Hartlovského pole, a část pozemků č. kat. 1454 a 1457 manželů Václava a Anastasie Dolejšových, které k Hartlovskému poli přiléhaly ze západu.

33 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297, fol. 107v.

34 Tamtéž.

35 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297, fol. 106–110 (zápis z jednání obecního zastupitelstva 24. 3. 1915).

hřbitova na obecním Hartlovském poli a přilehlých pozemcích schválilo jeho zřízení i okresní hejtmánství 11. 5. 1915. Následně byl pověřen stavební úřad, aby vypracoval generální projekt hřbitova, o němž se jednalo na zastupitelstvu 5. 10. 1915. Vyplývalo z něj, že je zapotřebí odkoupit od Otomara Suchomela 1 míru a 25 čtverečních sáhů jeho pozemku č. kat. 1477/1. Pan Suchomel odprodal svůj pozemek za 2 500 Kč s tím, že mu bude bezplatně navždy ponecháno 12 čtverečních sáhů na jeho rodinnou hrobku.³⁶ Ke směně pozemků s manželou Dolejšovými již došlo.³⁷ Na základě dohody s Ředitelstvím c. k. státních drah mělo dojít k přemostění dráhy na kilometru 80 6/7 železobetonovým mostem bez chodníků v šířce 6 m. Z toho důvodu měla obec složit u Ředitelství c. k. státních drah jako příspěvek na jeho stavbu 11 250 K, tedy polovinu pořizovací ceny, jak znělo dřívější ujednání. Druhou polovinu ceny měl zaplatit stát, respektive ministerstvo železnic, které ale nadjezd nepovažovalo za důležitý. I přes to potřebné finance hodlalo uvolnit, ale až na jaře 1916. Prozatím měla být upravena jižní část plánovaného hřbitova o rozloze cca 6 měr, která měla postačovat v případě šíření nakažlivých chorob ve městě a okolí. Stavební úřad dokonce vytyčil i cestu ke hřbitovu, která pro příchod ke hřbitovu využívala stávající úrovnový přejezd jižně od Hartlovského pole na kilometru 80 $\frac{3}{4}$.³⁸

36 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1287, karton 283, fol 30–39.

37 Část pozemků Dolejšových č. kat. 1454 a 1457 obec směnila za část Hartlovského pole č. kat. 1450.

38 „Průvod ubíral by se z Budějovické silnice u domu č. p. 855 po odbočující tam cestě veřejné č. kat. 1701/2 (dnes ulice Sezimova, poznámka autorky), která vede dále přes pozemky dráze patřící č. kat. 564 (stojí zde bývalí strážní domek č. p. 527, poznámka autorky) a 1255, přecházejíc v paralelní cestu s tratí č. k. 1477/4 a překročuje trať dráhy úrovnovým přejezdem a běží pak souběžně s drahou jako veřejná cesta č. kat. 1477/5 k pozemku hřbitovnímu č. kat. 1450.“ Srov. SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297, fol. 270, 271. Zmíněný úrovnový přejezd na „kilometru 80 $\frac{3}{4}$ frekvenci hřbitovních průvodů naprosto nevyhoví a myslitelné není, že by pro mnohá nebezpečí a nesnáze veřejnosti mohl stačiti.“ Tento přejezd a polní cesta k němu vedoucí měla šířku 3,8 m. Srov. *O novém hřbitově v Táboře*, Český jih, roč. 42, č. 40, 3. 10. 1914, s. 1.

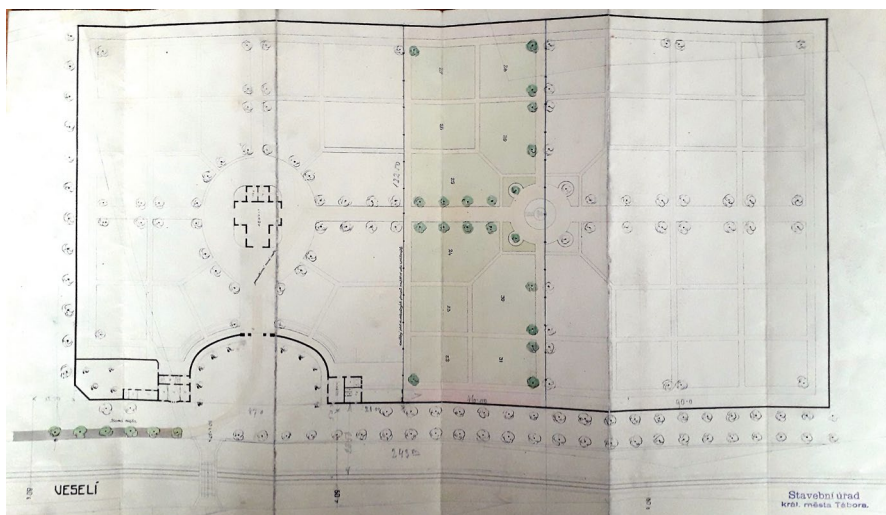

Obr. 15. Katastrální plán (se starými čísly) dnešního Ústeckého Předměstí a Mareдова Vrchu se zakresleným hřbitovem na Hartlovském poli; SOKA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 510.

Stavební práce na novém komunálním hřbitově se nerozjely ani na jaře 1916, i když stavební povolení č. 602 městský úřad vydal 26. 1. 1916. Úprava terénu Hartlovského pole začala až v květnu 1917. Během následujícího půl roku postoupily stavební práce již tak daleko, že bylo možné pohřbívat i zde. Provizorně došlo k oplocení části budoucího hřbitova, konkrétně pole (bloky, oddělení) XXII.–XXXI., a k stavbě umrlčí komory. Na takto ohraničené ploše o rozměrech 122,5 x 46 m stavební úřad vyměřil 478 velkých a 350 malých (dětských) hrobů.³⁹ Dle generálního projektu (schváleného 6. 10. 1915) měl hřbitov po svém dokončení vypadat takto: „Proti vchodu na hřbitov má být upraveno oválovité prostranství s kaplí uprostřed. Bezprostředně za kaplí přiléhají k tomuto hlavnímu prostranství projektovaná pole č. XI., XII., XV. a XVI. Tato pole mohla by

³⁹ SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1287, karton 283, fol. 18, 41–55, inv. č. 1307, karton 297, fol. 232–242, 346, 416–418, 453; OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 505.

býti určena pro pohřbívání nekatolíků, což dle stávajících předpisů prý jest nutno. Proti ustanovení těchto polí pro pohřbívání nekatolíků není námitek. Jejich poloha v přední části hřbitova jest dobrá, neboť také katolíci budou pro dlouhou řadu let pohřbíváni na polích kolem kaple. A při zdi hřbitovní u dvou z těchto polí bylo by možno zříditi ambity v délce 50 metrů. Tam ukládány by byly urny s ostatky těch, kdož volili moderní způsob pohřbení. Ambity byly by hřbitovní zdí chráněny proti nepohodě od západní strany a otevřeny k východu, směrem ke vchodu na hřbitov, byly by i vkusnou dekorativní výzdobou hlavní části hřbitova.⁴⁰

Obr. 16. Projekt hřbitova na Hartlovském poli s vyznačením provizorně ohrazené části obehnané plotem z dva metry vysokého pletiva; SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1287, karton 283, fol. 41.

Novému hřbitovu na Hartlovském poli se postavilo do cesty Hospodářské nájemné a úsporné družstvo Svěpomoc, později přejmenované na Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo Svěpomoc. Členové družstva, převážně železničáři, vyjednávali od jara 1919 s městem o koupi obecních pozemků č. kat. 1423 a 1424, které téměř sousedily s Hartlovským polem. Družstvo Svěpomoc žádalo, aby město vybralo pro nový

40 Otázka zřízení kolumbária na novém tábořském hřbitově, Tábor, roč. 49, č. 46, 12. 11. 1915, s. 4.

hřbitov jinou lokalitu, protože hřbitov by svou blízkostí do budoucna bránil rozšíření nově se tvořící městské čtvrti a navíc panovala obava, že by vody stékající z výše položeného hřbitova mohly kontaminovat plánované studny v zástavbě rodinných domů.⁴¹

Obr. 17. Červený obdélník na plánu Tábora z roku 1920 označuje Hartlovské pole a modrý obdélník strážní domek č. p. 527. Na plánu jsou zakreslena stavební místa družstva „Svépomoc“, které zhatilo otevření nového hřbitova na Hartlovském poli, HMT, inv. č. ND 5023.

Stavební odbor dostal pokyn, aby byly stavební práce na Hartlovském poli prozatím zastaveny a zabráněno pohřbívání, i když stávající hřbitov byl na pokraji „životnosti“. Rovněž byl stavební odbor pověřen, aby vybral nový vhodný pozemek pro umístění hřbitova. Jako nejvhodnější se jevil projekt IX. „Toto místo IX. položeno jest v katastru tábořském nad tzv. Suchomelovskou cihelnou vlevo od budějovické silnice tam, kde ji přetíná dráha, má obdelníkový tvar, jest snadno a bez značných úprav ze silnice přístupné a má dostatečnou rozlohu asi 24 měr.“⁴² Celý tento pozemkový komplex sestával ze 12 parcel, z nichž pouze č. kat. 1621

41 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297.

42 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297, fol. 1129v.

(4 768 m²) patřila obci tábořské, a ostatních 11 soukromým vlastníkům: č. kat. 1626/1 manželům Václavovi a Marii Studenovským z Měšic č. p. 73⁴³, č. kat. 1626/2 Františku Hervířovi z Měšic č. p. 32⁴⁴, č. kat. 1623/3 manželům Františkovi a Marii Voborským z Měšic č. p. 33⁴⁵, č. kat. 1626/4 Marii Janovské ze Starého Tábora⁴⁶, č. k. 1622/1 manželům Antonínovi a Anně Kosovým ze Starého Tábora⁴⁷, č. kat. 1622/2 manželům Josefovi a Marii Janovským ze Starého Tábora⁴⁸, č. kat. 1620 Janu Křemenovi z Měšic, č. kat. 1619/1 manželům Tomášovi a Marii Voráčkovým z Měšic⁴⁹, č. kat. 1619/2 a 1618/1 Barboře Knotkové z Měšic⁵⁰ a č. k. 1618/2 Marii Knotkové z Měšic⁵¹. Obec již dojednala 19. 8. 1919 směnu pozemků se všemi majiteli kromě Jana Křemena, s ním se dohodla až v říjnu 1919, čímž se vyhnul vyvlastnění. Za každou míru svého pozemku majitelé získali výměnou 1,5 míry obecních pozemků.⁵²

Přípravné práce se zřízením nového komunálního hřbitova „Nad Sládečkem“ respektive u Cihelného rybníka, na parcele č. kat. 1621⁵³

43 Za svůj pozemek o velikosti 3 877 m² dostali obecní pozemek č. kat. 1585/3 o velikosti 5 815 m².

44 Za svůj pozemek o velikosti 3 877 m² dostal obecní pozemek č. kat. 1577/3 o velikosti 5 815 m².

45 Za svůj pozemek o velikosti 3 877 m² dostali obecní pozemek č. kat. 1577/2 o velikosti 5 815 m².

46 Za svůj pozemek o velikosti 4 293 m² dostala obecní pozemek v katastru starotáborském č. kat. 146/4 o velikosti 6 439 m².

47 Za svůj pozemek o velikosti 3 748 m² dostali obecní pozemek v katastru starotáborském č. kat. 146/3 o velikosti 5 622 m².

48 Za svůj pozemek o velikosti 3 949 m² dostali obecní pozemek v katastru starotáborském č. kat. 146/2 o velikosti 5 923 m².

49 Za svůj pozemek o velikosti 10 233 m² dostali obecní pozemek č. kat. 1585/4 o velikosti 15 349 m².

50 Za svůj pozemek o velikosti 3 024 m² dostala obecní pozemek č. kat. 1585/2 o velikosti 6 153 m².

51 Za svůj pozemek o velikosti 5 338 m² dostala obecní pozemek č. kat. 1577/4 o velikosti 8 007 m².

52 SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 297, fol. 1129–1132 (zápis z jednání obecního zastupitelstva 3. 9. 1919); AM Tábor, inv. č. 1287, karton 283, fol. 73, 74.

53 Toto číslo parcely vzniklo sloučením č. kat. 1618–1623/2 a 1626/1–4.

se značně protáhly i kvůli úmyslu stavebního odboru z 23. 10. 1919, který chtěl „řešiti hřbitovní objekty stavební zvláště umělecky architektonicky v duchu husitské reformace jako pomník obce Táboorské mistrem Bílkem. Jednání s mistrem Bílkem stroskotalo, nedošlo tedy ani k zamýšlenému vystavení plánů slavného jihočeského rodáka tohoto v dubnu jubilejního roku loňského, ani k vypsání soutěže, ke které měl stavební úřad náš dle doporučení stavebního odboru z 25. února 1920 vypracovati podrobné návrhy (program). Když pak městská rada pod č. 8082 z 9. července 1920 vracela okresní politické správě stížnost o neodkladném otevření nového hřbitova (č. 308 R 7.21/25) přislíbila – právě, aby další zdržení zamezila – připravit projekt co nejjednodušší, skýtající možnost, provést umělecké monumentální jednotlivosti dodatečně a bylo technické kanceláři naší uloženo, projekt takový bezodkladně udělati, aby pak hned vypsati se mohla komise a zařídití další.“ Přednosta stavebního úřadu Ing. Rudolf Klíma přislíbil dokončení projektu nového hřbitova do 1. 3. 1921. Dne 4. 3. 1921 bylo vystaveno stavební povolení a „městskou radou schváleno, aby bylo drátěné ohrazení s pole Hartlovského přeneseno na část hřbitova nového, pro pohřbívání vyhlédnutou, aby co možná již v dubnu s pohřbíváním se mohlo začítí.“ Márnice na Hartlovském poli byla zbourána.⁵⁴

Obr. 18. Nejstarší část starého hřbitova s márnicí v pozadí; HMT, př. č. (SV) 188/80/66.

⁵⁴ Za starý hřbitov, Tábor, roč. 55, č. 39, 23. 9. 1921, s. 4; SOkA Tábor, inv. č. 1307, karta 298, fol. 396–400 (zasedání obecního zastupitelstva 23. 3. 1921).

Výnosy č. 2241 ze 17. 1. 1921 a č. 4948 z 11. 2. 1921 zakázala Okresní správa politická (OSP) tábořské obci další pohřbívání na svatojakubském hřbitově od 1. 4. 1921. Dle zákona č. 332 Sb. z. a n. z 15. 4. 1920 (zákon o převzetí zdravotní policie státem a prováděcího nařízení č. 236 Sb. z. a n. z 13. 7. 1922) přešla zdravotně-policejní agenda z obecních samospráv na státní orgány, v tomto případě na OSP, proto rozhodování o pohřbívání na určitém hřbitově náleželo politickému úřadu, nikoli obci. K tomuto rozhodnutí dospěla OSP i na základě § 2 odst. g zákona č. 68 ř. z. z 30. 4. 1870 poukazujíc na přeplněnost svatojakubského hřbitova a jeho umístění mezi obytnými budovami a na základě dvorského dekretu z 23. 8. 1784.⁵⁵ Na výnos OSP reagovala městská rada žádostí o prodloužení lhůty uzavření hřbitova o dva měsíce, ale obecní zastupitelstvo na své schůzi 23. 3. 1921 výnos přijalo a potvrdilo všeobecný zákaz pohřbívání na svatojakubském hřbitově s platností od 1. 4. 1921.⁵⁶ V této schůzi zastupitelé schválili i generální projekt nového hřbitova od Ing. Rudolfa Klímy. *„Celá jedna část navrženého hřbitova jest prozatímním drátěným plotem ohrazena, jednotlivé hroby podle plánu vyměřeny a vykolíkovány a ku pohřbívání připraveny. Přes to však stavební komise doporučila, aby s pohřbíváním nepočalo se 1. dubna, nýbrž teprve 1. května t. r. poněvadž je třeba upravit a schváliti hřbitovní řád, provésti jednání se správou nemocnice za účelem zatímního ukládání mrtvol v kapli nemocniční a provádění pitvy v nemocniční síni pitevní, ješto na hřbitově příslušné místnosti zřízeny ještě býti nemohly, a chybí dosud nutné rozřešení celé řady důležitých otázek. To vše bude do konce t. m. provedeno, a tedy na jisto s pohřbíváním dne 1. května t. r. na novém hřbitově se započne a starý hřbitov bude toho dne uzavřen.“*⁵⁷

Politické i samosprávné úřady sice schválily uzavření jakubského hřbitova od 1. 4. 1921, ale skutečnost potvrdila výše zmíněná slova. Provizorní část nového hřbitova (pole VII.–X.) nebylo možné otevřít dříve než 1. 5. 1921.⁵⁸ Během dubna pochoval tábořský hrobník Karel Švec na ja-

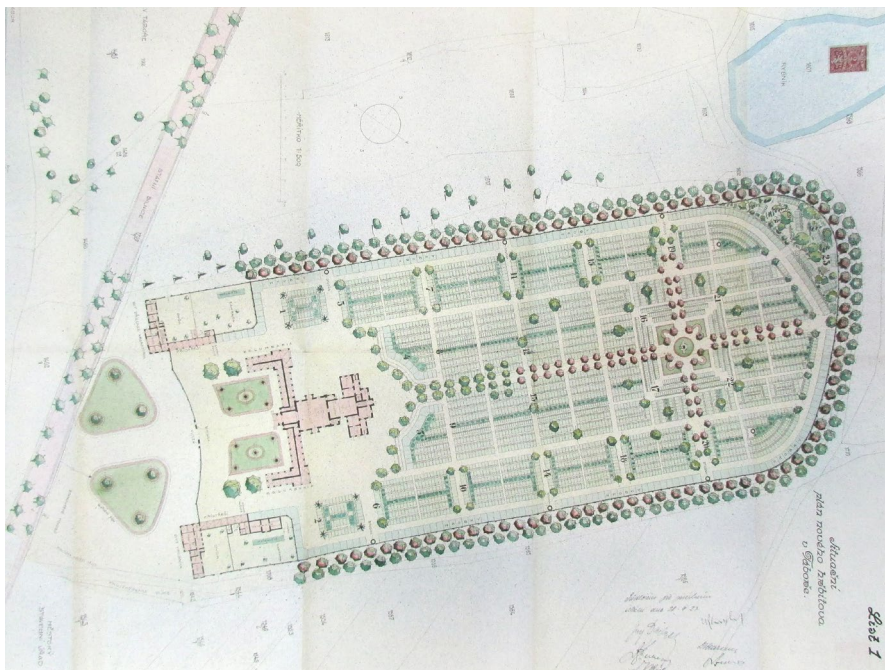
55 SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 301, fol. 166; OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 374, 376, 399.

56 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 491, 500.

57 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 498.

58 *Nový tábořský hřbitov*, Tábor, roč. 55, č. 14, 1. 4. 1921, s. 4.

kubském hřbitově více než 20 zemřelých.⁵⁹ Na novém spočinul paradoxně jako první rolník Jan Křemen z Měšic č. p. 23 (16. 5. 1849–1. 5. 1921) 3. 5. 1921.⁶⁰ „Když obec táboorská zřizujíc nový hřbitov ten, potřebovala ke zcelení pozemek, vyjednávala s některými majetníky pozemků sousedních o směnu potřebných částí, nabídl rolník Křemen svůj pozemek ke směně, což se též uskutečnilo a provedlo. Nyní, když rolník Křemen zemřel, byl nejen první pochován na nový hřbitov, ale uložen právě do oné části hřbitova, na níž připadl vlastní jeho pozemek.“⁶¹

Obr. 19. Projekt nového hřbitova s parkovou úpravou, SOKa Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 510.

59 SOA Třeboň, Sběrka matrik, ŘK FÚ Tábor, matrika Z 1921–1933, pag. 3–6, dostupné z <https://digi.ceskearchivy.cz/12004/5> – <https://digi.ceskearchivy.cz/12004/8> (cit. 27. 9. 2023).

60 SOA Třeboň, Sběrka matrik, ŘK FÚ Tábor, matrika Z 1921–1933, pag. 6, dostupné z <https://digi.ceskearchivy.cz/12004/8> (cit. 27. 9. 2023).

61 SOKa Tábor, fond Archiv obce (dále jen AO) Měšice, Pamětní kniha obce Měšice 1922–1938, s. 159, dostupné online (<https://digi.ceskearchivy.cz/1055/161>), [cit. 27. 9. 2023].

Hřbitov byl projektován na ploše 4 ha 69 a 79 m² s parkovou úpravou před vstupní branou, aby byl oddělen od prachu a ruchu státní silnice na České Budějovice, k níž směřoval vchod na hřbitov. „Vzhledem k menší rozloze pozemků hřbitovu určených upuštěno bylo od krásnějšího řešení parkového celého hřbitova a volen tvar geometrický, souměrně rozložený k dvěma kolmým osám, tvořícím kříž, vyznačený ve skutečnosti strožádím červených hlohů. Kříž zapadá do mohutného kalicha, jehož podoba dána jest lipami, sledujícím jeho obrys. V průseku obou hlavních os, tedy uprostřed hlohového kříže, postavena býti má vyvýšená socha Kristova, kolem níž seskupeno je tři sta hrobů dětských. Je to alegorie slov Kristových: „Nechte maličkých přijíti ke mně!“ a těchto tři sta hrobečků spjato je kruhem bílých hlohů jako symbol dětské nevinnosti. Zvenčí bylo zamýšleno vysázeti podél celého obvodu zdi pás jeřábů, které by za květu tvořily bílou obrubu a na podzim pak červenou linii, jíž by se hřbitov odrážel od svého okolí. Hřbitovní plocha rozdělena je na 23 oddělení, v nichž je dohromady na 3000 hrobů velkých, 780 hrobů dětských a 190 hrobek. Oddělení čís. 23 mělo býti upraveno jako lesní hřbitov, případně jako háj urnový.“... „Pokud budov se týče, bylo na novém hřbitově projektováno a úředně schváleno též krematorium⁶², se vstupní a obřadní síní a při něm kolumbária, po obou stranách hlavního vchodu rozložená, takže vzniklo by zde jakési polouzavřené prostranství s parkovou úpravou a květinovou výzdobou. S krematoriem těsně souvisela umrlčí komora s pitevnou, kancelář a místnost pro pozůstalé. Hned za branou projektovány byly přístřešky, sloužící při náhlé nepohodě a obytné stavení zřízence krematoria, symetricky u brány položené s domkem hrobníkovým. Co z toho všeho projektu uskutečněno, kolik z těch všech myšlenek bylo realizováno, posouditi může návštěvník hřbitova. Přesvědčí se, že nejvíc přičinila se o to přísná Smrt; ta řada křížů a náhrobků překvapuje, jak bohatá jest její žeň za pouhých deset let!“... „Opustila nás za uplynulé desetiletí (od 1. května 1921 do 13. 4. 1931) 2 281 osoba, tedy průměrně ročně skoro 230.“⁶³

62 Na stavbu krematoria chtělo ústředí spolku Krematorium zapůjčit 100 000 Kč. Ve stejnou dobu, v září 1920, se v Táboře ustavil odbor spolku pro spalování mrtvol Krematorium. Jeho předsedou se stal vrchní rada Petr Gajdík a jednatelem drogist Jaroslav Charvát. Srov. *Přistupte ke spolku pro spalování mrtvol „Krematorium“!* a *Stavba krematoria v Táboře*, Tábor, roč. 54, č. 36, 10. 9. 1920, s. 1 a 3.

63 *Deset let nového hřbitova v Táboře*, Český jih, roč. 59, č. 20, 16. 5. 1931, s. 1.

Léta nejistoty spojená s kritickým stavem starého hřbitova a problémy oplývající zřízení nového komunálního hřbitova přiměly některé přífařené obce ke zřízení vlastních hřbitovů. K tomuto kroku se nakonec odhodlaly Čekanice se Zálužím,⁶⁴ Čelkovice⁶⁵ a Horky s Radimovicemi-Větrovy.⁶⁶ O vlastním hřbitově uvažovali i v Měšicích, ale umístění nového hřbitova v jejich blízkém sousedství učinilo tento projekt bezpředmětným.⁶⁷

Provizorní řád nového hřbitova schválili zastupitelé 8. 6. 1921⁶⁸ a při té příležitosti zvýšili služné hrobníka Karla Švece na 3 000 Kč. Švec získal v dubnu 1922 místo hrobníka na novém interkonfesionálním hřbitově, jednalo se o místo stálého městského zřízence se všemi požitky. Karel Švec místo hrobníka zastával už od roku 1910, správkyní starého hřbitova se stala jeho sestra Krista Švecová.⁶⁹

V poválečném období tábořská samospráva bojovala s neustálým nedostatkem financí, což mělo dopad i na komunální hřbitov. Z plánovaných staveb byly za první republiky realizovány pouze dům pro správce hřbitova, hrobníka Karla Švece (č. p. 1219), který v roce 1922 postavili táborští stavitelé František Matějka a Ladislav Mužík, a stavitelé Jan Šimůnek a Antonín Neuman obehnali hřbitov ohradní zdi. Vstupní bránu ozdobili nápisem „Na prahu věčného míru 1921“. Zakázku na postavení ohradní zdi vyhráli s nejnižším podáním stavitelé František M. Klíma a Josef Lang. Ti se zakázky vzdali, protože se odmítli podrobit

64 SOKA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 90. V květnu 1921 obyvatelé Čekanic i tamní samospráva schválili zřízení vlastního hřbitova, který měl sloužit nejen obyvatelům Čekanic, ale i Záluží.

65 SOKA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 322. Zřízení hřbitova si Čelkovičtí odsouhlasili v květnu 1921 poté, co skončila neúspěšná jednání o zřízení společného hřbitova s obcí Horky.

66 SOKA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 331, 332. Obyvatelé Horek, Radimovic a Větrov se v dubnu 1921 dohodli na zřízení společného hřbitova na katastru Horky.

67 SOKA Tábor, AO Měšice, Pamětní kniha obce Měšice 1922–1938, s. 159–160, dostupné z <https://digi.ceskearchivy.cz/1055/161> a <https://digi.ceskearchivy.cz/1055/162>.

68 Definitivní podobu hřbitovního řádu zastupitelé schválili 25. 4. 1923. SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 298, fol. 1014.

69 SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 298, fol. 432–464 (zasedání obecního zastupitelstva 8. 6. 1921), 664 (zasedání obecního zastupitelstva 26. 4. 1922), 768 (zasedání obecního zastupitelstva 5. 7. 1922).

dohledu městského inženýra Václava Dobruského a obecního staršího, stavitele Jaroslava Krejčího. Dozor byl vyvolán příbuzenským vztahem bratrů F. M. Klímy a přednosta stavebního úřadu Ing. Rudolfa Klímy.⁷⁰

Uzavření jakubského (starého) hřbitova mělo soudní dohru. Majitelé hrobů a hrobek, kteří je měli předplacené i na několik desítek let dopředu, se nespokojili pouze s tím, že jim město Tábor umožnilo starat se o své rovy. Proti zákazu pohřbívání se ohradili už roku 1921 na základě práv nabytých zakoupením hrobek Terezie Kroupová a František Josef Ješ a spol.⁷¹ Několik let trvající soudní spory ukončil až výnos Nejvyššího správního soudu č. 12.277/26, který vynesl 11. 5. 1928 JUDr. Emil Hácha. Potvrdil výměr Okresní správy politické č. 2241 ze 17. 1. 1921 a usnesení obecního zastupitelstva z 23. 3. 1921 o všeobecném zákazu pohřbívání na jakubském (starém) hřbitově.⁷²

Na zákazu pohřbívání *„nemění ničeho ani okolnost, že by snad v některé tam hrobce bylo ještě nějaké místo volné k uložení nové rakve, protože zákaz daný státními i samosprávnými úřady z důvodů zdravotních byl všeobecný, bezvýjimečný a musel také takovým býti, neboť sleduje cíl, aby zdravotně závadný hřbitov – který nejen je přeplněn, jak již několikrát bylo komissionelně zjištěno, ale i leží uvnitř města, jsa nyní kol kolem obytnými budovami obklopen – byl co nejdříve odstraněn, kterýžto cíl byl by povolováním dalšího pohřbívání v hrobkách jen oddalován.“*⁷³

Závěr

Dynamický vývoj táborských hřbitovů na přelomu 19. a 20. století vyvolal množství problémů, sporů, ale i kompromisů. Rozrůstající se táborská římskokatolická farnost čítající před 1. světovou válkou na 19 000 duší měla k dispozici tři hřbitovy, jakubský, klokotský a dražický. Jakubský (starý) hřbitov i přes dvojí rozšíření nemohl nadále zůstat funkční

70 Zastupitelstvu táborskému, Tábor, roč. 57, č. 47, 17. 11. 1922, s. 3; SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1307, karton 298, fol. 731 (zasedání obecního zastupitelstva 31. 5. 1922), 827 (zasedání obecního zastupitelstva 16. 11. 1922).

71 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581.

72 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581.

73 SOkA Tábor, OÚ Tábor, inv. č. 1814, karton 581, fol. 377, část zprávy Zemského úřadu z 29. 1. 1930.

hlavně kvůli zákonným normám (umístění hřbitova v zástavbě města, nedostatečná kapacita). Ty přiměly politické i samosprávné úřady k jeho uzavření od 1. 4. 1921. I po tomto datu obecní samospráva na zvláštní povolení umožnila pozůstalým vlastníkům hrobů a hrobek uložit urny s popelem na jejich nadzemní části. Podle odhadů bylo na jakubském hřbitově pohřbeno na 150 000 lidí. Jelikož hřbitov i kostel vlastnila římskokatolická církev, nesmělo se s nimi 50 let po uzavření nic podnikat. Před rekonstrukcí byl hřbitov v dezolátním stavu. Převážná část náhrobků byla zničena, železné, litinové a kované mříže a ohrádky byly ulámány nebo odřezány a postupně zcizeny. Většina hrobek byla násilně otevřena. V havarijním stavu byla i márnice. Mezi lety 1969–1973 provedl Městský národní výbor adaptaci hřbitova na park. Vznikl tak třetí tábořský park Pod Kotnovem,⁷⁴ který se rozkládá na ploše téměř 1,5 ha.⁷⁵

Vznik nového hřbitova sice nedoprovázely soudní spory jako zrušení starého hřbitova, ale samospráva musela překonat množství problémů před jeho otevřením. Počínaje naprostým nezájmem obyvatel na konci 19. století, přes hledání vhodného pozemku v prvním a druhém desetiletí 20. století. Otevření hřbitova na Hartlovském poli následně zmařilo stavební družstvo Svěpomoc, které od města koupilo stavební pozemky v jeho blízkosti s podmínkou, že hřbitov bude umístěn jinde. Otevření stávajícího hřbitova zdržela mimo jiné i idea stavebního odboru o vybudování hřbitova v husitském duchu jako uctění 500. výročí založení města v roce 1920.

Projekt komunálního hřbitova Ing. Rudolfa Klímy se v jeho celkové podobě provést nepodařilo. Za první čs. republiky byla celá plocha obehnána zdí, postaven dům hrobníka, rozměřena jednotlivá hřbitovní oddělení a realizován urnový háj (popelnicové pohřebiště).⁷⁶ Další stavby si na svou realizaci musely počkat až do poválečného období. Jako

74 Nejstarší tábořský park jsou Holečkovi sady zřízené v letech 1830–1832 a jako druhý byl upraven Novoměstský sad v roce 1910 na dnešním Husově náměstí.

75 SOKA Tábor, fond Městský národní výbor (dále jen MNV) Tábor, inv. č. 419, Pamětní kniha města Tábor 1922–1967.

76 Projekt urnového háje ve XXIII. oddělení (dnes část XX. oddělení) vytvořil architekt Jan Duchač-Vyskočil ve spolupráci s místním odborem spolku Krematorium. V prostoru urnového háje se dodnes nachází pylon na řecký oheň s reliéfem „Splynutí“ („Shledání“) od Jana Vítězslav Duška. SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 1287, karton 283, fol. 428–441; *Co bude Tábor zajímat*, Tábor, roč. 71, č. 5, 5. 2. 1937, s. 4.

první přišlo na řadu krematorium. Na přelomu let 1947–1948 bylo realizováno dle projektu Ing. Jindřicha Binara z Prahy.⁷⁷ V roce 1970 přistavěli učni Okresního stavebního podniku k budově krematoria obřadní síň dle projektu Františka Drozdy, která byla po roce 2011 rozšířena do dnešní podoby.⁷⁸ Nový hřbitov nabízí možnost pohřbívání do klasických a rodinných hrobů, urny s popelem je možné uložit v kolumbárních stěnách nebo urnových hrobech, případně lze využít vsypové loučky.

Problémy kolem existence starého a otevření nového hřbitova přiměly některé přífařené obce ke zřízení vlastních hřbitovů. Na území dnešního Tábora se nacházejí vedle nového a klokotského hřbitova ještě hřbitovy v Čekanicích, Čelkovicích a na Horkách.

Obr. 20. Pylon pro řecký oheň od Jana Vítězslava Duška z roku 1937 – mramorový reliéf Splynutí na žulových sloupech (stav z roku 2021).

77 SOKA Tábor, MNV Tábor, inv. č. 419, Pamětní kniha města Tábor 1922–1967, s. 416; kniha 5, zápis ze schůze rady 4. 11. 1947, č. j. 9256/47.

78 Palcát, roč. 12, č. 20, 16. 6. 1970, s. 3, č. 31, 2. 9. 1970, s. 3.

The old and new Tábor cemetery: a steep path to the demise of the first and the establishment of the second

LENKA VANDROVCOVÁ

The way of burying human remains has changed many times throughout history. Also in Tábor, several cemeteries were gradually established in different places. While the origin of medieval cemeteries in Tábor is still unclear, the demise of the old cemetery near the chapel of St. Filip and Jakub and the creation of the new cemetery are abundantly recorded in the sources.

The burial ground of the newly founded Hussite town of the Hradiště on the Tábor Mountain was located right in the walled city. The older one between today's František Křížík's and Školní's squares and the younger one in the vicinity of Špitálské náměstí, which still functioned in the second half of the 15th century. Probably at the same time, a new burial ground was established around the restored chapel of St. Philip and James, outside the walled city. The move of the burial ground was mainly forced by the limited space of the walled city, which freed up building plots. At first glance, this solution may look quite progressive, because the relocation of cemeteries was required in the following centuries by plague epidemics and subsequently by the reforms of the emperor Joseph II, which removed cemeteries from human settlements for health and hygiene reasons.

At the end of the 19th century, the old cemetery was approaching the limit of its capacity. For a time, this problem was solved by expanding the cemetery with two new fields and reducing the frequency between burials in one grave from 10 to 7 years. At that time, the Tábor parish had 19,000 souls, who had at their disposal the old cemetery and the Klokot cemetery, which was also at the limit of its capacity. The old cemetery also stopped meeting health and hygiene standards. From the beginning of the 20th century, it began to be surrounded by the development of family and villa houses in the newly emerging Podhradí district. There was also constant fear of outbreaks of infectious diseases such as cholera, etc.

The turning point was the meeting of the municipal council on May 6, 1908, where the final decision to establish a new cemetery was made. In the following years, when the search for a suitable plot was underway, it was assumed that the new cemetery would serve only part of the

parish. During the First World War, the municipal council approved the project of a new cemetery on the so-called Hartlovský field. By the end of the war, part of the area was ready for burial. However, the opening of the cemetery in today's Ústecké Suburb never took place. In its nearby neighborhood, building plots were bought from the city by the Svěpomoc construction cooperative, which did not wish to have a cemetery in the neighborhood of its workers' colony.

The search for land started again. Back in 1919, the municipal council approved the establishment of a new cemetery above the so-called Suchomel brickyard. Most of the land of the project IX. was in private hands. However, the purchase of land did not delay the project, unlike the construction department, which came up with the idea that František Bílek could create a cemetery project in the spirit of the Hussite tradition to honor the 500th anniversary of the establishment of the Hussite Camp. However, this „magnificent“ solution did not come to fruition. The political district administration encouraged the Tábor self-government with its decree, which closed the old cemetery with effect from 1 April 1921. The gallows deadline could not be met, because the project of the new cemetery was approved by the representatives only in March 1921. Opening of the new communal cemetery, or rather only part of it, was held on 5. January 1921.

In the following years, the renovation of the new burial ground took place: an enclosure wall was built, individual departments were modified and a house was built for the gravedigger Švec. The construction of the crematorium and the ceremonial hall took place only after the Second World War. The closure of the old cemetery was not without protests and lawsuits, which finally confirmed its closure.

II. DISKUSE A RECENZE (DISCUSSIONS AND REVIEWS)

Jan KYPTA – Jiří MAROUNEK, *Terénní stopy obléhání hradů v husitském století*

Národní památkový ústav, Praha 2022.

ISBN 978-80-88339-14-4. 295 stran.

ZDENĚK ŽALUD

Laičtí zájemci o poznání obléhacích metod a technik husitů byli až donedávna odkázáni hlavně na nesoustavné informace, vztahující se k několika lokalitám. Nejhojněji jsou obléhací postupy husitů popsány písemnými prameny v případě Karlštejna, méně zpráv máme k obléhání Sionu, Lichnice či Nového hradu u Kunratic. Starší díla E. Wagnera, J. Durdíka a O. Frankenbergera se staly na dlouhou dobu základem, jenž byl pouze modifikován archeologickými výzkumy jednotlivých lokalit, které bylo velmi obtížné generalizovat (o což se snažil T. Durdík). Dnes užívané texty Petra Klučiny konstatují, že do taktiky obrany a dobývání pevností husité nic nového nepřinesli, avšak přispěli ke změnám systému pevnostního stavitelství. V tomto duchu vyznívají také recentní výzkumy husitských a pohusitských hradů Milana Sýkory.

Výsledky leteckého laserového skenování zemského povrchu a práce s detektory kovů významně rozšiřují možnosti identifikovat a zkoumat terénní stopy obléhacích prací. Více než dvě desetiletí práce umožnila oběma autorům vydat první syntetickou publikaci o středověkých

oblézacích opevněních, která dokumentují obléhání předhusitská (Stará Dubá 1404, Holoubek 1407), husitská, ale i obléhání z doby Jiřího z Poděbrad a Matyáše Korvína. Dobře promyšlená je struktura celé knihy, která obsahuje vedle Lidarem vytvořených (a promyšleně probarvených) map velké množství další terénní dokumentace a ikonografických dokladů, bohužel převážně zahraničních a mnohdy mladších – českých a moravských se ovšem nedostává. Koncepce a metodické postupy jsou dílem obou autorů, kteří v tomto ohledu vstupovali na málo připravenou půdu. Svůj původně rozsáhlejší záměr museli Kypta s Marounkem posléze omezit na geodeticko-topografický průzkum a ponechali tak stranou mimořádně zajímavou a pestrou problematiku movitých náleží. Tím se postavili na jinou kolej než např. středověkou municí mimořádně bohatě „obdařené“ Skály u Jimramova, které dlouhodobě analyzuje L. Belcredi. Relikty oblézacích staveb však ohrožují především neregulované davy tzv. detektorářů a v neposlední řadě těžká lesnická mechanizace, která již poškodila některé lokality.

V úvodu monografie Kypta a Marounek poctivě upozorňují na limity svého výzkumu, čímž naznačují, jaká témata by si zasloužila nově zpracovat. Bohužel se nemohou vyhnout ani střízlivé skepsi, když konstatují, že kusou výpověď písemných pramenů o průběhu obléhání neumíme nahradit svědectvím hmotných dokladů. Tak se stává, že i jejich rozdělení povahy válečné kampaně na obléhání pasivní (spíše blokace) a aktivní (ostřelování fortifikace) ztrácí na relevanci, když ho přeneseme na jednotlivé lokality. Obvykle neznáme početní stavy obléhatelů ani další kritéria válečných operací, takže komparace jednotlivých obléhání je v důsledku pramenné základny velmi omezená, spíše výjimečná (srov. debatu o velikosti oblézacích táborů). Rozsáhlé úvodní pasáže jsou nicméně cenné terminologicky a metodicky. Autoři kriticky rozlišují přechodné polní tábory od táborů stálých, oblézacích, mezi nimiž jako nejlépe dochovanou lokalitu vyzdvihují jihomoravský Cornštejn. Zabývají se vnitřní zástavbou oblézacích táborů, umístěním velitelského stanoviště a výběhů pro koně a skot. Značně složitým tématem jsou pevnůstky, jejich využití pro lafetové palné zbraně, ale i různé typy ohrazení a blokačních zařízení (liniové zábrany). K aktivnímu obléhání náležely i výpadní komunikace, platformy pro praky a okopy děl (palebná postavení). Převážně popisný charakter této části je obohacen o řadu paralel či analogií z nečeského prostředí, místy si autoři připravují terminologii pro další

výklad (rozlišení pojmů násep a žlab versus výraznější a mohutnější val a příkop).

Jádrem celé knihy je katalog rozčleněný do tří oddílů. První čítá 19 lokalit s nespornými terénními relikty obléhacích prací, druhý zahrnuje jen tři lokality, u nichž byly identifikovány útvary, které lze hypoteticky spojit s činností obléhatelů doloženou písemnými prameny. Třetí oddíl přináší soupis 34 lokalit, kde dochází k revizi dosavadního bádání; autoři tvrdí, že se tam nejedná o terénní stopy obléhání. Hesla prvního oddílu jsou systematicky členěna na čtyři části, z nichž první se zabývá okolnostmi obléhání dle zpráv písemných pramenů, druhá shrnuje stav dosavadního poznání, třetí se věnuje celkovému topografickému kontextu obléhaných objektů a čtvrtá obsahuje popis terénních reliktních obléhacích prací, které autoři označují jako subkomplexy. Co se týče jednotlivých lokalit, je zde důležité předatování obléhání Staré Dubé z roku 1466 na 1404, pečlivá revize zpráv o obléhání Sionu (1437), přehodnocení terénních útvarů v okolí Lichnice (1428), rozbor okolí jižní předsunuté bašty Českého Šternberka a komplexní pohled na obléhání Konopiště (1467-68), které procházelo fázemi pasivní blokace, vyjednávání o příměří, ale došlo zde i k zásobení posádky. I před Konopištěm je však mnoho neznámých (stáří rybníků pod hradem či novodobé vojenské objekty v konopištském parku), které poznání dynamiky obléhání pevnosti zatemňují. U některých lokalit (např. Nový Hrad u Kunratic) je značná část textu věnována revizi dosavadních nálezů, autoři však často nepřicházejí s jasnou odpovědí a někdy spíše rozšiřují okruh možných otázek. Na ně by mohla najít odpovědi důkladnější detektorová prospekce, pokud už na ni není, v důsledku amatérských „sběračů“, pozdě. Kypta s Marounkem svou pečlivostí možná zachraňují určitou vrstvu poznání, o kterou mohou být následující generace ochuzeny. Tím více si zaslouží chválu jejich monografie, která trvale ovlivní naše poznání domácích fortifikací 15. století.

Do 28. čísla Husitského Tábora přispěli
(Vol. 28 – List of authors)

Mgr. Kajetán Holeček

Katedra Blízkého východu, FF UK Praha
kajetan.holecek@gmail.com

Mgr. Milan Krajča

Dřevnická 4155, 760 01 Zlín
kratimil@volny.cz

Václav Levý

Nová 616, 373 72 Lišov
levy10@email.cz

Mgr. et Mgr. Václav Nečada

Ústav pomocných věd historických a archivnictví,
FF MU Brno
vnecada@email.cz

PhDr. Pavel Trnka, PhD.

Národní archiv ČR
pavel.trnka@nacr.cz

Mgr. Lenka Vandrovcová

Husitské muzeum v Táboře
vandrovцова.l@husitskemuzeum.cz

Mgr. Zdeněk Žalud, PhD.

Husitské muzeum v Táboře
zalud@husitskemuzeum.cz

**HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE**

VEDOUCÍ REDAKCE (EDITOR-IN-CHIEF): ZDENĚK VYBÍRAL

VÝKONNÁ REDAKCE (MANAGING EDITORS):

JAKUB SMRČKA, ZDENĚK VYBÍRAL

ADRESA REDAKCE (ADDRESS OF EDITORIAL BOARD):

HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

NÁM. MIKULÁŠE Z HUSI 44, 390 01 TÁBOR

WWW.HUSITSKEMUZEUM.CZ/HUSITSKY-TABOR/

E-MAIL: VYBIRAL@HUSITSKEMUZEUM.CZ

TEL.: +420 739 468 408

K VYDÁNÍ PŘIPRAVILO HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

(PUBLISHED BY THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR)

ROKU 2023

JAKO ELEKTRONICKOU PUBLIKACI

GRAFICKÝ NÁVRH OBÁLKY (COVER DESIGN): GUSTAV FIFKA

SAZBA (LAYOUT): VIVA DESIGN s.r.o., TÁBOR

ISBN 978-80-87516-90-4

ISSN 0231-6080